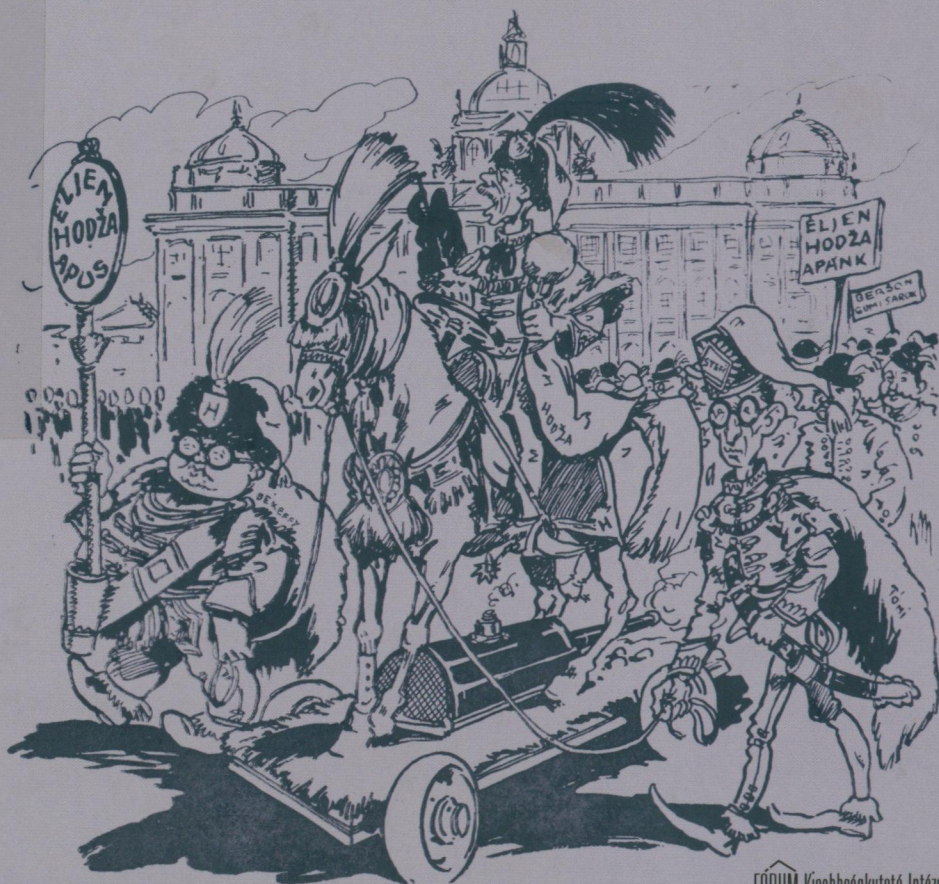

SIMON ATTILA

AZ ELFELEDETT AKTIVISTÁK

Kormánypárti magyar politika
az első Csehszlovák Köztársaságban

NOSTRA TEMPORA, 19.

Sorozatszerkesztő
Tóth Károly

X 192810

SIMON ATTILA

Az elfeledett aktivisták

Kormánypárti magyar politika
az első Csehszlovák Köztársaságban

Lektorálta
PhD. Bárdi Nándor
Filep Tamás Gusztáv
doc. Szarka László, CSc.

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001067973

A könyv megjelenését a Szlovák Köztársaság Kormányhivatala támogatta

Realizované s finančnou podporou Úradu vlády SR
– program Kultúra národnostných menšín, 2013

Köszönet a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj és a
Deutscher Akademischer Austauschdienst támogatásáért

X 1928 10

© Simon Attila, 2013
© Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2013
ISBN 978-80-89249-66-4

TARTALOM

Bevezetés	9
1. Az államfordulat és a „szlovenszkóivá lett” magyarok	19
1.1. Keleti Svájc, vagy csehszlovák nemzetállam (1918–1920)	19
1.2. A szlovákiai magyar politika első megnyilvánulásai	23
2. A magyar aktivizmus kezdetei (1920–1925)	31
2.1. Kitekintés: A szudétánémet aktivizmus	32
2.2. A földreform mint az aktivizmus ösztönzője. A köztársasági magyarok mozgalma	38
2.3. Az Országos Parasztpárt	56
3. Aktivista színezetű kísérletek a húszas évek második felében	59
3.1. Szent-Ivány nemzeti reálpolitikája	60
3.2. Az MNP aktivizmusának utóélete I.: Zay Károly és A Nap	70
3.3. Az MNP aktivizmusának utóélete II.: A Mohácsy-féle kisgazdapárt	75
3.4. Pártalapítási kísérletek a húszas és a harmincas évek fordulóján	77
4. A baloldali alternatíva	93
4.1. A magyar szociáldemokrácia útja az önállóságtól a beolvasásig	93
4.2. A magyar szekció helyzete az országos szociáldemokrata pártban	104
5. A trianoni határok és a lojalitás kérdése az aktivisták kommunikációjában	117
6. Az aktivizmus sajtója	125
6.1. Az aktivista sajtó a húszas években	125
6.2. Dzurányi László és a Magyar Ujság	129
7. A magyar aktivizmus zsákutcája	137
7.1. A magyar aktivizmus kései fellángolása az 1935-ös választások idején	137
7.2. A neoaktivizmus	145
7.3. A magyar aktivizmus csődje 1938-ban	156
8. Aktivista sorsok az első bécsi döntés után – vázlatok egy esettanulmányhoz	169
9. Összegzés	177

10. Források és szakirodalom	189
10.1. Levéltári források	189
10.2. Publikált források	190
10.3. Korabeli sajtó	191
10.4. Korabeli kiadványok, emlékiratok, statisztikák, kézikönyvek	191
10.5. Szakirodalom	193
Személynévmutató	199
Zhrnutie	207
Zusammenfassung	213

Beának, akinek a legtöbbet köszönhetek

BEVEZETÉS

Térségünkben a nemzeti kisebbségek a huszadik század nagy részében alapvetően ellenzéki pozícióból kényszerültek politizálni. Sőt ez az ellenzékiesség a magyar kisebbségek számára a Trianon utáni első, nagyjából a revízióig tartó szakaszában nem csupán az aktuális kormánnyal szembeni oppozíciót jelentette, hanem magával az állammal, annak nemzetállami szerkezetével való szembenállást is.

Így volt ez a szlovákiai magyarság esetében is, amely esetében az első húsz évet annyira meghatározta az ellenzéki magatartás, hogy az utókor emlékezetében szinte egyedüli alternatívaként őrződött meg, noha a korabeli magyar politika más utakat is fel tudott mutatni. Ezek közül az egyik a kommunista mozgalom volt, amely meglehetősen erős, de a rendszerváltás után gyorsan a feledés homályába vesző örökséget hagyott hátra. A másik, a korabeli kormánypárti (aktivista) magyar magatartás viszont kevés lenyomatot hagyott maga mögött, s mivel kanonizálására az azóta eltelt évtizedekben sem társadalmi igény, sem pedig egyéni ambíció nem volt, be sem került a szlovákiai magyarok kollektív emlékezetébe. Mint a jelen munka címe is jelzi, az aktivizmus elfeledetté vált.

Az aktivizmus általánosabb értelemben olyan magatartást jelöl, amikor valaki aktívan, tevékenyen részt kíván venni valaminek a munkájában.¹ Politikai fogalomként a szudétánémetekkel kapcsolatban került be a köztudatba, mégpedig a húszas évek első felében. Ekkor a prágai kormányzattal való mindennemű együttműködést elutasító, és valójában Csehszlovákiának mint államnak a létjogosultságát is megkérdőjelező „negativista” magatartás mellett a szudétánémet politikában fokozatosan teret kapott az a fajta politikai stratégia, mely szerint a német kisebbség alapvető célkitűzéseit csak a csehszlovák pártokkal való együttműködés révén, a hatalmon belülről kerülve lehet megfelelően képviselni. Azokat a szudétánémet pártokat és politikusokat, akik hajlandóak voltak együttműködni a csehszlovák kormányzattal, esetleg maguk is beléptek a kormányba, kezdték Csehszlovákiában aktivistáknak nevezni.

Az aktivizmus azonban nem maradt csupán szudétánémet jelenség, s a szlovákiai magyarok között is igény mutatkozott iránta. Eredeti tartalmától, illetve a szudétánémet mintától eltérően azonban a szlovákiai magyar köztudatba az aktivizmus a fogalom tartalmát leszűkítve és talán el is torzítva, a kormányzat politikáját elvtelenül kiszolgáló, a magyarság érdekeit eláruló politika szinonimájaként került be, noha ez a sarkított megközelítés nem feltétlenül érvényes.² A jelen munka egyik fontos feladata ezért éppen annak tisztázása lesz, hogy mennyire érvényes az a lekicsinylő és „a priori” elítélő attitűd, ahogyan eddig a magyar nyelvű szakirodalom nagy része az aktivizmushoz közelített.

1 Lásd például Karl Popper definícióját, aki szerint az aktivizmus nem más, mint Neigung zur Aktivität und die Abneigung gegen je de Haltung des passiven Hinnehmens. Popper, Karl R.: *Das Elend des Historizismus*. Tübingen, Mohr, 1974, 7.

2 A magyar kisebbségtörténetet illetően az aktivizmus kifejezés használatával óvatosan kell bánni, mivel az erdélyi magyar politika esetében más jelentést hordoz. Ott ugyanis azt a Kós Károly vagy Paál Árpád által képviselt politikát jelenti, amely sürgette a Romániához került magyarság önszerveződését és intézményi megújítását. Vö. Bárdi Nándor: A romániai magyarság kisebbségpolitikai stratégiái a két világháború között. *Regio*, 1997, 2. sz. 33.

Persze az aktivizmus akkor is az eddiginél nagyobb figyelmet érdemelne, ha kizárólag mint a kormányzatot elvtelenül szolgáló magatartásként tekintenénk rá. Magam azonban úgy vélem, hogy az aktivizmus jelentéstartalma összetettebb ennél, s a korabeli politika stratégia szélesebb palettáját öleli fel, mint korábban gondoltuk. Alapvetően olyan kisebbségi politikai magatartást értek rajta, amely azon kívül, hogy elfogadta a csehszlovák állam politikai kereteit, s részt vett annak pártpolitikájában, nem utasította el a többségi nemzet politikai pártaival való együttműködést, sőt akár az ország kormányzásáért viselt felelősséget is hajlandó volt vállalni. Ebben az értelmezésben az aktivizmus kategóriájába Szent-Ivány Józsefnek a szlovákiai magyar közösség gazdasági erejét megerősíteni kívánó „reálpolitikája” éppúgy belefér, mint a mindenkori kormányoknak Csomor István és társai általi kiszolgálása.

A Szent-Ivány József és hívei által több ízben is használt reálpolitika fogalma magyarázatot érdemel. Mint Gombár Csaba politikai szótára³ is jelzi ugyanis, a reálpolitika fogalmán politikai értelemben az elvi és erkölcsi megfontolásokat könnyen zárójelbe tevő, esetleg megalkuvó magatartást kell érteni. A korabeli csehszlovákiai közbeszédben azonban – ismét csak a szudétanemet pártok magatartásával kapcsolatban – lényegében az aktivizmus szinonimájaként használták, s a többségi nemzettel való együttműködést szorgalmazó politikát értették rajta.⁴ A kortárs szakirodalom azonban – a félreértések elkerülése végett – többnyire kerüli a reálpolitika fogalmának használatát.⁵

Az aktivizmus és a reálpolitika fogalma mellett a „séreلمي politika” is azon szókapcsolatok közé tartozik, amelynek használata kérdéseket vet fel. Eredeti értelmében – a 19. századi viszonyokra vonatkoztatva – ugyanis olyan pártok politikájára használták, amelyeknek korlátozottak voltak a lehetőségei a kormányzat politikájának befolyásolására, s ezért végső fegyverként akár a passzív rezisztencia fegyveréhez is folyamodhattak.⁶ A két háború közötti szlovenszkoí pártok esetében ezt a kifejezést a két nagy magyar polgári párt, az Országos Keresztényszocialista Párt és a Kisgazda Párt (a későbbi Magyar Nemzeti Párt) politikájára használja a szakirodalom. Némileg pontatlanul, hiszen ezek a passzív rezisztencia eszközét sohasem alkalmazták, sőt meglehetősen aktív ellenzéki politikát folytattak, és éltek mindazzal az eszközzel, amit a parlamentarizmus biztosított: felszólaltak a nemzetgyűlés ülésein, törvényjavaslatokat kezdeményeztek, gyakran interpelláltak, naponta szembesítették a hatalmat azzal a nemzetiségek számára sérelmes kormányzati politikával, amit a Magyar Nemzeti Párt kiváló politikusa, Törkölly József „demokratikus önkényuralomnak” nevezett.⁷ Mindezek ellenére a jelen munkában – alkalmazkodva a szakirodalom által kitaposott ösvényhez – magam is használom a két megnevezett párttal kapcsolatban a séreلمي politika kifejezést. Igaz, ezt tulajdonképpen indokolja az, hogy a magyar kisebbség sérelmeinek számbavétele és folyamatos napirenden tartása központi elemét képezte a két párt magatartásának.

3 Gombár Csaba: *Politika címszavakban (Korkép-Körkép-Körkép)*. Budapest, Propaganda- és könyvszerkesztőség, 1983, 248–249.

4 Ebben az értelemben bukkan fel azokban a korabeli követi jelentésekben is, amelyeket Alexander Manfred gyűjtött kötetbe. Lásd Manfred, Alexander (Hg.): *Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag. 2. Vom Kabinett Beneš bis zur ersten überregionalen Regierung unter Švešla 1921–1926*. München, R. Oldenbourg Verlag, 2004, 167., 169., 454.

5 A kevés kivétel egyike Bernard Böttcher, aki a reálpolitikát az irredenta politika ellentétéként használja. Vö. Böttcher, Bernhard: *Gefallen für Volk und Heimat. Kriegerdenkmäler deutscher Minderheiten in Ostmitteleuropa während der Zwischenkriegszeit*. Köln, Böhlau, 2009, 165.

6 Vö. Gombár: *Politika*, i. m. 252–253.

7 Törkölly József: Az ellenzék feladata. Az eredetileg a *PMH*-ban három részletben megjelent frást közli: Filep Tamás Gusztáv (összeáll.): *Az ellenzék feladata. Törkölly József színterei*. Rimaszombat, Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, 2012, 84–90.

Mivel a jelen munkában az aktivizmust olyan politikai stratégiaként kívánom kezelni, amely legitim alternatívája volt más politikai magtartásformáknak, ezért a dolgozat első részében arra kívánok választ adni, hogy Csehszlovákia megalakulásának körülményei, illetve az új államhatalom lépései milyen politikai magtartásformákat termeltek ki a kisebbségi magyar közösségből. Ennek kapcsán felvázolom az államfordulat hatását a magyar közösségre, illetve a szlovákiai magyar politikai struktúra kialakulásának kezdeti lépéseit, külön hangsúlyt helyezve az olyan mozzanatokra, mint az integráció és kooperáció kérdése. A magyar aktivizmus eseménytörténetének bemutatása előtt röviden felvázolom a szudétanemet aktivizmust, amely a korabeli szlovenszkoí magyar politika szempontjából mintaként, saját kutatói pozícióból pedig viszonyítási pontként fontos.

Az első Csehszlovák Köztársaság (1918–1938) legjelentősebb gazdasági-társadalmi folyamatát a földbirtokreform jelentette. Ezért nem véletlen, hogy a szlovákiai magyar kormánypárti magatartás első megnyilvánulásai is a földbirtokreform kapcsán jelentkeztek. Ezt szem előtt tartva foglalkozom a Csomor István fémjelzte „republikánus magyarok” mozgalmával, illetve az Országos Parasztpárt rövid történetével. Ezt követően a Magyar Nemzeti Párt (MNP) ún. reálpolitikáját veszem elemzés alá, amelyet a szudétanemet típusú aktivizmus sikertelen követeéseként értelmezem. Majd azokkal a politikai kísérletekkel (Mohácsy-féle kisgazdapárt) és egyéni ambíciókkal (Lelley Jenő, Zay Károly) foglalkozom, amelyek az MNP aktivista kísérletének kudarcát követően a magyar ellenzéki politika eredménytelensége miatti választói elégedetlenséget próbálták meglovagolni, s kíséreltek meg maguknak a kormánypárti oldalon politikai egzisztenciát teremteni.

A szlovenszkoí magyar aktivizmusnak a szudétanemettől első pillantásra eltérő jellegét az adta, hogy elsősorban nem önálló politikai szubjektumok révén, hanem a nagy csehszlovák pártok magyar szekcióiként teljesedett ki. Ennek kapcsán foglalkozom a Köztársasági Agrárpárt⁸ magyar szekciójával, majd a korabeli szlovákiai magyar politika egyik sajátos utat befutó irányzatával, a magyar szociáldemokrácia történetével.

Az aktivizmus természetesen sokkal többretegű jelenség volt, mint hogy csupán a politikai életre szűkíthetnénk le. Bár jelen dolgozat elsősorban az aktivizmus politikai megnyilvánulásaival kíván foglalkozni, nem mehet el szó nélkül a közélet olyan jelenségei mellett, amelyek szoros összefüggésben álltak a már bemutatott aktivista mozgalmakkal. Annál inkább sem, hiszen az olyan magatartásformák, amelyek a lojalitás, a kooperáció és az integráció fogalmával írhatók körül, a korabeli szlovenszkoí magyar társadalom sokkal szélesebb rétegeit érintették, mint a pártpolitikában részt vevők körét. Az ellenzéki magyar pártok és különösen a hivatalos budapesti politika szemszögéből az állami szférában dolgozó magyar értelmiség magatartása, a Masaryk Akadémia működése, vagy épp a Sarló mozgalom tevékenységének néhány aspektusa akkor is kimerítette az aktivizmus fogalmát, hogy ha az említettek nem politizáltak direkt módon. Az, hogy a Masaryk Akadémia előkészítő bizottságába az oktatási miniszter által kinevezett kilenc közéleti magyar személyiségből egyedül Sziklay Ferenc számított ellenzéki gondolkodásúnak,⁹ a többiek viszont valamilyen módon kötődtek az aktivizmushoz, már önmagában is beszédes. Az pedig, hogy a magyar tudományos intézmény első elnöke az alapító

8 Ez a cseh, majd csehszlovák párt hivatalosan a Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu (A Földműves és Kisgazda Nép Köztársasági Pártja) nevet viselte, de a napi gyakorlatban csak Agrárpártként vagy Köztársasági Agrárpártként emlegették.

9 Orbán Gábor, Szerényi Ferdinánd, Győry Dezső, Angyal Géza, Farkas György, Váradi Aladár, Sziklay Ferenc, Antal Sándor, Surányi Géza.

gyűlésen tartott ünnepi beszédében egyebek között azt is kijelentette, hogy „feltétlen hívei leszünk a csehszlovák állameszmének”¹⁰ – egyértelműen nyilvánvalóvá teszi a Masaryk Akadémia besorolását. Hogy a jelen dolgozatban mégsem kívánok sem a Sarlóval, sem a Masaryk Akadémiával foglalkozni, annak számos oka van. Elsősorban az, hogy e témák megnyitása szétfeszítette volna az általam elgondolt szerkezetet és a dolgozat terjedelmi korlátait, de a két téma viszonylagos feldolgozottsága is szerepet játszik benne.¹¹ Külön fejezetben foglalkozom viszont az aktivista sajtóval, valamint elemzés alá vesszem az aktivistáknak Trianonnal és a trianoni határokkal kapcsolatos viszonyát is.

Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban című könyvemben (Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2010) részletesen foglalkoztam azzal, hogyan reagált a szlovákiai magyar közösség Csehszlovákia válságára és az 1938-as év eseményeire. Ennek kapcsán az aktivisták tevékenységét is érintettem, s így a szövegrészek és gondolatok átfedését még akkor sem tudtam elkerülni, ha azt a korszakot a jelen munkában csak röviden érintettem. Nem kerülhettem azonban meg azt, hogy foglalkozzam a neoaktivizmus jelenségével és azzal, mit és miért tettek a magyar aktivisták az első bécsi döntés előtti hetekben.

A munkát rövid epilógus zárja, amelyben – a további kutatás eredményeit megelőlegezve – néhány aktivista magyar politikusként az első bécsi döntés utáni útját vázolom fel. Ennek jelentőségét nem mellékesen abban látom, hogy a két háború közötti szlovákiai magyar közélet fontosabb szereplőinek biográfiái – beleértve az aktivistáikéit – máig megíratlanok. A jelen munkában éppen ezért lábjegyzetekben közlöm a fontosabb magyar aktivisták, illetve a magyar olvasó számára feltehetően kevésbé ismert szudétánemet politikusok rövid, lexikoncikkszerű életrajzát.

A két világháború közötti korszakban Kárpátalja a Csehszlovák Köztársaság legkeletibb, legelmaradottabb, s Prága szempontjából lényegében gyarmatként kezelt részét jelentette. Ez a társadalmi, etnikai és gazdasági tekintetben is sajátos régió a tartományi rendszer 1928-as bevezetését követően közigazgatásilag is élesen elkülönült Szlovákiától. A közigazgatási határoktól is erősebbnek látszik azonban az a mentális választóvonal, amely miatt a Kárpátalja és a kárpátaljai magyar politika mindig is megkülönböztette magát a szlovén-szlovák magyar politikától. Illetve az is érvényes, hogy a korabeli csehszlovákiai magyar politika erőteljesen szlovákiai központú volt, amelyhez Kárpátalja nem szervesen, hanem csak mintegy függelékként illeszkedett. 1944-et követően a két régió sorsa államjogilag is elvált egymástól, amihez a történetírás oly mértékben alkalmazkodott, hogy mára a két háború közötti Szlovákiával és Kárpátaljával foglalkozó szakirodalom¹² között alig van átfedés. S bár tudatosítom ennek a megoldásnak az ellentmondásait, s magam is fontosnak tartom a mindkét régiót lefedő „csehszlovákiai” megközelítést, a jelen munka figyelme is csupán Szlovákiára terjed ki, s a kárpátaljai magyar aktivizmus – még szintén feldolgozatlan – történetével nem foglalkozik.

10 Idézi Popély Gyula: *A Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság*, Bratislava, Madách, 1973, 38.

11 A Masaryk Akadémiáról Popély Gyula írt az adott kor körülményeihez képest kitűnő kismonográfiát. Uo. A Sarlóról ugyan számos visszaemlékezés és tanulmány jelent meg, modern feldolgozása azonban még késik, bár érdekes módon erre kísérlet csupán az Egyesült Államokban történt. Lásd Cornelius, Deborah S.: *In Search of the Nation. The New Generation of Hungarian Youth in Czechoslovakia 1925–1934*. Colorado, Columbia University Press, 1998.

12 A Kárpátaljára vonatkozó szakirodalomból a teljesség igénye nélkül az alábbi két alpmunkára hívjuk fel a figyelmet. Fedinec Csilla: *A Kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002; Fedinec Csilla–Vehes Mikola (szerk.): *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra*. Budapest, Argumentum–MTK ENKI, 2010.

A kutató, aki a két háború közötti szlovákiai magyar aktivizmust kívánja vizsgálni, meglehetősen nehéz feladatot vállal magára, hiszen a sajtóforrások feltáratlanok, a témát érintő memoár-irodalom pedig jórészt egyenlő a nullával. A valódi gondot azonban az aktivista pártok saját levéltári fondjainak hiánya jelenti, amely miatt a kutatónak bizonyos mértékig a szerencséjére kell hagyatkoznia, hogy más gyűjteményekben – amelyek erre bármiféle esélyt adnak – a témára vonatkozó forrásokra bukkanjon.

A korabeli csehszlovák rendőrség hihetetlen mértékű aktivitásának köszönhetően – hiszen mindenütt ott voltak, mindent megfigyeltek, mindent feljegyeztek – a korabeli magyar politikával kapcsolatban a csehszlovák belügyi fondok a legbeszédesebbek. Ez egyaránt érvényes a központi testületek iratanyagaira,¹³ illetve a rendőr-igazgatóságok pozsonyi és kaszai iratanyagaira is.¹⁴ Nem túl nagy mennyiségben, de hasznos információk szűrhetők ki a témával kapcsolatban Szlovákia Teljhatalmú Minisztériumának,¹⁵ illetve annak funkcióját 1928-tól átvevő Tartományi Hivatalnak¹⁶ a levéltári hagyatékából, mint ahogy a Külügyminisztérium III. szekciójának anyagából is.¹⁷ Azzal, kapcsolatban, hogy a csehszlovák politikai elit hogyan tekintett a magyar aktivistákra, hasznosan kutathatók még a Köztársasági Elnöki Levéltár anyagai,¹⁸ illetve a T. G. Masaryk Levéltár Masaryk és Beneš elnökre vonatkozó fondjai is.¹⁹ Az aktivisták egy része az első köztársaság bukását és az első bécsi döntést követően Nyugat-Európába emigrált. Velük kapcsolatban a Beneš vezette csehszlovák emigráció anyagát felölelő ún. londoni archívum²⁰ anyagaiban találni elejtett megjegyzéseket.

A Magyar Országos Levéltár meglehetősen gazdag iratanyaggal rendelkezik a két háború közötti szlovákiai magyar politikát illetően. Mivel azonban a hivatalos budapesti politika az ellenzéki magyar pártokkal épített ki szorosabb kapcsolatot, az aktivistákat pedig „nemzetárulónként” kezelte, velük a magyar külképviseleti szervek szinte semmiféle kapcsolatot nem tartottak fenn, így a prágai követség és a pozsonyi konzulátus amúgy részletező jelentései az aktivistákkal kapcsolatban meglehetősen adatszegények,²¹ s nem mindig megbízhatók.

A levéltári források hiátusai jelentős mértékben felértékelik a korabeli sajtó szerepét. Mint tudjuk, a két háború közötti Csehszlovákiában a magyar nyelvű sajtó számszerűen nagy, műfajilag gazdag, politikailag differenciált volt, s ha csak az aktivista jellegű sajtót vizsgáljuk, akkor is mintegy féltucatnyi ilyen lapot találhatunk, miközben a csupán rövidebb ideig és csak regionális jelentőséggel bíró lapokat nem is számoltuk. Mivel az aktivista sajtónak egy külön alfejezetet szenteltem, a jelen helyen részletesebben nem foglalkozom vele, csupán felsorolásszerűen jelezem, hogy leginkább mely sajtótermékekre támaszkodtam a kutatásaim során.

13 A sok belügyi fond közül a leggazdagabb: Národní archiv, Praha (a továbbiakban NA), fond Předsednictvo ministerské rady (f. PMR); NA, f. Presídium ministerstva vnitra, AMV 225 (AMV-PMV 225)

14 Slovenský národný archív, Bratislava (SNA), f. Policajné riaditeľstvo Bratislava (PR BA); Štátny archív Košice (ŠA K), f. Policajné riaditeľstvo v Košiciach (PR K).

15 SNA, f. Minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska, 1918 – 1927. (MPS).

16 SNA, f. Krajinský úrad Bratislava (KÚ BA).

17 Archiv ministerstva zahraničních věcí České republiky (AMZV), f. III. sekce.

18 Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Praha (AKPR), f. T-tajné, f. D-düverné)

19 Masarykův ústav a Archiv AV ČR (AUTGM), f. T.G. Masaryk; f. E. Beneš

20 NA, f. Londínský archiv (LA)

21 Magyar Országos Levéltár, Budapest (MOL), a Politikai osztály rezervált iratai (K-64), valamint a Politikai osztály iratai (K-63).

A pártokhoz nem vagy lazán kapcsolódó, de a Csehszlovákiához való lojalitást mindig hangsúlyozó politikai lapok közül a húszas éveket illetően *A Reggel*, míg a harmincas évek kapcsán a *Magyar Ujság* szolgáltatta a legtöbb információt. A harmadik független aktivista napilap az 1927-től 1932-ig megjelenő *A Nap* volt, amely az előző kettőnél hangsúlyosabban képviselte a bulvár jellegű hírlapírást. *A Reggel* és a *Magyar Ujság* viszonylag nívós jellegével szemben a pártlapok meglehetősen alacsony színvonalalal bírtak. Ez különösen a Köztársasági Magyar Földműves Párt változó nevű, de azonos tartalmú lapjaira igaz (*Népújság* [1923–1926], *Köztársasági Magyar Földműves* [1927–1933], *Földműves* [1933–1936], *Magyar Szó* [1928–1935], *Magyarság* [1936–1938]), de a szociáldemokrácia lapjai (*Munkásújság*, *Csehszlovákiai Népszava*, *Fáklya*, *Világ szabadság*) sem voltak igazán színvonalasak. A pártlapok sorát az Országos Parasztpárt *Az Ugar* című lapja (színvonaltalanságban talán ez viszi el a pálmát), illetve az Országos Magyar Kiszgazda Iparos és Munkáspárt hetilapja, a *Magyarság* zárja.

A nem aktivista lapok közül egyebek között a korszak legfontosabb csehszlovákiai magyar politikai lapja, a *Prágai Magyar Hírlap*, a Magyar Nemzeti Párt (MNP) hetilapja, a *Barázda*, a cseh és szlovák nyelvű sajtóból pedig egyebek között a Milan Hodžához közel álló *Slovenský denník*, Andrej Hlinka lapja, a *Slovák* és a Brünnben megjelenő *Lidové noviny* voltak leginkább hasznomra.

A periodikus sajtó mellett a korabeli gazdag szlovénzkói magyar könyvkiadás olyan kiadványok egész sorát termelte ki, amelyek értékes adalékkal szolgálnak az aktivizmus történetéhez, illetve ahhoz, ahogyan az aktivisták Trianonhoz, a csehszlovák államhoz, a revízióhoz viszonyultak. Ezek közül kétségkívül kiemelkedik a későbbiben még tárgyalt két kiadvány, a *Köztársasági magyarok jubileumi évkönyve*,²² illetve a Váradi Aladár, Surányi Géza szerzőpáros *Magyar múlt és jelen* című könyve.²³ Mindkettő esetében a kormányzathoz feltétlenül lojális aktivizmus reprezentatív kiadványairól van szó, amelyek különösen hasznosan forgathatók az aktivisták történelemszemléletének a megértéséhez. A *Köztársasági magyarok jubileumi évkönyvében* a köztársaság vezetőinek már-már túlzásba vitt tömjénezése mellett külön helyet kapott a földreform kormányparti értékelése, illetve az agrárpárti magyar aktivizmus addigi történetének a felvázolása. A méreteivel tekintélyt parancsoló kiadvány a Csehszlovákiához hű magyarok életrajzi adatait és fotóit is felvonultatta.

Sok értékkel nem bírnak, de a kutató számára érdekesek Szerényi Ferdinánd²⁴ és Sebestyén József²⁵ munkái, amelyek a csehszlovák államférfiak életútját dolgozták fel. Szerényi emellett kísérletet tett a magyar szociáldemokrácia útjának felvázolására is, de füzetszerű munkája inkább hitvallás, mint párttörténet, s szinte teljesen hiányoznak belőle az eseménytörténeti ada-

22 Gyürki István (szerk.): *Köztársasági magyarok jubileumi könyve*. Bratislava, Köztársasági magyarok jubileumi könyvének szerkesztő-bizottsága, [é. n.]

23 Surányi Géza–Váradi Aladár: *Magyar múlt és jelen. Különös tekintettel a magyar kisebbség helyzetére a Csehszlovák Köztársaságban*. Pozsony, Pocisk J., 1928. A könyv – nyilvánvalóan nem véletlenül – szlovák nyelven is megjelent.

24 Szerényi Ferdinánd: *Masaryk breviárium, avagy munkánk vezérfonala*. Užhorod, Néplap, 1928; uő: *Magyar sor-sunk tükre. Levelek a magyar néphez*. Užhorod, Néplap, 1928.

25 Sebestyén József–Spielberger Leo: *Beneš. Egy nemzet élete, egy államférfi portréja*. Bratislava, Slovenská Grafia, 1934; Sebestyén József: *Hodža Milán útja*. Bratislava, Sekey Viktor, 1938. Sebestyén történelmi látásmódját példázza a Tisza Istvánról írt s a korabeli cseh–szlovák felfogásnak teljes mértékben megfelelő könyve: Sebestyén József: *Tisza István igazi arca*. Bratislava, Saját kiadás, 1934.

tok.²⁶ Az aktivista gondolkodáshoz értékes adalékokat tartalmaznak Csánki Aladár sok tekintetben semmitmondó és merő szócséplésnek tűnő írásai, amelyekben leginkább a szlovákiai magyarok magatartásával, szerepével kapcsolatos elképzeléseit bontotta ki.²⁷

A témánk szempontjából viszonyítási pontként felfogott szudétanémet aktivizmus története forrásokkal gazdagon dokumentálható és viszonylag jól is feltárt. Az Alexander Manfred által szerkesztett forrásgyűjtemény,²⁸ amely a két háború közötti prágai német követi (ill. pozsonyi s kassai konzuli) jelentéseket teszi közzé, nem csupán a német aktivizmushoz szolgáltat kitűnő anyagot, de itt-ott a magyar pártokkal kapcsolatban is találhatók benne információk. A német aktivista politika vezető alakjai közül a második világháború után többen is közzétették ezzel kapcsolatos emlékeiket. Ezek közül Johann Wolfgang Brügel cseh nyelven is megjelent kötet,²⁹ illetve Hans Schütz értékelése³⁰ jól használható. A német aktivizmussal, annak egyes részproblémáival kapcsolatban számos kiváló munka jelent meg. A téma átfogó feldolgozását Jörg Kracik végezte el.³¹ A német aktivista pártok politikájának megértésével kapcsolatban Václav Kural,³² Silke Sobieraj,³³ Norbert Linz,³⁴ Jaroslav Šebek³⁵ és mások munkái voltak segítségemre. Bár nem szaktörténészről van szó, de a szudétanémet politika egyedi úton járó elemzésével inspiratívnak bizonyult számomra Ladislav Beran *Odepřená integrace*³⁶ c. könyve is.

A német mozgalmakra vonatkozó szakirodalom gazdagságával szemben a magyar aktivizmus feldolgozatlansága szembeötlő. A húszas évek szlovákiai magyar politikai életét illetően az

26 Szerényi Ferdinánd: *A mi útunk egyenes. A csehszlovákiai magyar szociáldemokraták politikájának 18 éve*. Komárom, Munkás, 1936.

27 Csánki Aladár: *Október. 1918–1928*. Bratislava, Typographia, 1928; uő: *Amíg nem késő*. Bratislava, Typographia, 1929; uő: *Bátran a jövő elébe*. Levice, Heksch, 1934; uő: *Megvásárolt magyarok*. Levice, Heksch, 1936; uő: *Politikai szilánkok*. Berekpuszta, Heksch, 1937; uő: *Félelem nélkül*. Levice, Heksch, 1938.

28 Manfred, Alexander (Hg.): *Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag. 1. Von der Staatsgründung bis zum ersten Kabinetten Beneš 1918–1921*. München, R. Oldenbourg Verlag, 1983; uő (Hg.): *Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag. 2. Vom Kabinetten Beneš bis zur ersten überregionalen Regierung unter Švešla 1921–1926*. München, R. Oldenbourg Verlag, 2004; uő (Hg.): *Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag. 3. Von der Regierung unter Švehla bis zum Vorabend der nationalsozialistischen Machtergreifung in Deutschland 1926–1932*. München, R. Oldenbourg Verlag, 2009; Dolezel, Heidrun–Dolezel, Stephan (Hrsg.): *Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag. 4. Vom Vorabend der Machtergreifung in Deutschland bis zum Rücktritt von Präsident Masaryk 1933–1935*. München, R. Oldenbourg Verlag, 1991.

29 Brügel, Johann Wolfgang: *Češi a Němci 1918–1938*. Praha, Academia, 2006.

30 Schütz, Hans: *Der „Aktivismus“. Ein Abschnitt politischer Geschichte der Sudetendeutschen*. In *Kirche, Recht und Land*. Königstein–München, 1969, 147–165.

31 Kracik, Jörg: *Die Politik des deutschen Aktivismus in der Tschechoslowakei 1920 – 1938*. Frankfurt am Main, Peter Lang Verlag, 1999.

32 Kural, Václav: *Konflikt místo spoločenství. Češi a Němci v československém státě (1918–1938)*. Praha, Ústav mezinárodních vztahů, 1993.

33 Sobieraj, Silke: *Die nationale Politik des Bundes der Landwirte in der Ersten Tschechoslowakischen Republik. Möglichkeiten und Grenzen der Verständigung zwischen Tschechen und Deutschen (1918 – 1929)*. Frankfurt am Main, Lang, 2002.

34 Linz, Norbert: *Der Bund der Landwirte auf dem Weg in den Aktivismus*. In Bosl, Karl (Hrsg.): *Die Erste Tschechoslowakische Republik als multinationaler Parteienstaat. Vorträge der Tagungen des Collegium Carolinum in Bad Wiessee vom 24. – 27. November 1977 und vom 20. – 23. April 1978*. München, Oldenbourg, 1979, 403–426.

35 Šebek, Jaroslav: *Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*. Brno, CDK, 2006; uő: *Prezident T. G. Masaryk a politika německého aktivismu v Československu 1918 – 1935*. In Gebrhart, Jan–Kuklík, Jan (eds.): *Masarykův sborník XIV. 2006–2008*. Praha, Ústav T. G. Masaryka, 2009, 173–190.

36 Beran, Josef Ladislav: *Odepřená integrace*. Praha, Pulchra, 2009.

adott korszakban jó néhány többnyire publicisztikai jellegű és nemegyszer propagandisztikus célú, a mai kutató számára azonban mégis hasznos írás született. A már említett s aktivista tollakból származó munkákon kívül azonban ezek a kormánytámogató magatartást nem tárgyalták, az elhallgatás eszközével is jelezve azok kiközösítettségét.³⁷ A köztársaság húszéves jubileuma, majd a dél-szlovákiai területek 1938-as Magyarországhoz való csatolása egy korszak lezárása mellett egyben a visszatekintés lehetőségét is magával hozta, így – elsősorban szlovákiai magyar szerzők tollából – több olyan az előző húsz évet átfogó munka is született, amelyek a Csehszlovák Köztársaság politikai valóságát, s benne a magyar kisebbség szerepét értékelték. Ezek közül korrekt és tudományos igényével kiemelkedik a Borsody István szerkesztésében még a bécsi döntés előtt napvilágot látott *Magyarok Csehszlovákiában* című kötet.³⁸ Igaz, az aktivizmussal érdemben ez sem foglalkozik. Az 1938. november 2-a után kiadott munkák többnyire az első bécsi döntés eufóriájának a hatása alatt a „cseh idők” teljes elutasításának a szellemében születtek,³⁹ így nem is meglepő, hogy ezekben – a korszakhoz igazodva csupán a címkeragasztás szintjén – az aktivistákat hazaárulóként megbélyegezve foglalkoztak az aktivizmussal.

A szlovákiai magyar pártok története tudományos igényű feldolgozásának lehetősége csupán az 1960-as évektől teremtdőött meg, amikortól a huszadik századi szlovák nemzeti történelem ártértelelésének igényével párhuzamosan a szlovákiai magyar kisebbség múltja iránti érdeklődés is felerősödött. Igaz, ez a feladat önálló szlovákiai magyar tudományos intézmények hiányában a hivatalos cseh-szlovák történetírás privilégiuma maradt. A marxista historiográfia korlátai azonban csupán néhány részproblémára szűkítették le a szlovákiai magyar politika két háború közötti történetének vizsgálatát. A korabeli magyar politika három nagy irányzata közül pedig elsősorban kettővel, a CSKP magyarjaival és a sérelmi ellenzékkel foglalkoztak, így az aktivista vonal teljesen a kutatások hatáskörén kívül maradt.

A korszak kutatásának a rendszerváltás által megnyílt lehetőségek adtak új lendületet, ám az aktivizmus továbbra is a szlovák historiográfia érdeklődésének hatáskörén kívül maradt, s a korszak politikatörténetét áttekintő munkák legtöbbször még csak a létezését sem említi a kormánypárti magyar magatartásnak.⁴⁰ Sőt még azon munkák sem jelzik a magyar aktivizmus létezését, amelyek a korabeli Agrárpárttal vagy a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárttal foglalkoznak,⁴¹ bár ezeken a pártokon belül a húszas évek második felétől egy-egy aktivista magyar szekció is működött. A hallgatás falát ebből a szempontból Matej Hanula 2011-ben megjelent monográfiája törte át, amelyben a szerző az Agrárpárt szlovákiai történetét taglalva, röviden említést tesz az agrárpárti magyar aktivistákról is.⁴²

37 Vö. Flachbart Ernő: A magyarság politikai élete cseh uralom alatt. *Magyar Szemle*, 1928, 4. sz. 98–108; Urr György: *A szlovenszkoí magyar politika tíz esztendeje. (1919–1929.)*. Košice-Kassa, [k. n.], 1930.

38 Borsody István (szerk.): *Magyarok Csehszlovákiában 1918–1938*. Budapest, Az Ország Útja, 1938.

39 Rády Elemér: A felvidéki magyar politika 20 éve (1918–1938). In *Felvidéki mártírok és hősök aranykönyve*. Budapest, Mefhosz, [é. n.], 89–133; Darvas, János: A felvidéki magyarság politikai története a csehszlovák megszállás alatt. In Csátrai István–Ölvedi János (szerk.): *A visszatért Felvidék adattára*. Budapest, Rákóczi Kiadó, 1939, 39–65.

40 A Szlovákia területén működő pártokat lexikonszerűen számba vevő kötet is csak néhány semmitmondó sort szentel a magyar aktivista tömörüléseknek. Vö. Lipták, Lubomír (szerk.): *Politické strany na Slovensku 1860–1989*. Bratislava, Archa, 1992, 186–171.

41 Dostál, Vladimír: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno, Atlantis, 1998; Uhlíř, Dušan: *Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu 1918–1938. Charakteristika agrárního hnutí v Československu a jeho organizační struktura*. Praha, Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1988; Sikora, Stanislav (szerk.): *Kapitoly z dějin sociální demokracie na Slovensku*. Bratislava, T. R. I. Médium, 1996.

42 Hanula, Matej: *Za roľníka, pôdu a republiku. Slovenskí agrárci v prvom polčase 1. ČSR*. Bratislava, HÚ SAV, 2011.

A szocializmus időszakában önálló (saját kutatási prioritásokkal, tervekkel, programokkal és lehetőségekkel rendelkező) szlovákiai magyar történetírás nem létezett. Az a pár egyéni életmű pedig, amely feltárható, leginkább olyan szlovák intézmények struktúrájában valósulhatott meg, amelyekben specifikus magyar igények és szempontok nem kaphattak helyet. Így azok a magyar kollégák, akik az SZTA Történettudományi Intézetében vagy a Párttörténeti Intézetben dolgoztak, sem foglalkozhattak magyar témákkal, hacsak nem a szlovákiai munkásmozgalom magyar vonatkozásaival – amely egyébként eléggé izmos történet volt. A magyar aktivizmus mint jelenség azonban a marxista történetírás által felállított sablonba nem fért bele, így a kutatási programokban sem jelenhetett meg.

Ezért sem meglepő, hogy a jelenséggel először a kitűnő irodalomkritikus, a művelődéstörténetben is jelentőset alkotó Turczel Lajos foglalkozott, aki a két háború közötti korszak szlovenszkoí magyar kultúráját vizsgálva feltehetően napi szinten ütközött bele az aktivista magatartás problémájába. Turczel elsősorban a korabeli sajtóra támaszkodva, ám a levéltári források ismerete nélkül mondott meglehetősen sommás véleményt a magyar aktivistákról: „Kertelés nélkül meg kell mondani, hogy a csehszlovákiai magyar aktivizmus szervilis volt; a mindenkori kormányt fenntartás nélkül kiszolgált, az uralmon lévő polgári rendszert ízléstelenül dicsőítette, s a kisebbségi helyzet súlyos tényeivel szemben fennhangon hangoztatta, hogy »a magyarság ebben az országban teljes és csorbítatlan jogokkal bír«”⁴³ – s alapozta ezzel meg máig tartó hatállyal az aktivizmus magyar megítélését.

A rendszerváltás nem csupán a kutatás szabadságát hozta meg, hanem megteremtette a lehetőségét a történeti kutatásokat is felvállaló szlovákiai magyar intézményrendszer kiépülésének. A kibővülő kutatási lehetőségek azonban kezdetben paradox módon részben a kutatási témák skálájának leszűküléséhez vezettek, ami a két háború közötti időszakra vonatkozóan azt eredményezte, hogy a történetírás leginkább csak a két háború közötti sérelmi vonal feltárására összpontosított, a baloldal kutatása megszűnt, az aktivizmusé el sem kezdődött.

Mélyebb kutatások híján így az aktivizmus jelenségének értékelése nem tudta meghaladni a Turczel által felállított sémákat, s a két háború közötti szlovákiai magyar politikai élet historiográfusai továbbra is anélkül írtak az aktivizmusról, hogy valamiféle belső különbséget tettek volna egyes irányai között.⁴⁴

Az aktivizmus tárgykörébe tartozó jelenségek közül a szakirodalomtól nagyobb figyelmet csupán a Magyar Nemzeti Párt ún. reálpolitikai kísérlete kapott, amellyel Angyal Béla mellett Szarka László is részletesen foglalkozott.⁴⁵ Az ő munkáikon kívül értékes adalékokkal bővítette a témával kapcsolatos ismereteinket Filep Tamás Gusztáv is, aki a korabeli szlovenszkoí

43 Turczel Lajos: *Két kor mezsgyéjén. A magyar irodalom fejlődési feltételei és problémái Csehszlovákiában 1918 és 1938 között*. Bratislava, Madách, 1983, 32.

44 Lásd többek között Popély Gyula: *Ellenszélben. A felvidéki magyar kisebbség első évei a Csehszlovák Köztársaságban (1918–1925)*. Pozsony, Kalligram, 1995; uő: A kisebbségi magyar pártpolitika megújulása a harmincas évek első felében. *Regio*, 1990, 3. sz. 97–132; Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés*. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Intézet–Lilium Aurum, 2002.

45 Angyal: *Érdekvédelem*, i. m.; uő: A „magyarországi” és a „magyar” politika vitája a Felvidéken. A Magyar Nemzeti Párt „reálpolitikája” az 1920-as évek közepén. In Bárdi Nándor–Fedinec Csilla: *Etnopolitika. A közösségi, magán- és nemzetközi érdekek viszonyrendszere Közép-Európában*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2003; Szarka László: Integráció és együttműködés a kisebbségpolitikában. Magyar aktivista kísérlet Csehszlovákiában. In Bárdi Nándor–Simon Attila (szerk.): *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006, 23–39.

magyar közélet filológusi aprólékosságú vizsgálata során többször is beleütközött a jelenségbe, illetve annak hordozóiba.⁴⁶

Az utóbbi években a témában folytatott kutatásaim részeredményeit néhány magyar és szlovák nyelvű tanulmányban foglaltam össze. Ezek leginkább az aktivizmus kutatásának aktuális állásáról adnak helyzetjelentést,⁴⁷ az aktivisták és Trianon kapcsolatát elemzik,⁴⁸ illetve az aktivista politikusok életútjával foglalkoznak.⁴⁹

Bár a jelen monográfia a témában eddig folytatott kutatásaim összefoglalása, de semmiképpen sem lezárása a témának. Sokkal inkább bevezetés az aktivizmus kérdéskörébe, amely akkor tekinthető majd sikeres dolgozatnak, ha vitára és további kutatásokra ösztönzi a szakmát. Ez pedig annál inkább fontos lenne, mivel az aktivista magatartás vizsgálata és feldolgozása nélkül a teljes korabeli szlovenszkói magyar politika értelmezhetetlen maradna.

Külön köszönet a gondos olvasásért és értékes javaslatokért Filep Tamás Gusztávnak.

2013. június, Balázsfalva-Kolónia

46 Értékes adalékokat tartalmaznak ebből a szempontból a szerző alábbi gyűjteményes kötetei: Filep Tamás Gusztáv: *A hagyomány felemelt töre. Válogatott és új esszék, tanulmányok az 1918–1945 közötti (cseh)szlovákiai magyar kultúráról*. Budapest, Ister, 2003.; uő: *A humanista voksa. Írások a csehszlovákiai magyar kisebbség történetének köréből. 1918–1945*. Pozsony, Kalligram, 2007.

47 Simon Attila: *Zabudnutí aktivisti. Príspevok k dejinám maďarských politických strán v medzivojnovom období. Historický časopis*, 2009, 3. sz. 511–530.; uő: *Provládna maďarská politika*. In Gabzdilová, Soňa a kol.: *Výbrané aspekty postavenia maďarskej minorítity na Slovensku v rokoch 1918–1929*. Košice, Spoločenskovedný ústav SAV, 2011, 69–90.

48 Simon Attila: „...A magyar nép ebben a köztársaságban lett nemzetté.” A két világháború közti kormánytámogató (aktivista) szlovákiai magyar politika viszonya Trianonhoz és az első Csehszlovák Köztársasághoz. *Limes*, 2010, 4. sz. 17–29.

49 Simon Attila: *Lelley Jenő aktivista kísérlete a húszas években. Acta Historica Danubiensia I*, Komárno, Katedra histórie UJŠ, 2007, 36–46.; uő: *Aktivista életpályák a két világháború közötti Csehszlovákiában*. In Bárdi Nándor–Tóth Ágnes (szerk.): *Egyén és közösség. Tanulmányok*. Zenta, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2012, 73–96.

1. AZ ÁLLAMFORDULAT ÉS A „SZLOVENSZKÓIVÁ LETT” MAGYAROK

1.1. KELETI SVÁJC, VAGY CSEHSZLOVÁK NEMZETÁLLAM (1918–1920)

Az, hogy 1918. október 28-án a prágai Csehszlovák Nemzeti Bizottság első deklarációjában bejelentette a független csehszlovák állam megalakulását, sőt mi több, ez az állam élet- és működésképesnek is bizonyult, a huszadik századi európai történelem egyik sikertörténete. Különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy megvalósulása pillanatában a csehszlovák állam ideája alig négyéves múltra tekinthetett vissza. Ebben a formában ugyanis először a prágai egyetem filozófiaprofesszorának, Tomáš Garrigue Masaryknak az 1914-ben kidolgozott, majd az egy évvel későbbi *Independent Bohemia*⁵⁰ címen közzétett tervezetében fordult elő.

Am ha a csehszlovák állam nem is, a Cseh Királyság ezeréves múltra tekinthetett vissza, s a cseh politika a csehszlovák államot nem is új formációként, hanem a cseh állam kibővített határok közötti felújításaként értelmezte.⁵¹ Ennek fényében Csehszlovákia létrehozásának a szándéka elsősorban akkor is „cseh projekt” volt, ha az ebben játszott szlovák részvétel – az Amerikai Szlovák Liga, vagy olyan szlovák politikusok, mint Milan Rastislav Štefánik, Vavro Šrobár vagy Milan Hodža tevékenysége – nem bagatellizálható. A két nemzet közös államot érintő érdekei és motivációi azonban jól láthatóan eltértek egymástól: a csehek számára a történelmi cseh országrészek Szlovákia (sic!) általi kibővítése elsősorban a német körülölelésből való kitörés, a szláv népekkel való közvetlen kapcsolódás, egy regionális középhatalom megteremtésének az esélyét jelentette, míg a szlovákok számára a szlovák nemzet létét tagadó magyar politika lerázását, egy teljesebb nemzeti lét felé tett fontos lépést. Vagyis egyik felet sem a közös csehszlovák nemzet eszméje vezette, noha – úgy tűnik – a cseh politika időnként (az első köztársaság idején vagy akár az 1950-es, ’60-as években) elhitette magával ezt a fikciót.

A Csehszlovákia létrehozását megcélzó tervek kidolgozói azzal kezdetektől fogva tisztában voltak, hogy az általuk vizionált ország esetében az állami és etnikai határok még nagy vonalakban sem fogják fedni egymást, s ezért a nemzetpolitikai kérdések már a tervezés stádiumában nem kis szerepet kaptak. S mivel a prágai politika alapvetően cseh szempontokat tükrözött, a megoldandó nemzetpolitikai problémák listáján a belső cseh–szlovák viszonyt (vagyis a szlovákkérdést) is megelőzve a németkérdés rendezése állt az első helyen, míg a magyar, ruszin, lengyel probléma hátrább szorult. S ez a sorrend lényegében az első Csehszlovák Köztársaság teljes időszakában így is maradt.

50 A brit kormánykörök számára készült tervezet angol szövegét lásd. Masaryk, Tomáš Garrigue: *Independent Bohemia* (1915). <https://www.h-net.org/~habsweb/sourcetexts/masaryk1.htm>. Letöltve: 2012. december 23.

51 Ez a felfogás a két háború közötti időszakban a cseh és szlovák politikusok közötti viták egyik alapvető forrása volt, hiszen ellentmondott annak a szlovák elképzelésnek, hogy itt két egyenrangú nemzet szövetségéről van szó.

A cseh–szlovák politikának a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatban – még a csehszlovák állam megalakulása előtt – megfogalmazott elképzeléseit elsősorban két tényező határozta meg. Egyrészt Masaryk elnöknek a korabeli nacionalizmussal telített Európában mindenképp toleránsnak és liberálisnak minősíthető álláspontja,⁵² illetve az antantállamok elvárásai. Ennek jegyében a Csehszlovákia önállóságát deklaráló 1918. október 18-án nyilvánosságra hozott Washingtoni nyilatkozat jórészt az amerikai szabadság- és demokráciaeszmények elvárásaihoz igazodva a nemzetek egyenjogúságának az eszméjéből indult ki: „a kisebbségek arányos képviselben részesülnek, és a nemzeti kisebbségek azonos jogokkal fognak bírni.”⁵³ Masaryk egyébként is úgy gondolta, hogy a németkérdést az egyéni jogok teljessége és a demokratikus államberendezkedés fogják majd megoldani.⁵⁴ A csehszlovák béke delegációnak a versailles-i konferencián betervezett memorandumai azonban ezen is túlmutattak, hiszen egyfajta „keleti Svájc” elképzelését rajzolták fel a döntéshozók elé. A csehszlovák béke delegáció által a békekonferencia elé benyújtott III. számú csehszlovák memorandum a következő ígéretekkel is tartalmazta: „A németeknek azonos jogaik lesznek a csehszlovákokkal. A német második országos nyelv lesz és a németekkel szemben soha semmiféle elnyomó eszköz nem lesz alkalmazva. A rendszer a svájcihoz hasonló lesz.”⁵⁵ Miután azonban 1918. október 28-án a Csehszlovák Köztársaság megszületett, a valóság egészen más irányt vett, s a keleti Svájc eszménye gyorsan elporladt a mindennapok problémái között.⁵⁶

1918. október 28-a Csehszlovákia létrehozása szempontjából korántsem a folyamat végét, hanem inkább a kezdetét jelentette, hiszen az állam politikai intézményrendszerének létrehozása, a közigazgatás megszervezése, a jogrend alapjainak lerakása s nem utolsósorban az új állam területi kiterjedésének kijelölése és birtokbavétele csupán a következő hetek és hónapok feladata volt. Ennek a folyamatnak az első fontos lépését a Csehszlovák Nemzeti Bizottság (CSNB) elnökségének ideiglenes végrehajtó hatalommá, plenumának pedig ideiglenes törvényhozó hatalommá való átalakulása jelentette, amely testületek tulajdonképp a szűkebben vett államfordulat eseményeit levezették. November 13-án már Csehszlovákia ideiglenes alkotmányát is elfogadták, amely a törvényhozó hatalmat egy egykamarás nemzetgyűlés kezébe tette le. A nemzetgyűlésbe a cseh képviselőket az 1911-es ausztriai választások eredményei alapján hívták be, a szlovák képviselőket pedig a CSNB elnöksége egyedüli szlovák tagjának, Vavro Šrobárnak a javaslati alapján nevezték ki. Az ideiglenes nemzetgyűlés nevezte ki a CSNB és az emigráció közötti egyeztetés nyomán kialakított első kormányt, amelynek elnöke a jobboldali nacionalista Karel Kramář lett, s választotta meg köztársasági elnökké T. G. Masarykot, aki akkor még mindig külföldön tartózkodott. Szlovákia szempontjából legalább ilyen jelentőséggel bírt az, hogy a nemzetgyűlés a kormány egyik tagját, Vavro Šrobárt december 11-én Szlovákia teljhatalmú minisz-

52 A Masarykról szóló óriási terjedelmű szakirodalomból lásd Opat, Jaroslav: *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882–1893. (Přispěvek k životopisu)*. Praha, Melantrich, 1990. Masaryk álláspontjáról magyar nyelven lásd Masaryk, T. G.: *Az új Európa. A szláv álláspont*. Košice, Globus, 1923.

53 A nyilatkozat cseh nyelvű szövegét lásd Prohlášení nezávislosti československého národa jeho prozatímní vládou československou. <http://www.msu.cas.cz/fulltext/vyhlaseni.htm>. Letöltve: 2011. október 20.

54 Kural: *Konflikt mlsto*, i. m. 22.

55 Az idézett szöveg lelőhelye: Chocholatý-Gröger, Franz: *Memoranda československé vlády na pařížské mírové konferenci 1919–1920 – mýty a fakta*. *Csmagazin*, 2009 září. <http://www.cs-magazin.com/index.php?a=a2009091028>. Letöltve: 2011. október 20.

56 A „csehszlovák Svájc” elsikkadt ötletéről lásd Szarka László: *Többségi befogadás – kisebbségi lojalitás. Az együttélés 20. századi mintázatai Csehszlovákiában és Magyarországon*. In Bárdi Nándor–Tóth Ágnes (szerk.): *Asszimiláció, integráció, szegregáció. Párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban*. Budapest, Argumentum, 2011, 336–338.

terévé nevezte ki, hiszen a volt rózsahegy-i orvos diktatórikus hatalmánál fogva meghatározó szerepet játszott a következő hónapok eseményeiben.

A prágai kormánynak kettős forradalmat kellett levezényelnie: először is a Monarchia elavult szerkezetének romjain egy parlamentáris köztársaság alapjait kellett leraknia, másrészt pedig az addig privilegizált helyzetben lévő németek és magyarok befolyását megtörve a cseh–szlovák lakosság kezébe kellett juttatnia a gazdasági és politikai hatalmat. Miközben ennek a folyamatnak a kulcsszereplője a kizárólag cseh és szlovák képviselőkkel álló forradalmi nemzetgyűlés volt, a hatalom a nyílt erőszak alkalmazásától sem riadt vissza. Ezért is beszélhetünk a csehszlovák nemzeti forradalmi diktatúra időszakáról. Nemzetpolitikai szempontból a nemzeti diktatúra célja az volt, hogy olyan döntő hatalmi változást idézzenek elő, amely véglegesen biztosítaná a „csehszlovák” elem hatalmát, s a majdan kiépítendő parlamentáris demokrácia kereti között sem adna lehetőséget a nemzeti forradalom eredményeinek visszafordítására. Ennek érdekében került sor egyebek között a földbirtokreform elindítására, a közélet és az oktatás nacionalizálására, az önkormányzatiság megnyirbálására és a közigazgatás területi szerkezetének teljes átalakítására.

Arra, ahogyan a két háború közötti korszakban a magyar lakosság és a cseh–szlovák hatalom közötti viszony alakult, mindennél jobban rányomta bélyegét a mai Dél-Szlovákia megszállását követő, nagyjából 1919 őszéig tartó bő fél év, amely időszakban az itt élő lakosság számára az államfordulat legfontosabb eseményei lejátszódtak. A felvidéki impériumváltás – a diplomáciatörténeti megközelítéseket nem számítva – jórészt feldolgozatlan. Az azonban bizonyos, hogy az 1919 januárjától egyik pillanatról a másikra kisebbségivé lett magyar lakosság korábban gyakorlatilag semmiféle információja nem volt a cseh politika államszervező tevékenységéről. Annak híre, hogy 1918. október 28-án a térségben egy olyan állam született meg, amely a történelmi Magyarország északi megyéire, beleértve az addig homogénen magyarok által lakott területeket is, igényt tart, leginkább csak néhány értelmiségihez juthatott el, de ezt ők sem vették komolyan.

Amikor azonban 1918 végén, illetve 1919 első napjaiban már kézzelfogható közelségbe került a régió csehszlovák csapatok általi megszállása, mint azt a kassai, a pozsonyi vagy éppen a komáromi példa mutatja, az ezekben a városokban a hatalmat kezében tartó szociáldemokrata színezetű munkástanácsok, illetve helyi nemzeti tanácsok élesen tiltakoztak ellene, s imperialista megszállóknak titulálták a közelgő csehszlovák légiókat.⁵⁷ Bár számos település polgárőrsége fegyveres ellenállást helyezett kilátásba, erre végül nem került sor, a későbbi dél-szlovákiai területek 1918 szilveszterén megkezdődő és január harmadik hetének végére lezáruló megszállása lényegében sehol sem ütközött sem a magyar honvédség, sem a helyi lakosság komolyabb fegyveres ellenállásába. Kisebbségi fegyveres incidensekről ugyan több térségből is van információnk, így például a mátyusföldi Pered, Deáki és Vágsellye községekből,⁵⁸ de a magyar falvak és városok lakossága összességében a hosszú háborúba és az összeomlást követő zűrzavar bizonytalanságába belefáradva, csendes belenyugvással fogadta az olasz és francia tisztvezetése alatt bevonuló, „furcsa egyenruhába” öltözött cseh legionáriusokat.

A megszálló hadsereg általi rekvirálások, a helyi polgárőrségek felszámolása, a demarkációs vonal lezárása, s ezáltal a Magyarország felé való közlekedés szigorú korlátozása azonban a

57 *Komáromi Lapok*, 1919. január 4., 1.

58 Bukovszky László: *Államhatalmi változások a Mátyusföldön 1918–1919-ben és 1938-ban*. In uő (szerk.): *Mátyusföld II. Egy régió története a XI. századtól 1945-ig*. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutatási Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2005, 129–130.

feszültségek új és újabb forrásait jelentették a lakosság és az új hatalom között. A nyílt konfliktus kirobbanását mégis a Šrobár-féle teljhatalmú minisztérium azon bejelentése váltotta ki, hogy Zsolnáról a Szlovákia közigazgatási központjának kiszemelt Pozsonyba helyezi át a székhelyét. Erre a szociáldemokrata vezetésű szakszervezetek általános vasúti és postássztrájkjal válaszoltak, amelybe a magyar és német munkásságon kívül szlovák ajkúak is szép számmal bekapcsolódtak, s amelyet az új hatalom csak a Csehszlovákiából hozott sztrájktröfökökkel tudott hatástalanítani. A feszültség Pozsonyban csúcsosodott ki, ahol a hatóságok az általános sztrájk kezdetével egy időben nem csupán a helyi szociáldemokrácia vezetőit tartóztatták le és internálták, hanem sok más személyiséget, köztük az Erzsébet Tudományegyetem rektorát, Polner Ödönt és a város befolyásos lapjának, a *Híradónak* a tulajdonos-szerkesztőjét, Arkauer Istvánt is. S bár az internáltakat Riccardo Barreca olasz városparancsnok közbenjárására gyorsan szabadon engedték, a munkástanács és a kormányzat közötti tárgyalások végül eredménytelenül zárultak. Pedig a munkástanács követeléseinek döntő többsége egy magát demokratikusnak tartó hatalom számára nem kellett volna, hogy gondot okozzon, hiszen többnyire szociális és gazdasági jellegű feltételekről volt szó, amelyekben szó sem volt Magyarország integritásának megőrzéséről, csupán a csehszlovák kormányzat által is hangsúlyozott önrendelkezési jog elismeréséről. A tárgyalások kudarcra miatt a pozsonyi munkástanács február 12-ére tömeggyűlést szervezett a Vásárcsarnok elé, amely a feszült helyzetben tragédiával végződött, a kivonuló legionáriusok a tömeg közé lőttek, és a sortűznek 7 halálos áldozat és számos sebesült lett a következménye.⁵⁹

A pozsonyi események csupán a kezdete volt annak az összetűzésekkel teli folyamatnak, amely a következő időszakot jellemezte. Újabb incidensekre a március 15-i magyar nemzeti ünnep adott alkalmat, hiszen a csehszlovák hatalom a magyar nemzeti megnyilvánulásokat az irredentizmus jeleként értékelte. S bár ezen a napon Pozsonyban is feszült volt a helyzet, az események ezúttal Kassán vezettek odáig, hogy március 16-án a hadsereg az 1848–49-es szabadságharc emlékére emelt honvédszobor csehszlovák katonák általi ledöntése ellen tiltakozó tömegre lőtt és két tüntetőt halálosan megsebesített. A halálos incidensek sora azonban ezzel nem fejeződött be.

A magyar tanácskormányzat elleni csehszlovák támadás nyomán kibontakozott háború és az ezzel kapcsolatos csehszlovák intézkedések tovább növelték a szlovákiai magyarok és a csehszlovák hatalom közötti feszültséget. A tanácsköztársaság kikiáltása után ugyanis Prága először szükségállapotot, majd katonai diktatúrát vezetett be Dél-Szlovákiában. Szinte légmentesen lezárták az ideiglenes csehszlovák–magyar államhatárt (csupán azokat engedték át, akik véglegesen át akartak költözni a másik országba), szigorodott a cenzúra, s magyar közéleti személyiségek sorát internálták Illavára, Terezínbe vagy más táborokba. Az pedig, hogy a magyar lakosság többnyire felszabadítóként fogadta a tanácskormány vörös hadseregét, azt eredményezte, hogy annak kivonulását követően a csehszlovák hatalom még inkább megbízhatatlanként kezelte a magyarokat és akként is viszonyult hozzájuk. Ennek jeleként Prága a magyarok által lakott dél-szlovákiai járásokban még hosszú hónapokon át fenntartotta a katonai diktatúrát annak minden, a lakosságra nézve hátrányos és kényelmetlen intézkedésével egyetemben. Eközben tovább folyt a közéletnek és az oktatásnak a magyar lakosság számára számos sérelmet okozó nacionalizálása, s tömegesen voltak kénytelenek elhagyni az országot azok, akik

59 A pozsonyi események leírását és elemzését lásd Filep Tamás Gusztáv: *Főhatalomváltás Pozsonyban 1918–1920. Események, történetek egy hírlap közleményeinek tükrében*. Pozsony, Kalligram, 2010, 74–84.

nem voltak hajlandók felesküdni Csehszlovákiára, vagy akiket direkt módon kiutasítottak a hatóságok.

A szlovákiai magyarok csehszlovák állambeli életének első hónapjait tehát sokkal inkább a feszültségek és ellentétek folyamatos mélyülése, mintsem azok oldódása jellemezte, hiszen az egyik oldalon az új helyzettel jól láthatóan megbékülni csak nehezen tudó magyar lakosság, a másikon pedig az akarát akár erőszakos eszközökkel is érvényesítő hatalom állt. Ez a szituáció pedig a legkevésbé sem kedvezett sem a kétoldalú párbeszédnek, sem az együttműködési szándékoknak.

1.2. A SZLOVÁKIAI MAGYAR POLITIKA ELSŐ MEGNYILVÁNULÁSAI

Mivel 1919 januárja előtt a Csehszlovákiához került volt észak-magyarországi területek a Magyar Királyság integráns részét képezték, s az itteni politikai élet szálai is Budapesten futottak össze, a régió Csehszlovákiához kerülése pártpolitikai szempontból is teljesen új helyzetet teremtett. A régi politikai szervezetek elhaltak, újak pedig csak nehezen, bizonyos idő elteltével kezdtek kialakulni. A kisebbségi politikai élet újjászervezését önálló tradíciók híján és a terület államjogi hovatartozásának bizonytalansága mellett leginkább a katonai diktatúra intézkedései akadályozták.

A szervezett pártok hiánya azonban nem jelentette a politikai tevékenység hiányát, s az igény, hogy a Csehszlovákiához került magyarok érdekképviselője biztosítva legyen, a kezdetektől fogva érzékelhető volt. Mivel a fordulat előtről egyedüli szervezett politikai erőként csupán a szociáldemokrácia tudta magát átmenteni, ezt a feladatot, az őszirózsás forradalom utáni balratolódást is kihasználva a szociáldemokrácia vállalta magára. A szocdemeknek különösen az ipari központokként működő városokban – elsősorban Pozsonyban, Kassán – volt erős képviselőik.⁶⁰ Itt gyakorlatilag az ő túlsúlyukkal működtek a helyi nemzeti tanácsok, a csehszlovák csapatok bevonulása előtt pedig mindkét városban szociáldemokrata kormánybiztos tartotta kezében a város irányítását. A koronázóvárosban Wittich Pál,⁶¹ Kassán pedig Molnár Miklós. Az ő magatartásuk az összmagyar szociáldemokrácia álláspontját tükrözte: a csehszlovák megszállást ideiglenesnek és jogszerűtlennek tekintették, az őslakosság érdekeinek védelmében azonban hajlandók voltak együttműködni az új hatalommal.

Ennek kapcsán joggal merül fel a kérdés, hogy a csehszlovák többség részt ajánlott-e a hatalomból a kisebbségek képviselőinek. Az közismert, hogy Csehszlovákia megalakulásának napjaiban a prágai ideiglenes kormány képviselői két ízben is tárgyaltak a szudétánémet politika képviselőivel és pozíciókat ajánlottak nekik a csehszlovák állam vezetésében.⁶² Az egyenlő az egyenlővel elvéhez ragaszkodó német politika azonban ezt az ajánlatot elutasította, így a forradalmi nemzetgyűlésbe és az első csehszlovák kormányba német politikus nem került be. A szlo-

60 A kassai és pozsonyi államfordulat története a mai napig megíratlan, ám az utóbbi város eseményeinek a megértéséhez megkerülhetetlen két, a korabeli sajtó vizsgálatára épülő munka – Hertel, Maroš: *Situácia v Bratislave koncom roka 1918 na stránkach denníka Nyugatmagyarországi Híradó. Historické štúdie*, 2004, 183–188; Filep: *Főhatalomváltás*, i. m.

61 Paul Wittich (1877. november 22. – 1957. május 13.) – politikus. Diószegen született, majd Pozsonyban lakatosnak tanult ki. Baloldali nézeteire nagy hatással volt az 1897 és 1901 között Németországban lakatossegédként eltöltött időszak. Az államfordulat idején már a legtekintélyesebb pozsonyi szociáldemokrata vezetőnek számított. 1920-ban a magyar–német szociáldemokrácia képviselőjévé választották a prágai parlamentbe. Az 1925-ös választások után kivonult a politikai életből. Haláláig Késmárkon élt.

62 Valenta, Jaroslav: *Legenda o „rebelech s nimiž se nevyjednávali”*. *Moderní dějiny* 2, 1994, 197–214.

vákiai magyarokhoz azonban ilyen ajánlat nem érkezett, s 1918 végéig nem is érkezhettek, hiszen a csehszlovák állam még nem tartotta ellenőrzése alatt a mai Dél-Szlovákiát. Ilyen ajánlat 1919 januárja után lehetett volna aktuális, ám akkor sem született meg, ami azt igazolja, hogy a csehszlovák többség a kisebbségek bevonása nélkül akarta lerakni az új állam alapjait.⁶³

Az országos szinttel ellentétben a helyi és a regionális politika szintjein azonban nem lehetett megkerülni a magyarok valamiféle bevonását a hatalomba. Így bár az 1918 decemberében és 1919 januárjában a történelmi Magyarországtól megörökölt megyék⁶⁴ élére a Šrobár által kinevezett ispánok mind szlovák nemzetiségűek voltak, a rekonstruált megyei bizottságokba magyar nemzetiségű személyek is meghívást kaptak.⁶⁵ Pozsony és Komárom megye ideiglenes bizottságába is több olyan személy bekerült, aki már a háború előtt is szerepet játszott a megyei közéletben, illetve aki később fontos szerepet kapott a szlovákiai magyar politikában is – köztük Kürthy Lajos báró, Bartal Aurél volt főispán vagy Szüllő Géza. Igaz, a pozsonyi bizottság magyar tagjai a bizottság első ülésén, május 12-én felolvasott nyilatkozatukban határozottan jelezték azt, hogy a testület munkájába való bekapcsolódásukat kizárólag az motiválta, hogy a magyarság érdekeit védjék, így részvételük nem tekinthető a fennálló helyzet elismerésének.⁶⁶ De hasonló nyilatkozatot tettek a komáromi megyei bizottságba behívott magyarok is.⁶⁷

Vagyis a szinte teljes magyar politikai spektrum, a szociáldemokratától a polgári pártokig hasonló magatartást tanúsított: elutasította törvényesnek elismerni a fennálló helyzetet, s a csehszlovák megszállást érvényes békeszerződés híján ideiglenesnek tekintette. Ez azonban nem jelentette az állam életébe való bekapcsolódás elutasítását, s a szlovenszkói magyar politikában a politikai passzivitással szemben a kezdetektől fogva felülkerekedett az aktív bekapcsolódás és a hivatalos politikával való együttműködés igénye. Igaz, ennek feltételül azt szabták, hogy a hatalom tartsa tiszteletben a nemzeti egyenjogúságot és a polgári szabadságjogokat.

Ha nem számítjuk azt, hogy 1918 novemberében és decemberében Pozsonyban, Kassán és más helyszíneken több olyan párt is bejelentette alakulását, amelyek még a magyarországi politikai rendszer részének tekintették magukat s amelyek a Felvidék csehszlovák megszállása után elenyésztek, akkor a szlovákiai magyar politika kiformalódása csupán megkésve, Csehszlovákia kialakulását követően mintegy egy évvel, a közelgő első parlamenti választások kapcsán indult meg. Ehhez a közép-európai térség viszonylagos megnyugvása, a saint-germaini béke aláírása, a bolsevik forradalmak kitörésétől való félelem elmúltja, illetve a

magyar–csehszlovák államhatár végleges kijelölése és a magyarországi viszonyok ugyan lassú, de jól látható konszolidációja is kedvező feltételeket teremtett. Így a szociáldemokrácia mellett 1919 őszére már megjelentek a későbbi polgári pártok csírái is, miközben magán a szociáldemokrácián belül is elindult egy lassú differenciálódási folyamat, amely végeredményben majd a bolsevik szárny kiválásához vezetett.

Az éledező polgári pártok a kezdetektől fogva a magyar állameszméhez való ragaszkodás alapjára építve, a Csehszlovákiával szembeni erős ellenérzések talaján szerveződtek. E szervezkedések jórészt azokra az alapokra épültek, amelyeket 1918 előtt az akkori pártpolitika ezekben a városokban kialakított magának. A legaktívabbak a keresztényszocialista szervezkedések voltak, amelyek az 1907-ben alapított Országos Keresztényszocialista Párt (OKP) volt helyi vezetői körül, illetve a Geisswein Sándor-féle elképzelések mentén, szociális reformtörekvéseket előtérbe állítva a keresztény munkásegyletek és szakszervezetek bázisaira építve kezdték meg tevékenységüket.⁶⁸ A keresztényszocialista szervezkedés központjai ennél fogva az ipari munkássággal rendelkező városok, Pozsony, Nyitra, Kassa voltak. Mivel ezek a városok eleve többnyelvű közeget jelentettek, s a keresztényszocialista tradíciók is ebbe az irányba mutattak, a sorra alakuló keresztényszocialista klubok nem etnikai alapon, hanem az őslakos-koncepció alapján határozták meg magukat: a felvidéki magyar, szlovák és német elem összefogását hirdették a „betolakodó ateista” csehekkel szemben. Az 1920. március 23-án megtartott első pártkongresszus az OKP elnökévé Lelley Jenő nyitrai ügyvédet választotta meg, s megerősítette azt is, hogy a párt a fennálló kétségek ellenére (még nem volt ratifikálva a békeszerződés) részt vesz a parlamenti választásokon.⁶⁹ Vagyis az OKP elfogadta a Csehszlovák Köztársaságot realitásként, s annak keretein belül kívánta képviselni választói érdekeit. Igaz, a versailles-i rendezést ideiglenesnek tekintette, s az őslakos-koncepció végső célja pedig nem más volt, mint Csehszlovákia belső felbomlasztása.

Közvetlenül az 1920-as parlamenti választások előtt alakult meg az Országos Magyar Kisgazda és Földműves Párt, amely a Nagyatádi Szabó István-féle Függetlenségi és 48-as Országos Gazdapárt alapjaira, illetve az egyes megyékben működő gazdaszervezetekre épült rá. Az OKP-től elsősorban protestáns jellegű bázisa és kizárólagos magyar etnikai jellege különböztette meg, a versailles-i rendszer iránti elutasító magatartásában azonban közel állt hozzá. A két polgári párt álláspontja alapvetően ellenzéki volt, s ez nem csupán az aktuális kormánnyal való szembenállást jelentette, hanem magának a csehszlovák államnak az elutasítását.

Eltérő és némileg nehezebben olvasható volt viszont a magyar szociáldemokrácia viszonya Csehszlovákiához. Noha a szociáldemokrácia az államfordulat időszakában is meg tudta őrizni jogfolytonosságát, szervezetiileg azonban, épp a korábbi hagyományok örököseként, széttagolt volt. A Csehszlovákiához került magyarországi területeket illetően lényegében három központ befolyása érvényesült: a pozsonyi német–magyar szociáldemokrata központé, az 1905-től működő kassai Felsőmagyarországi Szociáldemokrata Párté,⁷⁰ a szlovák alapszervezetek között pedig a Magyarországi Szociáldemokrata Párton belül már korábban is működő Szlovák Végreható Bizottságé.

63 Bár Peter Zelenák egy Wittichhel készült beszélgetés jegyzőkönyve alapján azt említi (Zelenák, Peter: *Maďarská sociálna demokracia na Slovensku*. In Sikora, Stanislav (red.): *Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku*. Bratislava, T. R. I. Médium, 1996, 187.), hogy Wittichnek helyet ajánlottak volna Šrobár teljhatalmú minisztériumában, a hivatkozott levéltári forrásban ennek az ajánlatnak nem leltem nyomát. SNA, f. Cs. Soc. Demokracia, k. 3.

64 A kormányzat a közigazgatás második szintjeként 1922 végéig a volt megyerendszert működtette tovább. A természetes regionális kapcsolatokat felszámoló ún. nagyzsupákra épített új közigazgatás csak 1923 januárjától lépett életbe.

65 Krajčovičová, Natália: K otázke personálneho obsadzovania orgánov štátnej a verejnej správy na Slovensku v prvých rokoch po vzniku ČSR. In uő: *Slovensko na ceste k demokracii*. Bratislava, HÚ SAV, 2009, 115.

66 *Komáromi Lapok*, 1919. május 17., 1. Vö. Angyal Béla: *Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez 1919–1936*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2004, 3. sz. dokumentum, 41.

67 Mivel a magyar bizottsági tagok a megyei bizottsági üléseken gyakran emlegették fel a magyarságon esett sérelmeket, a teljhatalmú miniszter 1919 őszén a bizottságok revízióját rendelte el, amely során a túlságosan ellenzéki beállítottságú tagok helyett „demokratikus gondolkodású, mérsékelt és megbízható” személyeket javasolt kinevezni. ŠA BA, f. Župa Bratislavská I. (ŽB I.), k. 7, 7095/adm. Vö. Angyal: *Érdekvédelem*, i. m. 40.

68 Angyal: *Érdekvédelem*, i. m. 42–43.

69 A választásokon való részvételről szóló döntés a rendelkezésünkre álló források szerint 1920 februárjában Lelley Jenőnek a kormányzóval és a miniszterelnökkel folytatott tárgyalásain született meg. MOL, K-64, 1. cs, 7 t. 168res.pol/1920. Vö. Angyal: *Érdekvédelem*, i. m. 56.

70 Roják, Dežider–Toman, Štefan: *Odkaz minulosti. 100 rokov revolučného robotníckeho hnutia a KSČ v Košiciach 1870–1970*. Košice, Mestský výbor KSS, 1971, 40.

A budapesti pártközpont vezetését továbbra is elfogadó kassai és pozsonyi szociáldemokráciával szemben a Szlovák Végrehajtó Bizottság az 1918. december 25-én Liptószentmiklóson tartott kongresszusán teljes mellszélességgel a Csehszlovák Köztársaság talajára helyezkedett, majd beolvadt a Prága-központú Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspártba (Československá sociálně demokratická strana dělnická – ČSDSD).⁷¹ Ez a lépés pedig azt jelentette, hogy a korábban internacionalista alapokon működő szociáldemokrácia Csehszlovákiában elindult az etnikai alapú polarizálódás felé.

A kassai és pozsonyi vezetésű szociáldemokrata szervezetek a párt 1918. október 13-i IV., rendkívüli kongresszusának irányvonalát elfogadva⁷² támogatták a Károlyi által levezényelt demokratikus változásokat, s továbbra is Magyarország és a magyarországi szociáldemokrácia részének tekintették magukat. Ez a helyzet csupán a tanácsköztársaság bukását és a demarkációs vonal véglegesítését követően változott meg, aminek következtében 1919 kora őszére mind a pozsonyi, mind pedig a kassai központ elfogadta az új államjogi realitást, s immár Csehszlovákiát tekintette politizálása keretként. A kassaiak ennek jeleként 1919 szeptemberében a párt megnevezéséből és a *Kassai Munkás* címlapjáról is levették a „Felső-Magyarországi” jelzőt.⁷³

A pozsonyi és a kassai baloldaliak azonban már 1919 elejétől szemben találták magukat azzal a kardinális kérdéssel, hogy integrálódjanak-e a csehszlovák szociáldemokráciába, vagy őrizték meg szervezeti különállásukat. Az, hogy a szlovenszkói magyar és német szociáldemokrata szervezetek továbbra is őrizték a párt internacionalista hagyományait, s fő céljuknak azt tekintették, hogy a cseh és szlovák proletariátussal közösen harcoljanak a baloldali eszmékért, az integráció felé mozdította el őket. Az államfordulat utáni első fél év eseményei – a megszálló hatalom erőszakos fellépést bizonyító pozsonyi és kassai sortűz, a tanácsköztársaság északi hadjárata, a Szlovákia területén bevezetett szükségállapot intézkedései, a magyar és német szociáldemokrata vezetők internálása stb. –, illetve a prágai központú csehszlovák szociáldemokrácia erőteljes nemzeti alapú politizálása azonban mind az integráció ellen hatottak, s a különállás alternatíváját erősítették. Az integráció hosszú, vitáktól és ellentmondásoktól sem mentes folyamatában a kassai és a pozsonyi központok között fokozatosan jól látható különbség rajzolódott ki. A Wittich Pál, Mayer Samu, Nagy József vezette pozsonyi német–magyar szociáldemokraták, akik többségében a hagyományos reformista irányzat hívei voltak, feltehetően a február 12-i véres tömegdemonstráció hatására is, hosszú távon is külön pártban gondolkodtak, míg a Molnár Miklós, Surányi Lajos és Borovszky Géza vezette kassaiak, akik között kezdetektől fogva erőteljesebben érződött a III. internacionálé hatása, inkább az integráció mellett foglaltak állást. A csehszlovák szociáldemokráciába való integráció kérdése főleg a közelgő, 1920 tavaszára tervezett első parlamenti választások kapcsán kapott aktualitást. Ebben a vitában a pozsonyiak véleménye – az volt, hogy amíg a prágai központ nacionalista alapokon szerveződik, s tevékenysége nem a kapitalizmus, hanem a más nemzetiségűek ellen irányul, a csatlakozás szóba sem jöhet⁷⁴ – végül kisebbségbe került. Így a Szlovákia területén működő

magyar és német szociáldemokrata szervezetek képviselőinek 1919. december 7-én⁷⁵ és 1920. január 18-án Pozsonyban megtartott tanácskozáson elfogadott nyilatkozatai⁷⁶ az integráció irányába mutattak, amelynek feltételül azonban azt szabták, hogy az együttműködés az egyenlő az egyenlővel elv alapján történjék.⁷⁷ A csehszlovák nemzeti érdekeket az osztályérdekek elé helyező prágai szociáldemokrata központ azonban nem volt érdekelt a párt többnemzetiségűvé tételében,⁷⁸ így hiába döntött a német és magyar szervezetek 1920. március 14-i rendkívüli kongresszusa ismét – igaz, feltételeket szabva, köztük a Csehszlovákországi Nemzetközi Szocialista Párt név elfogadását – az egységes szociáldemokráciába való beolvadás mellett,⁷⁹ sem az nem valósulhatott meg, sem pedig a teljes választási együttműködés. Míg ugyanis a kassai magyar szociáldemokraták a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt listáján indultak a képviselőházi választásokon, addig az érsekújvári választókerületben a pozsonyi német–magyar szociáldemokrácia külön listát állított.

A csehszlovákiai parlamenti választásokat az alkotmány mellett az 1920. február 29-én elfogadott 123/1920. és 124/1920. számú választási törvények szabályozták.⁸⁰ Ezek egyebek között meghatározták a választások szervezésének körülményeit, a választási kerületek számát és a mandátumok szétosztásának szabályait. A képviselőházi választásokat illetően az eredetileg 23 (később 22-re módosított) választókerületből 7 volt Szlovákiában. Bár Popély Gyula megállapítása, hogy a Szlovákia területén kialakított 7 választókerület „valóságos geográfiai torzszülött volt”, igaz,⁸¹ a magyarság számára mégsem volt hátrányosnak mondható ez a megoldás, hiszen az érsekújvári és a kassai választókerület lényegében lefedte a magyarok által lakott dél-szlovákiai járásokat, s ebben a két választókerületben élt a magyar szavazók mintegy 90%-a, illetve a német választók mintegy fele. Az viszont, hogy ezekben a „magyar” kerületekben jóval több szavazat kellett egy mandátum megszerzéséhez, mint a csehszlovák többségű régiókban, hátrányos helyzetbe hozta a magyarságot. A választások során következetesen alkalmazott általános és titkos elv és az, hogy a részvétel kötelező volt,⁸² a dualizmus korabeli, de az 1919 utáni magyarországi választójoghoz képest elve olyan demokratikus többletet jelentett, amely a csehszlovákiai magyar társadalom demokratizálódásának az egyik fontos mozgatórugója volt. Nem mellékesen pedig jó kiindulópontot jelentett azoknak a politikai erőknek (1920-ban elsősorban a szociáldemokráciának, később a kommunistáknak), amelyek baloldali programmal rendelkeztek. De felértékelte a földkérdés szerepét is, hiszen a szlovákiai magyar társadalom többségét (az 1930-as népszámlálás szerint 65%-át⁸³) a mezőgazdaságból élők tették ki, miközben a szlovákiai magyarok mintegy 80%-a falusias jellegű településen élt.

Az 1920 áprilisában tartott nemzetgyűlési választások idején a magyar pártstruktúra még korántsem volt kiforrott, s a magyar választók lényegében kétpólusú rendszerrel találták magu-

71 Šuchová, Xenia: Sociálna demokracia na Slovensku v prvých rokoch Československa (1918–1920). In Sikora: *Kapitoly*, i. m. 113.

72 A Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak a háború és a forradalmak korában folytatott politikájával kapcsolatban lásd Varga Lajos: *Háború, forradalom, szociáldemokrácia Magyarországon. 1914. július–1919. március*. Napvilág, Budapest, 2010.

73 Roják–Toman: *Odáz minulosti*, i. m. 76.

74 *Népszava*, 1919. augusztus 31., 3.

75 Provazník, Dušan: *Robotnícke hnutie v Bratislave 1918–1929*. Bratislava, Slavín, 1969, 93.

76 *Népszava*, 1920. január 24., 1–2.

77 Vö. Zelenák: *Maďarská*, i. m. 172.

78 Uo. 173.

79 *Kassai Munkás*, 1920. március 17., 1.

80 Ferenčúchov, Bohumila–Zemko, Milan (eds.): *Slovensko v dvadsiatom storočí*. 3. Zv. *V medzivojnovom Československu 1918–1938*. Bratislava, Veda, 2013, 251.

81 Popély: *Ellenzélben*, i. m. 78.

82 Bár a választási törvények a távolmaradók büntetését is kijelölték, a parlamenti választásoktól Szlovákiában átlagosan a választásra jogosultak mintegy 10%-a távol maradt.

83 *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl II. Povolání obyvatelstva. Část 3*. Praha, Státní úřad statistický, 1935, 14.

kat szemben. A baloldali értékeket képviselő szociáldemokrácia, illetve a polgári pártok között kellett választaniuk. Ezen még az sem változtatott, hogy a kassai választókerületben Magyar Nemzeti Párt néven még egy párt jelentkezett a magyar szavazatokért. A losonci alapítású, s lényegében csak ebben az 1918-ig gyorsan fejlődő polgárvárosban kampányoló párt rövid története máig feltáratlan. A losonci párt kapcsán Popély Gyula *Álma magyar pártról és kormányzat-megtévesztési manőveréről* ír, de hasonlóan vélekedik róla Angyal Béla is.⁸⁴ Az elsősorban az 1938-as visszacsatolás után megjelent munkákra támaszkodó történeti ítéletek azonban a ma fellelhető források fényében nem feltétlenül fedik a valóságot, hiszen a párt alapítójának és egyetlen listára került jelöltjének, Seitz Viktor ügyvédnek a losonci Vigadóban 1920. március 22-én elmondott beszéde⁸⁵ határozottan ellenzéki álláspontot tükrözött Prága politikájával szemben. Igaz, Seitzék felfogása egy a liberális polgárság érdekeit tükröző, a szociáldemokratákkal éppúgy, mint a klerikális pártokkal szemben határozottan állást foglalt, ellenzéki jellegű magatartást tükröz, de semmiképpen sem Prágához közel állt. Sőt mi több, miután a képviselőházi választásokon a nemzeti párt viszonylag kevés szavazatot szerezve elbukott,⁸⁶ a két héttel később sorra kerülő szenátusi választásokat illetően Seitz olyan felhívással fordult a losonci polgársághoz, hogy az a Szent-Ivány-féle kiscgazdára adja le szavazatát, mivel az összes jelölt közül azok állnak legközelebb a liberális értékrendhez.⁸⁷ Vagyis szó sincs itt álma magyar magatartásról.

Az 1920 áprilisában tartott első parlamenti választások határozott pontot tettek a forradalmi nemzeti diktatúra időszaka mögé, amely egyben a szlovákiai magyar pártpolitika kezdeti lépéseinek az időszaka is volt egyben. Ez a mintegy másfél évnyi időszak a magyar politika részéről annak a felismerésnek az ideje is volt, hogy a szlovenszkói magyar politikának félre kell tennie a csehszlovák állam határai és államszervezete iránt táplált ellenérzéseit és fenntartásait, s be kell kapcsolódnia a csehszlovák politika vérkeringésébe. S bár a még alá nem írt békeszerződés miatt olyan elképzelések is szárnyra kaptak, hogy a magyar pártoknak nem szabadna a választási részvételük által legitimálni az új határokat, a magyar lakosság érdekvédelmének a szükségyszerűsége felülírta ezt az intranzigens álláspontot, s a szlovákiai magyar politika az aktív részvételt választotta.

A magyar szavazók választási magatartásának vizsgálata legkönnyebben a két már említett választókerület, az érsekújvári és a kassai eredményei alapján végezhető el. E két választókerületből a magyar és német pártok⁸⁸ összesen 12 képviselőt küldtek a prágai nemzetgyűlésbe, vagyis az itt megszerzhető mandátumok kétharmadát szerezték meg. Ebből 6 mandátum jutott a polgári pártokra, 6 a szociáldemokratákra. Az érsekújvári választókerületben, ahol Az OKP, a

kiscgazdák és a Szlovenszkói Német–Magyar Szociáldemokrata Párt (SZNMSZDP) vetélkedett a magyar szavazatokért, 108 546 vokssal a szociáldemokraták győztek, s szerezték meg az itt leadott szavazatok (valamivel) több mint harmadát,⁸⁹ aminek köszönhetően négy képviselőt juttattak be a Nemzetgyűlés képviselőházába.⁹⁰ Ugyanitt a két polgári párt 101 193 szavazatot szerzett, ami szintén négy mandátumot ért.⁹¹ Ez azt jelenti, hogy a magyar–német pártok az érsekújvári választókerületben leadott összes szavazat 69%-át szerezték meg. Eltérő volt a helyzet a kassai választókerületben, ahol a magyar szociáldemokraták a csehszlovák szociáldemokrácia listáján indultak, így az ő eredményeiket nem lehetséges kimutatni. A listán elfoglalt helyük alapján azonban két magyar politikus, Surányi Lajos és Borovszky Géza kapott mandátumot. Az itt közös listán induló két polgári magyar párt megközelítőleg 64 682 szavazatot szerzett (az összes leadott szavazat egyharmadát), s juttatott ezáltal további két képviselőt (Körmendy-Ékes Lajos és Szent-Ivány József) a képviselőházba, míg a Seifz-féle nemzeti pártnak 4214 vokssal (2,1%) kellett beérnie.

A magyar szavazók választói magatartását – a fentebb már említett körülmények miatt – leginkább csak az érsekújvári választókerület eredményei alapján lehet lemérni. Mivel azonban a választási kerületek határai nem estek egybe a megyék és járások határaival, a választási eredmények és a nemzetiségi statisztikák összevetése itt sem lehet automatikus. Így, jobb híján, a magyar szavazók magatartását 12 kiválasztott, magyar jelleggel bíró járás eredményei alapján végeztük el.⁹² A választott járásokban a magyar–német szociáldemokrácia a szavazatok 31,65%-át, míg a keresztényszocialista-kiscgazda tömb a vokssok 30,22%-át szerezte meg. Vagyis a magyar–német pártok összesen az itt leadott vokssok 61,87%-át kapták. Mivel a választott járásokban a magyar és német lakosság az 1921-es népszámlálás szerint az ott élők 63,92%-át alkotta (ebből a magyarok 60,33%-ot, a németek pedig 3,59%-ot), azt feltételezve, hogy a kisebbségek a többségi nemzethez hasonló arányban vettek részt a szavazáson, kimondható, hogy a magyar–német pártok az itt élő magyarok és németek szavazatának mintegy 97%-át kapták meg.⁹³ A baloldal és a polgári pártok küzdelméből a szociáldemokraták kerültek ki győztesen, akik a magyar(–német) szavazatok mintegy 49,5%-át vitték el, míg a polgári pártoknak a vokssok 47,3%-a jutott, a maradék mintegy 3%-nyi magyar (–német) szavazó pedig zsidó vagy csehszlovák pártok listájára adta szavazatát.

A bal- és a jobboldal által megszerzett szavazatok számától függetlenül a magyar lakosság érzelmei ekkor még szinte kizárólagossá tették a kormánnyal szembeni ellenzéki magatartást.

84 Popély: *Ellenzékelben*, i. m. 80; Angyal: *Érdekvédelem*, i. m. 62. Persze fel lehet tenni a kérdést, hogy ha a kormányzat a Komáromban szintén Magyar Nemzeti Párt néven megalakult politikai szervezet bejegyzését megtagadta, miért engedte ugyanezt Losoncon. S az sem kizárt, hogy azért engedték indulni a losonci pártot, hogy ezzel a kiscgazdától és az OKP-tól az szavazatokat raboljon, ám ettől Seitz pártja még nem vált aktivistává.

85 Seitz Viktor, *a Magyar Nemzeti Párt losonci képviselőjének programbeszéde*. Losoncz, Vigh Károly Könyvnyomdai Műintézete, 1920.

86 AZ MNP 4214 szavazatot szerzett, ami ugyan kevésnek tűnik, de azt is látni kell, hogy a pártnak csupán a választókerület polgárosultabb városaiban, Losoncon és főleg Kassán volt esélye arra, hogy a választókat programjával megszólítsa. Vö. Šuchová, Xénia: *Prílohy II. – Obyvateľstvo*. In Zemko, Milan–Bystrický, Valerián (red.): *Slovensko v Československu (1918–1939)*. Bratislava, Veda, 2004, 554.

87 *Magyar Közlöny*, 1920. április 21., 1.

88 A német választók szavazatait rendkívül nehéz lenne leválasztani a magyar szavazatokról, hiszen az Országos Keresztényszocialista Párt Pozsonyban és más városokban a németek között is népszerű volt, a Szlovenszkói Német–Magyar Szociáldemokrata Párt pedig eleve „internacionalista” pártalakulat volt.

89 *Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919*. Praha, Státní úřad statistický, 1922, 32–33. Az 1920-as választások nemzetiségi szempontból való elemzését lásd Zemko, Milan: *Voličstvo stran národnostných menšin a komunistické strany na Slovensku v parlamentných voľbách za predmníchovskej republiky*. In Zemko–Bystrický: *Slovensko v Československu*, i. m. 179–198. A szociáldemokrácia erejét mutatja, hogy a csehszlovák szociáldemokraták ugyanitt további 46 ezer szavazatot kaptak, vagyis a két párt együtt az összes leadott szavazat 51%-át szerezte meg.

90 Mayer Samu, Wittich Pál, Nagy Gyula, Földessy József

91 Az OKP jelöltjei közül Lelley Jenő, Tobler János és Jabloniczky János, a kiscgazda listáról pedig Füßy Kálmán került a nemzetgyűlésbe.

92 A kiválasztás alapját az szolgálta, hogy a magyar lakosság aránya az 1921-es népszámlálás alapján mindegyikben meghaladja a 20%-ot. A vizsgált járások a következők voltak: Pozsony város, Somorjai, Vágssellyei, Dunaszerdahelyi, Komáromi, Érsekújvári, Ógyallai, Párkányi, Lévai, Verebélyi, Korponai, Kékkői járás.

93 Persze mindez csak akkor igaz, ha azt feltételezzük, hogy a magukat magyarnak és németnek vallók döntő többségében magyar és német pártokra, a magukat csehszlováknak vallók pedig csehszlovák pártokra adták le voksukat, illetve ha az átszavazás mindkét oldalról hasonló mértékű volt.

A választásokon részt vevő magyar és magyar–német pártok ugyanis mind ellenzéki programmal indultak neki a szavazatszerzésnek, s ellenzéki programmal tudták megszerezni a magyar választók döntő többségének bizalmát. S ez az ellenzékiesség nem csupán az aktuális kormány politikájának elutasítását jelentette, hanem a csehszlovák állam nemzetállami szerkezetének elvetését és a magyar közösség önrendelkezési jogához való ragaszkodást is. Különbség csupán abban mutatkozott, ahogyan az önrendelkezést értelmezték. Az Országos Keresztényszocialista Párt és az Országos Magyar Kisgazda, Földműves és Kisiparos Párt alkotta polgári ellenzék, mint azt Szent-Ivány Józsefnek a trianoni békeszerződés ratifikálási vitájában elmondott szavai is igazolták, továbbra is ideiglenes és csak az erőszak útján fenntartott állapotként tekintett a szlovákiai magyarok helyzetére: „Ne felejtsek el, hogy ez az állam a nyugat falánkságának gyermeke, ezt azért hozták létre a nyugati hatalmak, mert szükségük volt ideállítani egy államot, hogy küzdjön, végezzen ha kell az ő érdekeikért és az ő imperialista törekvéseikért (...) Sohasem fogjuk elismerni, hogy csonka Magyarország nemzetgyűlése egyedül jogosult volt a ratifikálásra. Magyarország testéről erőszakosan letört országrészekben lakó nép – az a nép, melyet az elvakult hatalombírák önkénye áldozatul vetett oda – jogosult első sorban sorsa felett intézkedni. Mi pedig ehhez a békéhez semmikor sem adtuk hozzájárulásunkat és semmikor sem fogjuk ezt megtenni. Mi legegyszerűbb emberi jogainktól fosztattunk meg és semmikor sem fogunk sorsunk intézéséről lemondani.”⁹⁴ Ennek fényében pedig az önrendelkezési jogra olyan eszközként tekintettek, amellyel a Trianonban kijelölt államhatárokat is meg lehet változtatni.

A magyar–német szociáldemokrácia viszont, amelyen belül ekkor már javában dúlt az a hosszan tartó differenciálódási folyamat, amelynek végeredménye a baloldal kettéhasadása volt, az önrendelkezés jogát a szudétanémet szociáldemokráciával összehangban⁹⁵ már az államon belüli megoldásként értelmezte. Így amikor Wittich a nemzetgyűlésben arról beszélt, hogy „mi, német–magyar szociáldemokraták töretlenül kitartunk az önrendelkezési jog mellett, amely az egyedüli lehetséges biztosítéka a Csehszlovák Köztársaság nemzetiségi békéjének...”,⁹⁶ ha közvetve is, de elismerte a csehszlovák államot, s jelezte, hogy a magyar és német szociáldemokrácia az érvényes államhatárokon belül kívánja politikai harcát megvívni. Továbbra is elutasították azonban az ország belső szerkezetét, s centralizált állam helyett egy a nemzeti önkormányzatokra épülő decentralizált államot képzeltek el.⁹⁷

2. A MAGYAR AKTIVIZMUS KEZDETEI (1920–1925)

1919 végére a csehszlovák politika a terepen (vagyis a Szudéta-vidéken meg a Duna-mentén) és a nemzetközi diplomácia színpadán (vagyis a versailles-i békekonferencián) is sikeresen rögzítette a köztársaság Prága szempontjából megfelelőnek látszó határait, illetve hol jogi, hol erőszakos eszközökkel bebiztosította a csehszlovák nemzeti többség hatalmát a kisebbségek fölött. Ezt követően cseh és szlovák képviselőkkel álló egykamarás ideiglenes nemzetgyűlés 1920. február 29-én elfogadta az ország végleges alkotmányát. Az alkotmány Csehszlovákiát olyan parlamentáris köztársasággá változtatta, amely nyelvi vagy vallási hovatartozásra való tekintet nélkül egyenlő jogokat biztosított valamennyi állampolgárának. Csehszlovákia liberális szellemiségű demokráciává vált, ahol a hatalmi ágak világosan elvááltak egymástól, s ahol a politikai szerveződést szinte alig korlátozta valamilyen törvényi megkötöttség. Ennek a „szabadságnak” köszönhetően az első köztársaság (1918–1938) időszakát csehszlovák közélet túlzott átpolitizáltsága, egy pártokratikus rendszer kialakulása jellemezte. A demokratikus jogi keretek ellenére azonban a mindenkit egyenlő mércével mérő demokrácia kiteljesedését számos tényező nehezítette. Közte leginkább a fiatal állam félelme a széteséstől, amely miatt erőteljes centralizáció, az önkormányzati elemek háttérbe szorítása, s legfőképp a nemzeti kisebbségek jogos öngazgatási igényének megtagadása jellemezte Prága politikáját. Mindehhez az a jól érzékelhető szándék is párosult, hogy a soknemzetiségű országból csehszlovák nemzetállamot formáljanak. A valóban demokratikus viszonyok fenti korlátai ellenére azonban az első Csehszlovák Köztársaság mégis kedvező feltételeket kínált a magyar pártpolitika szabad kibontakozásához.

Az 1920 és 1925 közötti első parlamenti ciklus országos és szlovákiai magyar viszonylatban is a politikai élet differenciálódásának legintenzívebb korszaka volt. Az 1920-as első parlamenti választások, amelyek az új alkotmány elfogadása után nem egész két hónappal zajlottak le, már csak az idő rövidsége okán sem egy teljesen végleges pártstruktúrát talált az országban. A Csehszlovákia megalakulása óta eltelt mintegy másfél év arra ugyan elegendő volt, hogy a későbbi csehszlovák politikát meghatározó pártok létrejöjjenek, arra azonban nem, hogy azok végleges arcukat és a politikai palettán betöltendő végleges helyüket is megtalálják. Különösen igaz volt ez a magyar pártok esetében, amelyeknek a csehszlovák nemzeti diktatúra időszakához képest immár lényegesen megváltozott kül- és belpolitikai kontextus közepette kellett politizálniuk. Ezek az új körülmények az alábbiakra voltak visszavezethetők:

1. Az ország korábban még bizonytalan államjogi helyzetének megváltozására és a trianoni államhatárok végleges elismerésére.

2. A budapesti politika irányváltására, amely részeként a magyar kormány felhagyott a határrevíziós tervek nyílt hangoztatásával, s a kalandor irredenta tervek helyett a versailles-i rendszerbe való beilleszkedést szorgalmazta.

3. A csehszlovák gazdaság stabilizálódására, amely a lakosság számára (bár Kárpátaljára nézve ez nem teljesen állja meg a helyét) gazdasági és szociális biztonságot teremtett.

94 Digitální knihovna NS RČS 1920–1925, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly, 25. schůze, Středa 24. listopadu 1920. <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/025schuz/prilohy/priloh02.htm> Letöltve: 2011. október 21.

95 A német szociáldemokrácia korabeli magatartásával kapcsolatban lásd Sator, Klaus: Německá sociálně demokratická strana dělnická v Československé republice. In Klokoška, Stanislav–Oellerman Thomas (eds): *Sudetští Němci proti Hitlerovi. Sborník německých odborných studií*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny, 2008, 22.

96 Digitální knihovna NS RČS 1920–1925, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly, 4. schůze Úterý 8. června 1920. <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/004schuz/s004008.htm> Letöltve: 2011. október 21.

4. Az alkotmányos rend megváltozására, hiszen az 1920. február 29-én elfogadott alkotmánynak köszönhetően a csehszlovák nemzeti diktatúrát a parlamentáris demokrácia váltotta fel.

5. Végül pedig arra, hogy mindezek következtében Csehszlovákia európai megítélése is megváltozott, hiszen a korábban sokak által életképtelen „szörnyszülöttnék” nevezett állam gazdasági és politikai szempontból is stabil és nemzetközileg is elismert országgá vált.

Ezek a tényezők pedig nagymértékben kihatottak arra, hogy a nemzeti kisebbségek politikai eszköztára is színesedni kezdjen, és a merev ellenzékiesség mellett más életképes alternatívák is megjelenjenek benne. Így az első parlamenti ciklus végére rajzolódott ki az a struktúra, amely a két háború közötti korszakban alapvetően meghatározta a szlovákiai magyar politikát, s amely szerkezetet háromosztatúnak lehet leírni. A szlovén-szlovák magyar politika fő sodrát a mindenkori budapesti kormányzattal szoros kapcsolatokat ápoló sérelmi-ellenzék két pártja, az OKP és a kiscgazdák jelentették, amelyek a Szepesi Német Párttal, a Ruszinszlovák Magyar Pártszövetséggel, illetve a liberális, városi rétegeket tömörítő Magyar Jogpárttal együtt 1921. tavaszától a Szövetkezett Ellenzéki Pártok Közös Bizottságába tömörültek. A szövetség legfőbb irányító szerve a nyolctagú Vezérő Bizottság volt, amelynek élén Körmendy-Ekes Lajos állt.

A második irányt az 1920–1921-ben komoly szlovákiai magyar hozzájárulással felépített bolsevik baloldal jelentette, amely 1921 elejétől a Csehszlovákia Kommunista Pártjában instrumentalizálódott. A harmadik pillér pedig az az aktivizmus volt, amelynek első nyílt és érdemleges megjelenését a Köztársasági Magyar Kiscgazdák és Földművesek Szövetségének színrelépése jelentette.

A fentebb jelzett differenciálódás és különösen az aktivizmus megjelenésének megértéséhez elengedhetetlennek látjuk a szudétanémet példa felvázolását. Annál is inkább, mivel a szudétanémetek a korabeli Csehszlovákia legnagyobb nemzeti kisebbségeként önkéntelenül is példát jelentettek a többi kisebbségi közösségnek. Másrészt Prága nemzetiségi politikája – mivel épp a szudétanémet területek elszakadásától tartottak a legjobban – elsősorban az ő pacifikálásuk szempontjaihoz igazodott. Nem mellékesen pedig az aktivizmus mint politikai stratégia épp a szudétanémet pártok magatartása kapcsán vált elfogadott és hosszú éveken át meghatározó jelentőségű politikai kategóriává.

2.1. KITEKINTÉS: A SZUDÉTANÉMET AKTIVIZMUS

A fejlett iparral és polgárosult társadalmi viszonyokkal rendelkező és a történelmi cseh ország-részek peremterületeit homogénen lakó német közösség számára az 1918 előtti Csehország nem *Tschechien*, hanem *Böhmen* volt, ahol az itt élő németek privilegizált helyzetben lévő etnikumnak számítottak. Éppen ezért a német szállásterületre is kiterjedő csehszlovák állam létrehozásának tervét elutasítva az első világháború végének és a Monarchia felbomlásának heteiben az önrendelkezés elvéhez ragaszkodva négy német provincia – Deutschböhmen, Sudetenland, Böhmerwaldgau és Deutschsüdmähren⁹⁸ – létrehozását jelentették be, amelyeket a német Ausztria, hosszú távon pedig egy egységes német nemzetállam részeként képzeltek el. Ennek jegyében a csehekkel nem a csehszlovák államon belül, hanem államközi kapcsolatok szintjén kívántak baráti együttműködést kialakítani, ami a történelmi cseh határokhoz mereven ragasz-

97 *Munkásajdság*, 1920. december 12., 3–4.

98 Kural: *Konflikt*, i. m. 15.

kodó cseh politika számára elfogadhatatlan volt. Ezzel a realitásokat túlságosan figyelembe nem vevő, merev – Ladislav Beran szerint a tehetetlenség érzéséből fakadó dacos⁹⁹ – magatartással összhangban a német politikai reprezentáció az államfordulat heteiben két ízben is visszautasította azokat a cseh megkereséseket, hogy a németek vállaljanak részt az akkor formálódó csehszlovák állami hatalomból.

Az intranzigens német magatartás következtében Prágának – mint azt az 1919. március 4-i események s az aznapi 53 áldozat (ebből 2 cseh katona, a többi német civil) szomorú ténye is jelzi¹⁰⁰ – csupán a nyers erőszak alkalmazása által sikerült biztosítani, hogy a történelmi cseh határokon belül élő németek, akiket egyre gyakrabban neveztek szudétanémeteknek, elismerjék a csehszlovák kormány fennhatóságát. Az erőszak és az 1919. szeptember 10-én aláírt saint-germaini békeszerződés hatására a szudétanémet politika végül kénytelen volt akceptálni a csehszlovák állam határainak realitását. A szudétanémet politika meghatározó magatartása azonban továbbra is a Rudolf Lodgman von Auen¹⁰¹ által képviselt negativista stratégiából fakadó politikai passzivizmus volt.¹⁰² Ennek a politikának a jegyében a csehországi német pártokat tömörítő Német Parlamenti Szövetség 1920. június 1-jén olyan államjogi nyilatkozatot tett közzé, miszerint az ország alkotmányát és törvényeit nem ismerik el, magukra nézve azokat nem tartják kötelezőnek, s ragaszkodnak az önrendelkezési joghoz.¹⁰³

Ez a merev magatartás nem teremthetett megfelelő feltételeket a cseh többséggel való kompromisszumhoz. Annál inkább sem, mivel a csehek az autonómiára irányuló német szándékokat – hol okkal, hol ok nélkül – minden esetben elszakadási törekvéseként értelmezték. Másrészt pedig a cseh–szlovák többség eleve saját nemzeti forradalma termékeként, mintegy magántulajdonként tekintett a köztársaságra,¹⁰⁴ s esze ágában sem volt a nemzeti forradalom által megszerzett hatalmat a németekkel vagy más nemzetekkel megosztania. Így a köztársaság szerkezetét rögzítő alkotmányt is a nemzetiségek kizárásával fogadták el. Az amúgy demokratikus és liberális alkotmány pedig a jól láthatóan nemzetiségi jellegű államot a csehszlovák nemzet nemzetállamává nyilvánította, amivel a lakosság egyharmadát még akkor is másodrendű állampolgárrá degradálta, ha tudjuk, hogy az alkotmány paragrafusai az államalkotó nemzet számára semmiféle konkrét előnyöket nem biztosítottak.

99 Beran: *Odepřená*, i. m. 76.

100 Az osztrák nemzetgyűlési választások napján számos németek lakta településen került sor demonstrációra, amelyeket a csehszlovák rendfenntartó erők nem egy helyszínen az eseményeket túlreagálva, brutális fellépéssel fojtattak el. Kiemelkedő példája ennek Kadaň városa, ahol 26 német tüntető szenvedett halálos sérülést. Vö. Harna, Josef–Šebek, Jaroslav: *Státní politika vůči německé menšine v období konsolidace politické moci v Československu v letech 1918–1920*. Praha, Historický ústav, 2002, 10; Beran: *Odepřená*, i. m. 83.

101 Lodgman v. Auen, Rudolf (1877. december 21., Hradec Králové – 1962. december 11., München) – német politikus. Már az első világháború előtt a csehországi német politika egyik vezető alakja, a birodalmi gyűlés tagja volt. 1918 őszén az észak-csehországi régióban a cseh csapatok általi elfoglalásáig működő Deutsch-Böhmen tartomány vezetője volt. A párizsi békekonferencián az osztrák delegáció tagjaként vett részt. A Német Nemzeti Párt elnökeként 1920 és 1925 között a prágai nemzetgyűlés képviselője s a negativista magatartás meghatározó alakja volt. Ezt követően 1938-ig a csehszlovákiai német önkormányzati szövetség elnöki tisztét töltötte be. A Szudéták 1939-es náci megszállása után félreállították. 1945 után a németországi szudétanémet közösség egyik vezéralakjaként a Sudetendeutsche Landsmannschaft elnöke volt.

102 Beran: *Odepřená*, i. m. 105.

103 Olivová, Věra: *Dejiny první republiky*. Praha, Karolinum, 2000, 118.

104 Kučera, Jaroslav: *Koncepce národního státu Čechů a Slováků a jeho realita v životě první republiky*. In Valenta, Jaroslav a kol. (ed.): *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. I*. Praha, Historický ústav, 1999, 603.

A békeszerződés aláírása a németek magatartásában is változásokat okozott. Elsősorban a gazdasági élet képviselői voltak azok, akik a nagynémet tervekben (saját magukat veszélyeztető konkurenciát látva) veszélyt éreztek, s ezért a cseh többséggel való megegyezést kezdték szorgalmazni.¹⁰⁵ De mint a Német Agrárpárt (Bund der Landwirte – BdL) s a Német Szociáldemokrata Munkáspárt (Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei – DSAP) vezetőinek korabeli nyilatkozatai is jelezték, már a politika sem csupán a Lodgman által kijelölt alternatívákban gondolkodott. E pártok célja immár az volt, hogy ha Csehszlovákia adott határok közötti létrejöttét nem tudta megakadályozni, legalább az új állam szerkezetének kialakítására befolyással bírasson. Az újdonság nem az volt, amit a BdL elnöke, Franz Křepek,¹⁰⁶ a Német Keresztényszocialista Néppárt (Deutsche Christlichsoziale Volkspartei – DCV) vezetője, Robert Mayr-Harting¹⁰⁷ és a szociáldemokrata politikusok több ízben is kifejtettek, hogy a németek nemzeti autonómiát és alkotmányos egyenlőséget követelnek, hanem hogy ezt a Csehszlovákia határain belüli megoldásként kezdték értelmezni. Vagyis míg nacionalista pártok (a Német Nemzeti Párt – DNP, Német Nemzetiszocialista Munkáspárt – DNSAP) továbbra is elutasították a cseh politikával való együttműködést, s az önrendelkezést a kiválás eszközének tekintették, addig a BdL, a DCV, a DSAP, illetve a Német Demokratikus Szabadelvű Párt (Deutsche Demokratische Freiheitspartei – DDFP) nem utasította el a csehszlovák pártokkal való együttműködést, s elfogadta a csehszlovák állam kereteit. Az együttműködésre kész német pártokat pedig azon monarchiabeli cseh politikusok mintájára, akik az osztrák állam munkájába való aktív bekapcsolódás révén kívánták elérni a cseh nemzeti követelések teljesülését,¹⁰⁸ egyre gyakrabban kezdték aktivistának nevezni.

Cseh oldalról az együttműködést a sok német közéleti személyiséggel személyesen is jó kapcsolatokat ápoló T. G. Masaryk köztársasági elnök és a körülötte létrejött ún. „Vár-csoport”¹⁰⁹ szorgalmazta leginkább. Masaryk, aki a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt egyik fontos (és titkos) háttérembere volt, már az 1920-as parlamenti választások után szívesen látta volna a német és csehszlovák szociáldemokraták szorosabb együttműködését és esetleges közös kormányrésztvételt – ám akkor még ez nem valósult meg. Többször tárgyalt Křepekkel és Mayr-Hartinggal is, s a Német Gyárosok Szövetségének (Deutscher Hauptverband der Industrie) egyik vezetője, Josef Kislinger is többször megfordult nála.¹¹⁰ S bár a köztársasági elnök jogkörei korlátozottak voltak, Masaryk politikai tekintélyének köszönhetően ezek a kapcsolatok nem csupán szimbolikus jelentőséggel, tényleges súllyal is bírtak.

105 Kracik: *Die Politik*, i. m. 435.

106 Franz Křepek (1855. január 15., Dolní Nezly – 1936. április 28., Svor) – német politikus, a csehekkel való együttműködés egyik szorgalmazója. Alapítója és 1925-ig elnöke a BdL-nek. 1920 és 1925 között a prágai nemzetgyűlés képviselője, 1925 és 1929 között pedig szenátora volt. 1933-tól haláláig Litoměřice város polgármestereként tevékenykedett.

107 Mayr-Harting, Robert (1874. szeptember 13., Bécs – 1948. március 12., Prága) – jogász, politikus. 1909-től 1938-ig a prágai német egyetem professzora volt. A Német Keresztényszocialista Párt politikusaként 1920 és 1925 között a prágai nemzetgyűlés szenátora, 1925 és 1938 között pedig képviselője volt. 1926 és 1929 között a csehszlovák kormány igazságügy-minisztere volt.

108 Beran: *Odepředá*, i. m. 215.

109 A Masaryk elnök személye köré gyűlekező ún. Vár-csoportot elsősorban nem valamiféle közös ideológia, hanem az elnökhöz és annak elképzeléséhez való lojalitás jellemezte. Az ide tartozók között egyaránt ott voltak a baloldali szociáldemokrata és nemzetiszocialista politikusok, mint a centrumhoz tartozó Agrárpárt néhány vezetője és a nacionalista nemzeti demokraták politikusai.

110 Vö. Šebek: *Mezi křžem*, i. m. 67.

Az első választási ciklusban (1920–1925) azonban az együttműködéshez még egyik oldalról sem voltak adottak a feltételek. Nem beszélve arról, hogy a kooperációnak az időről időre felszínre kerülő incidensek sem tettek jó szolgálatot. Ilyen volt egyebek között a német Rendi Színház csehek általi erőszakos elfoglalása, a német emlékművek lerombolása, a németeknek a nyelvtörvényből fakadó hátrányos megkülönböztetése.

A német társadalmon belül azonban folyamatosan növekedett az igény a hatalomban való részvétel s ezáltal a döntések befolyásolása iránt, amely igénynek elsősorban ismét csak gazdasági és szociális motivációja volt. Az iparosok és vállalkozók azt várták, hogy nagyobb beleszólásuk lesz az adók és vámok kérdésébe, s részt kaphatnak az állami megrendelésekből; a földművesek a földbirtokreform lehetőségeivel akartak élni, s a belső piacot védő vámok erősítésében is érdekeltek voltak; a német kézen lévő bankok a hadikölcsönök rendezését szerették volna megszüntetni; a munkavállalók pedig elsősorban a munkalehetőségek szélesítésében és a hatékonyabb szociális védelemben voltak érdekeltek.¹¹¹

Ennek ellenére az aktivizmusnak még az ebbe a táborba sorolt pártokon belül sem volt egyértelmű fölénye, tevékenységüket a negativisták és aktivisták közötti folyamatos beharcok jellemezték. Mindenesetre a német aktivizmus 1922–1923-ra már jól kirajzolható célokkal rendelkező politikai irányra formálódott, amely számára a cseh többséggel való kooperáció immár nem csupán gazdasági, hanem politikai szükséglet is volt. Programjukban az állam nemzetiségi autonómiákra épülő federalizálása s a csehek és a németek „önkéntes együttélésének” („freiwilliges Zusammenleben”) a gondolata¹¹² játszotta a vezető szerepet. Az együttműködés szándéka azonban nem jelentette a német sérelmek elhallgatását, s az aktivisták továbbra is folyamatosan bírálták a csehszlovák kormányzat nemzetiségi politikáját. Mint a német szabadelvűek meghatározó politikusának, Masaryk elnök közeli ismerősének, Bruno Kafkának¹¹³ egy 1922. júniusi felszólalása is rávilágított, az aktivisták továbbra is jogfosztásként tekintettek az önrendelkezés hiányára, sőt azt, hogy a csehszlovák nemzetgyűlés a kisebbségek bevonása nélkül döntött az állam nemzetállami szerkezetéről, az önrendelkezés egyfajta második megvonásaként értékelték.¹¹⁴

A negativista és aktivista magatartás között egyre mélyülő szakadék az 1923-as községi választások után a már addig is csak papíron létező német egység megszűnéséhez vezetett. A Német Pártszövetségből kilépő aktivista tábor (a polgári pártoktól magát távol tartó szociáldemokraták kivételével) létrehozta a Német Munkaközösség (Deutsche Arbeitsgemeinschaft) nevű pártszövetséget,¹¹⁵ s a parlamenti ciklus végén már konkrét megbeszélések is folytak a németeknek a kormányba való bevonásáról.¹¹⁶ Mivel azonban ennek feltételeként a cseh oldal a németek lojalitási nyilatkozatát, a szudétanémetek pedig az állam szerkezetének megváltozta-

111 Kracik: *Die Politik*, i. m. 439.

112 Uo.

113 Bruno Kafka (1881. szeptember 27., Prága – 1931. július., 11. Prága) – jogász, politikus, a neves író, Franz Kafka unokatestvére. A prágai német egyetem professzora, két ízben a jogi kar dékánja, egy rövid időre az egyetem rektora volt. A szudétanémet politika liberális vonalához tartozott. 1920-tól 1925-ig a Német Demokratikus Szabadelvű Pártot képviselte a prágai nemzetgyűlésben. Az egyik vezéralakja volt az aktivista politikát folytató Deutsche Arbeits- und Wahlgemeinschaftnek, amelynek képviselőjeként 1929-től a velük választási szövetségben induló BdL parlamenti klubjának volt tagja.

114 Beran: *Odepředá*, i. m. 128.

115 Šebek: *Mezi křžem*, i. m. 97.

116 Beran: *Odepředá*, i. m. 210.

tását szabták meg, a tárgyalások eredménytelenül végződtek, s a német politika az első parlamenti ciklus végéig egységesen ellenzékben maradt.

Az 1925-ös parlamenti választások eredményei azonban alapjaiban rengették meg a csehszlovák politikát, hiszen az addig a nagypolitikát teljesen kezében tartó csehszlovák nemzeti koalíció öt pártja elvesztette a parlamenti többségét, s csupán 148 mandátummal bírt a 300 tagú képviselőházban.¹¹⁷ A legnagyobbat a szociáldemokrácia bukott. Szavazatainak jó részét Csehszlovákia Kommunista Pártja (Komunistická strana Československa – CSKP) vitte el, amely 41 mandátummal az ország második legnagyobb pártjává lépett elő. A választások után Masaryk elnök a legtöbb szavazatot szerző párt, az Agrárpárt vezetőjét, Jan Švehlát bízta meg kormányalakítással, akinek csak hosszas tárgyalások után, az Iparos Párt bevonásával sikerült egy új össznemzeti koalíciót létrehoznia. A parlamenti többség azonban meglehetősen törekeny volt, s a bal- és a jobboldal közötti ellentétek gyakorlatilag működésképtelenné tették.¹¹⁸ A törekeny koalíció három hónap után szétesett, s az ország irányítását Jan Černý hivatalnokkormány vette át. Az új kormány 1926. március 18-i kinevezését követően a háttérben azonnal elkezdődtek a tárgyalások egy új parlamenti többség létrehozására. A kezdeményezés az Agrárpárt kezében volt, amely erre a már a Švehla-kormány idején napirendre került agrárvámok kérdését akarta felhasználni. Mivel ennek elfogadását a baloldali pártok hevesen elleneztek, a Švehla betegsége idején a párt legaktívabb szereplőjévé előrelépett Milan Hodža egy tisztán polgári többség létrehozását tűzte ki célul. Így amikor 1926. június 12-én a nemzetgyűlés az agrárvámokról szóló törvényt a szocialista pártok szavazatai nélkül, a három német polgári párt és a Magyar Nemzeti Párt szavazatainak segítségével elfogadta, egy olyan új parlamenti többség alapjait rakták le, amelynek Csehszlovákia történetében először a csehszlovák pártokon kívül a német pártok (a Bund der Landwirte, a Német Keresztényszocialista Párt és a Német Iparos Párt) és az MNP is a része volt.

Az agrárvámok elfogadása kapcsán létrejött, de azt követően is működőképes parlamenti többség sikere, illetve a csehszlovák politikában addig egyfajta kamarillaként működő Vár-csoport befolyásának a gyengülése felerősítette az Agrárpárt szándékát, hogy a nemzetiségek képviselőit – elsősorban a németeket – is bevonja a kormányzásba, és egy tisztán polgári kormányt hozzon tető alá. Ehhez jó kiindulási alapot teremtett az, hogy az 1925-ös választásokon a német aktivisták kifejezetten jól szerepeltek, hiszen a BdL az összes német szavazat 33%-ával a leg erősebb német pártnak bizonyult, s a keresztényszocialistákkal együtt a német polgári aktivista oldal összesen a német szavazatok 51%-át bírta.¹¹⁹ Ha pedig ehhez hozzászámítjuk a szociáldemokraták 24%-át, akkor a szudétanémet térfélen jelentős aktivista fölény volt kimutatható.¹²⁰ A német pártok azonban továbbra is tartózkodóan viselkedtek a kormányzás felelőssége iránt. Óvatosságukat a választások után az Iparos Párt bevonásával tető alá hozott cseh–szlovák össz-nemzeti koalíció intézkedései tulajdonképpen igazolták, hiszen a bal- és a jobboldal közötti ellentétek miatt gyakorlatilag működésképtelen koalíció egyetlen komoly eredményét az 1920-as nyelvtörvény végrehajtó rendelkezésének kiadása jelentette. Ez a rendelet pedig, amely a

szélsőségesen nacionalista Csehszlovák Nemzeti Demokrata Párt (Československá strana národně demokratická – ČSND) felértékelődött pozícióit jelezte,¹²¹ s amelyet a kisebbségekkel való konzultáció nélkül fogadtak el, látható pozitívumai mellett is számos szempontból szűkítette a nyelvtörvényben megjelölt kisebbségi nyelvi jogokat.¹²² Ezáltal kiélezte a nemzetiségi viszonyokat, a szudétanémet területeken a lakosság heves demonstrációit váltotta ki, s úgy nézett ki, hosszú időre ellehetetlenítette a kormányzat és a nemzetiségek közötti párbeszédet.

A németek kormányba való bevonása azonban mindkét félnek érdekében állt. A cseh–szlovák oldal a tisztán polgári kormányzat lehetősége mellett elsősorban a csehszlovák nemzetiségi politika helyes irányát akarta prezentálni, a német lakosság pedig gazdasági és társadalmi pozícióinak folyamatos csökkenését akarta megállítani. Az aktivisták kormányba lépését Walter Koch prágai német követ meglehetősen nyíltan, Gustáv Stresemann német külügyminiszter pedig – bár óvatosabban – szintén támogatta. Amint az utóbbi egy későbbi nyilatkozatában jelezte, „soha senkit nem hagytam kétségek között a tekintetben, hogy támogattam a németek aktív bekapcsolódásának kísérletét a csehszlovák politikába”.¹²³

Ilyen előzmények után 1926 októberében két német párt, a BdL és a DCV belépett a kormányba. Az agrárpárti Franz Spina¹²⁴ közmunkaügyi, a keresztényszocialista Robert Mayr-Harting pedig igazságügy-miniszterré avaszták. A német aktivisták kormányba lépése – bár ma annak tűnhet – azonban korántsem jelentett valamiféle végleges cseh–német kiegyezést. A koalíció ugyanis merő pragmatizmusból, hatalmi-politikai érdekből született, s nem állt mögötte valós nemzetpolitikai megegyezés.¹²⁵ Ezt jelzi, hogy a csehek nem kívántak a németektől lojalitási nyilatkozatot, a németek pedig nem szabtak olyan feltételeket a csehek felé, amelyek a nemzetállami keretek lebontását feltételezték volna. Azt, hogy az elvi közeledés helyett a pragmatikus megfontolások vezettek a csehszlovák–német koalíció létrejöttéhez, visszaemlékezésében Milan Hodža is megerősítette, aki a konstruktív nacionalisták szövetségének minősítette az új koalíciót.¹²⁶

A német aktivisták kormányba lépésével új korszak kezdődött a csehszlovák belpolitikában, hiszen a csehszlovák kormánynak 1926-tól kezdődően egészen 1938 tavaszáig mindig voltak német nemzetiségű miniszterei, akik az aktuális hatalmi erőviszonyokhoz igazodva a német agrárok, a keresztényszocialisták vagy a szociáldemokraták közül kerültek ki. Az aktivista politika sikerét pedig az tette teljessé, hogy az ebbe a táborba tartozó pártok az 1929-es parlamenti választásokon az összes német szavazat mintegy 70%-át szereztek meg.

121 Egyes vélemények szerint Švehla miniszterelnök még a németek kormányba lépése előtt akarta elfogadnia rendeletet, mivel azt követően már nehezebb lett volna a koalíción belül egyezségre jutni. Vö. Tóth, Andrej–Novotný, Lukáš–Stehlík, Michal: *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národného ke státu národnostnímu?* Praha, Filozofická fakulta UK Praha, 2012, 282.

122 Vö. Petráš, René: *Menšiny v meziválečném Československu. Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana.* Praha, Karolinum, 2009, 204.

123 Idézi Brügel: *Češi*, i. m. 254.

124 Spina, Franz (1868. október 5., Městečko Trnávka –1938. szeptember 17., Moravská Třebová) – szudétanémet politikus és szlavista. Gimnáziumi tanár, majd egyetemi oktató, a húszas évek elején a prágai német egyetem professzora, majd dékánja. A politikával az államfordulatot követően került kapcsolatba. 1920-tól 1938-ig a német agrárpárt, a Bund der Landwirte képviselője volt a csehszlovák nemzetgyűlés képviselőházában. 1933 és 1936 között pártja elnöke volt. 1926-tól több ízben is miniszteri posztot töltött be a csehszlovák kormányban.

125 A cseh–német koalíciónak ezt a pragmatikus oldalát emeli ki a téma egyik kiváló cseh szakértője, Jaroslav Šebek is. Vö. Šebek, Jaroslav: *Prezident T. G. Masaryk a politika německého aktivismu v Československu 1918–1935.* In Gebrhart, Jan–Kuklík, Jan (eds.): *Masarykův sborník XIV. 2006–2008.* Praha, Ústav T. G. Masaryka, 2009, 182.

126 Hodža, Milan: *Szövetség Közép-Európában.* Pozsony, Kalligram, 2004, 147.

117 Klimek, Antonín: *Bojo o Hrad. Hrad a Pětka (1918–1926).* Praha, Paneuropa, 1996, 357–358.

118 A kormányalakítási tárgyalásokkal kapcsolatban lásd Kárník, Zdeněk: *České země v éře první republiky (1918–1938). Díl 1. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929).* Praha, Libri, 2003, 381–382.

119 Linz: *Der Bund der Landwirte*, i. m. 425.

120 A német szakirodalom alapján közölt adatok figyelmen kívül hagyják a CSKP-nek a németek körében szerzett szavazatait. Mivel ez 1925-ben az összes német szavazat mintegy 11%-át jelenthette, így az aktivista pártok nem a német szavazatok 75%-át hanem „csupán” 66%-át bírták.

Ezzel párhuzamosan a húszas évek végére növekedett a német lakosság elégedettsége, s általában véve csökkent a cseh és a német etnikum közötti feszültség. A németek kormányba lépésének a helyességét azonban azoknak a nemzetpolitikai sikereknek kellett volna igazolniuk, amelyeket a szudétánémetek politikusaik kormánytagságától vártak. S bár kisebb eredmények (egyebek között az oktatásügyben) jelentkeztek is, a várt áttörés nem következett be, s a prágai kormányzatok csehszlovák nemzetállami törekvései változatlanok maradtak. S nem volt valóság Švehla miniszterelnök szívesen idézett kijelentése sem, miszerint a cseh–német koalíció az egyenlő az egyenlővel elvre épült. Ez pedig az 1929-től kibontakozó gazdasági válság éveiben nem csupán a német aktivizmus, hanem az egész cseh–német együttélés számára végzetessé vált.

2.2. A FÖLDREFORM MINT AZ AKTIVIZMUS ÖSZTÖNZŐJE. A KÖZTÁRSASÁGI MAGYAROK MOZGALMA

A két háború közötti Csehszlovákia társadalmára talán legnagyobb hatást gyakorló esemény az 1919-ben meghirdetett földbirtokreform volt, amely azonkívül, hogy orvosolta a földtulajdonlásban mutatkozó aránytalanságokat, elősegítette a mezőgazdaság modernizációját is. A földreformnak azonban jelentős politikai mozgósító ereje is volt, sőt az Állami Földhivatal céltudatos nacionalista-protekcionista tevékenysége révén a reform a csehszlovák nemzetállami célkitűzések egyik fontos gazdaságpolitikai eszközévé vált: alig titkolt célja volt ugyanis, hogy a földtulajdont, illetve az ahhoz kapcsolódó ipart (cukorgyárak, szeszőzdeák, malmok) az addigi többségében német és magyar tulajdonosok kezéből cseh és szlovák kézbe juttassa át.

A földbirtokreform nacionalista jellege elsősorban a nagybirtokokból lefoglalt föld kiutalási gyakorlatában volt kimutatható, hiszen a kiutalásokat még a nemzetiségi területeken is elsősorban cseh és szlovák igénylők kapták meg. Szinte kizárólag közülük, elsősorban a hatalmon lévő pártok klientúrájából kerültek ki az ún. maradékbirtokosok, akik átlagosan 100 ha nagyságú birtokhoz jutottak, s akikből az állam egyik támaszát jelentő középbirtokosok rétegét kívánták kialakítani. A szlovákiai magyar társadalom legnagyobb sérelemként mégis a kolonizáció folyamatát élte meg, amely során Dél-Szlovákia legjobb minőségű földjeire mintegy 3300 szlovák, morva, cseh telepes családot ültettek azzal a céllal, hogy azok élharcosai legyenek a régió elszlávosításának.¹²⁷ Az így végrehajtott földbirtokreformnak köszönhetően a szlovákiai magyar lakosság talpa alól valósággal kihúzták a termőföldet. A Szlovákia lakosságának hivatalos adatok szerint is 21%-át alkotó magyarok a földreform során kiutalt földek alig 6%-át kapták, s részesedésük még a többségben magyarok által lakott járásokban sem haladta meg az ott kiutalt földek 20%-át.¹²⁸

Az ily módon levezényelt földbirtokreform nehéz feladat elé állította a szlovákiai magyar politikát, hiszen – ismerte a magyar falu földinségét – a reform ideájával egyik párt sem fordulhatott szembe, annak nemzetpolitikai hangsúlyai miatt viszont a reform mellett sem sorakozhatott fel. Így retorikájukban a reform elve és gyakorlata élesen szétvált egymástól. Mint a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok, Közös Bizottságának 1924 febru-

árjában Otátrafüreden elfogadott határozata jelezte, „a közös bizottság szükségesnek tartja a földreformot, de a telepítések mai módját elítéli, s a földbirtokhivatal mai rendszerét helyteleníti”.¹²⁹ Hasonló kettősség figyelhető meg a magyar szociáldemokráciának a földreformhoz való viszonyában is, hiszen a szociáldemokraták – akik városi választóbázisuk okán a földkérdést nem kezelték prioritásként – egyetértettek a nagybirtok uralmának felszámolásával, ám keményen bírálták annak végrehajtását és a kormányzat „soviniszta telepítési politikáját”.¹³⁰

Az 1920-tól teljes gőzzel elinduló földbirtokreformot a szlovákiai magyarok mindenesetre kissé tanácstalanul szemlélték. Nagy reményekkel várták ugyan a földosztást, de azt kellett tapasztalniuk, hogy az állam tudatosan mellőzi őket, s a saját pártjaik is inkább a reform ellen nyilatkoznak, mint mellette. S bár erre nézve pontos adatok nem állnak rendelkezésünkre, valószínűsíthető, hogy a politikai biztatás hiányában helyenként még a kínálkozó lehetőségeket sem ragadták meg: nem igényelték földet. A földbirtokreformban csalódott falusi magyar lakosság ugyan jól látta, hogy a félrecsúszott földreformért elsősorban a kormányzat tudatos kisebbségellenes politikája a felelős, ám saját politikai érdekképviselésével sem volt teljesen elégedett. Úgy vélte ugyanis, hogy az ellenzéki magyar pártok, amelyekben földbirtokosok és ügyvédek játszották a vezető szerepet, nem képviselik elég hatékonyan érdekeiket, s így ők is okolhatók azért, hogy a magyar lakosság nem jut földhöz. A Szent-Ivány József-féle kisgazdapárt „nagybirtokos vezetőivel” szembeni elégedetlenségről még Budapestre is eljutottak a hírek,¹³¹ a prágai magyar követség véleménye pedig az volt, hogy ha a kormányzat földet fog juttatni a magyar földműveseknek, akkor azzal komoly politikai eredményt is elérhet közöttük.

Azt, hogy a magyar lakosság egy részének meggyezésére a földreformot fel lehetne használni – bár kicsit megkéskéve –, az Állami Földhivatal ellenőrzése alatt tartó és a földreformból magának komoly politikai és egyben anyagi tőkét kovácsoló Köztársasági Agrárpárt is felismerte. Eszközei azonban korlátozottak voltak, hiszen azzal, ha nyíltan földet ígért volna a magyaroknak, saját választóit fordította volna el magától.¹³² A csehszlovák nemzetállam-építés hosszú távú tervei pedig amúgy sem voltak összeegyeztethetők azzal, hogy a magyar lakosság földtulajdonlását megerősítsék.

Éppen ezért az Agrárpárt és annak szlovákiai erős embere, a korábbról kitűnő magyar kapcsolatokkal rendelkező Milan Hodža a kerülő utat választották. Egy látszólag független, de az Agrárpárt által finanszírozott és a csehszlovák Agrárpárt érdekeinek megfelelően politizáló magyar párt létrehozása mellett döntöttek. Ez a párt a Köztársasági Magyar Földműves Párt (Republikánska maďarská poľnohospodárska strana) volt, amelynek története az első szlovenszkói magyar aktivista párt története is.

A „köztársasági magyarok”, ahogyan a későbbiekben magukat nevezték, megszervezését azonban hiba lenne csupán „külső szándékokra” visszavezetni. A párt alapítói nyilvánvalóan arra a létező elégedetlenségre tudtak ráépíteni, amely a magyar lakosság között a sérelmi politika eszköztelenségét látva jelen volt. Másrészt joggal építhettek a magyar lakosság körében élő köztársasági érzelmekre, és a Károlyi Mihály-féle demokratikus forradalom emlékére, így hívószavaik között szerepet kaptak a köztársaság és a demokrácia eszményének a jelszavai is.

127 A telepítések céljaival, lefolyásával és eredményével kapcsolatban lásd Simon Attila: *Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008.

128 Az adatok forrásai: NA, f. Státní pozemkový úřad, Všeobecné spisy (SPU-VŠ), k. 118. Příděl půdy zabrané menšinovým národnostem.

129 *Prágai Magyar Hírlap (PMH)*, 1924. február 10., 1.

130 *Munkásujdság*, 1922. július 30., 3.

131 MOL, K-63, 38. cs. 1923-7/4.

132 A Dél-Szlovákiában földbirtokhoz jutott maradékbirtokosok és telepesek nagy része az Agrárpárt szavazója volt. Az 1923-as községi választáson a Rimaszécs mellett betelepített Gernyőpusztán például mind a 84 szavazatát leadó telepes az Agrárpártra adta voksát. SNA, f. Expozitúra ministerstva zemědělstva (EMZ), k. 122, č. 604.

Az, hogy az aktivizmus épp egy a földreformhoz, tehát a falusi lakossághoz köthető mozgalom kapcsán jelent meg a korabeli szlovenszkói magyar közéletben, korántsem volt törvényszerű. Sőt, ha a pártalapító Csánki Aladár eredeti szándékait megvizsgáljuk, akkor inkább egy polgári értékrendet valló és elsősorban a városi lakosságot megszólító párt elképzelése rajzolódik ki. A Léván ügyvédi praxist folytató Csánki Aladár¹³³ a Károlyi-korszak intermezzóját követően a politikába újból 1922 végén lépett be, amikor is az aktivista szellemiségű *A Reggel* című lap arról számolt be, hogy egy új magyar párt, a Magyar Demokrata Polgári Párt bontotta ki zászlaját Léván.¹³⁴ A tudósításban megszólaltatott Csánki nyilatkozatából azonban az is kiderült, hogy a sajtóhír címe által sugalltakkal ellentétben a párt még nem alakult meg, a szándék viszont létező, amelyet az motivál, hogy a jelenleg működő magyar pártok nem képviselik a szlovenszkói magyarság egészét. Csánki szavai szerint az új párt annak a polgárságnak kívánt alternatívát kínálni, amely a „magyar rezsim alatt a Károlyi-pártban, a Just-féle függetlenségi pártban, Jászi radikális pártjában találta meg a helyét”.¹³⁵ Vagyis a lévai politikus egy egyértelműen liberális orientációjú, a városi polgári rétegeket megszólító párt elképzelését rajzolta fel. Nyilatkozatában, utalva az ellenzéki magyar pártok alacsony érdekérvényesítő erejére, azt is hangsúlyozta, hogy az új párt az állam iránt való lojalitás alapjain állva hatékonyabban tudja majd képviselni a magyar közösség érdekeit. Azt azonban, hogy a kormánnyal együttműködni akaró párt alapítását tervezné, elutasította, s olyan pártról beszélt, amely nem a csehszlovák kormánnyal, hanem a csehszlovák demokratikus pártokkal kíván együttműködni. Az 1923 márciusára tervezett pártalapítás szándéka láthatóan mindenkit meglepett, az erre meglehetősen negatívan reagáló ellenzéki magyar erőket éppúgy, mint a szlovák politika meghatározó alakjait is. Ezt tükrözte a Jozef Kállay teljhatalmú miniszterrel és Ludovít Medvecký agrárpárti képviselővel a témáról készült interjú is, akik a nekik szegezett kérdésre, hogy mit szólnának egy ilyen párthoz, elsősorban az állam iránti lojalitást nevezték meg követelményként.¹³⁶

Bár Csánki még 1923 januárjában is arról beszélt, hogy liberális irányultságú pártot kíván létrehozni,¹³⁷ néhány héttel később mégis egy agrár jellegű mozgalom, a Köztársasági Magyar Kiszgazdák és Földművesek Szövetsége (KMKFSZ) megalapítását jelentette be. E változás háttere ma már nehezen követhető vissza, úgy véljük azonban, hogy a pártalapítás mögé támogatókat kereső Csánkit Milan Hodža vagy egy hozzá közel álló személy győzte meg arról, hogy egy polgári irányultságú magyar politikai mozgalom helyett inkább egy olyan magyar agrárpártot hozzon létre, amely természetes szövetségese lehet a csehszlovák Agrárpártnak, s így bizton számíthat annak támogatására is.

Az 1923 tavaszán *A Reggel* c. lap hasábjain folytatott politikai agitáció célcsoportja így immár nem a „haladó polgárság”, hanem a falusi lakosság volt, s a pártalapítással egy időben

133 Csánki Aladár (1886 – ?) – ügyvéd, politikus. Zsidó családban született, amely eredetileg a Neumann nevet viselte, de miután az apa a Léva melletti Csánkon bérelt kocsmát, amiből a család meggazdagodott, felvették a Csánki nevet. Csánki Aladár iskolai elvégzése után Léván volt ügyvéd, majd Jászi Oszkár lelkes hívévé vált. Az őszirózsás forradalom után Bars megye kormánybiztosává nevezték ki. A két háború közötti évek nagy részében ügyvédi praxist folytatott. Az első bécsi döntést követően feltehetően Szlovákiában maradt, mivel egy 1942-ben a Selmecbányai járásban készült zsidójegyzék (Židia v Banskej Štiavnici. Zoznam židovských obyvateľov_1.doc. http://zidovskycintorin.sk/kniznica/docs/Zoznam_zidovskych_obyvatelov_1.doc Letöltve: 2012. december 20.) Felsőzsember lakosaként tüntette fel.

134 *A Reggel*, 1922. december 24., 1–3.

135 Uo. 1.

136 Uo. 2.

137 *A Reggel*, 1923. január 17., 3.

elindított hetilap, a *Népújság* címe is ennek a rétegnek a megszólítására volt alkalmas. Egy Tardoskedden folytatott előkészítő megbeszélést követően a közelgő községi választások miatt meglehetősen sietve megalakuló szervezet 1923. április 29-én tartotta alakuló ülését – a célközönségtől térben és szellemiségben is meglehetősen távoli helyen: a pozsonyi Royal Szálló nagytermében. Az alapító összejövetelen a párt élére Csánki Aladárt választották meg, az elnökségbe pedig Csomor István (Farnad), Szolga Károly (Hidaskürt), Posztós József (Nagyudvarnok) és Zilizi János (Pered) kerültek,¹³⁸ tehát a nagypolitikában ismeretlen és elsősorban falusi háttérrel rendelkező személyek. Az új pártnak a csehszlovák agrármozgalom szlovák prominenséhez, Hodžához való kapcsolódását jelzi, hogy az alakuló ülés után egy 30 tagú küldöttség kereste fel az akkor mezőgazdasági miniszteri tisztséget betöltő és „véletlenül” épp Pozsonyban tartózkodó politikust, s hűségnyilatkozatot tett neki.¹³⁹ Az alapító ülést június 23-án már a párt első országos kongresszusa követte, amelyet a pozsonyi Mezőháza nagytermében rendeztek, s ahol 118 község képviselőjében több mint 500 küldött jelent meg.¹⁴⁰ Döntő többségük Délnyugat-Szlovákia községeiből, ami már előre jelezte, az új párt egyik nagy problémája az lesz, hogy a szlovenszkói magyar nyelvterület Ipolyságtól keletre eső régióiban nem fog tudni meggyökerezni.

Csánki Aladár karikatúrája a *Népújság* c. lapban (*Népújság*, 1923. május 6., 6.)

A párt hívószavai a kezdetektől fogva a földbirtokreformmal voltak kapcsolatosak. A *Népújság*ban már április folyamán megjelent a „Szervezkedj, légy köztársasági, hogy az osztzkodásnál hoppon ne maradj” jelszó,¹⁴¹ amely meglehetősen nyíltsággal fogalmazta meg azt, hogy a párt szervezői a földhöz jutás reményével kecsegtették a csatlakozókat. Ennek jegyében mind az áprilisi alakuló ülésen, mind pedig a júniusi alapító kongresszuson is elsősorban a földbirtokreform kérdése állt a felszólalások középpontjában, s ez volt az a téma, amely a pártlapban is a leggyakrabban felbukkant. A földkérdés olyan téma volt, amelyet az új párt vezetői minden szempontból ki akartak használni, hiszen lehetőséget adott az ellenzéki magyar pártok és a köztársasági magyar szövetség közötti különbségek kihangsúlyozására. Csánkiék szerint ugyanis a keresztényszocialisták az egyház, míg a kiszgazdák az „ezerholdasok” érdekeit védtek. Azt pedig, hogy a földreform során kevés föld jutott a magyar földműveseknek, Szent-Iványék bűneként kommunikálták, akik Csánkiék szerint „darutollas

138 *Népújság*, 1923. május 6. 2–3.

139 Hodža és a magyarok. In *Köztársasági Magyar Földműves Kincses kalendáriuma 1938*. Komárno, [k. n.] 1938, 73.

140 *Népújság*, 1923. június 24., 1.

141 *Népújság*, április 27., 6.

katonák hírével tartották vissza eddig a földigénylőt, hogy földet merjen kérni ettől az államtól, melyik mindenként egyenlő jogokban kíván részesíteni”.¹⁴² Jellemző módon azonban a „köztársasági magyarok” a földosztást nem kívánták a szlovákiai magyarok egészére kiterjeszteni, s többször tiltakoztak az ellen, hogy a „köztársaság ellenségei”, ami szótárukban az ellenzéki magyar pártok híveit jelentette, földhöz jussanak. Azt azonban – mint egyik vezető propagandistájuk, Békefi Sándor is kifejtette –, hogy „aki félre volt vezetve, de átfáll”, földhöz juthasson, támogatták.¹⁴³

A pozsonyi és prágai patrónusok és a magyar párt között azonban a kezdetektől fogva feszültségek is mutatkoztak. Ezek egyik gerjesztője Csánki jelleme volt, hiszen a magyar politikus túlságosan öntörvényűnek bizonyult ahhoz, hogy teljes mértékben beálljon az Agrárpárt irányvonalába. Az által hangoztatott októbrista jelszavak, illetve Kossuth és Károlyi gyakori emlegetése pedig amúgy sem voltak teljes mértékben kompatibilisek Prága eszmeiségével. Mindez végül Csánki félreállításához vezetett. A magát egy későbbi írásában liberális szocialistának¹⁴⁴ valló alapító elnök tulajdonképpen már a párt június 23-i első országos kongresszusán a háttérbe szorult, hiszen a tiszteletbeli elnök címét ugyan megkapta, ám a párt tényleges irányítása az új ügyvezető elnök, Csomor István farnadi gazdálkodó kezébe ment át, aki az első számú republikánus magyar gazda szerepét 1938-ig meg tudta őrizni. Csánkinak a következő néhány hónapban ugyan még gyakran jelent meg írása a *Népújság*-ban, ám 1924 márciusában bejelentette, hogy visszavonul a politikától.¹⁴⁵ Ez azonban mégsem következett be, hiszen a tiszteletbeli elnök ott volt a szövetség második, 1924. november 30-án, Léván megtartott országos kongresszusán is, sőt a kongresszust megelőző napon a szűkebb pártvezetés ülésén – még az ilyen ellentétekről csak szűken vagy egyáltalán nem tudósító *Népújság* szerint is – éles konfrontációba került a Csomor és a párt főtitkárává választott Békefi Sándor fémjelezte irányvonnallal.¹⁴⁶ A lap az ellentétek okát nem jelzi, ám a kongresszusi beszámolókból arra következtethetünk, hogy a vita a szövetség és az Agrárpárt közötti viszony kapcsán robbanhatott ki, s Csánki teljes vereségével végződött. Így a másnapi kongresszuson már vita nélkül döntöttek arról, hogy a szövetség a Köztársasági Magyar Földműves Párt (KMFP) nevet veszi fel, s az eddiginél szorosabb viszonyt alakít ki az Agrárpárttal, sőt annak szenátorát, Ján Duchajt¹⁴⁷ szlovák politikust a párt „védelnökévé”¹⁴⁸ is megválasztották. A KMFP és a hatalom egyre javuló viszonyát pedig az is jelezte, hogy a kongresszuson a lévai járási főnök Ondrej Zošťák is részt vett. A kongresszus megválasztotta a párt vezérkarát is. Az elnök Csomor István, a főtitkár Békefi Sándor, a pártigazgató Antal Sándor lett. A négy alelnöki tisztséget Halász István pereszlényi, Gutray Sándor alsószececi, Samu István érsekkétyi és Szunyogh István martosi földművesek töltötték be.

142 *Népújság*, 1923. május 6., 7.

143 *Népújság*, 1925. február 25., 2.

144 Csánki Aladár: *Amíg nem késő*. Bratislava, Typographia, 1929, 20.

145 „A napi politikától visszavonulva gazdálkodni és tanulni akarok. Csánki” – szolt a távirat, amelyet a *Népújság* szerkesztőségének küldött. *Népújság*, 1924. március 23., 2.

146 *Népújság*, 1925. január 1., 3.

147 Ján Duchaj (1869. március 12., Blatnica – 1954. április. 2., Blatnica) – földbirtokos, politikus. Az államfordulat előtt családi birtokán gazdálkodott, miközben bekapcsolódott a Szlovák Nemzeti Párt munkájába. Egyike volt a Turócszentmártoni deklaráció aláíróinak. 1918 és 1920 között a forradalmi nemzetgyűlés szlovák klubjának volt a tagja, 1920 és 1925 között pedig az Agrárpárt szenátora.

148 Értsd: tiszteletbeli elnökké

Csánki párton belüli veresége tulajdonképpen korszakhatárnak is nevezhető, hiszen a párt épp abban a mintegy másfél évben volt leginkább független a csehszlovák Agrárpárttól, amikor még érvényesült az ő befolyása.¹⁴⁹ A lévai kongresszuson viszont megalapozták azt a gyakorlatot, amely a párt működését annak az Agrárpártba való teljes beolvadásáig jellemezte, miszerint a párt szellemi vezérének, Hodžának az akaratát mindenkor egy-egy a KMFP vezetésébe bevásárolt, sajátos pozíciót elfoglaló szlovák politikus közvetítette. Duchajt követően a későbbiekben ezt a szerepet többek között Milutin Križko¹⁵⁰ szenátor, Samuel Zoch¹⁵¹ evangélikus püspök, Pozsony első szlovák kormánybiztosa, az Agrárpárt parlamenti képviselője és Štefan Štunda¹⁵² református lelkész és politikus töltötte be. A Csomor irányvonalával egyet nem értő Csánki pedig végleg kiszorult a KMFP vezetéséből. Politikailag azonban aktív maradt, s bár a háttérbe húzódva, de a harmincas évek elejéig továbbra is a KMFP soraiban volt megtalálható.

A KMFP megszervezésében és tagságának toborzásában az államigazgatás helyi képviselőinek is szerep jutott, akik igyekeztek segíteni a szervezést s megteremteni ahhoz a szükséges infrastruktúrát. Ennek egyik példáját Dunaszerdahely jelentette, ahol a város főjegyzője, az 1919-ben – a magyar polgármestert és képviselő-testületet ellenőrzendő és korlátozandó – odaültetett, magát szlováknak mondó Kolek Alfréd volt a párt egyik fő patrónusa.¹⁵³ A köztársasá-

149 Az aktivista sajtó vizsgálata alapján ezzel megegyező következtetést vont le Korpás Árpád: A két világháború közötti (cseh)szlovákiai agrárpárti magyar mozgalom sajtója és politikai koncepciója a földreform kezdete idején. In Csanda Gábor (szerk.): *Somorjai disputa (I.). Az élő szlovákiai magyar írásbeliség c. szimpózium előadásai*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2003, 183.

150 Milutin Križko (1871, Körmöcbánya – 1926. augusztus 25., Fenyőháza) – földbirtokos, politikus. Zemplén megye első szlovák ispánja volt. 1920-tól 1926-ben bekövetkezett haláláig az Agrárpárt szenátora volt.

151 Samuel Zoch (1882. december 18., Cerovo – 1928. január 4., Pozsony) – evangélikus lelkész, politikus. Teológiai tanulmányai befejezését követően a Bácskában szolgált, 1907-től pedig Modorban volt lelkész. Már az államfordulat előtt bekapcsolódott a szlovák nemzeti mozgalomba. 1919-ben Pozsony és Pozsony megye első szlovák ispánjává nevezték ki. Hivataláról azonban még ugyanebben az évben lemondott, s elsősorban az evangélikus egyház újrászervezésére összpontosított. 1922-től a szlovákiai evangélikus egyház nyugati egyházkerületének püspöke volt. Közben az Agrárpártban politizált, amelyet 1925-től haláláig a nemzetgyűlés szenátusában is képviselt.

152 Štefan Štunda (1891. szeptember 8., Lekárt – 1945. április, Mauthausen) – szlovák anyanyelvű református lelkész, politikus. Földműves családból származik. Sárospatakon végzett teológiát, majd Bázelen tanult. Csehszlovákia megalakulása után az oktatási minisztérium pozsonyi kirendeltségének egyházi ügyekkel foglalkozó tanácsosa volt. 1926-tól a Köztársasági Magyar Földműves Párt vezető személyisége, Milan Hodža bizalmi embere a párton, majd a magyar szekción belül. Közben a *Köztársasági Magyar Földműves* c. lapot is szerkesztette. 1929-től 1939-ig az Agrárpártot képviselte a Csehszlovák Nemzetgyűlés képviselőházában. A szlovák állam idején az oktatási minisztérium főtanácsosa s egyben a református egyház Szlovákiában maradt része fölött a hatalmat állami támogatással a kezébe kaparintó Szervezőbizottság egyik befolyásos személyisége volt. Közben szerkesztette a *Kálvinské hlasy* c. lapot és előadott az Ág. Ev. Teológiai Fakultáson. Mivel bekapcsolódott a Tiso náciárát rezsim elleni ellenállásba, 1945 februárjában a letartóztatást és Mauthausenbe hurcolták, ahol 1945 áprilisában elhunyt.

153 Kolek érdekes színfoltja volt a korabeli közéletnek, később kiderült róla, hogy szélhámos, aki sem szlovák, sem evangélikus nem volt, mint állította. Eredetileg Schwarcz Miksának hívták, aki Kolozsvárott szerzett ügyvédi oklevelet, majd pedig bekapcsolódott a szociáldemokrata mozgalom tevékenységébe. Az 1901-es választásokon a szociáldemokraták jelöltje volt Kassán – ám alig kapott szavazatot. Később – rendezetlen ügyei elől – Amerikába menekült, ám az államfordulat után hazatért, s Cseklészen telepedett le, ahol bolsevik agitációt folytatott. Emiatt 1919 elején Terezenstadba internálták. Onnan azonban márt Kolek név alatt, szlovák hazafiként került ki, s kapott Dunaszerdahelyen főjegyzői állást. Innen 1924-ben Érsekújvárra helyezték át, ahol egy hamisítási ügybe keveredett, amely során kiderült hogy csalóról van szó. Valódi személyazonosságát többek között Kalmár Henrik igazolta. *Csalóközi Hírlap*, 1925. május 17. és 24.; *Kassai Napló*, 1925. július 3., 6. Bár igazolni nem lehet, feltételezhető, hogy az internálása idején a csehszlovák kormányzat ügynökévé vált, aki bár magyarbarátnak adta ki magát, de a szlovákosító törekvéseket szolgáltatta Dunaszerdahelyen és Érsekújvárott is.

gi magyarok megszervezését kétségkívül az 1923-as választási év gyorsította fel, hiszen összesen községi, majd megyei választásokat is tartottak Szlovákiában. Bár a *Népújság* pár hónappal a szövetség megalakulása után már azt jelentette, hogy mintegy 50 ezren álltak be a köztársasági magyarok táborába, a választások idején pedig már 300 alapszervezetről és a 100 ezerhez közelítő tagságról írtak,¹⁵⁴ ezek a számok minden bizonnyal eltúloztak voltak. A választások idején a KMFP pártszervezete ugyanis még csak részben, szinte kizárólag Délnyugat-Szlovákiában volt kiépítve, azt figyelembe véve pedig, hogy ekkoriban Hlinka pártjának a taglétszáma sem nagyon haladta meg a 20 ezret, a pártajtó által jelzett 100 ezres létszám sokszoros hazugságnak tűnik.¹⁵⁵ A pártstruktúra kiépíthetlenségét az Agrárpárt felől érkező hathatós anyagi támogatás ugyan némileg ellensúlyozta, de Csomorék így is hendikeppel indultak a községi választásokon. Eredményüket – hiteles források hiányában, hiszen a korabeli csehszlovákiai gyakorlat szerint a községi választások eredményeit hivatalosan nem hozták nyilvánosságra – nehéz értékelni. A *Népújság* – a valóságra feltehetően jócskán rálicitálva – a *Győztünk* című választási beszámolójában 15–20 ezer begyűjtött szavazatról írt, s arról, hogy a párt 130 községben jutott képviselői mandátumhoz, miközben ebből 80 községben a legerősebbnek bizonyult.¹⁵⁶ Ezek a számok azonban nem tűnnek reálisnak. Úgy véljük, hogy Csomoréknak a valóságban csupán néhány községben sikerült számottevő eredményt elérniük. A Dunaszerdahelyi járásban Nagyudvarnok, Sikabony, Dunatőkés és Töböréte, a Mátyusföldön Nádszeg és Nemeskosút hozták a legjobb eredményeket, illetve a pártelnök szülőfaluja, Farnad. A Komáromi járásban viszont jelentős kudarc érte a pártot, amely csupán Gután¹⁵⁷ és Szímő községben tudott mandátumot szerezni (6-6 képviselői hely).¹⁵⁸

A pártajtó által közölt adatok hitelességét a nem sokkal később megtartott megyei választások eredményei is kétségessé teszik. Csomorék ezen ugyanis már csupán Pozsony megyében állítottak külön listát, míg a többi régióban az Agrárpárt listáját ajánlották híveiknek. Az eredmények azonban így is kiábrándítóak voltak, hiszen a párt listájára csupán 5217 szavazat érkezett,¹⁵⁹ ami világosan jelezte korlátozott lehetőségeiket. A kudarcot erősíti, hogy az egyik bázisuknak számító Dunaszerdahelyi járásban csak 996 szavazatot szereztek (5,4%), a Komáromiban pedig még ennél is kevesebbet: 769 voksot, ami a járásban leadott szavazatok mindössze 2,9%-a volt. Elfogadható eredményt csupán a Galántai járásban értek el, ahol 2118 szavazattal a járásban leadott összes szavazat 7,6%-t kapták meg.

A megyei választásokon elszenvedett kudarc ellenére a párt 1928-ban megjelent reprezentatív kiadványa felfelé ívelő időszakként tárgyalta ezeket a heteket: „S a munka folyt tovább, a Szövetség egyik népgyűlést a másik után tartotta, ezer és ezer ügyet intézett el a tagok számára. A zászlót kibontották, és Bodrogköz, Keletiszlovenszko földműves népe is a hatalmas mozgalomhoz nagy lelkesedéssel csatlakozott. Megkezdődtek a birtokparcellázások, a háztelek

¹⁵⁴ *Népújság*, 1923. szeptember 23., 4.

¹⁵⁵ A mai viszonyokhoz képest az első Csehszlovák Köztársaság időszakában a pártok taglétszáma meglehetősen magas volt. 1924-ben az Agrárpárt és a hozzája kapcsolódó földművesszervezetek szlovákiai tagsága 76 ezer főt tett ki, Hlinka Szlovák Néppártjéé, a HSLS-é pedig 17 ezret. Vö. Hanula: *Za roľníka*, i. m. 74.

¹⁵⁶ *Népújság*, 1923. szeptember 23., 1.

¹⁵⁷ A már hagyományosan a párt bázisának számító csallóközi községben annak ellenére is csak a szavazatok 17,7%-át szereztek meg, hogy a földosztásra tett ígéretek miatt Csomorék az összes párt közül a legnagyobb tagsággal rendelkeztek a nagyközségben. Vö. Angyal Béla: „... engedjenek népem javára munkálkodni...” Palkovich Viktor életútja (1850–1930). Gúta, Palkovich Viktor Társulat, 2010, 55.

¹⁵⁸ Štátny archív v Nitre pobočka Komárno (ŠA Nr, PKn), f. Okresný úrad Komárno (OÚ Kn), k. 2, 570/1923 prez. Vö. Angyal: *Érdekvédelem*, i. m. 99.

¹⁵⁹ *Volby na Slovensku. So zvláštnym zreteľom ku voľbám do národného zhromaždenia v r. 1925.*

kisajátítások, és a Szövetség mind több és több tagját juttatta földhöz és telekhez. Ezrével nyertek elintézését rokkantügyek, dézsma- és adóügyek, és a tagoknak a központban a Szövetség jogtanácsosai, titkárai mind jogi, mind egyéb ügyekben felvilágosítást, útbaigazítást adtak. A Szövetség, mint önálló párt szerepelt most már és tagjainak roppant tömegével, valamint erkölcsi súlyával, minthogy a dolgozó magyar népre támaszkodhatott, a szlovenszkoí politikai pártok között nevezetes helyet foglalt el.”¹⁶⁰ A fenti mondatokból azonban leginkább az tűnik hitelesnek, hogy a választási kudarcot követően Csomorék erőteljes agitációba kezdtek az Ipolytól keletre eső területeken is. 1924 utolsó heteiben a *Népújság* által grandiózus eseményekként tállalt¹⁶¹ toborzóakciókat tartottak Gömörben, a Bodrogközben és az Ipoly mentén. A végeredményt tekintve azonban kevés sikerrel, hiszen hiába akart a KMFP politikai kapcsolatait kihasználva egyfajta szolgáltató párt lenni és közvetíteni az államigazgatás és a magyar lakosság között, ez nem sikerült neki. Másrészt a szöveg állításaival ellentétben a párt már a községi választások táján elérte népszerűségének csúcspontját, azt meghaladni már nem tudta, s a következő években inkább már csak stagnált.

Bár a KMFP élén Csomor István állt, a *Népújság* sohase tagadta, hogy a párt igazi vezére maga Milan Hodža, akit hol a „vezérünk”, hol a „Hodža apánk” szófordulattal neveztek meg, s akinek a tiszteletére a párt több fontos rendezvényén is eljátszották és énekelték a „Hodža-indulót”. Hodža politikai pályája jelölte ki Csomorék számára a követendő utat, s az ő hatására került a köztársasági magyarok politikai szótárában az első helyre a Hodža által folyamatosan ismételt agrárdemokrácia fogalma is, amely az agrárpárti politikusok szótárában körülbelül azt jelentette, hogy a demokratikus értékrend fenntartásában központi szerep jut a saját földtulajdonnal rendelkező gazdatársadalomnak. A szlovák politikus azonban nem csupán eszmei vezércsillag volt a KMFP számára, de fontos kapocs a prágai kormányzat felé, akin keresztül a legmagasabb politikai szintekig el lehetett jutni.

Hodža számára a KMFP leginkább csak saját politikai jelentőségének a kihangsúlyozására volt jó. Ő állt a mögött a nagy visszhangot kiváltó rendezvény mögött is, amely során 1925 májusában több mint másfél ezer köztársasági magyar földművest szállítottak két különvonattal Prágába, az épp akkor zajló gazdasági kiállításra. A vonatok beérkezését követően a cigányzenészek által kísért és magyaros népviseletbe öltözött tömeg, amelyet Csomor István és a párt főtitkára, Békefi Sándor vezetett, végigvonult az ország fővárosán, s transzparenssekkel és jelzavakkal fejezte ki a köztársaság, annak elnöke és Milan Hodža iránti háláját és hűségét – amivel nem kis feltűnést keltett a magyarokkal életükben először találkozó prágaiak között. A magyar küldöttség ezután a várba vonult, ahol Hodža külön kérésére Masaryk elnök is fogadta Csomort és Duchajt, sőt a harmadik várudvarban gyülekező tömeghez is szólt néhány szót.¹⁶² A *Népújság* beszámolója szerint a köztársasági elnök „messze csengő hangon, tiszta magyar kiejtéssel” elmondott beszéde alatt „az asszonyok sírtak, a meglelt férfiak arcán a meghatottság könnyei peregtek végig”.¹⁶³

Hodža magyarjainak látványos prágai felvonulását az ellenzéki magyar sajtó nem kis ellenszenvvel fogadta, a *Népújság* pedig jócskán túlértékelte: „A Köztársasági Magyar Földműves Párt küldötteinek felvonulása az egész világsajtót foglalkoztatta. A reakciós újságok elvesztették a fejüket. Ordítanak, tombolnak, keseregnek, tajtékot túrnak. A szlovenszkoí nagybirtoko-

¹⁶⁰ Gyürki: *Köztársasági*, i. m. 190.

¹⁶¹ Vö. *Népújság*, 1923. október 21., 3–4.; november 4., 2–3.; november 18., 3–4.

¹⁶² AKPR, f. Audience, č. 847/25.

¹⁶³ *Népújság*, 1925. május 24. 1.

sok hajukat tépik...”¹⁶⁴ De felkeltette az akció a cseh és szlovák sajtó figyelmét is, amelynek reakciója meglehetősen vegyes volt. Míg ugyanis az Agrárpárt hivatalos lapja, a *Venkov* és Benešék nemzetiszocialista pártjának a lapja, a *České Slovo* a magyar republikánusok őszinte lojalitását emelte ki, s a rendezvényt a csehszlovák demokrácia győzelmeként ünnepelte,¹⁶⁵ addig a csehszlovák sajtó többsége negatívan írt róla. A *Večerník* például Hodža által megrendelt színjátéknak nevezte a magyar aktivisták felvonulását,¹⁶⁶ a *Národní demokracie* című lap pedig a felvonulók által hangoztatott lojalitást vonta kétségbe, s arról cikkezett, hogy a magyarok között csupán elenyésző számban találhatók a köztársasághoz lojális polgárok, s azok is csak a kézzelfogható előnyökért cserében viselkednek így.¹⁶⁷ Ezt a véleményt nem mellékesen a prágai német követ is osztotta, aki egyik jelentésében megjegyezte, hogy a Csehszlovákiát éljenző magyarokat esetleg megfizették.¹⁶⁸ Még keményebben fogalmazott Hlinkaék lapja, a *Slovák*, amely komédiának nevezte az eseményt, s arról cikkezett, hogy Hodžaék „lélekvásárlása” ahhoz hasonlít, amikor Tisza és Bánffy a gyenge jellemű szlovákokat megkörnyékezte.¹⁶⁹

A prágai magyar manifestáció visszhangja jól jelezte azt, hogy a köztársasági magyaroknak elsősorban a hitelesség problémájával kellett megküzdeniük, hiszen a Hodža és a kormányzat iránti túlzásba vitt szervilizmusuk még a pártatlan megfigyelők számára is feltűnő volt. A csehszlovák állam iránti hűség hangsúlyozása ugyanis visszatérő eleme volt a *Népújság* írásainak, amivel párhuzamosan keményen bíralták az ellenzéki magyar pártok „államellenes magatartását”. Amikor pedig azok a csehszlovák nemzetiségi politikát bíráló memorandumot juttattak el a Népszövetségnek, Csomorék levelet intéztek a nemzetközi szervezethez,¹⁷⁰ amelyben saját súlyukat jelentősen felértékelve azt állították, hogy ők képviselik a szlovákiai magyarság többségét, így egyedül csak nekik van joguk a Szlovákiában élő magyarok nevében nyilatkozni. Beadványukban a magyar ellenzék panaszait valótlannak minősítették, s azt kérték a „népszövetségi jó uraktól”, hogy a nemzetközi szervezet ne is foglalkozzon azokkal.¹⁷¹

A hitelesség kérdésének igazi fokmérője s tulajdonképpen a párt jövőjének kulcsproblémája azonban a földkérdés volt, hiszen Csomorék jórészt földosztó ígéretekre építették fel programjukat. A földbirtokreform első kényes kérdését a telepítések jelentették számukra, hiszen a kolonizáció szlávostító célkitűzéseit csak az nem látta, aki nem akarta. Ezért a párt lapja és a párt vezetői, ha tehették, kerülték ezt a témát. Az ellenzék részéről érkező támadások elől azonban, amelyek olykor a magyar vidék elszlovákosításában való kollaborációval vádolták a köztársasági magyarokat, nem lehetett állandóan kitérni. A megfelelő hangot ugyanakkor végig nem találták meg, amit Csánki Aladárnak a *Népújság*ban leközölt szavai is igazolnak: „A telepítésre vonatkozólag nyíltan leszögezem, hogy én erkölcstelen szájaskodásnak tartom a magyarságban félelmet kelteni a telepítéssel szemben. Erkölcstelennek, mert azt a butaságot őszintén senki sem hiheti, hogy a magyarságtól teljesen idegen nagybirtokra csak a magyarságnak volna igénye tiszta magyar vidéken is, szájaskodásnak pedig azért, mert ezzel a mindent követeléssel el

akarják títani a magyarságot az elérhető kevesebbtől. Mi nemcsak nem félünk a telepítéstől, sőt testvéri barátsággal annak eredményes fejlesztését tartjuk kívánatosnak, fenntartván azt a felfogásunkat, hogy az okosság és a távolabb nézés is azt parancsolja, hogy minden jogos magyar igénylő is kielégítést kapjon a fölősen rendelkezésre álló nagybirtokból.”¹⁷²

Még nagyobb gondot jelentett azonban, hogy nem tudták teljesíteni földosztó ígéreteiket. Hiába volt tele a pártlap ígéretekkel és olyan félrevezető kommunikációval, miszerint a köztársaság már 700 ezer hold földet adott a magyaroknak,¹⁷³ azt, hogy az Állami Földhivatal továbbra is kisemmizi a magyar igénylőket, nem lehetett letagadni. A magyaroknak adott földjuttatások kapcsán a *Népújság* nemegyszer önmagával is ellentmondásba került, hiszen fél év múlva már csupán 127 ezer holdnyi, a párt által a magyarok számára megszerzett földről írt,¹⁷⁴ miközben még ez is messze volt a valóságtól. A fals ígéretek egyik legkirívóbb esetét a párt bázistelepülésének számító csallóközi nagyközség, Gúta esete jelentette. Ebben a mintegy 10 ezer lakosú községben ugyanis Csomorék erőteljes agitációja és ígéreteinek hatására 1923 nyarán már mintegy 1800 tagja volt a pártnak.¹⁷⁵ Az Országos Keresztényszocialista Párttól, a szociáldemokratáktól és a kommunistáktól átcsábított földigénylőknek azonban csalódnuk kellett, hiszen az esztergomi érseki birtokok felparcellázása ugyan megtörtént, de a helyi igénylők csupán néhány száz hold harmadosztályú földet kaptak, s azt sem magántulajdonba, hanem csupán bérletbe.¹⁷⁶ Ez pedig oly fokú elégedetlenséget váltott ki közöttük, hogy a KMFP népszerűsége gyors lejtmenetbe került a településen.

Csomorék látva, hogy a párt jövője múlhat ezen, s észlelve azt, hogy olyakor még az ellenzéki pártok is eredményesebben tudnak híveiknek ilyen vagy olyan juttatást kijárni, 1925 tavaszán Prágában az Agrárpárt központjában, majd az Állami Földhivatal vezetőinél is tárgyaltak 42 község magyar földműveseinek a földigényéről. Mint az Agrárpártól írt monográfiájában Matej Hanula is utal azonban rá, az Agrárpárton belül továbbra is érvényben volt az a stratégiai döntés – amit persze a szlovenszkói magyarok előtt elhallgattak –, mely szerint a magyaroknak földet magántulajdonba nem, csupán bérletbe juttatnak.¹⁷⁷ Feltehetően ezt tudatosítva alapított a KMFP néhány héttel később Földbérlet Szövetkezetet, amelyet Csomor István mellett Duchaj, az Agrárpárt szenátora vezetett. Az eredmények azonban elmaradtak, így hiába állította a *Népújság* azt, hogy a pártnak köszönhetően 20 ezer magyar családot juttattak már földhöz, s hamarosan további 30 ezer is földet kap,¹⁷⁸ ezek az állítások nem fedték a valóságot. Ez pedig az 1925-ös választások előtt végzetessé vált a párt számára.

164 *Népújság*, 1925. május 31. 3.

165 NA, f. Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový archiv (MZV-VA), k. 2408, *Venkov*, 1925. május 19. és 20; *České slovo*, 1925. május 25.

166 Uo. *Večerník*, 1925. május 20.

167 Uo. *Národní Demokracie*, 1925. május 19.

168 Manfred: *Deutsche I*, i. m. 135. sz. dokumentum, 340.

169 *Slovák*, 1925. május 24., 3.

170 *Népújság*, 1923. október 28., 3.

171 Gyürki: *Köztársasági*, i. m. 193.

172 Idézi Korpás: *A két világháború*, i. m. 186–187.

173 *Népújság*, 1925. március 1., 3.

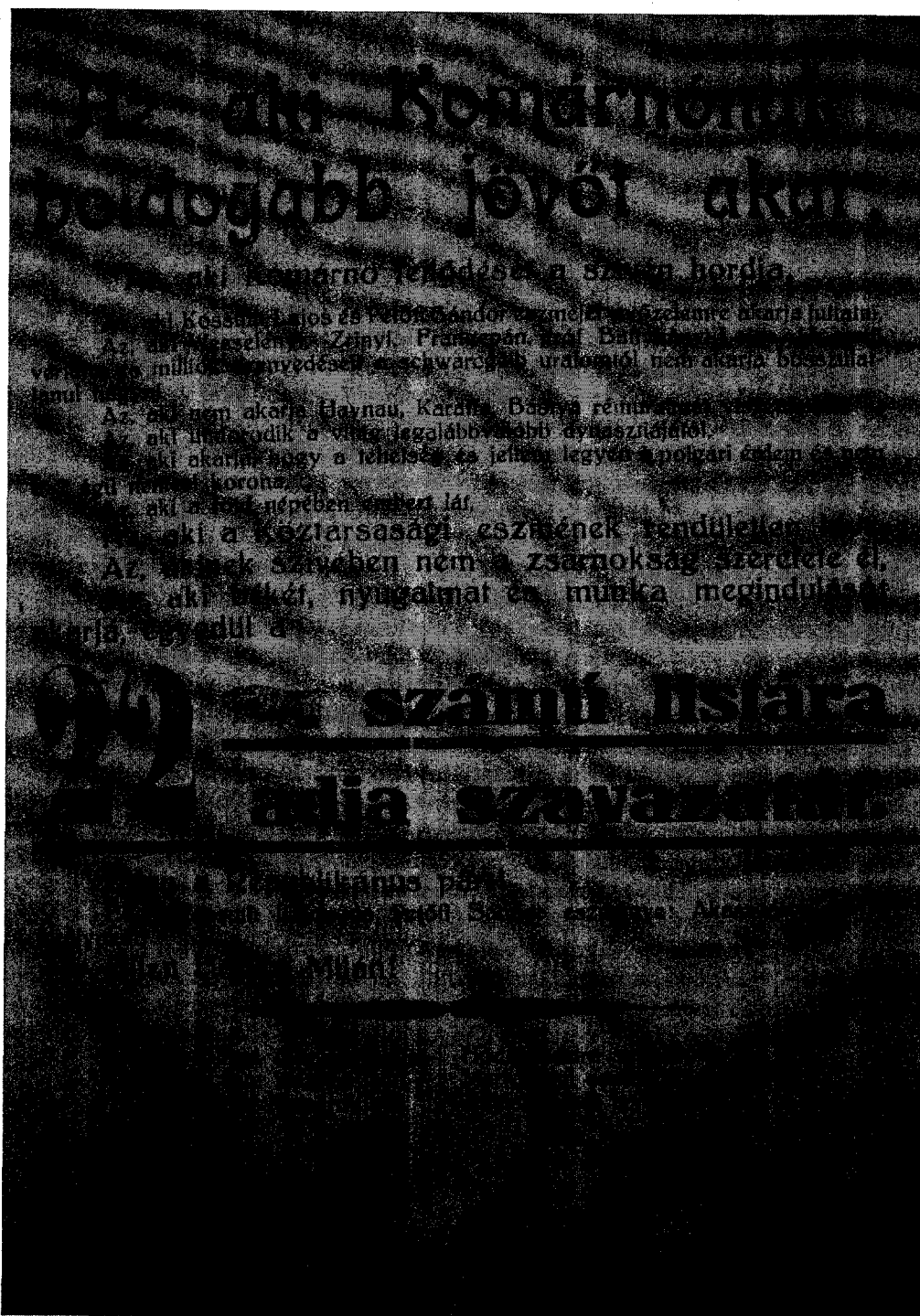
174 *Népújság*, 1925. október 18., 1.

175 Vö. Angyal: *Érdekvédelem*, i. m. 97.

176 Angyal: „...engedjenek, i. m. 58.

177 Hanula: *Za rolníka*, i. m. 111.

178 *Népújság*, 1925. március 1., 3.

Csomorék választási szórólapja 1925-ből (Na, f. AMV-PMV 225, k. 656.)

Pedig a KMFP-nek a közelgő parlamenti választások miatt fontos lett volna, hogy sikereket tudjon prezentálni, hiszen az Agrárpartban, amely egyes források szerint 1,5 millió koronát költött az ún. „magyar akcióra”,¹⁷⁹ egyre kevesebb hajlandóság mutatkozott az iránt, hogy egy biztos kudarcot hozó kampányt finanszírozzon. Ezért a prágai pártközpontban egyre erőteljesebben kezdtek szorgalmazni, hogy a KMFP külön lista helyett az Agrárpart listáján indítsa jelöltjeit. Csomorék azonban bíztak a sikerben, s azzal érveltek, hogy a várt 60 ezer voksot csak külön listával tudják majd szállítani.¹⁸⁰ Vitára adott okot Prága és a KMFP között az is, hogy a magyar aktivisták az érsekújvári választókerületben Ján Duchajt akarták listájuk élén indítani, ami az Agrárpart számára elfogadhatatlan volt, hiszen Duchaj az ő pártjukat képviselte a szenátusban. A színpad mögött folyó vita végül papírforma eredményt hozott, hiszen Csomorék – akik az Agrárpart pénzügyi támogatására voltak szorulva – kénytelenek voltak lemondani az önálló lista indításáról. Ez a megoldás hosszú távon végzetessé vált a KMFP számára, hiszen úgy mondtak le az önálló arculat megőrzéséről, hogy – s ez jól jelzi, hogy az Agrárpart mennyire értékelte őket – egyetlen jelöltjük sem került biztos befutó helyre.¹⁸¹ Arról nem is beszélve, hogy az Agrárpart választási ígéretei között a magyar földműveseknek nem jutott hely.¹⁸²

Bár az 1925 novemberében megtartott képviselőházi és szenátusi választásokat követően a KMFP sajtója – szokás szerint – győzelmi indulókat fújt, s 50 ezer Hodžának adott magyar szavazatról írt,¹⁸³ ez a szám meg sem közelítette a valóságot. Az 1920-as és 1925-ös járási szintű eredmények összevetése alapján ugyanis úgy véljük, hogy az agrárpart listára leadott magyar szavazatok száma nemhogy az 50 ezret nem érte el, de még a jubileumi évkönyvben jelzett 30 ezret sem, s inkább 18–20 ezer voks lehet a reális. Ennek nagy részét Délnyugat-Szlovákia járásai hozták, ahol 1920-hoz képest jelentősen megemelkedett az Agrárpart szavazatainak a száma. Ezt a növekedést pedig az itt közben letelepített szlovákok és csehek szavazatai mellett joggal tulajdoníthatjuk a magyar republikánusok voksainak. A növekedés különösen erőteljes volt az Ógyallai járásban, ahol az Agrárpart a korábbi 262 helyett most 4781 voksot kapott, de jelentős volt a Dunaszerdahelyi (947 voks helyett 2075), a Komáromi (428-ról 2829-re), a Párkányi (359-ről 2827-re) és a Zselízi (293-ról 2564-re) járásban is.¹⁸⁴ A magyar nyelvterület további részén – Hontban, Nógrádban, Gömörben vagy Kassától keletre – viszont ilyen emelkedés nem mutatható ki, ami azt jelzi, hogy a KMFP-nek továbbra sem sikerült igazi „országos” párttá válnia, és az ottani agitációja annak érdekében, hogy a magyar falu Hodžákra szavazzon, hatástalan maradt.

A köztársasági magyarok nyilvánvaló kudarcának a tényét a belügyi jelentések és elemzések is igazolják, amelyek szerint Csomoréknak azért sikerültek ilyen rosszul a választások, mivel a kampány során gyenge aktivitást fejtettek ki, illetve mert a be nem váltott ígéretek miatt büntették őket a szavazók.¹⁸⁵ Az, hogy ha a KMFP egyedül indul, akkor még az érsekújvári választási kerületben sem tudott volna parlamenti mandátumhoz jutni, fontos jelzés volt Hodžák felé is, s előtérbe helyezte a magyar párt újjászervezésének a szükségességét.¹⁸⁶ Ebben a folya-

179 Hanula: *Za roľníka*, i. m. 110.

180 *Lidové Noviny*, 1925. október. 21., 2.

181 Csomor István az Érsekújvári, Kocsis András pedig a Kassai választókerület listáján került egyaránt a harmadik helyre. Parlamentbe jutásukra azonban csak a párt kimagasló sikere esetén lett volna esély. Vö. *Slovenský denník*, 1925. október 28., 3.

182 Lásd például a párt választási manifestumát. Uo. 1–3.

183 *Népújság*, 1925. november 22., 1.

184 *Volby na Slovensku. So zvláštnym zreteľom ku voľbám do národného zhromaždenia v r. 1925.*

185 SNA, f. PR BA, k. 750, Situačné zprávy.

186 A jubileumi évkönyv a rá jellemző módon a következőképpen interpretálja ezt: „Az 1926-ik esztendő a Szövetség újjászervezésének jegyében telt el. A Republikánus párt prágai központja a Szövetség sikerei után a republikánus magyar földműves mozgalom iránt fokozottabb érdeklődést tanúsított.” Gyűrki: *Köztársasági*, i. m. 197.

matban a legfontosabb kérdéssé az vált, vajon meg lehet-e őrizni továbbra is a párt formális önállóságát, vagy azt szervezetenként is be kell tagolni az Agrárpártba. A végeredmény ismert, a Köztársasági Magyar Földműves Párt végül beolvadt a Köztársasági Agrárpártba.

Štefan Štunda szlovák református lelkész, a „köztársasági magyarok” egyik vezéralakja (Köztársasági Magyar Földműves Kincses Kalendárium 1938. Komárno, 1938, 62.)

Ennek a folyamata pontosan még nem rekonstruálható, sőt az egymásnak ellentmondó források miatt a beolvadás időpontja is kérdéses. A szlovákiai politikai pártokról írt munkájában Lubomír Lipták 1929-et jelölte meg ennek éveként,¹⁸⁷ s ezt erősíti a *Lidové Noviny* című brünni lap egyik 1929. júliusi híre is.¹⁸⁸ A Gyürki István szerkesztette jubileumi évkönyv szerint viszont a párt 1926. március 6-i elnökségi ülésén döntöttek erről.¹⁸⁹ A magunk részéről úgy véljük, hogy bár a KMFP felszámolása véglegesen és formálisan valószínűleg csak 1929 nyarán történt meg, a második parlamenti választásokat követően már nem jelent meg önálló tevékenységet folytató szubjektumként, s igazából már saját magát sem érezte önálló pártnak.¹⁹⁰ A rendelkezésünkre álló források szerint 1926 elején kemény viták voltak a párton belül a beolvadás vagy a formális önállóság kérdésében. Bármennyire szorgalmazta is az előbbi Duchaj, illetve az Agrárpárt, a KMFP vezetése (beleértve Csomor Istvánt is) végül a formális önállóság fenntartása mellett döntött. Igaz, azzal, hogy a párt mindenben igazodni fog Švehla miniszterelnök és Hodža akaratához.¹⁹¹ A belső válság folyamatos személycseréket generált, amelyek során Békefi Sándor kikerült a párt vezetéséből, Ján Duchaj helyett pedig először Milutin Križko, majd Samuel Zoch vette át a párt elnökségén belül Hodža személyes képviselőt. A KMFP 1926. november 14-én Érsekújvárott megtartott kongresszusán végül új elnökséget választottak, amelyben Csomor István országos elnök mellett Samuel Zoch az ügyvezető elnöki tisztséget kapta, s amelybe bekerült még az Agrárpárt szenátora, Elemír Vollay, Štefan Štunda, valamint Szabó Gyula, Horváth József, Halász István, Kovács István és Horváth Dániel.¹⁹² Ez utóbbi személyek országos szinten teljesen súlytalanok voltak, s szerepük lényegében arra korlátozódott, hogy az Agrárpárt szándékait a regionális szervezetek felé közvetítsék. Az elnökség összetétele azonban abból a szempontból is beszédes volt, hogy a 9 tagból hárman is szlovák nemzetiségű politikusok, lényegében az Agrárpártból delegált „helytartók” voltak – ami eleve megkérdőjelezte a Köztársasági Magyar Földműves Párt maradék önállóságát is.

Noha az 1925-ös választásokon KMFP-ből közvetlenül senki nem jutott be a parlamentbe, a köztársasági magyarok a második parlamenti ciklusban, váratlanul és nem túl megérdemelten, mégis parlamenti képviselőhez jutottak, hiszen Samuel Zoch elhalálozását követően mandátumát Kocsis András borsói földműves¹⁹³ kapta meg. A magyar képviselő azonban kevés vizet zavart, hiszen mintegy egyéves képviselősködése alatt egyszer sem szólalt fel. A borsói parasztember, Kocsis András amúgy is sajátos színfoltja volt a korabeli politikának, hiszen úgy lett prágai nemzetgyűlési képviselő, hogy az államnyelvet egyáltalán nem beszélte, politikai vezérével pedig a mindenkori kormányzat iránti lojalitás volt. Ő maga ezt – ha hihetünk a *Prágai Magyar Hírlap*nak – egy interjúban így fogalmazta meg: „én mindig kormánypárti voltam, még a régi világban is, mivel úgy vélem, hogy a kormánypárté a hatalom, ő nála van minden, ő adhat és büntet is (...) ha újabb kormányváltás lenne, megint csak kormánypárti vónék, és így csak nem fognak felakasztani soha”.¹⁹⁴

187 Lipták: *Politické*, i. m. 169.

188 *Lidové Noviny*, 1929. július 19., 2.

189 Gyürki: *Köztársasági*, i. m. 197.

190 A KMFP-nek az Agrárpártba való beolvadását a pontos dátum megnevezése nélkül Urr György is 1929-re teszi. Vö. Urr György: *A szlovéniai magyar politika tíz esztendeje (1919–1929)*. Košice-Kassa, [k. n.] 1930, 10.

191 Hanula, *Za rolníka*, i. m. 110.

192 Gyürki: *Köztársasági*, i. m. 199.

193 Kocsis András (1867. április 18., Borsó – ?) – földműves, parlamenti képviselő. Az egyszerű parasztemberből nemzetgyűlési képviselővé lett Kocsis életéről semmit nem tudunk. Úgy véljük, miután 1929-ben letelt a mandátuma, ismét visszatért eredeti foglalkozásához, s a politikai életben már nem vállalt szerepet.

194 *Prágai Magyar Hírlap*, 1928. március 25., 5.

A Csomor-féle pártnak az Agrárpártba való végleges beolvadása előtt az 1927-es községi választások jelentették az utolsó tényleges megmérettetési lehetőséget. Ezen a voksoláson a helyi viszonyoktól függően a párt jelöltjei hol saját listán, a legtöbb helyen azonban az Agrárpárt közös listáján indultak. Emiatt, valamint a hivatalos végeredmény ismerete hiányában – hiszen azt ezúttal sem hozták nyilvánosságra – szereplésükkel kapcsolatban nem rendelkezünk hiteles információkkal. A már sokszor idézett jubileumi évkönyv szerint a KMFP listájára „kivételek nélkül minden járásban 20-30 százalékkal több szavazat esett, mint az 1925-ös választásnál”.¹⁹⁵ Bár ezt a megállapítást magunk túlzásnak érezzük, a Dunaszerdahelyi járás helyi sajtóból ismert eredményei alapján elmondható, hogy az előző választásokhoz képest számos településen láthatóbbá váltak, sőt voltak települések, amelyeken második erővé léptek elő a keresztényszocialisták vagy az együtt fellépő ellenzék mögött. Így Albáron, Csiliznyáradon, Dunatőkésen, Nagybadakon és Nemeshodosban is.¹⁹⁶

Bár az 1926-ban lefolytatott vitákat követően a párt formálisan önálló maradt, az, hogy az 1920-as évek végére a földreform mint téma kezdett kifulladásra, egyre sürgetőbbé tette, hogy a köztársasági magyarok megszervezését új alapokra helyezték. Prága és Pozsony feltehetően többféle variációban is gondolkodott, s a KMFP beolvadása mellett továbbra sem vetették el egy új, önálló aktivista párt gondolatát. Ebben feltehetően a hasonló szudétánemet pártok sikerei is erősítették őket. Nehezen lehet ugyanis azt hinni, hogy az Agrárpárt vezető tisztségviselőinek, legalábbis azok egy részének a tudta nélkül került volna sor 1928. április 9-én egy új magyar aktivista párt megalapításának a kísérletére, amikor is a Bodrogszerdahelyhez közeli Nagyvári községben Köztársasági Magyar Független Gazdapárt néven jelentették be egy új magyar politikai párt alapítását.¹⁹⁷ A pártalapításban a sajtó tudósítása szerint a Gömörtől keletre eső magyar nyelvterület gazdaságának néhány képviselője vett részt. Sőt ott volt és fel is szólalt Kocsis András nemzetgyűlési képviselő is. A gyűlésen megválasztották a párt előkészítő bizottságát, amelynek elnöke Jármí Béla református lelkész lett, az ügyvezető elnöki tisztséget pedig a volt pozsonyi zsupán fia, ifj. Metod Bella mérnök (Ipolyvisk határában szerzett 1200 hold nagyságú birtokával maga is a földreform kedvezményezettje, maradékbirtokos) vállalta, ami azért jelzi, hogy a hatalom csak egy szlovákok által ellenőrzött magyar pártot tudott elképzelni. Ez a pártalapítás azonban utólag nézve csupán komolytalan és sikertelen kísérlet volt arra, hogy a „cégtábla átfestésével” próbálják meg ugyanazt az árut eladni, illetve hogy a KMFP keleten gyengén kiépített szervezeti hálózatát valami mással pótolják. Az új pártról az alakuló gyűlésen kívül további információk nincsenek.

1929 nyarán a közelgő előrehozott parlamenti választások előestéjén az Agrárpárt vezetése a Csomor-féle párt teljes szervezeti beolvadását határozta el. Az önálló KMFP felszámolására meglehetősen csendben, „fű alatt” került sor július közepén, amelyet követően Csomorék az Agrárpárt magyar osztályaként működtek tovább. A formai önállóság felszámolása azonban mind a pártmunkában, mind a választók felé kevés látható változással járt. A pártot érintő döntések ugyanis már eddig is Prágában születtek, s azt a lojalitást, amit Csomorék az Agrárpárt vezetése felé addig is gyakoroltak, már nem nagyon lehetett felülmúlni. Kifelé, a sajtóban csupán annyi változást lehetett regisztrálni, hogy a magyar mozgalom nevéből eltűnt a „párt” kifejezés, s helyette a Köztársasági Magyar Földműves Szövetség megnevezést használták, vagyis az átlagos újságolvasó számára valószínűleg fel sem tűnt, hogy immár nem önálló pártról, hanem egy az anyapártja politikájához teljesen idomuló alosztályról van szó csupán.

¹⁹⁵ Gyürki: *Köztársasági*, i.m. 204.

¹⁹⁶ *Csallóközi Hírlap*, 1927. október 25., 1.

¹⁹⁷ *A Reggel*, 1928. április 11., 2; *Lidové Noviny*, 1928. április 11., 2.

Mindenesetre az 1929-es választásokon Csomor előrelépett, s ezúttal már az érsekújvári lista második helyét kapta meg. Ez befutó helynek számított, s a hlinkások *Slovák* című napilapja rá is támadt az Agrárpártra, hogy egy magyart akar szlovák szavazatokkal bejuttatni a parlamentbe.¹⁹⁸ Az Agrárpárt vártál gyengébb szereplése miatt azonban Csomor, ha egy hajszállal is, de lemaradt a mandátumról, így a magyar köztársaságiak továbbra is parlamenti képviselő nélkül maradtak, hacsak a párt szlovák származású prominensét, Štefan Štundát nem számítjuk, aki a kassai választókerületben szerzett mandátumot.

Fellelhető levéltári források hiányában¹⁹⁹ s a magyar osztály sajtójának szűkszavúsága miatt a köztársasági magyar földművesek Agrárpárton belüli tevékenységével kapcsolatban nehéz messzemenő következtetéseket levonni. Egy 1931-es belügyi jelentés egyenesen kétségbe vonta a magyar alosztály létezésének indokoltságát, s azt a véleményt szögezte le, hogy a magyar szekció akadályozza az Agrárpártot abban, hogy határozottabb fellépést tanúsítson a „szélsőséges magyar elemekkel szemben”.²⁰⁰ A magyar szakosztály fenntartását pedig már csak azért is luxusnak minősítette, mert a jelentés szerzői szerint a köztársasági magyarok többsége csupán a pártigazolványból adódó előnyökért (földkiutalás, licencek stb.) lépett be a pártba, nem pedig meggyőződésből.

A magyar szakosztály taglétszámát csak találgatni lehet. Bázisát feltehetően elsősorban Délnyugat-Szlovákia és részben a Bodrogsz falvai adták. A *Köztársasági Magyar Földműves* című lap 1929-ben összesen 152 település nevét közölte,²⁰¹ ahol a pártnak helyi szervezete működött, ami viszonylag kiterjedt szervezeti hálózatot jelentett, de csupán a magyar többségű települések alig egynegyedét. E települések nagy többségében azonban csupán néhány fős alapszervezet működhetett, vagyis a párt tagsága nem érhetett el tízezer főt sem. Pedig a magyar lakosság elérése érdekében a magyar szekció mellett különböző érdekvédelmi szervezetek sorát hozták létre: így a Köztársasági Magyar Földmunkások Szakszervezetét, a kereskedők és kisiparosok szervezetét, illetve a republikánus magyar tanítókat is külön megszervezték.

A párt sajtóból kiolvasható politikájukban a korábban már kijárt csapáson haladtak, az agrár-demokrácia jelszavát hangsúlyozták, a magyar kisebbség valós helyzetével szinte alig foglalkoztak, ellenben kemény szavakkal támadták a korabeli budapesti politikát, a magyar ellenzéki pártokat, de a szlovákiai magyar szociáldemokráciát is.

A magyar szakosztály elnöki tisztségét végig Csomor István²⁰² látta el, akit a szlovák lapok is gyakran emeltek ki a köztársaság iránt lojális magyarok legjobb példaként. Élete története, bár a párt propagandakiadványainak köszönhetően nyitott könyvnek tűnik, máig több kérdőjelet hordoz, hiszen a pártkiadványok valóságos személyi kultuszt építettek ki köréje, ami nem nagyon segített életpályája reális megrajzolásában.

¹⁹⁸ Osyková, Linda: *Volebné kampane politických strán na Slovensku počas 1. ČSR*. Bratislava, Veda, 2012, 163.

¹⁹⁹ Az Agrárpárt levéltári fondjaiban a magyar alosztály egyáltalán nem jelenik meg, s a párt történetét feldolgozó szakirodalom sem említi létezését.

²⁰⁰ AUTGM, fond TGM, k. 393, Naši Maďari 8. zv. 1666/31.

²⁰¹ *Köztársasági Magyar Földműves*, 1929. április 7., 3.

²⁰² Csomor István (1886. június 14., Farnad – 1950. október 21., Nagykálna) – földműves, politikus. A szegény paraszti családból származó Csomor 1923-ban kapcsolódott be a politikába, amikor a KMFK elnökévé választották. Vezetésével a párt szoros együttműködést alakított ki a csehszlovák Agrárpárttal, majd 1929-ben be is olvadt abba. Csomor 1929-től a szlovákiai tartománygyűlésében, 1935-től 1938-ig a Nemzetgyűlés képviselőházában képviselte a pártot. Az első bécsi döntés után a magyar hatóságok letartóztatták, majd Kistarcsára internálták, közben pedig a csehszlovák földreform idején szerzett birtokát elvették a családjától. Szabadon bocsátása után kitiltották Nagykálnán lévő lakóhelyéről, ahová csak a második világháború befejezése után térhetett vissza. 1945 után a közéletől visszavonultan élt.

Csomor István, a nép fia (Köztársasági Magyar Földműves Kincses Kalendárium 1938. Komárno, 1938, 63.)

A párt sajtója afelől mindenestre semmi kétséget nem hagyott, hogy Csomor a „nép fia”, valóságos népmesei hős, aki miután a „földműves demokrácia fáklyájával a sötétség odúiba világított”, „a magyar nép megrontóit, az úri hagyományok vámszedőit, a nemzet ősi árulóit” földre teperte.²⁰³ Tanulságos a róla a *Köztársasági magyarok jubileumi könyvében* megrajzolt életútja, amelyből mintha Áchim András reinkarnációja rajzolódna ki. Nyilvánvalóan nem véletle-

nül, hiszen beszédeiben gyakran hivatkozott Áchimra, s a párt gútai szervezete, amíg a tagság ki nem ábrándult, Áchimnak szobrot akart állítani a nagyközségben. Csomor alakját a kiadvány egy falusi szegényparaszt család sarjaként rajzolta meg, aki „mindössze abban különbözött a többi magyar földművesgyerektől, akit korán munkába fogtak, hogy tudásra is vágyódott”.²⁰⁴ A fiatal Csomor 11 éves korától napszámba járt, 15 éves korában már kaszásként aratott. Életében a fordulópontot az a két év jelentette, amikor 19 éves korától két éven keresztül egy kispesti gépgyár vasöntődjében dolgozott. Ott munka után sokat olvasott, s így „nem csak érezte, hanem értette is a magyar paraszti sors tragédiáját”.²⁰⁵ Az államfordulat azonban ismét szülőfalujában, Farnadon érte, ahol a feltörekvő ifjú a községi képviselő-testület tagjává vált, majd „amikor az itteni magyar urak újságjai szerint bűn és hazaárulás volt, ha egy magyar földműves elhiszi egy csehszlovák miniszter földet ígérő szavát”, beállt Hodža zászlaja alá. Így amikor 1923-ban megindult a köztársasági magyar párt szervezése, egyfajta helyzeti előnnyel indult, s gyorsan a párt élére tornázta fel magát, s ott maradt a magyar szekció időszakában is. A parlamenti képviselői helyről 1929-ben ugyan lemaradt, ám tartományi képviselő lett, 1935-től pedig az Agrárpárt színeiben parlamenti képviselő is. Közben a földbirtokreform kedvezményezettjeként 60 holdnyi birtokhoz jutott a Lévához közeli Nagykálnán, amellyel a volt szegényparaszt immár a jómódú gazdák közé küzdötte fel magát. Mint a róla a családi legendáriumban megőrzött történetek jelzik,²⁰⁶ származását azonban nem feledte, gazdaságát saját maga vezette, s amikor nem volt Prágában, ugyanúgy elvégzett mindent a ház körül, mint gazdatársai. Nem mellékesen Csomort a prágai politika – annak ellenére, hogy az államnnyelvet csak gyengén beszélte – teljesen megbízhatónak és az Agrárpárt lelkes hívének könyvelte el.²⁰⁷

Rajta kívül azonban a pártnak nem nagyon volt más befolyásos vezetője, hacsak a szlovák nemzetiségű Štefan Štunda nem említjük. A magyarul anyanyelvi szinten beszélő Štunda az Agrárpárt bizalmi embereként épült be a magyar republikánusok közé. S nem csupán a hivatalos politika kezelte őt így, hanem – jól láthatóan – ő is elhitte magáról, hogy jogosan képviseli a magyar földműveseket. Párton belüli pozíciója végig erős maradt, s miközben hosszú éveken át töltötte be a pártlap felelős szerkesztői tisztségét, 1929-től 1939-ig parlamenti képviselő is volt.

A húszas évek végére a magyarországi emigránsok jórészt lekoptak a párttól, s így a Csomor és Štunda mögötti második vonalat, beleértve a pártelnökség tagjait is, a regionális pártszervek – általában földműves – képviselői alkották. Az Ipoly mentén ilyen volt a földmunkások szakszervezetének egyik vezetője, a *Köztársasági Magyar Földmunkás* szerkesztője, Duba András, a Csallóközben a nagyudvarnoki Posztós József és a nemeshodosi Hodossy Vince, a Bodroghözben Hajdok József szőlőskei gazda, s befolyásos személyiség volt a párton belül a szövetség érsekújvári kerületi elnöke, Rajhona Aladár. Az agrárpárti magyar szekció egyik nagy gyengesége az értelmiségi holdudvar szinte teljes hiányából származott, hiszen a pártvezetésen belül csupán az első pártfőtitkár, a később a szövetség sajtó- és kultúrreferensi tisztségét betöltő Békefi Sándor, illetve Štefan Štunda volt értelmiségi.

203 *Magyarország*, 1936. szeptember 27., 3.

204 Gyürki: *Köztársasági*, i. m. 181.

205 Uo. 182.

206 Tóth Gabriella (szül. Csomor) közlése. Az interjú 2012. november 16-án készült.

207 NA CR, AMV-PMV 225, k. 669, 225-669-14

2.3. AZ ORSZÁGOS PARASZTPÁRT

Az 1925-ös parlamenti választások előtt még egy aktivista színezetű és a szlovákiai magyar falu lakosságát megszólítani igyekvő párt alapítására került sor. Az 1924 szeptemberében megalakult Országos Parasztpárt (OP) életre hívása mögött azonban sokkal inkább a pártalapító Mikle Vince²⁰⁸ személyes ambíciói álltak, mint valamiféle kormányzati szándék. Ez a nagyhindi földműves, aki a földreform egyik kedvezményezettjeként szerzett birtokot magának, viszonylag rövid, ám fordulatokban gazdag politikai pályát futott be. Az 1920-as választásokon még a Szlovenszkói Német–Magyar Szociáldemokrata Párt listáján indult. Később belépett a Csánki Aladár alapította köztársasági pártba, amelynek az 1923-as választások során az egyik kampányszónoka volt. Mint egy gútai gyűlésről fennmaradt jelentés igazolja, a földműveseket elsősorban a köztársaság iránti lojalításra biztatta, mivel – szavai szerint – csak az alkalmazkodás vezethet a kisebbségi jogok bővüléséhez.²⁰⁹ 1923 őszén azonban váratlanul – feltehetően anyagi ellentétek miatt – elhagyta a KMFP-t. A *Népújás* kommentárja szerint „megvásárolták és a gyenge lelkű ember nem tudott ellenállni a kísértésnek. Árulójjá lett a Szövetségünknek és a testvéreinek. Elment Horthy táborába...”²¹⁰ 1924 márciusában addig nem látott politikai karrier lehetősége nyílt meg előtte, mivel az ő ölébe hullott a mandátumától rendezetlen állampolgársága miatt megfosztott Nagy Gyula²¹¹ szociáldemokrata politikus képviselői helye. A pótképviselőként a képviselőházba került Mikle ekkor visszavételét kérte a magyar szociáldemokratákhöz, de a párt elutasította azt.²¹² Mikle valószínűleg ekkor határozta el, hogy új pártot fog szervezni maga alá. S noha egy ideig Földműves Néppárt név alatt keresztény munkáspárti szellemben is agitált, végül a szegényparasztságot megszólító párt alapítása mellett döntött.

Az új párt 1924. szeptember 21-én, Nyitrán megtartott alakuló ülésén mintegy kéttucatnyi (elsősorban Nyitra és Fülek környéki, illetve kárpátaljai) község küldöttei képviseltették magukat.²¹³ Az OP elsősorban a szegényparasztságot és a földmunkásokat igyekezett megszólítani, s így a falu helyzetére összpontosító programjának baloldali színezete volt, ami elsősorban az addigi keresztényszocialista és a kommunista szimpatizánsok átcsábítását előlegezte meg.²¹⁴ Kommunikációjukban – ha nem is olyan mértékben, mint Csomoréknál – szintén előkelő helyet kapott a földreform kérdése. A fölreform végrehajtásának módját azonban elutasították, s azt követelték, hogy az állam sajátítsa ki az összes nagybirtokot, s azt ossza fel a földnélküliek és kevés földdel rendelkezők között.²¹⁵ Noha a párt programja a kormányhoz fűződő viszonyt illetően konkrétumot nem tartalmazott, a rendőrségi jelentések egybehangzóan aktivista színezetűnek tüntetik fel a pártot, s úgy értékelik, hogy a parasztpárt elsősorban az ellenzéki magyar pártoktól fog szavazatokat elvenni.

208 Mikle Vince (1882. január 18., Nagyhind – ?) – földműves, politikus. Az 1920-as választásokon a német–magyar szociáldemokrácia listáján szerepelt, aminek következtében 1924-ben pótképviselőként mandátumhoz jutott a csehszlovák nemzetgyűlés képviselőházában. Ugyanebben az évben Országos Parasztpárt néven pártot alapított. 1926 után nem vett részt a közéletben.

209 *SA Ba, BŽ II.*, k. 6, i.é. 4, 47140/1923.

210 *Népújás*, 1923. szeptember 30., 2.

211 Nagy a magyar–német szociáldemokrácia listáján jutott a parlamentbe, de később átült a CSKP klubjába.

212 *Munkásújság*, 1925. április 26., 2.

213 *SA Ba, BŽ II.*, 409/1925 prez.

214 *SNA*, f. PR BA, k. 244, 7301/1924 prez.

215 *Az Ugar*, 1925. március 15., 1.

Az Országos Parasztpárt számos problémája közül az egyik a húzónevek hiánya volt, hiszen lényegében egyszemélyes pártból volt szó, miközben Mikle sem volt túlságosan karizmatikus személyiség. Mellette csupán a párt főtitkári tisztségét ellátó Máté András neve érdemel említést, aki központi szerepet játszott a párt megszerezésében, s emellett még az *Az Ugar* című pártlap főszerkesztője is volt.²¹⁶ A kezdeti nagy lendület után azonban – hiszen a párt vezetői három hónap alatt 350 ezer tagot kívántak a pártba beszervezni – a pártszervezés gyorsan kipukkadt. Nagyobb számban csupán Gúta környékén sikerült a keresztényszocialistáktól, a kommunistáktól és kisebb számban Csomoréktól híveket elcsábítaniuk.

Bár a párt egy gútai központú földbérlő szövetkezet meg az érsekújvári központtal megalapított Dél-Szlovenszkói Földműves Termelői Szövetkezet létrehozása által is próbált tagokat toborozni,²¹⁷ a megalapítása után egy évvel még mindig csupán 37 alapszervezete és mintegy 6 ezer bejegyzett párttagja volt. Szavazói bázisát a választások előtti hónapokban a keresztény elkötelezettségű rétegekre is erőteljesebben megpróbálta kiterjeszteni, sőt az OKP-ból kivált Lelley Jenőékkel is tárgyalt – sikertelenül – egy olyan közös párt létrehozásáról, amely a keresztény szellemiségű földműveseket és munkásokat tömörítve a Keresztény Munkáspárt nevet viselte volna.²¹⁸

Ezzel, illetve a megfelelő anyagi háttér hiányával is magyarázható, hogy az 1925-ös választásokon csak két választókerületben, az érsekújváriban és a kassaiban indult, Szlovákia többi részén és Kárpátalján pedig az Agrárpárt támogatására szólította fel híveit.²¹⁹ A választások azonban egyértelmű kudarcot hoztak a párt számára, hiszen mindössze 4,5 ezer szavazattal és mandátum nélkül végeztek.²²⁰ Nagyobb számú szavazatot a Komáromi (678 voks), a Tornaljai (414) és a Szepsi járásban (340) kaptak.²²¹

A kudarc hatására a párt válságba került. 1926 tavaszán – mintegy utolsó kétségbeesett kísérletként – *Az Ugar* című lapot, amelynek a választások előtt mintegy 600 előfizetője volt,²²² *Magyar Kisgazda- és Földmunkás Újságra* nevezték át, de a lap néhány hét múlva így is megszűnt, s a párt is feloszlatta magát. Mikle pedig nyomtalanul kikopott a politikából.

216 Eredetileg szlovák nyelven is ki akarták adni a lapot, ám kellő anyagi eszközök hiányában erre nem került sor.

217 *SA Ba, BŽ II.*, 409/1925 prez. 48–49 l.

218 Uo.

219 *SNA*, f. PR BA, k. 244, 11974/1925 prez. Vö. Angyal: *Érdekvédelem*, i. m. 120.

220 Šuchová: *Prílohy*, i. m. 560.

221 *Volby na Slovensku. So zvláštnym zreteľom ku voľbám do národného zhromaždenia v r. 1925.*

3. AKTIVISTA SZÍNEZETŰ KÍSÉRLETEK A HÚSZAS ÉVEK MÁSODIK FELÉBEN

Csomor és Mikle pártjának választási kudarca nem a többségi nemzettel való együttműködés kudarcát jelentette, hanem sokkal inkább a kormányzat feltétel nélküli kiszolgáltatására, illetve az egyéni érvényesülésre épülő politizálás csődjét. Nem tette viszont semmissé a szlovákiai magyar társadalom egyes rétegeiben, főleg a gazdaságban erősödő igényt, hogy az egyre inkább meddőnek tűnő sérelmi politizálást²²³ – amelyről Robert Mayr-Harting német keresztényszocialista szenátor mondta azt, hogy a magyarok „nagyalapáccsal akarják szétverni a köztársaságot anélkül, hogy erre az erejük megvolna”²²⁴ – a magyar lakosság gazdasági és szociális problémáit enyhíteni tudó konstruktívabb politikával váltsák fel. A magyar lakosság elégedetlensége a pozsonyi német konzul, Otto Reinbeck egyik Berlinbe küldött jelentésén is erősen átüt.²²⁵ A német diplomata szerint ugyanis a magyarok nehezen viselik, hogy társadalmi és gazdasági pozícióik folyamatosan romlanak. Szerinte ebből a szempontból még a földjüket művelő földművesek vannak a legjobb helyzetben, de a városi lakosság, amely kiszorul a hivatalokból, egyre elégedetlenebb, hiszen neki a magyar ellenzéki pártok szinte semmit nem tudnak kínálni, s egyre nagyobb számban vándorolnak át (cseh)szlovák pártokhoz. Reinbeck jelentését mindazonáltal nem árt óvatosan kezelni, hiszen az általa említett „átvándorlást” más források nem erősítik meg.

Az 1920-ban kezdődő parlamenti ciklus feléhez közeledve nem csupán a külső szemlélők, hanem maguknak az érintett politikusok számára is egyre inkább nyilvánvalóvá kellett válnia, hogy annak a deklaratív, sérelmi politikának a lehetőségei, amelyet a magyar ellenzék addig folytatott, meglehetősen behatároltak, s nem tudja megállítani a magyar lakosság folyamatos gazdasági és ezáltal kulturális és politikai pozícióvesztését. Az eredménytelenség mellett figyelmeztető jel volt a két magyar párt elszigeteltsége is, hiszen a parlamentben nem találtak tartós szövetségesre, s nemhogy a centralista pártokkal, de a szlovák pártokkal sem tudtak érdemleges együttműködést kialakítani. Egyedül a szudétanémet polgári pártok jelentettek alkalmi szövetségest számukra,²²⁶ ám történelmi tradíciók hiányában ez az együttműködés kis hatékonysággal működött. Helyzetüket az is jelezte, hogy a hatalom szinte semmiféle párbeszédet nem folytatott velük, s a parlamentbe bejutott összes párt közül 1921 végéig egyedül az Országos Keresztényszocialista Párt vezetői nem kaptak meghívást Masaryk elnöktől.²²⁷

222 ŠA Ba, BŽ II., 409/1925.prez. 3–4 l.

223 A két polgári magyar párt politikájának látszólagos eredménytelensége még nem jelenti az általuk folytatott politika téves irányát, hiszen a legtöbb esetben jogos sérelmekre mutattak rá. A csehszlovák nemzetgyűlésben és a nemzetközi fórumokon is megjelenő kritikájuk minden bizonnyal fontos gátja lehetett annak, hogy a hatalom a nemzetállam-építés direkter eszközeihez nyúljon.

224 MOL, K-64, 10. cs. 7 t. 227res.pol./1924.

225 Manfred: *Deutsche* 3, i. m. 29. dok., 77.

226 MOL, K-64, 21. cs. 7 t. 51res.pol./1927.

227 MOL, K-64, 13. cs. 7b t. 220res.pol./1921. Ennek persze többféle magyarázata lehet. A Vár és a magyar pártok közötti viszonyra például minden bizonnyal rányomta bélyegét a csehszlovák–magyar államközi viszony, amely még 1921-ben is rendkívül feszült volt.

Ezért is jelenthetett fontos motivációt a magyar politikának a szudétanémet közösség magatartása, amelynek pártjai a húszas évek közepén úgy léptek a cseh politikával való kooperáció útjára, hogy közben a német lakosság alapvető nemzeti követeléseiről és a csehszlovák állam szerkezeti átépítésének céljáról nem mondtak le. Az így differenciálódott német politika pedig – vagyis hogy a nacionalista ellenzék mellett létrejött egy a kormánnyal együttműködő vonal – több eredményt tudott felmutatni, mint az egy vágányon haladó magyar politizálás.

3.1. SZENT-IVÁNY NEMZETI REÁLPOLITIKÁJA

A „német út” követésének szándéka ismerhető fel abban a politikai fordulatban, amely a Szent-Ivány József vezette Magyar Nemzeti Párt (MNP) magatartását 1925 és 1927 között jellemezte, s amely talán a két háború közötti korszak legígéretesebb szlovákiai magyar kiegyezési kísérlete volt a prágai kormányzattal. Szent-Ivány József reálpolitikája ugyan a szlovákiai magyar aktivizmus leginkább feltárt fejezetei közé tartozik,²²⁸ ám újraértékelése, az aktivizmus jelenségén belüli helyének újbóli kijelölése mindenképpen szükségesnek látszik.

Az, hogy a szlovákiai magyarok számára nem kis politikai és gazdasági hátrányokat szülő helyzet megváltoztatásának igénye a kiscsallók között fogalmazódott meg, azért sem meglepő, mivel a vidéki gazdaságszervezés mellett a városi liberális, sőt polgári radikális választók támogatását is bíró Magyar Nemzeti Pártot a keresztényszocialistákhoz képest eleve olyan formációként tartották számon, amely nagyobb szerepet tulajdonít a gazdasági kérdéseknek. Másrészt Szent-Ivány József saját példája által is jól ismerte a szlovákiai magyarok nehéz helyzetét, s talán származása is predesztinálta erre a szerepre, hiszen anyja cselédlány volt a Szent-Iványok kastélyában, apja pedig csak később vette magához, s nevelt belőle „tót parasztyereket” helyett „magyar urat”.²²⁹ Ezeknek az impulzusoknak is köszönhető, hogy már 1922-ben olyan kisebbségi magatartás modelljét vázolta fel, amelyben a nemzethez való hűség mellett az állam iránti alkotmányos lojalitás is helyet kapott volna, s teremtette volna meg ezzel a kormánnyal való együttműködés alapját.²³⁰ Egy ilyen kísérlethez azonban akkor még nem voltak adottak a körülmények. Ezt igazolják azoknak a tárgyalásoknak az eredményei is, amelyek a szövetséges ellenzéki pártok és a kormányzat megbízottjai között 1922 tavaszán zajlottak.²³¹ A kormány kezdeményezésére kezdődő megbeszélések első fordulójára, amely során a magasabb szintű megbeszéléseket elő kellett volna készíteni, Pöstyénben került sor, ahol a magyar pártok delegációja bejelentette, hogy elismerik a békeszerződés realitását, s megfelelő garanciák esetében akár az aktív kormányzati munkát is készek vállalni. A korábban már kidolgozott és Budapesten is egyeztetett sérelmi-követelési lista – amelynek átnyújtására végül is nem került sor – azonban eleve olyan feltételeket tartalmazott, amelyek a csehszlovák fél számára az adott formában elfogadhatatlannak lettek volna, így joggal feltételezhetjük, hogy a magyar fél részéről a tárgyalás inkább csak egyfajta reakciópróba volt.²³² De a kormányzat sem vette azt komolyabban, s feltehetően csak azt kívánta szondázni, miként lehetne a magyar politikát leválasztani a szlovák autonomista mozgalomról.

228 Szarka: *Integráció*, i. m.; Angyal: *Érdekvédelem*, i. m. 138–152.

229 Balogh Edgár: *Hét próba. Egy nemzedék elindul*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1965, 197.

230 Szarka: *Integráció*, i. m. 34.

231 Uo. 32–33.

232 Uo. 33., 40.

A csehszlovák pártok és a kisebbségi pártok közeledésének ekkor még – sok más ok mellett – a parlamenti mandátumok megosztásának matematikája sem kedvezett, ám az 1925 őszi kiírt rendkívüli parlamenti választások előtt már sejteni lehetett, hogy ez a helyzet – elsősorban a kommunisták előretörése és a nemzeti koalíció fontos tagját alkotó szociáldemokrácia várható meggyengülése által – könnyen megváltozhat. Nagy reményekkel várta a választásokat Szent-Ivány József is, abban bízva, hogy a Kiscsallók sikeres megújítása esetén sikerülhet a számszerűen nagyobb és erősebb s Budapest erkölcsi és főleg anyagi támogatásának nagyobb részét is maga mögött tudó OKP árnyékából kilépniük. Mivel azonban az OKP a kormánnyal szembeni merev, hajthatatlan magatartást már lefoglalta magának, a kiscsallók számára csak a Prágával szembeni békülékenyebb politika útján nyílhatott tér, amit a párt vezetői jól érzékeltek fel. Irányváltásukat megkönnyítette, hogy a fentebb vázolt magatartás a magyar miniszterelnök, Bethlen István által Magyarország elé kijelölt út szempontjaival sem volt összeegyeztethetetlen. Nehéz ugyanis elképzelni, hogy Szent-Ivány anélkül cselekedett volna, hogy erről a „legfőbb tényező” ne tudott volna. Sőt arról se feledkezzünk meg, hogy Szent-Ivány apósa, Wlassics Gyula, a budapesti felsőház elnöke a magyar politikai elit egyik legbefolyásosabb tagja volt. Bethlen szerepét az erdélyi párhuzam is erősíti, hiszen, mint Filep Tamás Gusztáv is felhívja rá a figyelmet, a romániai Egységes Magyar Pártban is épp ebben az időszakban erősödött meg az igény a román pártokkal kötendő paktumpolitika²³³ iránt.²³⁴ Bárdi Nándor kutatásaiból pedig az derül ki, hogy a korabeli romániai magyar politikában magyar miniszterelnök egyszerre két politikai alternatívát is támogatott.²³⁵ Joggal feltételezhetjük tehát, hogy Bethlen támogatta azt, hogy Szent-Ivány megegyezésre törekszik Prágával. Igaz, Budapest a kisebbségi magyar pártok és Prága között kötendő bármiféle paktummal szemben továbbra is óvatos volt, s kizárt minden olyan megoldást, amely valamilyen módon legitimálta volna a trianoni béke következtében előállt helyzetet.

A kiscsallók számára a váltáshoz kedvező pillanatot kínált az OKP-n belül 1924-től kirombant belső válság is, amely közvetlenül az 1925 őszi megtartott parlamenti választások előtt végül pártszakadáshoz vezetett a keresztényszocialisták táborában. Az OKP belső válsága alatt Szent-Ivány a polgári magyar pártok egyesítésének és egy nemzeti alapon szerveződő pártnak az ötletével állt elő, amely az ő elképzelései szerint azt jelentette volna, hogy miután az OKP-ból annak szlovák szakosztálya s esetleg más csoportok is kiválnak, a párt maradék része beolvad a Kiscsallók pártjába.²³⁶ A bejeli pártvezér elképzelése azonban nem valósult meg, hiszen az OKP túlélte a válságot, megtartotta szlovák szakosztályát, s csupán a pártharcokban vereséget szenvedett Lelley-csoport szakadt ki belőle. Az OKP új elnöke pedig az a Szűllő Géza lett, aki nemhogy a közös párt ötletét utasította el, hanem az egységes választási fellépését is,²³⁷ s így a Szent-Ivány által beharangozott egységes magyar pártból csupán annyi valósult meg, hogy a Kiscsallók és Magyar Jogpárt összeolvadt és Magyar Nemzeti Párt név alatt folytatta működését. S bár új volt a név, és új a párt elnöke (Törköly József), Szent-Ivány azért megtartotta vezéri szerepét.

233 Az Egységes Magyar Párt paktumpolitikájáról lásd Bárdi Nándor: A romániai magyarság kisebbségpolitikai stratégiái a két világháború között. *Regio*, 1997. 2. sz. 35–39.

234 Vö. Filep Tamás Gusztáv: Maléter István és a balitételek. In uő: *A hagyomány felemelt töre. Válogatott és új esszék, tanulmányok az 1918–1945 közötti (csehszlovákiai magyar kultúráról*. Budapest, Ister, 2003, 106.

235 Bárdi Nándor: *Ötthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. Kézirat.

236 Angyal: *Érdekvédelem*, i. m. 122.

Az egységes párt létrejöttének kudarca nem akadályozta, sőt még elő is segítette, hogy az OKP-vel való versenyben az MNP a merev ellenzékiiségtől a kormánnyal való kiegyezés irányában lépjen tovább. Ennek a lépésnek a gazdasági motivációját Szent-Ivány már 1924 végén megfogalmazta. Fejtegetése szerint mivel Magyarország csak kevés segítséget tud nyújtani a szlovenszói magyarság gazdasági önszerveződéséhez, szükségesnek látszik, hogy a „tót vagy a cseh gazdasági élet erősségeiből merítsünk”,²³⁸ vagyis elkerülhetetlen a csehszlovák gazdasági életbe való erőteljesebb bekapcsolódás, a gazdasági kooperáció. Szent-Ivány fejében azonban a csehszlovák gazdaságba való integrációt szükségszerűen követte volna a politikai kooperáció is, amelynek első lépéseként a szudétánémet pártokkal való szorosabb együttműködés realizálását jelölte meg, majd ezt követően olyan program kialakítását, amely „a nemzeti kisebbségeknek a kormányban való részvételét sem zárja ki”.²³⁹ Ez a forgatókönyv képezte annak az általa nemzeti reálpolitikának nevezett stratégiának az alapját, amelynek célját abban jelölte meg, hogy az kenyeret adjon a szlovenszói magyaroknak,²⁴⁰ s Csehszlovákiát nemzetállam helyett nemzetiségi állammá építse át.²⁴¹

A német pártokkal beharangozott együttműködés jeleként az 1925-ös választásokon az MNP, amely a Szepesi Német Párt jelöltjeit is felvette saját listájára, a csehországi német agrárpárttal, a Bund der Landwirtevel és a Német Iparos Párttal (Deutsche Gewerbe Partei – DGP) koalícióban indult. Az eredmények Szent-Iványt igazolták, hiszen az MNP 5 képviselői helyet szerzett, amelyből egyet a szepesi németek képviselője, Nitsch Andor kapott. S mivel a ruszinszói magyar pártok jelöltje, Korláth Endre is az ő képviselői klubjukba lépett be, az OKP 4 képviselőjével szemben Szent-Ivány 6 képviselői helyet tudott felmutatni az új parlamentben. Nem mellékesen a szövetség a BdL-nek is kifizetődőnek bizonyult, hiszen a töredékszavazatok kiosztása során ennek köszönhetette, hogy további egy mandátumot szerzett.²⁴²

Az MNP és a keresztényszocialisták közötti erőviszonyok megváltozását és Szent-Ivány politikájának vonzerejét az egyes járások választási eredményei is jelezték, hiszen az MNP a húsz magyar jellegű járásból (ahol a magyar lakosság száma meghaladta a 20%-ot) 13-ban több szavazatot szerzett, mint az OKP.²⁴³ Az OKP csak a két nagyvárosban (Pozsonyban és Kassán), valamint az erősen katolikus vidékeken (pl. Rozsnyó vagy Galánta környékén) tudta legyőzni a kiscgazdákat. Ha pedig csak azokat a járásokat nézzük, ahol a magyarok aránya meghaladta a 80%-ot, akkor az eredmény 7:2 volt a Nemzeti Párt javára.²⁴⁴

A novemberi választások eredménye megfelelő felhatalmazást adott Szent-Iványnak, hogy egyes magyarországi körök és a keresztényszocialisták várható támadásai ellenére is a kampány során meghirdetett reálpolitika útján haladjon tovább. Ezt a szándékot az új parlamentben elmondott első beszéde is megerősítette, amely felszólalás során a magyar pártvezér kifejtette,

237 A közös lista meghíúsulásának körülményeivel kapcsolatban lásd uo. 125.

238 MOL, K-437, 11. cs. 10. t. A felvidéki magyarok gazdasági megszervezése. Vö. Angyal: *Érdekvédelem*, i. m. 121.

239 *PMH*, 1925. szeptember 6., 1.

240 *PMH*, 1925. július 1., 3. Idézi Angyal: *Érdekvédelem*, i. m. 120.

241 Angyal Béla: A „magyarországi” és a „magyar” politika vitája a Felvidéken. A Magyar Nemzeti Párt „reálpolitikája” az 1920-as évek közepén. In Bárdi Nándor–Fedinec Csilla: *Etnopolitika. A közösségi, magán- és nemzetközi érdekek viszonyrendszere Közép-Európában*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2003, 129.

242 Sobieraj: *Die nationale*, i. m. 124.

243 A választási eredmények forrása: Volby na Slovensku. So zvláštnym zretefom ku volbám do národného zhromaždenia v r. 1925.

244 Az MNP győzött a Dunaszerdahelyi, a Feledi, a Komáromi, az Ógyallai, a Tornaíjai, a Párkányi és a Zselízi, az OKP pedig a Somorjai és a Királyhelmecei járásban.

hogy miközben pártja továbbra is követeli a békeszerződések revízióját, s ragaszkodik az önrendelkezés elvéhez, azt is tudatosítja, hogy az érzelmek nem lehetnek kizárólagos rugói a kisebbségi politikának. Ezért bejelentette, hogy „a nemzetünk sorsán való siránkozás és a rajtunk esett súlyos jogtalanságok ellen való tiltakozás” politikájának a kudarcát látva olyan reálpolitika útjára kíván lépni, amely továbbra is a magyar kisebbség önrendelkezési jogának elvitathatatlanságára épül, de amely a szlovákiai magyar közösség gazdasági és politikai pozícióinak megerősítését szolgálja.²⁴⁵ Vagyis olyan programot fogalmazott meg, amely nagyban hasonlított az MNP-vel közös parlamenti klubot alakító BdL és a többi aktivista német párt felfogásához, s amelynek a lényege az volt, hogy az alapvető nemzeti célkitűzéseket megtartva, a többségi pártokkal való együttműködés útján kell megváltoztatni a köztársaságnak a kisebbségek számára elfogadhatatlan nemzetállami szerkezetét. Az MNP aktivista programja tehát teljesen különbözött a Csomor-féle aktivizmustól, hiszen úgy hirdetett kooperációt a csehszlovák pártokkal, hogy közben a Trianont illető elutasító elvi álláspontját továbbra is fenntartotta, aktivista politikájának lényegének pedig a „csehszlovák nemzeti állam gondolata és erőszakolása ellen” valamint a „nemzeti autonómia” eléréséért való küzdelmet nevezte meg.²⁴⁶

Mint korábban már jeleztük, a polgári pártok számára jól sikerült parlamenti választások, illetve a törekény parlamenti többséggel rendelkező össznemzeti kormány bukása után a szudétánémet aktivisták, köztük a Szent-Iványékkal közös parlamenti klubot alkotó BdL 1926 októberében beléptek a csehszlovák kormányba. A Magyar Nemzeti Párt útja azonban nem egyezett a német pártokéval. A választásokat követően Szent-Ivány teljes erővel nekilátott ahhoz, hogy választási sikerének hátszelét kihasználva, a szlovenszói magyar társadalomban is megerősítse bázisát. Ennek a szándéknak tudható be a látszólag független, de valójában az MNP munkásszakosztályának szánt Magyar Nemzeti Munkáspárt megalapítása, és az MNP kommunikációjának megerősítése: Pozsonyban létrehozták a párt sajtóirodáját, s *Barázda* c. hetilapot, a pozsonyi *Magyar Ujság* mellé pedig megvásárolták a kassai *Az Est* című lapot is.²⁴⁷ Ha ehhez hozzászámítjuk, hogy a *Prágai Magyar Hírlap*ban is erős volt Szent-Ivány befolyása, akkor elmondható, hogy az MNP vezére szilárd sajtóháttérrel teremtett céljaihoz.

Ezek a lépések tovább mélyítették a két polgári magyar párt között amúgy is mélynek tetőző szakadékot, s egyre láthatóbbá vált a különbség a Szüillő Géza által képviselt Budapest-szemponitú „legszélsőbb ellenzéki magatartás” és az MNP által a szlovákiai magyar közösség gazdasági megerősítését szorgalmazó politika között. A két politikus közötti felfogás a külső szemlélők számára először a Magyarország számára hátrányos helyzetet teremtő agrárvámok kérdésében mutatkozott meg nyíltan. Szent-Ivány József úgy vélte, hogy a törvény Magyarországot sújtó következményei csupán átmenetiek lesznek,²⁴⁸ miközben ezeket messze felülírják majd azok az előnyök, amelyek a vámokból a szlovákiai magyar földművesek számára következnek. Így az MNP politikusai megszavazták a vámtörvényt, később pedig a kongruáról szóló törvényt is. Szüillő minderről másképp vélekedett. Mint az ún. gasteini levélben kifejtette,²⁴⁹ az ő felfogásában a vámtörvény megszavazása egyet jelent az ellenzéki magatartás

245 Digitální knihovna NS RČS 1925–1929, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly, 4. schůze, Pátek 18. prosince 1925. <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/004schuz/prilohy/priloh03.htm> Letöltve: 2011. október 20.

246 Vö. uo.

247 Angyal: *Érdekvédelem*, i. m. 134.

248 Vö. Szent-Ivány felszólalását a törvény parlamenti vitájában. Digitální knihovna NS RČS 1925–1929, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly, 30. schůze, 11. června 1926. <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/030schuz/prilohy/priloh02.htm> Letöltve: 2011. október 20.

249 *PMH*, 1926. július 28., 1.

feladásával, ami a külföld felé az eddigi csehszlovák politikát igazolná. Másrészt a vámtörvény nem csupán hátrányosan érinti Magyarország élelmiszeriparát, de része azoknak a törekvéseknek, amelyekkel Trianon óta folyamatosan szegénységben akarják tartani az anyaországot. Ez pedig Szüillő szerint elfogadhatatlan.

A vámtörvény MNP általi megszavazása kedvező visszhangot váltott ki a falusi magyar lakosság között, s egy belügyi forrás szerint jelentős volt azok száma, akik átléptek az OKP-ből az MNP-be.²⁵⁰ A városi lakosságot pedig azzal próbálta megnyerni magának a Nemzeti Párt, hogy az állampolgársági törvény olyan változtatását ígérte meg nekik, amely hontalanok ezreinek jelenthetett volna csehszlovák állampolgárságot, és azáltal létbiztonságot is.²⁵¹ Az OKP, amely saját választói bázisát látta veszélyeztetve, azonnal heves ellenkampányt indított, s megpróbálta bagatellizálni az MNP eredményeit. A Szent-Ivány ellen irányuló támadásokból jelentős szerepet vállalt a *Kassai Újság*, amelynek kampányát az OKP egyik erős embere, a „liberális nemzeti pártot” zsigerből gyűlölő Fleischmann Gyula kassai kerszoc politikus irányította. A *Kassai Újság* szerint az állampolgársági törvény hatása inkább negatív volt, a vámtörvény károkat okozott Magyarországnak, Szent-Ivány pedig beállt azon „materialista” politikusok közé, akik az anyagi érdekeket az eszmék elé helyezik.²⁵² De a magyarországi sajtó egy része is nekiment (valószínűleg az OKP szervezésében) az MNP-nek, azért Szent-Ivány az *Újság* című lap hasábjain próbálta megmagyarázni lépéseit, azt hangsúlyozva, hogy bár a vámtörvény okoz gondokat Magyarországnak, pártjának kötelessége meglépni minden olyan lépést, amely előnyöket jelent a szlovéniai magyar közösség számára.²⁵³ A pesti lapban közölt írásában azt is kifejtette, hogy megfelelő politikával elérhetőnek látja az MNP államjogi programját, a nemzeti autonómiát; a szlovákiai magyarság pedig az által, hogy gazdagodik, az öntudatát is erősebben fogja őrizni.

A közvélemény mellett Szent-Ivány a szűkebb budapesti vezetésnek is igyekezett megindokolni tetteit, s kifejtteni elképzeléseit. Ezt egyrészt a pártvezetés július 10-i ülésére készült, de Budapestre már előzőleg eljuttatott beszámoló is tartalmazta,²⁵⁴ illetve a pártelnök ugyanezekben a napokban a magyar külügybe beterjesztett memoranduma is,²⁵⁵ amelyet a prágai követ – annak tartalmát pozitívan értékelő szavak kíséretében – juttatott el Budapestre. A két dokumentum a párt addigi lépéseit szükségesnek és eredményesnek minősíti, a reálpolitika lényegét pedig a magyar kisebbség gazdasági helyzetének javítása, illetve versenyképességének megőrzése mellett elsősorban a csehszlovák nemzeti koalíció megbontásában nevezi meg. Vagyis a német, magyar és szlovák polgári pártok összefogása által egyben éket kívánt venni az Agrárpárt és a szociáldemokraták, illetve az erre a két pártra épülő széles körű csehszlovák nemzeti koalíció pártjai közé. Ezáltal pedig olyan helyzet jöhetett volna létre, amelyben a kisebbségi politikai pártok játszhatták volna a mérleg nyelvét, döntően befolyásolva ezzel az 1927-ben esedékes köztársaságielnök-választást is. Sőt – vélte Szent-Ivány – hosszú távon akár a nemzetállami alkotmány revízióját is

elérhetnék. A magyar pártvezér úgy vélte, hogy az általa megjelölt pártok²⁵⁶ bevonásával – amelyekkel előzetes tárgyalásokat erről már folytatott – egy olyan, optimális esetben 82 képviselővel, reálisabban nézve kb. 60 képviselővel rendelkező kisebbségi blokkot lehetne létrehozni, amelyet a parlamenti erőviszonyok mellett semmilyen fontos kérdésben nem lehet majd megkerülni, s amelynek szavazataira a cseh polgári pártok rá lesznek szorulva. Bár a tervezet szerint a kisebbségi blokkban részt vevő pártok közötti kapocs az aktivizmus lenne, Szent-Ivány a kormányba lépés gondolatát elutasította, s úgy vélte, hogy arra csak a kisebbségi pártok alkotmányjogi programjának, vagyis a centralista modell helyett egy a nemzeti autonómiákra épülő állam megvalósulása esetében kerülhetne sor. Szent-Ivány tervezetének azonban épp az volt a gyengesége, amire ő a kisebbségi blokk erejét alapozta, vagyis a jelzett pártok összefogásának kérdése. Az MNP vezére által felsorolt pártok ugyanis alapvetően eltérő stratégiák és ideológiák mentén politizáltak, s ahogyan az MNP és az OKP is nehezen tudott együttműködni, az ún. aktivista német pártok és a nacionalista német pártok között is nagyok voltak a távolságok. Nem is beszélve Hlinka Szlovák Néppártjáról, amely csupán Szlovákia egészére nézve támogatta az autonómiát, de a nemzetiiségi területek autonómiáját már elutasította.

A fenti gondolatmenet alapján Szent-Ivány reálpolitikájának más hangsúlyai is lehettek, mint amire a sajtóban és a parlamentben történő megszólalásai alapján következtethetünk. Ez a fajta kettős beszéd azonban némileg érthető, hiszen Budapest és a szlovákiai magyar választók elvárásai nem mindenben estek egybe, s az MNP-vezér láthatóan mindkét tényező felé azt kommunikálta, amit azok vártak tőle. Ettől függetlenül azonban a hosszú távú alkotmányjogi célkitűzések mellett Szent-Ivány elsősorban a magyarságon esett azon legfontosabb – leginkább gazdasági jellegű – sérelmek (elsősorban a földreform ügye), megoldását remélte a kormánnyal való kooperációtól, amelyekről előzetesen már bizalmas megbeszéléseket is folytatott Milan Hodžával, illetve az Állami Földhivatal erős emberével, Jan Voženílekkal.²⁵⁷

Politikájuk sikere érdekében azonban az MNP vezetőinek két ellenféllel is meg kellett küzdeniük. Az egyik Prága volt, amely jól láthatóan semmiféle lényegesebb nemzetpolitikai engedményt nem kívánt az MNP kormányba lépésének fejében megígérni. Ennél is nagyobb ellenállást tanúsított azonban Szent-Ivány terveivel szemben az OKP és a hivatalos budapesti politika, amelyek bármiféle, Prágával kötött paktumban a trianoni békeszerződés legitimálását látták. A hivatalos budapesti álláspontra nem kis befolyással bírt a keresztényszocialisták volt képviselője, az ezekben a hetekben Veszprém megye főispánjává kinevezett Körmeny-Ékes Lajos, aki szintén hevesen ellenzett minden aktivista kísérletet. Nem csoda, hogy Szent-Iványnak az augusztus 4-i, Bethlen István miniszterelnökkel és Szüillő Géza OKP-elnökkel való egyeztetésen kemény bírálatokat kellett meghallgatnia, s – vélhetően Bethlen nyomására – egy hét pontból álló egyezményt is kénytelen volt Szüillővel megkötnie.²⁵⁸ Ebben ígéretet kellett tennie, hogy: 1. mindent megtesz azért, hogy a BdL ne lépjen be a kormányba; 2. a kormányzat MNP általi támogatása nem lesz állandó jellegű; 3. ha a két magyar párt között a parlamenti taktika tekintetében ellentétek merülnek fel, azokat egy pártközi bizottság elé viszik megtárgyalásra; 4. ha ez a bizottság sem tud meg egyezést teremteni, akkor az ügyet a legilletékesebb tényező (a magyar miniszterelnök – SA) elé terjesztik; 5. elfogadják, hogy a fontos kérdésekben a legilletékesebb tényező dönt; 6. a pártszervezés terén tilos a két magyar párt közötti versengés; 7. a vitás kérdésekben dönteni hivatott bizott-

250 NA, AMV-PMV 225, k. 225-812-1, 10666/1926.prez.

251 A történeti szakirodalom által lex Dérier et. Szent-Iványnak nevezett állampolgársági törvény ugyan július elején tényleg elfogadásra került, de megszövegezése folytán nem volt alkalmas arra, hogy a hontalan magyarok ezreinek sorsát megnyugtató módon rendezze. A törvényről bővebben lásd Šuchová, Xénia: Česko-slovenské štátne občianstvo a „lex Dérier” z roku 1926. In uő: *Idea Československého štátu na Slovensku 1918–1939*. Bratislava, HÚ SAV, 2011, 125–144.

252 „Szent-Ivány evvel a kijelentésével bevonult a materializmus híveinek táborába, és az »adsz-nesze« elvet tette meg politikai elveinek vezérszavává.” *Kassai Újság*, 1926. augusztus 10., 1.

253 *Újság*, 1926. augusztus 4., 1.

254 MOL, K-64, 17. cs. 7. t. 346/res.pol./1926.

255 MOL, f. K-64, 17. cs. 7. t. 334/res.pol./1926.

256 Magyar Nemzeti Párt, Országos Keresztényszocialista Párt, Hlinka Szlovák Néppártja, Bund der Landwirte, Német Keresztényszocialista Párt, Német Nemzetiszocialista Párt, Német Nemzeti Párt. Uo.

257 MOL, K-64, 17. cs. 7. t. 346/res.pol./1926.

258 MOL, K-64, 17. cs. 7. t. 394/res.pol./1926.

ság összetétele a következő lesz: Szent-Ivány József, Korláth Endre, Törköly József, Szilassy Béla (MNP), Szüllő Géza, Jabloniczky János, Grossschmid Géza, Bittó Dénes (OKP), továbbá Bartal Aurél, Hammersberg László és Kürthy István.²⁵⁹

AZ MNP vezére, Szent-Ivány József (*Képes Hét*, 1934. december 30.)

259 Lásd Angyal: A „magyarországi”, i. m. 132.

A csehszlovák jelentések szerint Szent-Ivány meglehetősen lehangoltan tért vissza Budapestről, s a gömői birtokán, Bején tartott bizalmas megbeszélésen már abban az értelemben nyilatkozott bizalmasai előtt, hogy elhibázott lépéseket tett, amelyeket helyre akar hozni, előtte azonban egy hónapra visszavonul a politikától, s csak a gazdálkodással fog foglalkozni.²⁶⁰ Pessimizmusa azonban nem volt hosszú életű, s cselekvési szabadságát megőrizve Budapest fenntartásai ellenére további lépéseket tett reálpolitikájának megvalósítása irányába. Tárgyalásokat kezdett a kormánnyal a költségvetés megszavazásáról, amelynek feltételül a szimbolikus követelésektől távol eső, elsősorban gazdasági jellegű feltételeket szabott: azt, hogy a kormányzat juttasson a magyar kézműveseknek is állami megrendeléseket; tegyék lehetővé, hogy a dél-szlovákiai iparosok a kishatárforgalom keretén belül Magyarország határ menti térségeiben is vám nélkül árulhassák termékeiket; rendezzék az állampolgársági ügyeket, kezdődjön meg a magyar szakiskolai hálózat fejlesztése; kerüljenek módosításra a magyar lakosságot hátrányosan érintő szociális törvények.²⁶¹

Švehla 1926. október 12-i bejelentése azonban, miszerint a BdL és a DCV belép a formálódó polgári kormányba, alapvetően megváltoztatta a helyzetet, hiszen a két német párt anélkül vállalt kormányzati szerepet, hogy bármiféle garanciát kapott volna követeléseik teljesítésére. Ez pedig jelentősen rontott az MNP tárgyalási pozícióin is. A magyar párt amúgy is furcsa helyzetbe sodródott, hiszen képviselői, akik továbbra is ellenzékben voltak, immár a kormánypárti német képviselőtársaikkal ültek közös parlamenti klubban – amely konstrukció hosszú távon tarthatatlannak látszott. Mi több, a BdL és a DCV lépése Budapest előtt is rontott Szent-Ivány helyzetén, hiszen ő végig azt ígérte, hogy a német pártokat távol tartja a kormánytól.

Az új kormány programjára reagáló képviselőházi beszédében a magyar pártvezér nem is titkolta, hogy meglepetéssel és aggodalommal fogadta a németek kormányba lépését. Mint kifejtette, a kisebbségek kormányzásban való részvételének elvét ugyan helyesli, de az előző nyolc évre, illetve a választások óta eltelt kormányzati intézkedésekre való tekintettel az MNP nem látja „olyannak a politikai helyzetet, amelyik alkalmas volna arra, hogy a nemzeti kisebbségek bármelyikéhez tartozó politikusok a kormányban helyet foglalnának és ezáltal annak a felelősségnek, amelyik ezzel jár, minden súlyát magukra vegyék”.²⁶² Éppen ezért a párt képviselői klubjának nevében olyan nyilatkozatot tett, amely szerint bár az MNP továbbra is a konstruktív politizálás híve, a kormányprogrammal és a kormány támogatásával kapcsolatban egyelőre tartózkodó álláspontra helyezkedik.

A fejleményeket figyelembe véve nem volt meglepő, hogy az OKP az augusztus 4-i budapesti találkozó eredményeképpen létrehozott bizottság jogosítványait felhasználva valóságos ösztöndíj zúdított az MNP-re és személyesen Szent-Ivány Józsefre. A közös bizottság november 22-i ülésén, amelyet a volt komáromi főispán, a fordulat előtti politikai elit képviselője, Kürthy István vezetett, olyan pozícióba kényszerítették az MNP vezetőjét, hogy annak azonosulnia kellett Kürthy azon véleményével, miszerint pártja csak olyan ügyekben támogathatja a kormányt, amelyek nem érintik a magyarság helyzetét, de ezekben az esetekben is csupán a közös bizottság engedélyével.²⁶³ A bizottsági ülésről készült feljegyzések egyben azt is jelezték, hogy Szüllő és Kürthy nézetei fényképekre estek Szent-Iványéitól, hiszen kategorikusan elutasítottak minden együttműködést a kormánnyal. A volt komáromi főispán szerint ugyanis a szlovákiai magyarság politi-

260 NA, AMV-PMV 225, 225-812-1, 8829/1926prez.

261 NA, AMV-PMV 225, 225-812-1, 15361/1926prez.

262 Digitální knihovna NS RČS 1925–1929, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly, 44. schůze, Úterý 19. října 1926. <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/044schuz/prilohy/priloh02.htm> Letöltve: 2011. október 20.

263 MOL, f. K-64, 17. cs. 7. t. 582.res.pol./1926.

kájának vezérfonalát az őt ért sérelmekre való rámutatás és a békeszerződések revíziójának kívánalma kell, hogy alkossa, s a reálpolitika, vagyis „minden hozzásimulás a republikában fennálló rendszerhez tehát határozottan káros a magyar nemzetre”.²⁶⁴

Az OKP-vel összhangban Budapest is egyre erőteljesebb nyomást gyakorolt az MNP-re, hogy változtasson politikáján, a prágai magyar követ, Masirevich Szilárd pedig néhány nappal a fenti közös bizottság ülése után azt javasolta a külügynek, hogy ha ez nem történik meg, akkor vonják meg a Nemzeti Párttól a szubvenciókat, illetve hajtsanak végre átalakításokat az addig az MNP befolyása alatt álló *Prágai Magyar Hírlap* vezetésében.²⁶⁵

Az MNP azonban mindezek ellenére folytatta a megbeszéléseket a kormányzat külső támogatásáról, amelynek feltételül a Švehla miniszterelnökkel november 26-án lefolytatott tárgyalásokon őt, adminisztratív úton gyorsan elintézhető kérdéskört nevezett meg: a földreform és a telepítések revízióját, az elbocsátott magyar állami alkalmazottak ügyének megnyugtató rendezését, a bírósági eljárások határainak korrigálását, a szlovenszói pénzügyi intézetek szanálását és néhány oktatásiügyi követelést.²⁶⁶ Švehla szakértői tárgyalásokat javasolt, amelyek néhány nappal később el is kezdődtek és több napon át folytak, miközben Szent-Ivány külön is tárgyalt Hodžával és Švehlával is, a tárgyalások menetébe a német miniszterek is bekapcsolódtak. S bár a megbeszéléseken Švehla, illetve Hodža részéről több előrelépést jelentő ígéret is elhangzott, így egy a földreformot felügyelő, s az MNP képviselőjét is magában foglaló bizottság felállításáról, illetve arról, hogy a földreform során a továbbiakban a telepesek helyett a helyi igénylők kielégítése lesz a fő cél, a tárgyalások valós eredmények nélkül folytak, ami tovább fokozta az MNP-re nehezedő külső nyomást.

Az eredmények elmaradása fölötti csalódottságának a magyar pártvezér a *Barázda* c. lapban december első napjaiban közölt nyilatkozatában hangot is adott, a párt képviselői pedig azzal jelezték fenntartásaikat, hogy távol maradtak a költségvetés záró szavazásáról.²⁶⁷ Vagyis a korábban jelzett kivárás politikájával összhangban nem szavazták azt meg, de el sem utasították. A párton belül azonban növekedett a feszültség, s erősödött azok hangja, akik elutasították az aktivista lépéseket. Ezért is előzte meg nagy várakozás az MNP országos pártvezetőségének december 12-én Érsekújvárott tartott ülését, ahol éles vita volt várható az aktivista politika folytatását illetően. A *Barázda* beszámolója szerint azonban a pártvezetés egy emberként sorakozott fel Szent-Ivány mögött, s hagyta jóvá a kormánnyal folytatott tárgyalásokról adott beszámolóját, majd határozatot fogadott el, amely egyebek között kimondta, hogy „az aktív politikának nem szabad az alkalmat elszalasztani, hogy tényleges gyakorlatban valamit tegyünk, orvosoljuk a magyarság sérelmeit és megakadályozzuk azt a folyamatot, amely hét éven keresztül pusztította a magyarság nemzeti erőit...”²⁶⁸ Sőt ennél is tovább mentek, s azt is megszavazták, hogy ha teljesülnek a párt feltételei, akkor belépnek a kormányba. Persze azt is tudták, hogy erre kevés az esély, s így nagy kockázatot ezzel a határozattal nem vállaltak.

Bár az érsekújvári tanácskozás azt jelezte, hogy ugyan az MNP vezetésén belül továbbra is megvolt az elszántság a Prágához való közeledésre, az idő múlásával a megegyezés esélye egyre inkább csökkent, miközben az ellenzéki szudétanémet pártok is megpróbálták az MNP-t távol tartani a kormánytól.²⁶⁹ Azt követően pedig, hogy 1927 januárjában a Szlovák Néppárt is

a kormányba lépett, Švehlának egyre kevésbé volt szüksége az MNP hat mandátumára, ami Prága motiváltságát is csökkentette. Az MNP 1927. február 2-i lévai pártvezetőségi ülése mégis megerősítette Szent-Ivány mandátumát a tárgyalások folytatásához.²⁷⁰ Azok azonban ismételtelen nem hoztak eredményt, és tulajdonképpen minden látványos szakítás nélkül egyszerűen elháltak. Így az a sajtóvita, amely az OKP és az MNP vezetése között 1927 tavaszán lefolyt, már sokkal inkább a két párt rivalizálásáról és választói bázisának kölcsönös megszólításáról szólt, mint magáról a kormánytámogatás tényleges lehetőségéről – hiszen annak a realitása már elúszott. A Szülli által a *PMH* április 1-jei számában leközölt írásra, amelyben az OKP elnöke meglehetősen nyíltan rontott neki az MNP aktivista irányvonalának,²⁷¹ Szent-Ivány két nappal később válaszolt. Írásában értékelte az aktivista politika eredményeit: a református egyház ügyében való előrelépést, az állampolgárságot nyert magyarok egyre nagyobb számát, 100 elbocsátott magyar tisztviselő ügyének elrendezését s a pozsonyi tanítóképző magyar osztálya megnyitását ígértét.²⁷² Összességében pedig úgy értékelte a reálpolitikai kísérletet, hogy az a „magyar szellemi és gazdasági nyomor enyhítését és megszüntetését” szolgálta.²⁷³

Ekkorra azonban már az MNP egyre inkább ellenzéki pozícióba helyezkedett vissza, amit az is jelzett, hogy a köztársasági elnök választása során nem sorakozott fel Masaryk mögé, s nem mel szavazott a közigazgatási reform elfogadásakor is. Ez az ellenzéki magatartás azonban végleg tarthatatlanná tette a kormányban benn lévő BdL-lel való koalíciót, s így a német párt 1927. július 7-én felmondta az erre irányuló egyezséget, s kilépett a közös parlamenti klubból.

Az MNP aktivista kísérletének a kudarcát az érintettek különbözőképpen értékelték. Szent-Ivány döntő jelentőségűnek érezte a német pártok kormányba lépését: „...a német aktivistáknak a kormányba való belépése nem hozza meg a beígért eredményeket, és hogy mindjobban megerősödik az a meggyőződés, hogy ez a belépés egyike volt a legutóbbi évek legnagyobb taktikai hibáinak. Mi levontuk a következményeket ebből a helyzetből. A magyar aktivizmus halálát a német aktivisták idézték elő, amikor a kormányba beléptek, ők azonban a német aktivizmust fogják most halálba dönteni.”²⁷⁴ Véleményén finomítva évek múltán (1933-ban) már elsősorban a csehszlovák kormányzatok merev magatartását okolta: „...megállapítottam azt, hogy az úgynevezett aktivizmus alatt a csehszlovák politika vezetői a csehszlovák nemzeti állam és a csehszlovákizmus nemzeti céljaihoz való feltétlen hozzá szegődést értik, megállapítottam, hogy ezt a szellemet képviselő kormányok nem foglalkoznak komolyan a magyar kérdés megoldásával, nem hajlandók jogos követeléseink teljesítésére vagy biztosítására és hogy a valóságban a cseh kormányok olyan magyarokat keresnek, akiknek a lelkiismerete elbírja, hogy amíg a nép szegényedik, ők megszédjék magukat.”²⁷⁵

A csehszlovák oldal, mint Hodža utólagos értékelése is jelzi, ezt másként látta, s elsősorban a Rothermere lord írása által kiváltott revíziós kampánnyal magyarázta az MNP kormánytárgyalásainak eredménytelenségét: „Tárgyalásaim a magyar agrárvezetőkkel kedvezően alakultak, és hamarosan elérkeztek egy olyan ponthoz, ahol már lehetőség nyílt a magyar agrárpolitikuskoknak és a katolikusoknak arra, hogy csatlakozzanak a többséghez, ahogyan ezt a német

264 Uo.

265 MOL, f. K-64, 17. cs. 7. t. 581.res.pol./1926.

266 MOL, f. K-64, 17. cs. 7. t. 582.res.pol./1926. vö. Szarka: *Integráció*, i. m. 38.267 *Barázda*, 1926. december 5., 1–3.268 *Barázda*, 1926. december 19., 1.269 Manfred: *Deutsche* 3, i. m. 68. dok. 81.270 Angyal: *Érdekvédelem*, i. m. 148.271 *PMH*, 1927. április 1., 3–4.272 *PMH*, 1927. április 3., 1.

273 Uo.

274 MOL, K-428 Sajtólevéltár, MTI nyomatosok, Napi hírek/Napi tudósítások (1920–1944). 1927. szeptember 10. szombat. 3. old.

275 MOL, K-428 Sajtólevéltár, MTI nyomatosok, Napi hírek/Napi tudósítások (1920–1944). 1933. május 15. 20. old.

agrárpartok és katolikusok tették. Sajnálatos, hogy ebben az időben, 1926 májusa és júniusa táján a revizionizmus jelentősen felerősödött a szomszédos Magyarországon. Hamarosan a revizionista érzelmek őrjöngéssé fajultak egy intézkedés nyomán, amelyet a néhai Lord Rothermere nevéhez kötnek. A nacionalista magyar kisebbségi vezetők Csehszlovákiában nem voltak képesek ellenállni ennek a nyomásnak, amiért is a tárgyalásaink megszakadtak.”²⁷⁶

A kudarcnak több oka lehet és volt. A Rothermere-kampány azonban semmiképp, hiszen az időben később kezdődött. A budapesti politika ellenérdeke azonban bizonyára az egyik ilyen tényező volt. Felelős volt érte maga Szent-Ivány is, aki – úgy látszik – végig egyfajta kettős játékot játszott. Úgy akart ugyanis eredményeket elérni, hogy közben ne kelljen nyílt paktumot kötni Prágával. Döntő jelentőségűnek azonban mégis azt érezzük, hogy a csehszlovák kormány számára, amelybe a két német párt előzetes feltételek nélkül lépett be, az MNP feltételei túlságosan magasak voltak ahhoz képest, amit a magyar pártnak a kormány mögé állításával Prága nyerhetett volna. Ezért Prága inkább csak általános ígéretek megfogalmazását preferálta, de a nemzetállami keretek Szent-Ivány által feltételül szabott lebontására egyáltalán nem mutatott hajlandóságot. Ez pedig eleve irreálisá tette a megegyezést.

3.2. AZ MNP AKTIVIZMUSÁNAK UTÓÉLETE I.: ZAY KÁROLY ÉS A NAP

Az eddigi szakirodalom a Švehlával folytatott tárgyalások kudarcát az MNP aktivizmusának lezárásaként értékelte,²⁷⁷ a források elemzése azonban azt jelzi, hogy bár a reálpolitika az MNP részéről hivatalosan ugyan lezárult, ám annak ideája tovább élt a párton belül. Nem véletlen, hogy az MNP szatellitpártjának, a Magyar Nemzeti Munkáspártnak a sajtóorgánuma még 1928 decemberében is a Szent-Ivány-féle ellenzéki reálpolitika dicséretét zengte. Ennek lényegét pedig abban látta, hogy miközben a „csehszlovák államot tudomásul kell venni”, aközben arra kell törekedni, hogy „megszüntessük annak nemzeti jellegét, és valamennyi nemzetiség önkormányzata alapján felépülő állammá tegyük”.²⁷⁸ Vagyis ugyanazt fogalmazták meg 1928-ban, amit a német aktivisták mintegy öt, Szent-Ivány pedig három évvel korábban.

Azt, hogy a Nemzeti Pártban az aktivizmus nem vált lezárt fejezetté, azok a politikai kísérletek is igazolják, amelyek 1927 végén és 1928-ban a szlovákiai magyar politika élet állóvizét rövidebb-hosszabb időre felkavarták, s amelyek jól igazolható kapcsolatba hozhatók Szent-Ivány politikájával. S az sem mellékes, hogy azok az ifjúsági mozgalmak, amelyek pontosan ebben az időszakban kezdték szárnyaikat bontogatni, s amelyek szembefordulva apáik nemzedékének borongós revízióvárásával a szlovákiai magyar társadalom belső megszervezésére helyezték a hangsúlyt, szintén nem keveset köszönhettek Szent-Iványnak, aki tekintélyével s olykor anyagi támogatásával is melléjük állt.

1927 második feléve nem kedvezett a nemzetiségi megbékélésnek, hiszen az angol politikus és vállalkozó, Lord Rothermere a trianoni határok etnikai elvű revízióját sürgető írásának (*The Hungary's place in the Sun*) a megjelenése és az erre válaszul kibontakozó csehszlovák ellenkampány olyan viharokat és a magyar–csehszlovák viszony olyan mértékű kiéleződését eredményezte, amely egy időre minden magyar–szlovák kooperációt zárójelbe tett. A naptári év vége felé azonban egyre több jel mutatott arra, hogy az MNP politikai konyhájában a reálpoli-

tika esetleges felmelegítésére készülnek. Legalábbis erre lehet következtetni azokból a mozgásokból, amelyek az MNP-t ebben az időszakban jellemezték, különösen az egyik vezető felföldi nagybirtokos család sarjának, Zay Károlynak a párton belüli a felbukkanásából.

Zay Károly belépése a politikába a felvidéki magyar nagybirtokosok politikai szerepvállalásának fontos fejezete, hiszen ez a korábbi befolyása és vagyona alapján is többre hivatott réteg meglehetősen kevés szerepet vállalt a szlovenszkoí magyar politikából. Ennek ugyan sok magyarázata lehet, de a csehszlovák földbirtokreform által veszélyeztetet birtokállomány megvédésének a szándéka bizonyosan az egyik ilyen volt.²⁷⁹ Azt ugyanis, hogy ellenzéki politikát folytatva az Állami Földhivatallal való mindenféle megegyezés lehetőségét eldobják maguktól, kevesen merték vállalni. E kevesek közé tartozott a Nyitraújlakon birtokos Esterházy-család két sarja, János és Lujza, illetve az a Révay István, aki egyebek között a szlovenszkoí magyar művelődés és sport egyik fő támogatója volt.

Teljesen más utat választott a Nagytapolcsány melletti Szolcsányban birtokos Odescalchi család tagja, Odescalchi Livio, aki 1923-ban kiáltványban fordult a „Slovenskóba tartozó régi magyar nemességhez”, amelyben arra kérte az arisztokráciát, hogy gyakoroljon egészséges opportunizmust, és csatlakozzon a „szlovák nemzethez, amelyből eredt”.²⁸⁰ Az egykoron albán királyi címről álmódzó herceg a témába vágó írásait a szlovák Jozef Škultétyvel együtt egy külön kötetben is kiadta,²⁸¹ tevékenysége azonban visszhangtalan maradt osztályos társai között. Bár Odescalchi mindent megtett, hogy a prágai kormányzat előtt jó színben tüntesse fel magát,²⁸² felajánlközását az arisztokráciával szemben eredendő idegenkedést tanúsító csehszlovák politika elutasította.²⁸³

Ez persze nem azt jelentette, hogy a csehszlovák politikai elit teljesen elzárkózott volna a magyar nagybirtokosokkal való párbeszédtől. Legalábbis erre utal az, hogy a kormánypártok számára rosszul végződött 1923. őszi megyei és községi választásokat követően Prága lépéseket tett egy a szlovenszkoí közép- és nagybirtokos réteggel történő megegyezés irányában, amely során a lojális politikáért cserébe a földbirtokreform, illetve az oktatásügy terén tettek volna engedelmeket.²⁸⁴ A követi jelentés szerint az első puhatolódzó tárgyalásokra Bohumír Bradáč, az Agrárpárt parlamenti képviselője és Myrbach Emil verebélyi gróf között került sor, ám anélkül, hogy konkrétumokról lett volna szó. Budapest azonban, amely észlelte a veszélyt, rögtön lépett s figyelmeztette Myrbachot: „magyar ember, különösen az olyanok, akik a magyar történelmi osztályokhoz tartoznak, a cseh hivatalos pártokat semmiképpen sem támogatathatják, még akkor sem, ha ezáltal a birtokreformtól mentesülnének, ha anyagi érdekeik a kooperációt meg is kívánák.”²⁸⁵

279 A zayugróci Zay család birtokállománya az államfordulat idején mintegy 21 ezer kataszteri holdat tett ki, amelynek döntő hányada erdőbirtok volt. A földbirtokreform során a lefoglalt birtokból a család alig több mint 500 kh-t igényelhetett vissza, a többi lefoglalás alatt maradt. Vö. Koblasa, Pavel: Zay de Csömör - uhrovečtí páni. *Rodopisná revue on-line*, 2011. 3. sz. http://rodopisna-revue-online.tode.cz/2011-3_soubory/01-koblasa.pdf Letöltve: 2013. január 18.

280 AUTGM, fond T. G. Masaryk, k. 399. XXX

281 Odescalchi Livio-Škultéty, Jozef: *Zástava veje! Leng a zászló! Slovo slovákcom od národa svojho odvraténym. Szózat a nemzetüktől elszakadt szlovákokhoz*. Turčiansky Sv. Martin, Knihlačiarický účastnícky spolok, 1925.

282 Ezt az igyekezetét dokumentálja Odescalchi Sándor visszaemlékezése, aki szerint Livio az édesapjának a következőket írta: „édesapám ne írjon nekem a borítékon idejét múlt címeket, amelyeket ebben a demokratikus országban nincs értelme többé viselni, mert ezzel árt a köztársaságpárti híremnek...” Erba Odescalchi Sándor: *Testamentum I. Életem regénye*. Budapest, Dovin, 1991, 229.

283 Odescalchiról, illetve az általa képviselt magatartásról lásd bővebben Ablonczy Balázs: *Őrzők. A többes identitás történeti stratégiái. Századvég*, 2007, 43. sz. 63–78.

284 MOL, K-64, 9. cs 41. t. 591.res.pol/1923

285 Uo.

276 Hodža: *Szövetség*, i. m. 148.

277 Vö. Szarka: *Integráció*, i. m. 38.; Angyal: *Érdekvédelem*, i. m. 151.

278 *Magyar Munkás*, 1928. december 6., 2.

Mint Zay Károly példája is igazolja, az anyagi érdekek azonban olykor mégis súlyosabb momentumnak bizonyultak, mint azt Budapest szerette volna. A zayugróci Zay család vagyonának egyik elherdálója, Zay Károly fiatalokora nagy részét Nyugat-Európában töltötte. Hazatérte után a nagybirtokosok hagyományos vidéki életmódja helyett (birtokait teljesen elhanyagolta és szinte nem is tartózkodott azokon) Pozsony újságíróktól és politikusoktól nyüzsgő közéletében érezte jól magát. A Balogh Edgár által „részes gróf”-nak titulált Zayt²⁸⁶ a csehszlovák rendőrségi jelentések páneurópai gondolkodású, a köztársasághoz lojális, ám magyar nemzeti hovatartozását soha meg nem tagadó személyként festik le, aki a magyar ellenzéki pártoktól mindig távol tartotta magát.²⁸⁷ Ezért is volt meglepő, hogy a húszas évek második felében belépett a Magyar Nemzeti Pártba, sőt ott a pártelnök, Szent-Ivány támogatását bírva gyorsan véleményformáló szerepre tett szert. 1927 őszén pedig – ismét csak a pártvezér támogatását bírva – azzal kísérletezett, hogy saját pénzen pártirodát nyisson Pozsonyban, amely elsősorban adó- és földügyekben nyújtott volna segítséget a párt tagjainak. Az új pártiroda létrehozásának a terve nem mellékesen nyílt támadás volt az MNP losonci központi irodája ellen, amelyet az a Szilassy Béla vezetett, aki a párton belül az egyik legnagyobb ellenzője volt az aktivista politikának, s aki korábban állítólag azért lobbizott Bethlennél, hogy távolítsák el a párt éléről Szent-Iványt.²⁸⁸ A pozsonyi pártiroda létrehozásával tehát Szent-Ivány két legyet ütött volna: egyrészt erősödött volna Zaynak a szerepe és ezzel a reálpolitika pozíciója, másrészt gyengült volna fő pártbeli riválisa, Szilassy befolyása, akinek a pozícióját Törköly József foglalhatta volna el.

Zay Károly ügye azonban nem várt vitákat okozott a párton belül, ami elsősorban annak volt köszönhető, hogy a nagybirtokos 1927. december 1-jén *A Nap* címmel egy új politikai napilapot indított útjára. Abban, hogy a tehetséges Antal Sándor (aki egykoron a *Nagyvárad* *Napló*t és a *Holnap* c. antológiát is szerkesztette)²⁸⁹ által friss délutáni bulvárlapként szerkesztett lap megjelenése gyorsan sikertörténet lett, elsősorban a modern lapszerkesztés játszott főszerepet. „Száras vezércikket ez az újság egyáltalán nem közölt, annál több riportot, hozta a nagypolitika eseményeit szenzációs tálalásban, volt színházi rovata, nagy szerepet kapott a városi és a vidéki pletyka, a fontos mindig a jó tálalás volt. Havonta egyszer, vasárnap teadélután is rendezett, volt tombola, volt mese a gyerekeknek”²⁹⁰ – jellemezte az ott egykor újságíróként dolgozó Kovács Endre a lapot. Ám *A Nap* mindezek mellett a szlovákiai magyar közélet fontos kérdéseit is tematizálta. Így szinte egyedüli lapként leköszölte a sarlósok írásait is. Azt azonban Kovács is úgy látta belülről, hogy a lap a kormány támogatásával jelent meg, s aktivista szándékaihoz sem férhetett kétség.

A *Napról* már megjelenése előtt olyan szellemben cikkezett a csehszlovákiai sajtó, hogy az az aktivizmus politikáját fogja támogatni. A Várhoz közel álló *Lidové Noviny* pedig egyenesen arról írt, hogy a Zay és Szent-Ivány az aktivista politika megújítása jegyében indítják el a lapot, amellyel új frontot nyitnak a keresztényszocialistákkal szemben.²⁹¹ De hasonló véleményt formáltak a rendőri jelentések is, amelyek szerint Zay eredetileg a *Magyar Újságot* akarta átven-

286 Balogh: *Hét próba*, i. m. 155.

287 NA, f. AMV-PMV 225, k. 814, b. 8.

288 SNA, PR BA, k. 242, 15253/1927. prez.

289 Antal Sándor (1882. november 28., Nagyvárad – 1944) – költő, publicista. A *Nagyvárad* *Napló*, majd a *Holnap* c. antológia szerkesztője, 1919-ben pedig a *Vörös Újság* munkatársa volt. A Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe emigrált, majd Pozsonyban telepedett le. Szerkesztette a *Bécsi Magyar Újságot*, a *Népújságot*, a *Reggelt* és a *Napot*. 1944-ben koncentrációs táborba hurcolták, ahonnan nem tért vissza.

290 Kovács Endre: *Korszakváltás*. Budapest, Magvető, 1981, 135.

291 *Lidové Noviny*, 1927. november 20.

ni, célja pedig a csallóközi parasztság átcsábítása volt az aktivizmus oldalára.²⁹² Azt is megjegyzi azonban róla, hogy ezt a dicséretesnek mondható célt nem feltétlenül idealizmusától vezérelve teszi, hanem elsősorban azért, hogy a földbirtokreform által veszélyeztetett birtokait megmentse. Egy másik jelentés pedig azt tartalmazta, hogy Zay már régóta kereste a kapcsolatot cseh és szlovák körökkel, a mostani fellépése pedig feltehetően Szent-Ivány akciója, aki miután Pesten leállították aktivista kísérletét, most kerülő úton próbál Prágához közeledni.²⁹³ Némileg egybevág ezekkel az információkkal egy a *Pesti Napló*ban mintegy évtizeddel később, 1939 elején megjelenő írás egynemű állítása.²⁹⁴ Az egész oldalas cikkben ugyanis a „Pozsonyi magyar” álnév mögé rejtőző szerző az aktivizmussal kapcsolatban megemlíti Zay Károly nevét is, s utal arra, hogy Zay aktivizmusa és *A Nap* elindítása mögött a szlovenszkói magyar nagybirtokosok közös akarata húzódott meg, akik erdőbirtokaik védelme érdekében egy pöstyéni (vagy trencsényi) tanácskozást követően döntöttek erről a politikai stratégiáról. Sőt ezen a megbeszélésen maga Szent-Ivány is részt vett, tehát Zay akciója teljes mértékben az ő jóváhagyásával történt, s a cél a magyar erdőbirtok megmentése volt.

A fentiek fényében nem meglepő, hogy *A Nap* laptulajdonosa mindjárt az első számban sietett leszögezni, melyek a lap fő prioritásai, s feltehetően nem véletlen az sem, hogy többségében ugyanazon pontokat nevezte meg, amelyek a Švehlával folytatott tárgyalások során az MNP alapvető követeléseit is jelentették: a békeszerződésben biztosított kisebbségi jogok realizálását, a magyar kisebbség kulturális és oktatási autonómiáját, a földreform revízióját, a bírósági eljárások határainak átigazítását, az elbocsátott közalkalmazottak ügyének rendezését. Sőt Zay közvetlenül is utalt Szent-Iványra, hiszen leszögezte, hogy *A Nap* azonosul azokkal a feladatokkal, amelyeket a „magyar közélet kimagasló alakja”, Szent-Ivány József megfogalmazott.²⁹⁵ Nem mellékesen az MNP és *A Nap* közötti kapcsolatokat közvetetten maga Szent-Ivány is megerősítette, hiszen ugyanebben a lapszámban azt nyilatkozta, hogy bár neki személyesen semmi köze a laphoz, ám Zay a pártjának megbecsült tagja, s ezért bizonyos benne, hogy az új napilap szellemisége is ennek megfelelő lesz.²⁹⁶

Az új lap körül kerengő szóbeszéd miatt Zay nem sokáig tudta halogatni azt, hogy az aktivizmushoz fűződő kapcsolatát világossá tegye. A lap december 4-i számában *Aktivizmus és ellenzéki politika* címmel tett közzé írást,²⁹⁷ amelyben a laptulajdonos gróf védelmébe vette az MNP aktivista kísérletét, kudarcát pedig annak rovására írta, hogy az idő még nem érett meg arra, hogy egy magyar párt belépjen a csehszlovák kormányba. Ennek kapcsán Szent-Ivány korábbi elképzeléseivel összhangban azt a véleményét fejtette ki, hogy az aktivizmus nem feltétlenül azonos a kormánypártisággal, s az a párt is aktivista, amely programja megvalósítása érdekében esetről esetre hajlandó támogatni a kormányzatot, s ezzel felelősséget is vállal annak tevékenységéért. A kormányba való belépésre azonban Zay a csehszlovák politikában még ott lévő sovíniszta vonal miatt nem látta érettnek az időt, s úgy vélte, a magyarságnak egyelőre még szilárd ellenzéki politikát kell folytatnia, „nehogy önként mondjon le olyan jogokról, amelyeket később nehéz visszaszerezni”.²⁹⁸

292 NA, f. AMV-PMV 225, k. 814, b. 8.

293 NA, f. AMV-PMV 225, k. 814, 20865/1927. prez.

294 *Pesti Napló*, 1939. február 12., 8.

295 *A Nap*, 1927. december 1., 2.

296 *A Nap*, 1927. december 1., 3.

297 *A Nap*, 1927. december 4., 2.

298 Uo.

Az, hogy a pártvezér emberének számító Zay nyíltan aktivizmust hirdetett lapjában, heves reakciókat váltott ki az MNP vezetésén belül, amely a december 12-én Losoncon megtartott ülésen foglalkozott az üggyel.²⁹⁹ Szent-Ivány az ülésen támogatta Zay irodaalakítási ötletét, sőt azt javasolta, hogy *A Nap* legyen a párt hivatalos szócsöve. A többség, Jarossal és a források által korábban az aktivizmus híveként számon tartott Koczorral az élen azonban ezt váratlanul visszautasította. A párt vezetése ezt követően olyan határozatot fogadott el, amelyben megerősítette a párt ellenzéki magatartását, s elvetette a Zay által szorgalmazott pozsonyi iroda létrehozását. Szent-Iváynak meg kellett hátrálnia, a következő napokban pedig több lapnak (közte a *PMH*-nak) is olyan nyilatkozatot volt kénytelen eljuttatni, amelyben elhatárolódott Zay új napilapjától.

A forrásaink alapján úgy véljük, hogy Szent-Ivány és Zay között minden bizonnyal létezett valamiféle taktikai egyezség az aktivista politikát illetően, amiben esetleg Szent-Ivány rokona és egyik bizalmasa, *A Nap*ban szerkesztői szerepet vállaló Gál István is szerepet játszhatott.³⁰⁰ Az is valószínűnek látszik, hogy Szent-Ivány Zayt abban a belső hatalmi harcban is felhasználta, amely közte és a Szilassy vezette losonci iroda között folyt. Egy a nemzeti párton belül Zay által vezetett „aktivista szárny” ugyanis megfelelő körülmények között szilárd bázist jelenthetett volna Szent-Iváynak a párton belüli ellentáborral szemben. Zay azonban feltehetően tovább ment annál, amit Szent-Ivány akart, s a kormányzattal való nyílt konfliktusa már a pártvezért is támadhatóvá tette – aki ezért, mint a losonci értekezlet eredményei és kommunikációja mutatja, kihátrált Zay mögül.

AZ MNP pártvezetésének losonci döntése lényegében eldöntötte azt a vitát, amely már régtől jelen volt a Nemzeti Párton belül. Szent-Ivány ekkor már a saját pártján belül sem tudta megvédeni aktivista elképzeléseit, s a szavazás során azok is ellene voksoltak, akik korábban támogatták ezt a politikát. Így az a Koczor Gyula, aki a *PMH* 1928. február 3-i számában megjelent nyilatkozatában ekképp magyarázta álláspontját: „a kormány a tárgyalások folyamán bizonyosságot szolgáltatott annak, hogy nem hajlandó a magyarsággal szemben folytatott politikáján legalább is lényegesen változtatni és nemzeti, kulturális és gazdasági érdekeinket kellően méltányolni. A következtetéseket levonta ebből pártunk, amelyek abból állnak, hogy elhatározott ellenzéki küzdelmét mind addig folytatnia kell, míg nem győz a jobb belátás. Nincs, és nem lehet e tekintetben véleményeltérés a párt tagjai között, mert nem lehet, és nem tűr meg a párt olyan állásfoglalást, amely teljességében nem fedné a magyarság érdekét, ez az érdek pedig ma föltétlenül ellenzéki állásfoglalást követel.”³⁰¹ Ennek az álláspontnak adott erős nyomatékot az a nyilatkozat, amelyet az MNP országos elnöksége február 16-án bocsátott ki,³⁰² s amelyben véglegesen és nagyon határozottan elhatárolódtak *A Naptól*. A nyilatkozat jelentőségét azonban nem a Zay lapjával való mindenféle kapcsolat tagadása adta, hanem sokkal inkább az, hogy egyben *A Nap* által követett politikai iránytól, ti. az aktivizmustól is elhatárolódtak, s megerősítették, hogy „a Magyar Nemzeti Párt a legteljesebb mértékben ellenzéki politikát követ”.³⁰³

Ezzel a döntéssel és nyilatkozattal pedig az MNP kormányhoz való közeledésének kísérlete még akkor is végérvényesen lezárult, ha tudjuk, hogy a pártvezetésen belül továbbra is jól lát-

ható törésvonal maradt a Szilassy Béla, Bartal Iván és Jaross Andor képviselte merev ellenzéki csoport és a Szent-Ivány, Holota János, Richter János fémjelezte „aktivista” szárny között.³⁰⁴ A reálpolitika mint az MNP politikai stratégiája azonban elvesztette szerepét, és olyan üres jelszó lett belőle, amit a megfelelő pillanatban ugyan bármikor elő lehetett húzni, de amely mögött már nem állt valós tartalom. Így például az 1928-as tartományi választások kampányában, amikor az MNP-nek a csehszlovák állammal szemben lojális politikát hirdető, a Nemzeti Pártból kivált Mohácsy-féle kiscgazdapártban váratlan konkurens támadt. Ekkor Szent-Ivány ismét „kibontotta a reálpolitika zászlaját”,³⁰⁵ ám ez csupán a választóknak szóló üres frázis maradt.

3.3. AZ MNP AKTIVIZMUSÁNAK UTÓÉLETE II.: A MOHÁCSY-FÉLE KISGAZDAPÁRT

Noha a Magyar Nemzeti Párt konkurenciájaként alakult meg s azzal szemben is fogalmazta meg önmagát, mégis az MNP aktivista kísérletének az utóöngéjeként kell tekintenünk az Országos Magyar Kiscgazda Iparos és Munkáspárt (OMKIM) rövid, de tanulságos történetére. Az OMKIM létrejöttét a Magyar Nemzeti Párt tagságán belüli, elsősorban a csallóközi gazdák között észlelhető elégedetlenséggel lehet magyarázni. Ők ugyanis az általuk meddőnek ítélt merev ellenzékiiséggel szemben olyan politikát vártak volna el Szent-Iványéktól, amely gazdasági pozícióik megerősödését eredményezte volna. Ennélfogva többségük támogatta az MNP reálpolitikai kísérletét, s miután a párt 1927 közepén szakított azzal, soraikban felütötte fejét az elégedetlenség. Ehhez járult a pártvezetésben az aktivisták és a kormányhoz közeledést ellenzők között kialakult feszültség, amely a csehszlovák belügyi jelentések szerint már-már a párt széthullásával fenyegetett.³⁰⁶ Ez ugyan végül nem következett be, de néhány csallóközi politikus, aki ilyen vagy olyan okok miatt kiszorult az MNP vezetéséből, illetve valamilyen személyes sérelme volt a pártvezetéssel szemben, 1928 nyarán nyíltan szembefordult a pártvezetéssel és kilépett a pártból. A szecesszió vezetője az a Mohácsy János nevű komáromi ügyvéd volt,³⁰⁷ aki ugyan az MNP alapítói közé tartozott, de meglehetősen rossz volt a viszonya a csúcsovezetéssel,³⁰⁸ és már 1925-ben is nehezményezte, hogy az eredetileg kiscgazdapártként induló szubjektum Magyar Nemzeti Párttá transzformálta át magát. A szakadók másik jelentős alakja az MNP egyik alapítója és régi pártigazgatója, Lukovich Ferenc volt.

Mivel Mohácsyék az 1927 végétől egyre gyakrabban megfogalmazott kritikájukban az eredeti kiscgazda értékek elárulásával vádolták az MNP-t, s az azokhoz való visszatérést nevezték meg egyik fő céljukként, nem volt meglepő, hogy amikor 1928 őszén párttá szerveződtek, a nevüket úgy választották meg, hogy az kísértetiesen hasonlított az MNP elődpártjára. Az Országos Magyar Kiscgazda Iparos és Munkáspárt kialakulásában azonban egy másik csoportosulás, nevezetesen az OKP-ből annak 1925-ben bekövetkezett szakadása idején kivált ún. Lelley-csoport néhány tagja, Szappanos Lajos, Méhes Gáspár, Mérey Lajos is szerepet játszott.

304 vö. NA, f. AMV-PMV 225, k. 814, 23137/1927.prez.

305 *A Nap*, 1928. november 20., 1.

306 SNA, PR BA, k. 242, 5926/1928. prez.

307 Mohácsy János (1878–?) – ügyvéd, politikus. A kiscgazdapárt egyik alapítója volt, majd éveken át a párt *Barázda* című lapját szerkesztette. 1925-ben az MNP szenátusi listáján szerepelt, de nem kapott mandátumot.

308 Mohácsy állítólag azon különbözött össze az MNP vezetőivel, hogy az 1925-ös választások során nem került a jelöltlista befutó helyére, illetve nem tudott megférti a párt komáromi erős emberével, Koczor Gyulával. Vö. SNA, f. PR BA, k. 750, 1755/prez.1928.

299 NA, f. AMV-PMV 225, k. 814, 42300/1927.prez.

300 NA, f. AMV-PMV 225, k. 814, 20865/1927.prez.

301 MOL, K-428 Sajtólevéltár, MTI nyomatosok, Napi hírek / Napi tudósítások (1920–1944). 1928. február 7., kedd, 7.

302 A nyilatkozatot közli Filep: *Az ellenzék feladata*, i. m. 108.

303 Uo.

Ők 1925-ben a Lelley Jenő által vezetett aktivista színezetű Nyugat-szlovenszkói Keresztényszocialista Párt listáján próbálkoztak bejutni a parlamentbe, de ez nem sikerült.³⁰⁹

Noha az MNP Mohácsy és Lukovich vezette szárnya már 1927 végétől készült a kiválásra, nyíltan csak 1928 nyarán léptek elő, amikor a csallóközi földművesek elégedetlenségét meglovagolva sorra tartották gyűléseiket a régió településein. Magának az Országos Magyar Kisgazda Iparos és Munkáspártnak a megalakítására azonban csupán közvetlenül a tartományi választások előtt került sor. A pártalakítást tárgyalások hosszú sorozata előzte meg, amelyek tétje az volt, hogy ki lesz az a politikus, aki nevét adja az új párthoz és hűzóembere lesz. Erre a szerepre viszont sem Mohácsy, sem pedig Lukovich nem voltak alkalmasak, amit ők maguk is jól tudtak. Épp ezért már 1928 májusában megkeresték a volt OKP-elnököt, Lelley Jenőt, hogy álljon a pártalakulás élére, ő azonban ugyanúgy visszautasította ezt, mint a szintén Lelley emberének számító Jánoky-Madocsány Gyula³¹⁰ volt nyitrai főispán is. Mérey Lajos tanácsára még Holota Jánost, Érsekújvár polgármesterét, az MNP egyik vezető személyiségét is megkeresték, akiről köztudomású volt, hogy a kormánnyal való együttműködést szorgalmazza, ám ő is visszautasította az ajánlatot.

Mivel Lelleyék csupán a háttérből támogatták a pártalapítást, az 1928. november 8-án, a pozsonyi Schwarzmayer vendéglőben lezajlott alakuló ülésen más lehetőség híján egy, a politikában viszonylag ismeretlen szereplőt, Kreutz József csallóközi birtokost választották meg elnöknek.³¹¹ Az alelnök Mohácsy, a pártigazgató pedig Lukovich lett.

A pártalapítás fogadtatása vegyes volt. Az ellenzéki lapok támadták, a Zay-féle *A Nap* viszont jóindulatú rokonszenvvel kommentálta az eseményt. A frissen alakult párt november 24-én *Magyarság* címmel hetilapot indított, amelyben a közelgő tartományi választásokra való tekintettel a párt választási ígéretei kaptak központi szerepet. A *Magyarság* erős szavakkal, de személyeskedés nélkül támadta az MNP és az OKP merev ellenzékiességét, és olyan „pozitív” politika megvalósítását ígerte, amely gazdasági jólétet biztosíthat a szlovákiai magyar iparosoknak és földműveseknek.³¹² Ennek szellemében Mohácsy ekképp foglalta össze a párt programját: „az eddigi hibák kiküszöbölésével a csehszlovák állam alapjára helyezkedve reális politikát folytatni a magyar kisgazdák, iparosok, kereskedők, munkások, az egész itt élő magyarság kulturális és anyagi boldogulásának érdekében és liberális szellemben.”³¹³ A kormány nyílt támogatását viszont elutasította, mert mint egy másik alkalommal nyilatkozta, egy magyar pártnak nincs oka arra, hogy a csehszlovák kormányt támogassa.³¹⁴ Ennek ellenére azonban az OMKIM programja alapvetően aktivista színezetű volt, hiszen csak a kormánnyal való nyílt együttműködést vetette el, nem pedig a csehszlovák pártokkal való együttműködést. Az pedig, hogy szinte a semmiből előbukkanva erőteljes választási kampányt vittek és saját lapot is meg tudtak jelentetni, jogossá teszi a kérdést, hogy honnan volt erre tőkéjük. Az ellenzék szerint Hodžától, ezt azonban a jelenleg ismert forrásokkal nem lehet alátámasztani.

309 NA, AMV-PMV 225, k. 544, 20561/1928.prez.

310 Jánoky-Madocsány Gyula (1877. július 26., Pográny – 1947. szeptember. 13., Pográny) – földbirtokos, jogász. Az államfordulat előtt fontos közéleti tisztségeket töltött be. Hosszú időn át tagja volt Nyitra vármegye törvényhatósági bizottságának, 1906 és 1910 között országgyűlési képviselő volt, közvetlenül az államfordulat előtt pedig a megye főispánja. Fontos szerepet játszott különböző katolikus társadalmi szervezetekben is.

311 NA, f. PMR, k. 266, 16967/1928 és 20441/1928.

312 *Magyarság*, 1928. november 24., 1–2.

313 *A Nap*, 1928. november 28., 8.

314 *A Nap*, 1928. november 23., 3.

A saját pártlap ugyan jó kiindulási alapot teremtett a tartományi választások sikeres kampányához, ám azt nem tudta ellensúlyozni, hogy az új párt – bár Kassán és környékén is próbálkozott – a Csallóközön kívül képtelen volt megvetni a lábát. Csallóközi kampányuk azonban erőteljes volt, ami Budapesten is olyan félelmeket keltett, hogy esetleg túl sok szavazatot visznek majd el az ellenzéki magyar pártoktól. Ezzel kapcsolatban az egyik prágai követi jelentés még azt az ötletet is felvetette, hogy hasznos lenne, ha a magyar hatóságok megakadályoznák, hogy Mohácsy, aki általában a Duna jobb partján lévő (magyarországi) szőlőjében tartózkodott, a választási kampány két hetére visszatérjen Szlovákia területére.³¹⁵

A rövid idő és az ellenzéki pártok részéről az OMKIM ellen indított sajtóhadjárat ellenére az alig egy hónapja működő párt viszonylag jó eredményt ért el az 1928. december 2-án megtartott tartományi választásokon, hiszen 13 746 ezer szavazatot szerzett. Igaz, az ugyanazon a napon megtartott járási választásokon már korántsem szerepeltek ilyen jól, s egyetlen járási területben, még a párt bázisának számító komáromiban sem szereztek mandátumot.³¹⁶

Mohácsyék a részsikeren felbuzdulva a pártot a magyar aktivizmus vezető pártjává kívánták tenni, ehhez azonban arra lett volna szükségük, hogy hűzóneveket állítsanak maguk mellé. Az erre kiszemelt szereplők, elsősorban Lelley és Jánoky-Madocsány azonban továbbra sem voltak hajlandók kilépni a háttérből, sőt látva a stagnálást, végleg kiálltak az OMKIM mögül. Így az vezéregyéniségek és parlamenti képviselő nélkül gyorsan a teljes érdektelenség posványába süllyedt. A halódást mutatta az is, hogy a párt sajtóorgánumának számító *Magyarságnak* a tartományi választások után leállt a kiadása, s azt csupán közvetlenül az 1929-es parlamenti választások előtt újjátették fel, de hiába: Mohácsyék mindössze 6 894 szavazatot szereztek,³¹⁷ ami kiábrándító eredmény volt számukra. Ehhez a kudarchoz a párton belül kialakult személyi ellentétek is hozzájárultak, melyek következtében Mohácsy János közvetlenül a választások előtt elhatárolódott a párttól.³¹⁸ Az OMKIM által megszerzett szavazatok nagy része a Csallóközből gyűlt össze, ám még a Dunaszerdahelyi járásban is, ahol a párt aránylag a legjobban szerepelt, csak az összes szavazat 4,3%-át kapták, az Ógyallaiban 3,6%-ot, a Komáromiban pedig 3,5%-ot. Gömörben és a keleti járásokban viszont csak 1% körüli eredményt értek el, vagyis szinte láthatatlanok voltak. Ez pedig a párt fokozatos elhalásához vezetett.

3.4. PÁRTALAPÍTÁSI KÍSÉRLETEK A HÚSZAS ÉS A HARMINCAS ÉVEK FORDULÓJÁN

A Mohácsyék által a tartományi választásokon alig egy hónapos kampányt követően megszerzett közel 14 ezer szavazat a párt későbbi kudarca ellenére is azt jelezte, hogy egy olyan konstruktív ellenzéki s a csehszlovák többséggel való együttműködést nem elutasító programmal rendelkező párt, amelynek megfelelő gazdasági háttere van, de amely nem kompromittálja magát azzal, hogy látványosan a kormány szolgálatába áll, akár hosszú távon is életképes maradhat.

315 MOL, K-64, 27. cs, 7. t, 680.res.pol/1928

316 Angyal: *Érdekvédelem*, i. m. 163.

317 Krivý, Vladimír: Výsledky volieb 1929 – 2012 za obce na Slovensku. http://sasd.sav.sk/sk/data_katalog.php. Az OMKIM gyenge szereplését jelzi, hogy a bázisának számító Komáromban is csupán 138 szavazatot szerzett. A párt az egyedüli kimagasló eredményt Nagysallóban érte el, ahol a szavazatok mintegy 20%-át megszerezve 287 voksot gyűjtött be.

318 *Csallóközi Hírlap*, 1929. október 27., 4.

Ez a felismerés és az aktivista politikai térfelel meglévő úr vezethetett oda, hogy a második évtizedébe lépő Csehszlovákiában több kísérletre is sor került, amelyek célja egy mérsékelt aktivista magyar párt létrehozása lett volna. Ezek a kísérletek, általában már a kezdeti stádiumban elhaltak, ám főszereplőik – Zay Károly és Lelley Jenő³¹⁹ – miatt azonban mégis érdemes foglalkozni velük. Zay és Lelley esetében természetesen nem azonos politikai súlyú személyekről van szó, hiszen Zay Károly inkább a politikai kalandorok sorába tartozik, míg Lelley Jenő igazi nagy formátumú egyéniségnek számított, akinek a szavára oda illet figyelni.

AZ MNP elnökségének 1927 decemberében, Losoncon meghozott döntése nem csupán a zayugróci gróf nemzeti párton belüli karrierjének a végét jelentette, hanem annak az eshetősége is fennállt, hogy *A Nap* gyorsan tönkre fog menni, Zay pedig ugyanilyen gyorsan eltűnik a politikából. Mégsem ez történt, *A Nap* váratlanul életképesnek bizonyult, Zay pedig a következő néhány évben folyamatosan újabb és újabb híreket szolgáltatott a szlovéniai magyar politika iránt érdeklődők számára. Ebben persze nem feltétlenül saját politikai súlya játszott közre, hanem sokkal inkább az a jól felépített sajtókampány, amelyet a bulvárbán nem szűkölködő *A Nap*-ban folytathatott. Mindenesetre az MNP-n belüli kudarcból Zay azt a következtetést vont le, hogy a már meglévő pártstruktúrák alkalmatlanok a megújulásra, s ezért programjához új politikai erő létrehozása szükséges.

Zay Károly gróf egy önálló aktivista párt alapításának ötletét alig néhány nappal az MNP vezetésének fentebb említett losonci ülését követően, 1928. december 23-án vetette fel a saját lapjában megjelentetett *A szlovéniai és ruszinszói kisebbségi politika új irányai* c. írásában.³²⁰ Zay a cikkben abból indul ki, hogy a csehszlovák politikai erőviszonyok átalakulóban vannak, s egyre nagyobb az esélye annak, hogy a csehszlovák jobboldal nem fog tudni kormányozni a kisebbségi pártok segítsége nélkül. Mivel azonban a magyar politikai térfelel nincs koalícióképes párt, hiszen az OKP merev negativizmusa, az MNP pedig ingadozó magatartása miatt alkalmatlan erre a szerepre, a kiutat csak egy olyan új, liberális szemléletű aktivista magyar párt megalakítása jelenthetné, amely a falusi gazdatársadalom mellett a városi polgárságot is meg tudná szólítani.³²¹ Az írásban a tervezett pártól ugyan részletesebben nem szólt, azt azonban közölte, hogy aktivizmuson nem feltétlenül kormánytámogatást ért (vagyis a Csomor-féle politikát), s hogy egy efféle párt megalapítását az előző évektől eltérően már nem Szent-Iványtól várja, hanem egy az aktuális pártok keretein kívülről jövő impulzustól – feltehetően nem tévedünk nagyot, ha úgy gondoljuk, hogy ebben a folyamatban saját magának is komoly szerepet szánt.

Nyilvánvaló, hogy nem véletlenül *A Nap* aznapi számában egy másik, az aktivizmussal foglalkozó írás is helyet kapott, *Hatalmas eredményeket értek el a német aktivista pártok*³²² címmel. Ebben a német aktivista pártok két éves kormánytevékenységét értékeli a lap, s mint a cím

is elárulja, rendkívül pozitívan. A figyelmes olvasónak nyilvánvalóan nem volt nehéz kapcsolatot létesítenie a két írás között, s felismerni azt, amit a szerkesztők talán sugallni akartak, vagyis hogy a Zay által felvázolt politikának van realitása, hiszen a németek esetében eredményesen működik.

1929 elején több jel is utalt Zay pártalapítási szándékaira. Így egyebek között Szalatnai Rezső *Új arcú politika* c. írása is,³²³ sőt az ellenzék lapja, a *PMH* is Zay pártalapítási terveiről cikkezett, s azt állította, hogy a gróf az előző napokban toborzó körúton járt Dél-Szlovákiában, s többek között Csánki Aladárral is kapcsolatot létesített. S bár erre a kapcsolatra semmiféle forrás nem utal, Zay elképzelése és Csánkinak 1922 végén a Magyar Demokrata Polgári Párt alapításáról szőtt elgondolásai között azért némi szellemi rokonság kimutatható. *A Nap* a toborzó körút és a Csánki-kapcsolat valóságát mindenesetre élesen visszautasította, azt azonban elismerte, hogy folynak a megbeszélések egy új párt alapításáról.³²⁴ A prágai követség pedig azt is tudni vélte, hogy Zay egy hosszabb memorandumot juttatott el Hodžához, amelyben jelentős anyagi támogatás kért *A Nap*-nak, amelyet a semmire sem jó *A Reggel* helyett az aktivizmus vezető lapjává kívánna kiépíteni.³²⁵ Az új párt alapításának ügye azonban itt látszólag elakadt, noha az 1929. október 27-én megtartott képviselőházi választások előtt egy hónappal *A Nap* azzal a szenzációs hírral rukkolt elő, hogy küszöbön áll egy Zay által vezetett új magyar aktivista párt megalakítása.³²⁶ A laptulajdonos gróf címlapon leközlött felhívása azonban sokkal inkább csak az aktivizmus eszméje melletti hitvallás volt,³²⁷ mint egy pártalapítás bejelentése, s leginkább arra volt jó, hogy a lapja iránti vásárlói érdeklődést megnövelje. Mint azonban a korábbiaknak, ennek a nekibuzdulásnak sem volt folytatása, s Zay nevét gyorsan háttérbe szorította egy nála sokkal fajsúlyosabb politikus, Lelley Jenő újbóli felbukkanása.

A szlovákiai magyar politikába az OKP elnökeként 1919-től berobbant nyitrai ügyvéd, Lelley Jenő politikai karrierjével kapcsolatban az eddigi szakirodalom leginkább azt tartotta számon, hogy miután 1925-ben leváltották a Keresztényszocialista Párt elnöki tisztségéből, visszavonult a politikától, és a továbbiakban csupán ügyvédi hivatásának élt.³²⁸ A valóság azonban az, hogy Lelley később sem hagyott fel a politizálással, s több kísérletet is tett arra, hogy ismét visszakerüljön a szlovákiai magyar közélet élvonalába – igaz, immár aktivista vonalon.

Lelley Jenőnek az OKP-ból való kiválása és aktivista irányba való fordulása máig nem teljesen tisztázott.³²⁹ Az elsősorban a Keresztényszocialista Párt nyugat-szlovéniai alapszervezeteire támaszkodó Lelley-féle szárny és a vele szemben felsorakozó Körmendy-Ékes Lajos és Jabloniczky János neve által fémjelzett és főleg a kelet-szlovéniai szervezetek támogatását bíró másik csoport között ugyanis nem feltétlenül a kormányhoz való viszony jelentette a töréspontot. Az ezzel kapcsolatos források legalábbis ellentmondásosak. Masirevich Szilárd prágai

319 Lelley Jenő (1879. március 3., Nagyér – 1949, Pozsony) – ügyvéd, politikus. Jogi tanulmányai befejezése után Nyitrán volt ügyvéd. Az államfordulat után jelentős szerepet játszott az Országos Keresztényszocialista Párt megalapításában, amelynek 1920 márciusában első elnökévé választották. 1920 és 1925 között a párt nemzetgyűlési képviselője volt. 1925-ben a belső pártharcokat követően kénytelen volt lemondani az OKP elnöki tisztségéről. Ezt követően Nyugat-szlovéniai Keresztényszocialista Párt néven új politikai pártot alapított, amely azonban nem jutott be a parlamentbe. Korábbi ellenzéki magatartását feladva aktivista politikát folytatott, de jelentősebb szerepet már nem töltött be a szlovákiai magyar politikai életben. 1935-től a pozsonyi Közigazgatási Bíróság tanácsosaként dolgozott. A második világháború után Ligetfalura internálták, lakását és vagyonát elkobozták. Egy pozsonyi panzióban érte a halál 1949-ben.

320 *A Nap*, 1928. december 23., 3.

321 Uo. Szerinte Mohácsyék sikertelenségének az oka épp az volt, hogy a városi közönséget nem tudták megszólítani.

322 *A Nap*, 1928. december 23., 10.

323 *A Nap*, 1929. január 1., 2.

324 *A Nap*, 1929. január 3., 2.

325 MOL, K-63, 43. cs. 1931-7/44.

326 *A Nap*, 1929. szeptember 28., 1.

327 „Évek óta képviselem és nyíltan hangoztatom a csehszlovákiai magyar közvélemény előtt azt a meggyőződést, hogy a magyarság pártjainak követett politikája nem alkalmas arra, hogy a magyar jövőt és ennek jelenbeli előfeltételeit biztosítsa. A magyarság aktív politikájának vagyok hirdetője és akarok harcossá lenni” – kezdte felhívását Zay. Uo.

328 Ezt a véleményt erősítette a Lelley Jenő fiával, Lelley Jánossal Angyal Béla által készített Oral History interjú is. Vö. Angyal Béla: Elbeszélte történelem. Lelley János. „Apám bukásának az volt az oka, hogy nagyon realisan látta a helyzetet.” *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2002, 2. sz. 161–192.

329 Az OKP-ben beállott szakadással kapcsolatban bővebben lásd Popély: *Ellenzélben*, i. m. 174–178; Angyal: *Érdekvédelem*, i. m. 112–118.

magyar követ 1924. májusi jelentésében még úgy találja az eseményeket, hogy Lelley körül a szlovenszkoí magyarság gerincesebb elemei sorakoznak fel, egy fél évvel később viszont már a csehek által megvett politikusként állítja be az OKP elnökét.³³⁰ A két csoport a párton belüli hatalomért folytatott küzdelem során – amely mögött nem lehet nem ott látni Szent-Ivány törekvését sem az OKP gyengítésére és a tervezett egységes pártba való beolvasztására – kemény verbális támadásokat intézett egymás ellen, amelyekben a pénzügyi kérdések is fontos szerepet játszottak.³³¹ Ebben a vitában Lelleyék a másik tábor liberalizmusával³³² és nagybirtokosok érdekeit védő magatartásával szemben a konzervatív értékekhez erősebben ragaszkodóként s az OKP-ba tömörülő keresztény munkásság és szegényparasztok védelmezőiként tüntették fel magukat, miközben megnyilvánulásaikban az antiszemita elemek is megjelentek.³³³ A Lelley iránt elfogult Lenger János ipolysági földbirtokos, illetve Kaiser Gyula keresztényszocialista politikus utólagos jellemzése szerint pedig a Lelley képviselte „nyugati” keresztényszocializmus programjában az első helyen a keresztény ideológia állt, s ők az őslakosság elve szerint a magyarok, szlovákok és németek egyenlőségére kívánták pártjukat építeni, a „keleti” keresztényszocializmus viszont a magyarság hegemoniáját hirdette „nem tisztán keresztény közreműködéssel”.³³⁴ Mindenesetre Kaiser érvelése alátámasztja azt, hogy Lelley alapvetően világnézeti alapokra akarta építeni az OKP politikáját (ebbe feltehetően a Jan Šrámek által vezetett morvaországi Csehszlovák Néppárttal való együttműködés is belefért volna), míg a párt másik szárnya elsősorban nemzeti elvű politikában gondolkodott. Egy bizonyos, a földbirtokreform kapcsán Lelley, aki a reformot szükségesnek tartotta, s a csak a végrehajtás mikéntjét ostromoz-

330 MOL, K-64, 10. cs, 7 t. 227res.pol./1924; ill. uo. 457res.pol./1924.

331 Jabloniczkyék Lelleyt a pártpénzek elcsikkasztásával vádolták.

332 A liberalizmus vádját nagy óvatossággal kell kezelni, hiszen a párt száma nagy része épp Körmendy-Ékesék mögött sorakozott fel, s őket sok mindennel lehetne vádolni, liberális gondolkodással azonban nem.

333 Masirevich a fentebb már idézett első jelentésében fajvédőnek nevezi Lelley táborát, ami nyilvánvalóan túlzás. Ám nem lehet véletlen, hogy Lelley ellen a „liberális” sajtóban megfogalmazott vádak egyike az volt, hogy aláírta a német keresztényszocialisták által a prágai német egyetem ügyében beterjesztett numerus clausus javaslatot. (Vö. *Reggel*, 1925. április 30., 3.) Bár ennek az ügynek a háttere nem teljesen feltárt, annyit mindenesetre tudni, hogy az Ernst Schollich szudétánémet képviselő által benyújtott törvényjavaslat alatt a Német Nemzeti Párt és a Német Nemzetiszocialista Párt képviselőinek aláírása mellett 6 magyar képviselő neve (Füssy Kálmán, Jabloniczky János, Körmendy-Ékes Lajos, Lelley Jenő, Palkovich Viktor és Szent-Ivány József) is szerepelt. Valójában azonban csak hárman írták alá a javaslatot, mégpedig Lelley, Körmendy-Ékes és Palkovich. (Vö. *PMH*, 1923. december 5., 3.) Közülük Körmendy-Ékes utólag visszavonta az aláírását. Jabloniczky és Füssy nevét a parlament klub vezetője írta a javaslat alá, ám az, hogy a betegsége miatt Prágától hosszabb ideje távol lévő Szent-Ivány neve hogyan került oda, kétséges. (Mindenesetre maga Schollich is bevallotta, hogy Jabloniczky és Szent-Ivány aláírása nem volt valódi. (Vö. Digitální knihovna NS RČS 1920–1925, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly, 246. schůze, Pátek 20. prosince 1923. <http://www.snm.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/246schuz/s246010.htm>). Míg feltáratlan, hogy a magyar képviselők milyen megfontolásból írtak alá egy ilyen beadványt, hiszen az ellenzéki magyar pártok – bár az OKP sajtójában itt-ott felbukkant egy-egy „elfogult” írás, mindig is távol tartották magukat az antiszemita hangulatoktól. S mint Filep Tamás Gusztáv egyik írásából kiderül, a magyar ellenzék egyik vezetője, Petrogalli Oszkár a magyarországi és csehszlovákiai ellenzéki politikában. In Bárdi Nándor–Tóth Ágnes (szerk.): *Egyén és közösség. Tanulmányok*. Zenta, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2012, 68–71. Nem mellékesen a kisgazdapárt vezetősége az 1923 decemberében tartott ülésen olyan döntést hozott, hogy ellenzik a numerus clausus bevezetését. Lásd. *Slovenský denník*, 1923. december 14., 2.

334 MOL, Miniszterelnökség, Nemzeti és Kisebbségi Osztály iratai (K-28), 152 cs. 254 t. 1939-L-18634. Lényegében ugyanezen az állásponton volt Kaiser Gyula, a keresztényszocialisták egyik erős embere is. Vö. Kaiser kéziratoss vitairatát: Archiv bezpečnostních složek, Praha (ABS), f. 215, k. 11, c. 1533. A kéziratot, amely feltehetően a Lelley-féle frakció megbízásából, az OKP Szülő-féle vezetése elleni vitairatként készült, eredetileg nyomtatásban is ki akarták adni, de erre végül nem került sor. Vö. NA, f. AMV-PMV 225, k. 476, ž. 12598.

ta, élesen szembekerült a pártjában ott lévő földbirtokos lobbival, amelynek tagjai a nyitrai politikus leváltásának kezdeményezői közé tartoztak.

A Prágához, illetve Budapesthez fűződő, s témánk szempontjából perdöntő jelentőségű viszonyt illetően Lelley a másik tábor kapcsán a „nemzeti politika túlzásait” említi,³³⁵ ami számos egyéb forrás mellett azt jelzi, hogy ő Körmendy-Ékesekkel szemben békülékenyebb politikát kívánt folytatni a csehszlovák kormányzattal. A Prágával szembeni békülékenységet nyilvánvalóan nem lehet azonosítani azzal, amit többek között a prágai követ is állított róla, hogy „eladta magát Prágának”, bár máig nem tisztázott kormányzati kapcsolataira több forrás is utal. Az első Petrogalli Oszkár 1924 májusában Budapestre küldött jelentése, amely szerint Jozef Hanák, az OKP szlovák osztályának egyik vezetője s Lelley bizalmasa felkereste őt, s arról számolt be, hogy Lelley Milan Hodža után küldte, hogy megérdeklődjék, mennyi pénzt lenne hajlandó fizetni, ha Lelley a kormány szolgálatába állna.³³⁶ 1924 októberében pedig már Masirevich követ írja Budapestre küldött levelében, hogy a pozsonyi minisztérium egyik jelentése szerint „Lelleyt már sikerült a cseh kormány részéről megnyerni”. A követ közvetlenül a választások előtt már kész tényként említi Lelley nemzeti megbízhatatlanságát, ám erre nézve bizonyítékokat ő sem vonultat fel.³³⁷ Azt, hogy Lelley a kormány szolgálatába kívánt állni, a magyar szociáldemokraták lapja, a *Munkásújság* egy 1925 májusában megjelent írása is alátámasztani látszik.³³⁸ A Lelley keresztényszocialista vezér árulása című írás ugyanis nem kevesebbet állít, mint hogy Szlovákia Teljhatalmú Minisztériuma olyan értelmű körlevelet küldött szét a szlovenszkoí megyékbe, amelyben arra kér választ, miként reagálnának a keresztényszocialista alapszervezetek arra, ha Lelley az „állam alapjára” helyezkedne. Sőt, a lap szerint a körlevélhez fűzött indoklás azt is tartalmazta, a minisztérium azt szeretné megtudni, hogy a Lelleynek nyújtandó esetleges támogatás kifizetődő lesz-e.

A Lelley Prága általi „megvétele”ről” szóló hírek jelenlegi ismereteink szerint teljes bizonyossággal nem igazolhatók, azt azonban mindenképp jelzik, hogy a magyar politikus már az előtt kacérkodott a kormánypártiság gondolatával, hogy pártelnöki tisztségéből leváltották volna. S ez annak a lehetőségét is felveti, hogy a személye körül kialakult vita egyik forrása épp a kormányhoz fűződő kapcsolatok milyensége lehetett.

Az Országos Keresztényszocialista Párton belüli hatalmi harcok eredményeként a Lelley-frakció végül kisebbségbe került a pártvezetésen belül, amely a Budapestre érkező posztra kijelölt Szülő Gézát választotta elnökké.³³⁹ Lelley párton belüli veresége, illetve az, hogy az ambiciózus ügyvéd ezt követően sem fog felhagyni a politikával, már néhány hónappal korábban is megjósolható volt. Azt illetően azonban, hogy milyen irányban indul el, meglehetősen nagy volt a tanácstalanság. Egy még jóval a végleges szakítás előtt, 1925 áprilisában a budapesti Külügyminisztériumnak címzett prágai követi jelentés szerint leginkább három alternatívával számoltak: vagy kapitulál s kivonul a politikából, vagy Hlinkához csatlakozik, a Szlovák Néppárt kvázi magyar szekciója vezetőjeként, vagy esetleg Csánki példáját követve nyíltan kor-

335 SNA, PR BA, k. 240, 3247/1925 prez.

336 MOL, K-437, 4. cs. 437-24-3-344, Vö. Angyal: *Érdekvédelem*, i. m. 112–113. Hanák állításait azonban óvatosan kell kezelni, hiszen miután Lelleyvel együtt kivált az OKP-ból és ezáltal egzisztenciája is veszélybe került, azonnal belépett a Csehszlovák Agrárpártba és felajánlotta szolgálatait a csehszlovák kormánynak. Vö. a Hanákról készült csehszlovák belügyi jelentést, NA, PMV-AMV 225, 225-475-1, 12497/1925adm.rev.

337 MOL, K-64, 10. cs, 7 t. 457res.pol./1924; MOL, K-64, 12. cs, 7 t. 444res.pol./1925.

338 *Munkásújság*, 1925. május 10., 4.

339 Angyal: *Érdekvédelem*, i. m. 116–117.

mányszolgálatba szegődik.³⁴⁰ Végül egy negyedik verzió valósult meg, hiszen Lelleyék önálló pártként próbáltak maguknak helyet találni a korabeli szlovenszkói politikai palettán, s a Lelley-frakció által 1925. szeptember 27-ére összehívott országos gyűlés kimondta a Nyugat-Szlovenszkói Keresztényszocialista Párt (NYSZKP) megalakítását. A párt élére Drexler Antal kanonokot választották meg, de a szellemi vezető természetesen Lelley maradt.³⁴¹ Azt figyelembe véve, hogy Lelley neve jól csengett a magyar választók előtt, az OKP-től megörökölt *Népakarát* pedig biztosította nekik a sajtónyilvánosságot, a pártalapítás akár logikus döntésnek is minősíthető. Ám a parlamenti választások túl közeli időpontja (1925. november 15.), illetve az anyagiak hiánya felülírta az előnyöket és biztos vereségre ítélte a Nyugat-Szlovenszkói Keresztényszocialista Pártot. Lelleyék az utolsó pillanatokban a Mickle-féle Parasztpárttal próbáltak választási koalíciót tétő alá hozni, de elutasításra találtak.³⁴² Így a NYSZKP egyedül vágott neki a választásoknak, s bár a sajtóhírek szerint négy kerületi lista felállítását tervezték,³⁴³ végül csupán az érsekújvári és a turócszentmártoni választókerületben (itt elsősorban az OKP szlovák szakosztályának szimpatizánsaira számítva) tudtak saját listát állítani. Igaz, a párt újvári listája meglehetősen erősnek mutatkozott, mivel azon az első helyeken olyan nevek voltak, mint Lelleyé, Szappanos Lajosé vagy Porubszky Géza kémendi plébánosé.³⁴⁴ A siker azonban itt is elmaradt, hiszen a párt az érsekújvári választókerületben mindössze 16 408 szavazatot tudott begyűjteni,³⁴⁵ s így nem szerzett képviselőházi mandátumot.³⁴⁶ Ha járási bontásban nézzük az eredményeiket, akkor a legjobb eredményt a Párkányi járásban érték el, ahol az összes leadott szavazat 16%-ával nemcsak megnyerték a választásokat (ebben feltehetően nagy szerepe volt Porubszky személyének), hanem ez volt az egyedüli olyan járás, ahol legyőzték a Szüllő-féle OKP-t. Több más járásban, a Pozsonyiban, a Dunaszerdahelyiben, a Galántaiban, a Vágsellyeiben vagy az Érsekújvári járásban ugyan jelentős számú szavazatot vettek el az OKP-től, de elmaradtak a rivális mögött.

A kudarc mértéke felkészületlenül érte Lelleyéket és sokkos reakciót váltott ki a pártvezérek közül. A három nappal a választások után összehívott pártértekezleten Lelley, Drexler, Szappanos és Mérey is bejelentették lemondásukat és azt, hogy visszavonulnak a politikától, az erről beszámoló rendőrségi jelentés pedig a párt de facto megszűnését jelezte.³⁴⁷ A párt lapjai, a *Népakarát* és a *Deutsche Zeitung* kiadását beszüntették, s a NYSZKP a következő év tavaszáig szinte semmiféle tevékenységet nem fejtett ki. Lelley neve is csak a frankhamisítási botrány kapcsán került be a lapokba.³⁴⁸ Eközben a párt tagsága részben az OKP-be, részben pedig az MNP-be távozott, miközben a legnagyobb érdeklődés a kb. 7 ezer tagot tömörítő kereszt-

340 MOL, K-64, 12. cs, 7 t. 142res.pol./1925.

341 Popély: *Ellenszélben*, i. m. 178.

342 ŠA Ba, ŽB II., 409/1925prez. 3–4 l.

343 *Lidové Noviny*, 1925. október 21., 2.

344 ŠA Nr, f. KVK 1925, k. 1. Úřední list Republiky Československé ze dne 4. listopadu 1925, č. 251, 5546–5547.

345 ŠA Nr, f. KVK 1925, k. 1. Výkaz výsledku volieb do poslaneckej snemovne.

346 A turócszentmártoni választókerületben, ahol Michal Oláh földműves volt a listavezetőjük, 877 voksot kaptak.

347 NA, AMV-PMV 225, k. 225-475-3, 13582/1925prez.

348 *Slovenský denník*, 1925. december 29., 1. A lap információi szerint Lelley annak idején egyike volt azoknak, akik a Mészáros Gyulák által meghamisított ötszázkoronás bankókat megpróbálták Szlovákiában forgalomba hozni. Ezért a frankhamisítási botrány kapcsán a rendőrség letartóztatta Lelleit. Más források azonban a letartóztatást nem erősítik meg, így inkább az a verzió a valószínű, hogy csupán kihallgatni vitték be a magyar politikust. A frankhamisítási botrányt, illetve az ennek egyik előzményét jelentő szokolhamisítás részleteit illetően lásd Ablonczy Balázs: A frankhamisítás. Hálók, személyek, döntések. *Múltunk*, 2008, 1. sz. 29–56.

tényszocialista szakszervezet elnöke, Kaiser Gyula iránt volt, akit Szüllőék, Szent-Iványék, sőt állítólag Hlinka is magához igyekezett csábítani³⁴⁹ – eredménytelenül.

1926 tavaszán aztán ismét felröppent a hír, hogy Lelleyék újra megszervezik pártjukat, amelynek az irányvonala határozottan aktivista lesz, csak azt nem tudni, hogy baloldali vagy jobboldali programmal. Bár annak fényében, hogy a források szerint agitációjuk elsősorban a magyar nyelvű papság körében volt erős, akiket a kongrua ígéretével akartak magukhoz csábítani,³⁵⁰ a baloldali orientáció terve nem tűnik valószínűnek. A várt „comeback” azonban elmaradt, s Lelley személye mintegy két évre feledésbe merült. Legalábbis a szélesebb közvélemény számára, hiszen a háttérben azért folyamatosan forgott a neve. Ha másutt nem, azokon a bírósági perekon (egy belügyi forrás szerint ilyenből összesen 13 volt),³⁵¹ amelyeket többnyire az őt a magyarság ügyének elárulásával vádoló ellenzéki személyiségek, újságírók (pl. Dzurányi László) ellen indított, s amelyeket kivétel nélkül meg is nyert.

Ha nem lépett is a nyilvánosság elé, Lelley mégis erős politikai aktivitást mutatott és a háttérben saját visszatérésén dolgozott. Mivel azonban a sérelmi ellenzéki térfélen már nem volt hely számára, ez csak az aktivista oldalon történhetett meg. Nem csoda, hogy már a Mohácsy-féle Kisgazdapárt fellépése kapcsán is többször szóba került a neve, és feltehetően nem is véletlenül, hiszen Mohácsyék bizonyíthatóan felvették vele a kapcsolatot, sőt őt szánták a párt elnökének is. Lelley azonban jó érzékkel kivárt, s miután látta, hogy az új párt nem bizonyult életképesnek, gyorsan hátralepett egyet.

A közelgő harmadik, 1929 őszére tervezett parlamenti választások mégis arra készítették, hogy ha komolyan gondolja politikai visszatérését, akkor nem várhat tovább. Ennek jegyében jelentette meg *A Nap* c. bulvárlap 1929. február 3-i számában *A kátyúba került szlovenszkói magyar politikának múltja, jelene és a jövőbeli útja* c. terjedelmes írását,³⁵² amely az eddigi sérelmi politika kritikája mellett nyíltan az aktivizmust jelölte meg követendő politikai irányként. Lelley az írás első részében a szlovenszkói magyar politika egy évtizedes útját vázolta fel, úgy jellemezve azt, hogy olyan útra tévedt, amely már nem szolgálja a magyar közösség érdekeit. Ebben a folyamatban elsősorban az 1925-tel kezdődő időszak eseményeit kárhóztatta (nyilvánvalóan nem véletlenül, hiszen ő maga 1925-ben távozott a nagypolitikából), ezen belül is leginkább a két ellenzéki párt egyesítési kísérleteit, amelyek szerinte már csak azért sem vezethettek sikerre, mivel a szlovenszkói magyarok két egymással kibékíthetetlen ideológia, a keresztény valláserkölc és a liberalizmus mentén sorakoznak fel. Lelley a kényszerű egység helyett a közös cél kijelölését nevezte fontosnak, amelyet ő a magyarság érdekeinek képviselőiben látott. Az eddigi szlovenszkói magyar politika másik nagy bűnének azt említi, hogy az túlságosan alárendelte magát Budapest érdekeinek, olyan esetekben is, amikor ez az itteni magyar közösség érdekei ellen volt. Ennek példaként Szent-Ivány aktivista kísérletét említi, amely Lelley véleménye szerint megnyugtató megoldást eredményezett volna, ha a Rothermere-kampány közbe nem szól, s ha Szüllőék budapesti érdekek miatt nem kényszerítik rá az MNP-t a visszakozásra.

E felvezetés után Lelley a magyarság által követendő útról szólva élesen elutasítja az eddigi sérelmi, államtagadó, negativista irányt, amely helyett aktivista politikát javasol. Ő sem azonosítja azonban az aktivizmust a kormánypártisággal, hanem olyan konstruktív ellenzéki maga-

349 NA, f. AMV-PMV 225, k. 225-475-3, 13636/1925 prez.

350 NA, f. AMV-PMV 225, k. 225-475-3, 26636/1926 prez.

351 NA, f. AMV-PMV 225, k. 476, č. 12357.

352 *A Nap*, 1929. február 3., 2–4.

tartásban nevezi meg a követendő utat, amely a maga tárgyilagos kritikájával kívülről segíti a kormányzat munkáját. Az új politika alapeszméjeként az állam iránti lojalitást nevezi meg, mivel – bár mint írja, ő sem helyesli teljes mértékben azt a gyakorlatot, hogy jogok csak a lojális kisebbséget illetik meg – szerinte csak ezt teremtheti meg az állam megfelelő viszonylépéseinek az alapját.

Lelley dolgozata, amely az új politikai irányt még konkrétumok nélkül jelölte ki, elsősorban az aktivista jellegű sajtóban talált visszhangra. A *Reggel*ben László Ernő reagált rá a Magyar pozitívizmus c. írásával, ami viszont Lelley reakcióját váltotta ki.³⁵³ Kettőjük vitája leginkább akörül forgott, hogy az aktivizmusnak csupán a Magyar Nemzeti Párt választóbázisára kell-e épülnie, míg az OKP szavazói szóba sem jöhetnek, mint azt László vélte, vagy a keresztényszocialista tábor is meg kell-e célozni, hiszen – mint Lelley érvelt – abban is vannak erre fogható tömegek, csupán elnökük, Szűllő képtelen pozitív munkára.

Lelley László Ernőnek arra a megállapítására, miszerint ő *A Napban* közölt írásával az aktivizmus szolgálatába állt, a következőképpen reagált: „ha az aktivista politika szolgálatába szegődést egy-két cikknek a megírása kimeríti, akkor a cikkírónak talán igaza van, mert ilyen értelemben valóban bizonyos politikai irányt véltem szolgálni, de ezen túl nem mentem. Nem volt tehát módomban, hogy a keresztényszocialista pártból, avagy bármely más pártból számszerűen kifejezhető valakit vagy valakiket szállítsak. Cikkemnek közzététele nem jelent egyebet, mint hogy a napi politikától távol állva, tehát bizonyos mértékig tárgyilagosan ítélve meg a helyzetet, elérkezettnek láttam az időt az összes tényezőnek a tudtára adni, hogy hol látom a hibákat, s miképp gondolom azoknak eliminálását. Semmi esetre sem jelentette azonban azt, mintha politikai visszavonultságot meg akarnám szüntetni.”³⁵⁴

Ezek a szavak azonban nem fedték a valóságot, hiszen Lelley ekkor már javában tárgyalt a visszatéréséről, s mint az általa írt *Pro memoria* című emlékirat³⁵⁵ is jelzi, ezeken a tárgyalásokon a fentebb ismertetett cikktől továbblépve, konkrét pártalapítási tervekkel is előrukkolt. Az 1929. március 18-án, Nyitrán keltezett, 13 gépelt oldalt kitevő német nyelvű elaborátum címzettje ismeretlen, ám a kontextusból világos, hogy azt a kormányban vagy a prágai várban kell keresnünk. A dolgozat bevezetőjéből pedig azt is megtudhatjuk, hogy *A Napban* megjelent írás mellett a *Pro memoria* másik előzményét az jelentette, hogy „nézeteimet a kormány egyik tagjának is kifejthettem előszóban, aki gondolatihenetemet figyelemre méltatta. A jelenlegi írásos értekezés rövid összefoglalója az előbb említett előadásomnak.”³⁵⁶

Az említett miniszter feltehetően a harmadik Švehla-kormány valamelyik szlovák tárcavezetője volt. Mivel azonban a két Hlinka-párti kormánytag³⁵⁷ csak nehezen jöhet szóba, Jozef Kállay – akivel Lelley egyébként intenzív kapcsolatokat ápolt – megbízatása pedig 1928 nyarán lejárt, így leginkább Milan Hodža jöhet szóba. Annál is inkább, mivel a szlovák politikus 1928 novemberében, pozsonyi látogatása során hosszabb kihallgatáson fogadta a magyar politikus, akit állítólag azzal is megbízott, hogy próbáljon közvetíteni a magyarországi kormánykörökkel való megbékélésben.³⁵⁸ Ha igaz az, hogy Lelley szóban Hodžának adta elő pártalapítási

353 *A Reggel*, 1929. február 21., 3. és 1929. február 23., 3.

354 *A Reggel*, 1929. február 23., 3.

355 AUTGM, f. T. G. Masaryk, k. 393. sv. 7. *Pro memoria*. A *Pro memoria* magyar fordítását közli *Acta Historica Danubiensis* 1, Komárno, Katedra histórie UJŠ, 2007, 73–77.

356 Uo.

357 Jozef Tiso és Marko Gažík

358 NA, f. AMV-PMV 225, k. 476, č. 21221.

tási terveit, valószínűleg a szlovák politikus volt az, aki arra kérhette fel, hogy mindezt foglalja írásba, s juttassa el a kormányzat más tagjaihoz, esetleg Masaryk elnökhöz is.

Az emlékirat első részében Lelley *A Napból* már ismert nézetei nyomán azt fejti ki, hogy az „állam avatott irányítói által is elismerten kitűnő tulajdonságokkal bíró magyarság épp azért nem tudja magát kiélni, és a Csehszlovák Köztársaság államalkotó nemzeteivel folytatott megértés és együttműködés azért nem tud érvényesülni, mert a magyar kisebbséget Budapest általánosan ismert külpolitikai céljai és aspirációi ebben erőszakosan megakadályozzák”.³⁵⁹

Noha en bloc elítéli a magyar ellenzéki pártok politikáját, mégis éles különbséget tesz Szűllő és Szent-Ivány magatartása között. Hiszen míg Szent-Iványt alkalmasnak tartja a pozitív politikára (bár jellemében gyenge, tétovázó természetűnek látja), addig Szűllő – szerinte – olyan politikus, akit Szlovákiához semmi sem köt, jövedelmei Magyarországról származnak, s aki „feltétlenül szófogadó szócsöve” Budapestnek. Ennélfogva őt és pártját nem is tartja alkalmasnak a pozitív politikára, amelyen Lelley a negativista, államtagadó politika ellentétpárját érti.

Emlékirata legfontosabb gondolata az, hogy „egy egyértelműen pozitív irányultságú magyar politikai párt megalapítását” javasolja, amely mentes lenne minden külső befolyástól (értsd alatta Budapestet – SA), s amely az állam iránti lojalitás talaján állna: „Kéz a kézben más nemzetekkel, egymást kölcsönösen megértve és tisztelve.”³⁶⁰ Sőt Lelley nem csak jelzi egy ilyen párt megalapításának a szükségességét, hanem röviden felvázolja annak szervezeti hátterét is: az új párt Pozsony központtal működne, a jelentősebb dél-szlovákiai városokban (Komárom, Kassa, Losonc, Léva, Érsekújvár) pedig párttitkárságokat tartana fenn. A pártnak saját napilapja és 1-2 havilapja lenne. A párt irányítását a pártelnök tartaná a kezében, aki minden fontos kérdésben jogosult lenne a döntésre. Noha Lelley személyi kérdésekbe nem bocsátkozik, a szövegből egyértelműen kiderül, hogy a pártelnöki funkciót saját magának szánná, miközben megjegyzi, „el vagyok szánva, csak első osztályú, feltétlenül megbízható munkaerőket alkalmazok...”³⁶¹

A *Pro memoria* nem kerüli meg az esetleges pártalapítás gazdasági-pénzügyi vonatkozásait sem. Lelley szerint a pártközpont és a vidéki irodák létrehozása mintegy 150 ezer koronát igényel, s hasonló összegre lenne szükség a párt havi működtetéséhez is. A későbbiekben ez az összeg ugyan nem lenne elegendő, de a párttagsági díjakból és a lapok előfizetési díjaiból ezt a különbséget előteremthetőnek látja. Az emlékeztető foglalkozik a pártalakítás lehetséges akadályaiival is, amelyek közül az OKP támadásait, illetve a magyar kormány magatartását tartja a legfontosabb tényezőeknek. Belpolitikai szempontból Szent-Ivány megnyerését tartja döntő jelentőségűnek, akivel majd „paralizálni lehet Szűllő várható éles támadásait.”³⁶² Emlékiratában alapvető jelentőségűnek nyilvánítja, sikerül-e a magyar kormányt rábírni arra, hogy elfogadja a szlovákiai magyar politika önállósulását. Lelley bizakodó ebben a kérdésben, amit azzal magyaráz, hogy a magyar kormány politikai irányvonalának stabilitása csak látszólagos, miközben számos neves magyarországi személyiség – akiket nem nevesít – dolgozik a két ország közötti kapcsolatok javításán. Különösen érdekes szempontunkból, hogy a magyar kormánykörökhöz közeli személyek megnyerésében központi szerepet szánt a csehszlovákiai földbirtokreformnak, amelyet olyan eszközként érzékelt, amely által befolyást lehet gyakorolni az ún. optásokra, valamint a szlovákiai magyar arisztokráciára is. Ők pedig rokoni és baráti kapcsolataik révén változást érhetnének el a Csehszlovákiával szembeni magyar kormánypoli-

359 *Pro memoria*, i. m. 74.

360 Uo. 76.

361 Uo.

362 Uo. 77.

tikában. Ezzel kapcsolatban Lelley tulajdonképp a földbirtokreform által sújtott arisztokraták egy részének különféle kedvezményekkel történő megvásárlását javasolja. Annak fejében pedig, hogy ezek a birtokosok esetleg visszakapnák lefoglalt birtokaikat, vagy az éppen kezdődő erdőbirtokreform kapcsán részesülnének előnyökben, egyfajta lobbitevékenységre és az újonnan alakuló aktivista magyar párt támogatására köteleznék el magukat.

Az efféle lobbitevékenység eredményességét a mából visszatekintve kétségesnek ítéljük, bár Lelley „ötlete” nem nélkülözte a valós háttérrel, hiszen a felvidéki arisztokrácia és általában a nagybirtokos réteg jelentős része komoly veszteségeket szenvedett a földbirtokreform során, az Állami Földhivatal azonban számos esetben gyakorolt „mértánosságot”, amelyet feltehetően valamiféle háttéregyezség előzhetett meg. Sőt Lelley maga is megjegyzi, hogy két „arisztokrataivadékkal” már előzetes tárgyalásokat folytatott, akik támogatták a tervét. Ennek az információnak a hitelességét nem tudjuk ellenőrizni, s azt illetően is csak találgatnunk lehet, kik lehetnek az említett arisztokraták. Talán nem tévedünk azonban nagyot, ha az egyik arisztokrata személyében Zay Károlyt sejtjük, akivel kapcsolatban a csehszlovák források visszatérő eleme, hogy aktivista magtartása mögött a birtokai megmentésének szándéka áll. De Szent-Ivány egyes politikai megnyilvánulásai mögött is gyakran sejtették ellenfelei a birtokmentő motivációt.³⁶³

A történet akkor lenne teljes, ha a *Pro memoriát* egy új aktivista párt megalapítása kísérte volna. Erre azonban nem került sor, amit – Lelley tétovának tűnő magatartása mellett – leginkább Prága elutasító magatartásának tulajdonítunk. A közelgő választásokra való tekintettel a kormánykörök egy új párt létrehozását feltehetően túl kockázatos lépésnek ítélték, hiszen annak mandátumszerzése egyáltalán nem volt biztos. Másrészt egy új mérsékelt aktivista párt nem csupán az ellenzékétől vett volna el szavazatokat, hanem a kormánypártoktól is, elsősorban Csomoréktól. Ezzel összefüggésben az sem elképzelhetetlen, hogy az Agrárpárt berkeiben ebben az időben született meg az a stratégiai döntés, hogy a továbbiakban már nem invesztálnak különálló magyar aktivista pártok fenntartásába (ne feledjük, hogy Lelley tervei komoly pénzügyi támogatást igényeltek volna), hanem az Agrárpárton belül próbálnak egy erős magyar szekciót kiépíteni.

Mindenesetre azok a magyar kísérletek, amelyek ezekben az években egy új – aktivista programú – párt létrehozására irányultak, mind megbuktak. Sok más tényező mellett az Agrárpárt fent jelzett megfontolásai is szerepet játszhattak abban, hogy Lelley mellett Zay újabb pártalapítási kísérletei sem sikerültek. A laptulajdonos gróf 1929 szeptemberében fordult felhívással az aktivista gondolkodású magyarokhoz, amelyben egy új, a köztársaság iránt lojalitást deklaráló magyar párt megalapítását jelentette be. Egyes cseh lapok azt is tudni vélték, hogy ebben Mohácsyékkel kíván együttműködni, a szudétánémet térfélen pedig a Bruno Kafka és Alfred Rosche³⁶⁴ nevével fémjelzett Deutsche Arbeits- und Wahlgemeinschaftot (DAWG) kereste meg az együttműködés ajánlatával. A pártalapításból viszont ismét nem lett semmi.

363 Ennek a gyanúnak az volt az alapja, hogy Szent-Iványtól az Állami Földhivatal még 1923-ban lefoglalta 7000 holdnyi birtokát, a lefoglalt birtok felparcellázása azonban nem kezdődött el. Vö. Angyal: A „magyarországi”, i. m. 128.

364 Rosche, Alfred (1884. augusztus 2., Šluknov – 1947. január 31., Prága) – politikus. A csehszlovákiai politikába a Német Nemzeti Párt képviselőjeként kapcsolódott be, de annak merev negativista magatartása miatt elhagyta a pártot, s egyik alapítója volt a DAWG-nak. 1929-től a DAWG képviselőjeként a prágai nemzetgyűlés tagja volt. 1934-ben belépett az egységes német politikai érdekképviselet kialakítására törekvő SdP-be, s 1935 és 1938 között azt képviselte a parlamentben. 1938-tól a Birodalmi Gyűlés képviselője volt, miközben fontos gazdasági tisztségeket töltött be a németek által megszállt Szudéta-vidéken. A háború után a csehszlovák hatóságok letartóztatták, s egy prágai börtönben hunyt el.

A téma azonban nem került le a napirendről. Az 1929 késő őszen megtartott parlamenti választások dél-szlovákiai eredményeiből ugyanis a csehszlovák kormánykörökben feltehetően azt a következtetést vonták le, hogy a két nagy csehszlovák párt (az Agrárpárt és a szociáldemokraták) csupán a magyar választók egy behatárolt, szűk rétegét tudja megszólítani. Éppen ezért 1930 elején ismét előtérbe kerültek egy új aktivista párt megalapításával kapcsolatos találgatások. A szlovenszko magyar politikát szigorú ellenőrzés alatt tartó csehszlovák belügy korabeli jelentései a magyar aktivizmus megújítását két lehetséges úton vélték elérni. Az első – amely utólag értékelve kevés realitással bírt – az OKP és az MNP aktivista útra való állításában látták. Ebben a folyamatban Szüllő Gézának az OKP éléről való eltávolításának tulajdonítottak kulcsfontosságú szerepet, amelyet követően a két ellenzéki párt, vagy legalábbis azok tagságának többsége a volt nyitrai ispán, Jánoky-Madocsány vezetésével kormánytámogató pozíciót foglalt volna el.³⁶⁵ A másik utat a már több ízben beharangozott új aktivista párt megalapítása jelentette volna, amelyben elsősorban Lelley vezető szerepével számoltak, aki a belügyi jelentések szerint 1930 tavaszán sűrűn utazgatott Pozsony és Prága között, és több ízben is tárgyalt erről Milan Hodžával, sőt még Edvard Benešről is hozzájárulást kért a tervezett pártalapításhoz.³⁶⁶ Azt azonban jórészt mégsem kormánypénzekből kívánták finanszírozni – ez túlságosan támadhatóvá tette volna az új pártot –, hanem négy meg nem nevezett magyar nagybirtokos adta volna össze az ehhez szükséges 2 millió koronát. Persze annak fejében, hogy az Állami Földhivatal kivonta volna birtokaikat a földbirtokreform hatálya alól. Lelley – miután Zay Károlyval személyes okok miatt nem tudott megegyezni abban, hogy az új párt központi sajtóját *A Nap* jelentse – egy olyan új olcsó napilap megjelentését is tervezte, amelyet Moravská Ostravában nyomtattak volna, így a jó vasúti összeköttetésnek köszönhetően már korán reggel meg lehetett volna vásárolni mind Pozsonyban, mind Kassán, s így konkurense lehetett volna a *PMH*-nak.³⁶⁷

1930 májusában olyan információk voltak a rendőrségnek, hogy a pártalapítás – elsősorban a kormánykörök kérésére – az év második felében valósul csak meg. Ekkor tényleg felélénkült a politikai élet, ám a Csallóközben megszervezett gazdaggyűlések nyilvánvalóvá tették, hogy a korábbi tervektől eltérően az új aktivista formációt elsősorban nem politikai, hanem gazdasági célok köré próbálják majd megszervezni. Ennek jeleként a Lelley bizalmi köréhez tartozó Szappanos Lajos csécsénypatonyi birtokos kezdeményezésére augusztus 31-én Dunaszerdahelyen, a következő hetekben pedig Somorján, Nagymegyeren, majd a Mátyusföld és a Duna mente más nagyobb településein szerveztek gazdaggyűléseket.³⁶⁸ Ezek a nagygyűlések, amelyeken Szappanosék kormánytámogatást ígértek a nehéz helyzetben lévő csallóközi gazdáknak, állítólag komoly riadalmat keltettek a keresztényszocialisták táborában, akik szeptember 2-án külön vezetőségi ülést szenteltek a témának.³⁶⁹ A megbeszélésen olyan döntést született, hogy minden eszközzel meg kell akadályozni Lelleyék térnyerését a gazdák között, amelynek érdekében Kaiser Gyulának és Szappanos Lajosnak az OKP-ba való visszatérést is felajánlották – eredménytelenül.

365 SNA, f. PR BA, k. 241, Maďarské politické strany, b. č.

366 SNA, f. PR BA, k. 241, Maďarské politické strany, 9292/1930 prez.

367 A rendőrségi jelentések szerint a pártalapítás kapcsán annak az eredetileg pozsonyi német keresztényszocialista Ferdinand Billotnak a neve is előkerült, aki 1919 elején a volt koronázó városba bevonuló cseh légiőket lelkes írásban dicsőítette. Vö. Filep Tamás Gusztáv: *Főhatalomváltás*, i. m. 61. Billot kiáltványát közli Angyal Béla: *Dokumentumok*, i. m. 33–34.

368 SNA, f. PR BA, k. 241, Maďarské politické strany, 17974/1930 prez.

369 SNA, f. PR BA, k. 241, Maďarské politické strany, 14952/1930 prez.

1930 végén már teljes gőzzel folyt a pártalapítás, amely terv mögött egyes jelentések szerint Juraj Slávik belügyminiszter állt, a kassai német konzul pedig Beneš érdekeltségét említi,³⁷⁰ aki állítólag a megerősödő magyar revíziós törekvések miatt szerette volna, ha magyar aktivisták is lennének a kormányban. Szappanos Lajos, aki az új projekt egyik mozgatója volt, a szlovákiai mezőgazdasági tanács elnökével, Matej Metod Bellával is felvette a kapcsolatokat, aki a csallóközi gazdák nagy megelégedésére állami szubvenciókat ígért nekik.³⁷¹ Mindezeket követően egy 1931 vízkeresztjén tartott tanácskozáson Lelleyék véglegesen rászánták magukat arra, hogy nyíltan a választók elé lépjenek, s döntés született arról is, hogy az új párt a Szappanos vezette gazdasági mozgalom szervezeteire épülve az Országos Gazdasági Egység nevet fogja viselni.³⁷² A pártalapítás időpontját február 22-re tűzték ki. Ezen a napon az előzetes elképzelések szerint mintegy 1500–2000 főt vártak Pozsonyba, akiket különvonalokkal kívántak a Csallóközből a szlovák fővárosba szállítani.³⁷³ A siker érdekében a párt előkészítő bizottsága, amelyben Szappanos Lajos mellett más ismert név nem szerepelt, levélben szólította meg a csallóközi községek bírúit, s hívta a községek lakosságát a pozsonyi alakuló gyűlésre.³⁷⁴

Az előkészületeket az új párt fölött bábáskodók közötti ellentétek napvilágra kerülése zavarta meg, elsősorban Zay Károly azon nyilatkozatai, melyek szerint elhibázott lépés a gazdasági szerveződést politikai párt formájába transzformálni. Ennél is nagyobb vitákat váltott ki Lelley személye, akit az előzetes döntések alapján a párt elnökévé akartak választani. A volt OKP-vezető ilyen nyílt szerepvállalását többen kifogásolták, mivel úgy vélték, hogy ez túl nagy támadási felületet fog nyújtani, amit az OKP és az MNP ki is fog majd használni. Lelley elnöksége ellen foglalt állást többek között Kaiser Gyula, aki sötétbe ugrásként jellemezte a párttá való alakulást, és Zay Károly is, aki a pártalapító gyűlés előtt egy-két nappal még Prágában lobbizott Lelley ellen.³⁷⁵ A PMH értesülései szerint Zay és a hozzá csapódó Mohácsy, valamint Lelley között a Csomor-féle magyar szekció erős embere, Štunda közvetített, de eredménytelenül.³⁷⁶

Mindennek feltehetően komoly szerepe volt abban, hogy az Országos Magyar Gazdasági Egység (OMGE) február 22-i nyilvános gyűlése, annak ellenére, hogy bejelentették az új párt megalakulásának szándékát, látványos kudarccal zárult. A pozsonyi Vigadó épületébe ugyanis a beharangozott kétezer fős tömeg ellenére csupán mintegy kétszázötvenen érkeztek meg (ebből 59 fő a csallóközi különvonattal³⁷⁷), amit a szervezők a behavazott és járhatatlan csallóközi utakkal igyekeztek megmagyarázni, a *Magyar Szó* pedig Dzurányi László, Törköly és Tarján Ödön „álságos” ellenpropagandáját emlegette a kudarccal okaként.³⁷⁸ Legalább ilyen beszédes volt azonban az a tény is, hogy a pártalapítás mögött álló „nagyágyuk” közül néhányan el sem jöttek (Zay Károly, Jánoky-Madocsány, Mohácsy). Az aktivizmus koronahercege, Lelley Jenő megjelent ugyan, de nem szólalt fel. Pedig a neki felajánlott elnöki tisztséget elfogadó és az új párt irányvonalát kijelölő beszédét már jó előre elkészítette, sőt azt (mi másért, mint jóváhagyásra) a kormánysszerveknek is eljuttatta.³⁷⁹ Az előkészített beszéd Lelley korábban már meg-

370 Manfred: *Deutsche* 3, i. m. 113. dok. 269.

371 MOL, K-64, 42. cs. 7 t. 89res.pol. /1931.

372 MOL, K-64, 42. cs. 7 t. 56res.pol. /1931.

373 NA, f. PMV-AMV 225, k. 913, 225-913-3, 2910.

374 PMH, 1931. február 21., 3.

375 NA, f. PMV-AMV 225, k. 913, 225-913-3, 2910.

376 PMH, 1931. február 11., 5.

377 PMH, 1931. február 24., 3.

378 *Magyar Szó*, 1931. március 1., 2.

379 AMZV, f. III. sekce, k. 665, fasc. 6.

ismert nézeteivel összhangban az ellenzéki pártok politikájának zsákutcáját hangoztatta, s a csehszlovák állam iránti lojalitásra szólította fel a magyar lakosságot. A lojalitásért cserébe pedig olyan kormánypolitikát ígért, amely gazdasági jólétet biztosít a szlovákiai magyarok számára.

Az elnöki programbeszéd azonban nem hangzott el, Lelley a gyűlés teljes időtartama alatt a háttérben maradt, s az alakuló formációban semmiféle tisztséget nem vállalt. Ennek okai nem teljesen világosak, feltehetően azonban Zay és mások intervencióinak hatására Prága szólhatott közbe, illetve az is elképzelhető, hogy a „nagy taktikus” Lelley előre megéreztette a kudarc szelét, s inkább önként lépett hátrébb egy lépést. Így a gyűlésen, amelyet az előkészítő bizottság elnöke, Brunzvig Móríc szentmihályfai földműves nyitott meg, Szappanos Lajos mondott programbeszédet, akit Brunzviggal, Lenger János ipolyági földbirtokossal és Szabó Zsigmond református lelkésszel egyetemben az ideiglenes végrehajtó bizottságba is beválasztottak.³⁸⁰ Szappanos beszédéből a Lelley által előzetesen lejegyzett gondolatok közül több is visszaköszött, noha ő elsősorban gazdasági kérdésekkel foglalkozott, s a leendő párt fontos céljaiként ezek rendezését jelölte meg. A politikai kérdések kapcsán kormánytámogató politikát ígért, amelynek feltételül a magyarság jogos követeléseinek teljesítését nevezte meg. Röviden szólt az európai politikai kontextusról is, amely kapcsán Lelleyvel összhangban két egymással szemben álló irányvonalat különböztetett meg: a Mussolini és Hitler fémjelzte olasz–német irányt és Briand páneurópai politikáját. Ezek közül ez utóbbit nevezte a szlovenszkói magyarság érdekeivel összhangban lévőnek.

Az aktivista programot meghirdető OMGE megalapításának bejelentése nagy visszhangot váltott ki, s a cseh és a szlovák sajtó is foglalkozott vele. Hodža szócsöve, a *Slovenský denník* nagy jelentőségű eseményként találta a pártalapítást, s úgy állította be, hogy a 237 küldött összesen 68 ezer magyart képviselt, vagyis jelentős támogatottságot tulajdonított az aktivista kísérletnek.³⁸¹ A félhivatalos *Prager Presse* szintén nagy teret szentelt a pártalapításnak, s az azt követő napokban többek között Lelleyt és Zayt is megszólaltatta.³⁸² A német nyelvű lapban Lelley az ismert körülmények ellenére nagyon pozitívan nyilatkozott az OMGE-ről, s úgy vélte, az, hogy 138 község és több ezer gazda sorakozott fel az új párt mögött, tulajdonképpen formális népszavazás az ellenzék dacpolitikája ellen. Hasonló szellemben beszélt Zay is,³⁸³ aki szerint a szlovákiai magyarok többsége aktivista gondolkodású, s eljött az ideje annak, hogy ez a gondolkodás váljon meghatározóvá a közéletben is. Zay egyebek között azt is kifejtette, hogy „a politikai és gazdasági érdekeinket csak úgy védelmezhetjük meg, ha a magyarság a Csehszlovák Köztársaság keretében konstruktív politikát folytat”, majd arról is szólt, hogy ez nem feltétlenül jelent állandó kormánytámogatást. Nyilatkozatában figyelemre méltó volt azonban az, hogy nem tette le egyértelműen a voksát az OMGE mellett, hanem azt csupán az egyik kiindulási pontként említette egy meghatározó aktivista erő kialakulásához, vagyis továbbra sem értett egyet a gazdasági szervezet párttá való átalakításával.

Más lapok (például a baloldaliak) vagy akár a Hlinka-párt *Slovák* című lapja, már korántsem voltak ilyen lelkesek, s úgy vélték, ismét a kormány által megvásárolt magyarokról van szó, s az alakuló gyűlés lefolyásából a pártalapítás kudarcára következtettek.³⁸⁴ Az ellenzéki magyar

380 NA, f. PMV-AMV 225, k. 913, 225-923-3, 3063/31.

381 *Slovenský denník*, 1931. február 24., 3.

382 *Prager Presse*, 1931. február 28., 2.

383 *Prager Presse*, 1931. március 29., 2.

384 *Slovák*, 1931. február 24., 3.

sajtótermékek pedig azonnal kemény támadást indítottak az OMGE ellen. A *PMH* már az alakuló gyűlés előtti napokban frontális támadásba kezdett az új szerveződés ellen, s gazdasági visszaéléssel vádolta meg annak egyik vezetőjét, Szappanos Lajost.³⁸⁵ A lap főszerkesztője, Dzurányi László pedig mintha a jövőbe látott volna, február 22-én megjelent vezércikkében az alapítás kudarcáról írt, s arról, hogy az alapítók egysége már az alapítás előtt sejtjeire bomlott, s így az „overture méltó a készülő ouvre-höz”.³⁸⁶ A következő napokban olyan híreket kezdett közölni az ellenzéki lap, melyek szerint azok a személyek, akiknek a nevét mint az OMGE bővebb választmányának tagjaiét néhány sajtótermék leköszölte, egymás után küldik a szerkesztőségnek az ezt cáfoló nyilatkozatukat. Az pedig, hogy az új párt alapítói 68 ezer támogató aláírással büszkélkednek, annak tudható be – írta a *PMH* –, hogy több ezer földművessel írtak alá nyilatkozatot arról, akarják-e, hogy kisebb legyen az adó és magasabb a gabona ára, s őket most a párt támogatóiként tüntetik fel.³⁸⁷

Az események az ellenzéki sajtót igazolták, hiszen az OMGE alig fél évvel megalakulása után már el is tűnt a történelem sülyesztőjében, a körülötte tevékenykedő politikusok pedig elfordultak tőle. Ki csendesebben, ki pedig látványosabban, mint például Zay, akivel kapcsolatban 1931 nyarán már egy újabb aktivista párt megalapításáról cikkeztek a lapok, amely ezúttal a kelet-szlovákiai parasztság elégedetlenségére építette volna programját. Zay ekkor a magyarokat és szlovákokat egyaránt megszólítani kívánó Szlovenszkoí Földművesek Radikális Parasztpártjához csatlakozott, sőt rögtön a párt elnökévé avanszált.³⁸⁸ A gróf azonban ekkorra már politikai hitelességének utolsó morzsáit is felélte. A csehszlovák rendőri jelentések okkal jegyezték meg vele kapcsolatban, hogy Zay tevékenységét nem kell komolyan venni, inkább csak „operettkísérletekről” van szó, s olyan politikai kalandor, aki nem tud komoly eredményt elérni, csupán egyéni érdekei mozgatják.³⁸⁹

Az OMGE sikertelen kísérlete tulajdonképpen lezárta azokat a próbálkozásokat, amelyek egy önálló, országos szervezetszerű magyar aktivista alakulat létrehozását tűzték ki célul. Igaz, elsősorban Érsekújváron és környékén a következő években több ízben is felmerült egy regionális aktivista párt megszervezése, de ezek a kísérletek általában a községi választásokkal függtek csak össze. Az első ilyen kísérletre 1931 nyarán került sor, amikor is bejelentették a Délszlovenszkoí Mezőgazdák Aktivista Pártjának megalakulását,³⁹⁰ amely mögött a nagypolitikában teljesen ismeretlen személyek álltak. Bár a párt érdekében a *Reggel* c. lap is agitált, a pártalapítás sikertelen volt. Az Aktivista Gazdasági Párt megalapítására szintén Érsekújvárott történt kísérlet. A regionális párt feladata tulajdonképpen az lett volna, hogy a községi választásokon megszerzett voksaival segítse azt, hogy a város polgármesteri tisztségébe Holota János nemzeti párti képviselő helyett a csehszlovák pártok jelöltje kerüljön³⁹¹ – de ez a próbálkozás sem vezetett eredményre. Végül 1936–1937-ben ismét csak Érsekújvárott merült fel egy katolikus ideológiát valló, de a Csehszlovák Köztársaság iránt lojális párt megalapításának az ötlete – ám a megvalósítás fázisa ismét elmaradt.

385 *PMH*, 1931. február 21., 5.

386 *PMH*, 1931. február 22., 1

387 *PMH*, 1931. február 27., 3.

388 MOL, K-63, 43. cs. 1931-7/44, 67pol./1931; 146pol./1931; *A Nap*, 1931. május 28. 1.

389 NA, f. AMV-PMV 225, k. 819, 225-819-7.

390 MOL, K-428 Sajtólevéltár, MTI nyomatosok, Lapszemle (1927–1935), 1931. július 27., hétfő, 22. oldal.

391 NA, f. AMV-PMV 225, k. 913, 225-913-3, 1/2494/1932 prez.

A sikertelen pártalapítások azok főszereplőit kiírták a nagypolitikából. Látványos bukásait és politikai hitelének elvesztését követően Zay *A Nap* című lapot sem tudta tovább finanszírozni (valószínű, hogy Prága beszüntette a lap támogatását), s kiadása 1932-ben végleg megszűnt. Ezzel pedig a bohém gróf is végleg eltűnt a szlovákiai magyar közéletből. Vele kapcsolatban az utolsó érdemleges levéltári forrás 1934-ből származik, mégpedig egy Esterházy Jánossal való konfliktusa kapcsán. Az eset a Csomor-féle párt vezető újságírójának és ideológusának, Békefi Sándornak Esterházy János elleni feljelentése kapcsán került a csehszlovák hatóságok elé.³⁹² A feljelentés szerint ugyanis 1933 áprilisában az esti gyorssal Pozsonyból Budapestre utazó Zay Károlyt a szintén a vonaton tartózkodó Esterházy inzultálta (Bitang csehberenc, nemzetáruló, becselt bitang – mondta állítólag neki), majd magyarországi detektíveket szabadított rá, akik többnapos budapesti tartózkodása alatt végig követték a zayugróci gróft. A hatóságok a közrend nyugalmának veszélyeztetése vádjával indítottak eljárást Esterházy ellen, ám a Békefi által megfogalmazott vádak nem állták meg a helyüket, s az eljárást végül megszüntették (bár Esterházy útlevelét egy időre bevonták). A Békefi által megfogalmazottakat sem Klein Sándornak, *A Nap* volt kiadójának a vallomása (ő Zayjal együtt utazott), sem pedig magának Zaynak a vallomása nem támasztotta alá. Zay vallomása alapján mindössze annyi történt, hogy Esterházy benyitott a kupéjába és azt mondta neki: „Leállította *A Nap* kiadását, a kormány már nem ad rá pénzt!” Azt pedig, hogy pesti tartózkodása alatt detektívek követték, annak tulajdonította, hogy *A Nap* aktivizmusa miatt rossz viszonyban volt a budapesti kormánnyal. Azt persze nem tudjuk, hogy a valóságban mi történt a politikai élet szemben álló pólusain elhelyezkedő két gróf között, így az sem kizárt, hogy az inzultus tényleg megtörtént, s Zay valamilyen arisztokrata szolidaritásból vagy más megfontolásból tagadta azt le.³⁹³

Lelley Jenő bukása ugyan nem volt Zayéhoz hasonlóan látványos, de a sikertelenség hatására a nyitrai politikus egy időre teljesen visszavonult a közszerepléstől. A lapok ismét csak 1935-ben foglalkoztak vele, amikor öngyilkosságot kísérelt meg.³⁹⁴ Állítólag anyagi gondjai miatt lőtte magát föbe,³⁹⁵ de nem szenvedett súlyosabb sérüléseket, és sebesüléséből teljesen felépült. 1938-ban aztán ismét megjelent a nagypolitikában.

392 Az eset töredékes aktája megtalálható ŠA Ba, f. Štátne zastupiteľstvo v Bratislave 1919–1949, 6896/1934.

393 1933-ban Zay hosszú idő után kapott vízumot Magyarországra, hogy ott élő édesanyját meglátogassa. Elképzelhető az is, hogy az Esterházy ellen felhozott vádak tagadásával Budapest felé akart gesztust tanúsítani.

394 Az öngyilkossági kísérlet tényét az Angyal Bélának adott interjúbán Lelley fia is megerősíti, igaz – tévesen –, 1934-re datálva azt. Vö. Elbeszélte történelem. Lelley János. „Apám bukásának az volt az oka, hogy nagyon reálisan látta a helyzetet.” *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2002, 2. sz. 176.

395 MOL, K-428 Sajtólevéltár, MTI nyomatosok, Lapszemle (1927–1935), 1935. augusztus 19., hétfő, 24. oldal.

4. A BALOLDALI ALTERNATÍVA

4.1. A MAGYAR SZOCIÁLDEMOKRÁCIA ÚTJA AZ ÖNÁLLÓSÁGTÓL A BEOLVADÁSIG

Az a folyamat, amely során a szlovenszkói magyar szociáldemokrácia, amely a történelmi Magyarország integritásának a talaján állva lépett be a Csehszlovák Köztársaságba, s jutott el a prágai kormányzat feltétlen támogatásáig, hosszú és fordulatokban gazdag történet. A közel 8 év alatt, amíg ez lezajlott, nem csupán nemzetpolitikai kérdésekben változtatta meg álláspontját, hanem szavazóbázisa is oly mértékben erodálódott, hogy az 1920-ban még a legnagyobb magyar szavazótáborral rendelkező politikai erőből csupán egy marginális jelentőséggel bíró pártszekció maradt.

A magyar szociáldemokrácia számára paradox módon épp a jól sikerült 1920-as parlamenti választások utáni időszak bizonyult végzetesnek, amikor a Szlovenszkói Német–Magyar Szociáldemokrata Párton belül is a III. internacionálé hívei kerültek többségbe, akik az 1921 elején megalakult kommunista párthoz vándoroltak át. Ebben a folyamatban fontos szerepet játszottak az ellenforradalmi rendszer miatt csehszlovákiai emigrációt választó magyarországi bolsevik intellektuelek, akik mozgalmi tapasztalataikat és képzettségüket kihasználva gyorsan komoly pozíciókat vívtak ki maguknak a szlovenszkói magyar szociáldemokráciában. A bolsevik vonal felülkerekedésében persze a nemzeti motívumok is szerepet kaptak, hiszen 1919 nyaráról Csehszlovákiának szociáldemokrata kormányfője volt, s a vörös-zöld koalíció magyarellenes politikája, amelyet Szlovákiában a reformista és nacionalista magatartást tanúsító Ivan Dérer képviselt, óhatatlanul a III. internacionálé felé sodorta a magyar munkásságot. A Moszkvához húzó pozsonyi *Népszava*, amely a pozsonyi magyar szocdemeket nemzetközi szocialistáknak nevezte, a cseh elvtársakról a következőket írta: „Ők bizony erősen nemzetiek és nacionalisták, sovíniszták, s küzdelmük nem a kapitalizmus, hanem a más nemzetiségűek ellen irányul. Ők bizony az imperializmus szolgálatában állnak.”³⁹⁶

Kassán már a parlamenti választásokat követő nyári tisztújítások során a magát marxista baloldallal nevező tábor (Surányi Lajos, Seiden Ármin, Borovszky Géza, Gyetvai János) került többségbe, bár, hogy a teljes szakadást elkerüljék, a mérsékeltek is kaptak még pozíciót.³⁹⁷ Pozsonyban ugyanez a folyamat néhány héttel később, július folyamán kezdődött meg, s novemberre zárult le. Ennek során a hagyományos szociáldemokrata értékek alapján politizáló két parlamenti képviselőt, Wittich Pált és Mayer Samut először csak a vezetésből váltották le, majd azt is megtiltották nekik, hogy a párt nevében fellépjenek és a *Volkstimme*-ben vagy a *Népszavában* publikáljanak.³⁹⁸ A pozsonyi magyar és német munkásság támogatásának többségét bíró magyar

³⁹⁶ *Népszava*, 1919. augusztus 31., 1.

³⁹⁷ Kordíková Marta: Adalékok a kassai munkásmozgalom történetéhez (1917–1921). In Dusek Imre (összeáll.): *Magyarok Csehszlovákiában. Tanulmányok és visszaemlékezések*. Bratislava, Epona, 1969, 100.

³⁹⁸ Provazník: *Robotnícke*, i. m. 112–117.

marxista baloldal – amelyet Nagy Gyula és Svarka Antal vezetett, s amellyel a szlovák marxisták is egyre nagyobb számban működtek együtt – a kassai magyar szociáldemokratákkal együtt a szlovákiai kommunista mozgalom egyik eredője lett, s nagy szerepet kapott a III. internacionálé alapjain álló baloldal 1921. január 16–17-i fenyőházi alapító konferenciáján is. A magyar szociáldemokrácia számára végzetessé azonban nem a vezetők kiválása, hanem a szavazók átpártolása vált. Csehszlovákia Kommunista Pártjának megalakulása után ugyanis a szociáldemokrácia korábbi szavazói tömegesen vándoroltak át az új párt mögé, s a két háború közötti időszakban a CSKP tagságában a magyarok végig jelentősen felülreprezentáltak voltak.

A SZNSZDP a marxista többség kiválását nem élte túl. A párt német része már november közepén saját sajtót adott ki *Volksrecht* címmel, majd november 20-án bejelentették, hogy csatlakoznak a szudétanémet szociáldemokráciához, s August Masár és Julius Hammerl vezetésével megalakították a DSAP pozsonyi kerületi szervezetét.³⁹⁹ A szlovákiai német szociáldemokrácia innentől kezdve önálló arculatot nem nagyon tudott felmutatni, hiszen a szudétanémet szociáldemokrácia mellett egy kevés súllyal bíró területi csoport szerepe jutott neki,⁴⁰⁰ s tevékenysége formálissá vált. A német párton belül némi fellendülés csak 1922-től, Kalmár Henrik⁴⁰¹ Pozsonyba való visszatérése után volt kimutatható.⁴⁰²

Ebben a helyzetben a magyar szociáldemokraták sem tehettek mást, mint hogy korábbi meggyőződésükkel szemben a nemzetiségi elv alapján való szerveződés útjára lépjenek, s 1920. december 4-én a pozsonyi vármegyeháza kistermében megrendezett gyűlésükön bejelentették a Csehszlovák Köztársaság Magyar Szociáldemokrata Munkáspártja (CSKMSZMP) megalakulását. Az önálló magyar szociáldemokrata párt tehát lényegében abból a kényszerűségből jött létre, amit a párt első, 1921. június 12-én megtartott kongresszusán a pozsonyi Fehér Ferenc így foglalt össze: „Miért kellett külön pártot alakítanunk? Mert a szerencsétlen viszonyok, a csehszlovák proletariátus körében a nemzeti önállóság kivívása után érzett diadalmámor kifejlesztette nacionalizmus miatt nem alakulhatott ki a köztársaság területén belül igazi nemzetközi szociáldemokrata párt. Még nemzetközi kommunista párt sem. Hisz a német kommunisták sem tudtak a csehszlovák kommunistákkal egységes pártot alkotni. Az úgynevezett csehszlovák szociáldemokrata jobboldal erősen cseh-szlovák nemzeti párt. Ezért kellett a különben nemzetközi német szociáldemokratáknak külön pártot alkotni. S ezért kellett nekünk is a magyar proletariátus szociáldemokrata részét megszerveznünk. A csehszlovák proletariátus jelentékeny részének nemzeti jellege miatt ugyanis csak az egyes nemzetek körén belül alakult szociáldemokrata pártok munkája vezethet a proletariátus nemzetközi frontjának kialakulásához.”⁴⁰³

399 *Munkásújság*, 1920. november 28., 2.

400 A pozsonyi német szociáldemokraták és az állam viszonya jóval kevesebb konfliktussal járt, mint a magyar szociáldemokratáké. Vö. Duin, van Pieter: Central European Cross-roads. Social Democracy and National Revolution in Bratislava (Pressburg), 1867–1921. Leiden, 2006, 305. <http://igitur-archive.library.uu.nl/dissertations/2007-0126-201011/full.pdf>. Letöltve: 2010. november 25.

401 Heinrich Kalmár (1870. március 25., Pozsony – 1931. június, Pozsony) – német anyanyelvű pozsonyi zsidó családban született. Nyomdásznak tanult ki, s Pozsonyban, majd Budapesten dolgozott. Itt kapcsolódott be a szociáldemokrácia munkájába, s lett a *Volksstimme* egyik szerkesztője. Az őszirózsás forradalmat követően a nemzetiségi minisztérium államtitkára, a Tanácsköztársaság idején a tanácskormány nemzetiségi népbiztosa volt. Annak bukása után életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték, ám a szovjet–magyar fogolycsera-egyezmény keretén belül ő is a Szovjetunió kiadandók listájára került. Pozsonyi lakosként azonban csehszlovák állampolgárnak minősült, így a szlovák fővároson keresztülhaladó vonatról leszállhatott, s szülővárosában folytathatta tevékenységét. Újra bekapcsolódott a munkásmozgalomba, s rövidesen újrászervezte a halódó pozsonyi német szociáldemokráciát, amelynek képviselőjeként a városi tanácsba is bekerült. 1931-ben önkéntesül vetett véget életének.

402 Vö. Weiss, Karl (szerk.): *Heinrich Kalmár*. Bratislava, [saját kiadás], 1931, 50–51.

403 *Munkásújság*, 1921. június 19., 1.

A német alapszervezetek kiválása egy időre szinte megbénította a magyar szociáldemokráciát, s hiába jelentették be 1920 decemberében az önálló magyar párt megalakulását s egy 12 tagú ideiglenes vezetőség megválasztását, a pártszervezet kiépítése csak lassan haladt. Ebben egyrészt a CSKP erőteljes expanziója, másrészt a területi megosztottság öröksége játszott a fő szerepet. A pozsonyi magyar–német szociáldemokráciából kinövő párt ugyanis a Csallóköztől keletre továbbra sem tudta megvetni a lábát. A CSKMSZMP területi korlátait a párt első kongresszusa is igazolta, hiszen a megújított 12 tagú elnökségének – amelyben az ismertebb munkásvezetők közül Mayer Samu, Fehér Ferenc és Holub Ferenc kapott helyet⁴⁰⁴ – a fele pozsonyi volt, a másik fele pedig a Felső-Csallóköz falvaiból került ki. Az ettől keletre eső területekről csupán Komárom és Léva volt képviselve a kongresszuson. Az ideiglenes vezetőség helyett a párt élére csupán az 1922. március 15-én Pozsonyban megtartott országos ülésen választottak az alapszabálynak megfelelő vezetést, amikor is az elnöki tisztségbe Mayer Samut,⁴⁰⁵ a párt főtitkárává pedig Fehér Ferencet⁴⁰⁶ választották meg.⁴⁰⁷

A szociáldemokrácián belül lezajlott differenciálódásnak, illetve a szélsőbal kiválásának következtében a párt mögül egy-két év alatt elfogytak a választók, s a CSKMSZMP lényegében a hagyományos szociáldemokrata értékekhez ragaszkodó régi vágású munkáskaderek kis számú csapata maradt, amely a korábbi központjai közül csupán Pozsonyban és Komáromban tudta átmenteni szervezeti hálózatát, a többi városban azonban – beleértve Kassát is – gyakorlatilag eltűnt a közéletből. A szociáldemokraták vagyonának döntő része – a munkásotthonok és a sajtó is – kommunista ellenőrzés alá került. A nagy múltú szociáldemokrata lap, a *Kassai Munkás* Csehszlovákia Kommunista Pártjának legfontosabb szlovákiai fóruma lett, de a pozsonyi *Népszava* és a komáromi *Munkáslap* is a kommunisták mellé állt. A szociáldemokrata értékek egyetlen szócsöve így a Pozsonyban kiadott *Munkásújság* maradt. Pozsonyon és Komáromon kívül az ország többi részében a pártközponttól független szociáldemokrata szervezetek működtek, amelyeket senki sem fogott össze, s amelyek a CSKP térhódítása miatt meglehetősen nehéz helyzetben voltak. A legnagyobb hiátus Kassán mutatkozott, ahol miután az 1920-as parlamenti választásokon az ottani magyar szociáldemokraták a csehszlovák szociáldemokrácia listáján indultak, a mögöttük álló tömegek jó része a CSKP-hoz ment át, s a szociáldemokrácia értékeihez és a magyar nemzeti érdekekhez egyaránt hű vezetők légüres térbe kerültek. Itt csupán 1922 elején kezdődött meg az önálló magyar szociáldemokrácia újrászerve-

404 *Munkásújság*, 1921. június 19., 2.

405 Mayer Samu (1882. július 14. – ?) – német anyanyelvű, de magyar érzelmű politikus. A pozsonyi szociáldemokrácia kiemelkedő alakja, 1922-től a CSKMSZMP elnöke, 1920 és 1925 között a párt parlamenti képviselője volt. Miután a magyar szociáldemokrácia beolvadt a csehszlovák szociáldemokrata pártba, az Országos Magyar Szervezőbizottság tagja maradt ugyan, de befolyása a magyar szekció politikájára minimális lett.

406 Fehér Ferenc (1885. június 10., Salgótarján – 1952. április 7., Vác) – szerkesztő, politikus. A szociáldemokrata mozgalomba 1903-ban kapcsolódott be. Az első világháborúban szanitécként szolgált. A Szlovák Tanácsköztársaság belügyi népbiztosa volt. A tanácsállam bukása után egy évet magyarországi börtönökben töltött, majd Pozsonyba költözött át. 1922-ben a Csehszlovák Köztársaság Magyar Szociáldemokrata Munkáspártja országos főtitkárává választották. 1927-től az Országos Magyar Szervezőbizottság tagja, később főtitkára volt, s a párt magyar nyelvű lapjának, a *Csehszlovákiai Népszavának* a szerkesztője. Kanóc András álnév alatt elbeszéléseket, tárcákat, riportokat írt, s *Éljen a háború* címmel egy regényt is kiadott. A második világháborút Pozsonyban élte át. Tagja volt az 1945 júliusában Pozsonyban megalakult Csehszlovákiai Magyarok Segélybizottságának, amely a csehszlovák államhatalom által üldözött és ennek következtében nélkülöző magyarokon próbált segíteni. 1945-től Magyarországon élt, s jelentős politikai tisztségeket töltött be. A koncepciós perek idején letartóztatták. A váci fegyházban hunyt el.

407 *Lidové Noviny*, 1922. március 17., 3.

vezése, mégpedig a CSKP parlamenti klubjából kilépett Borovszky Géza⁴⁰⁸ és a város utolsó magyar kormánybiztosa, Molnár Miklós által. A CSKMSZMP kassai kerületi csoportjának újjászervezését a kassai magyar szociáldemokratáknak Garami Ernő magyarországi szociáldemokrata politikus⁴⁰⁹ és Jan Stechlík, a csehszlovák szociáldemokrácia helyi vezetője részvételével 1922 januárjában megtartott tanácskozása előzte meg. Bár a találkozóról hírt adó források szűkszavúak, annyi azonban kihámozható belőlük, hogy Garami és Stechlík is támogatták Molnár Miklósék terveit, ám a csehszlovák szociáldemokraták attól félve, hogy a magyar szociáldemokrácia a kassai szlovák munkásságot is megszólítja, a nemzetiségi elv betartását kérték Molnárektől, vagyis azt szerették volna, ha azok a szlovák munkásság között nem agitálnának.⁴¹⁰

Ezt követően március második felében Kassán is megalakult a párt előkészítő bizottsága, amelynek nevében Borovszky Géza s Molnár Miklós mellett Vécsey Zoltán volt premontrai rendi szerzetes, újságíró és Midler Sándor fordult Kelet-Szlovénzkó magyar munkásságához, amelynek a bécsi internacionálé elveinek követését ígérték.⁴¹¹ A CSKMSZMP kelet-szlovénzkói kerületi szervezetének végleges megalakulására végül június 4-én került sor, ahol elsősorban szervezeti kérdéseket tárgyaltak meg, s döntöttek arról is, hogy a német szociáldemokrácia mellett elsősorban a cseh szocialisták Brodecký-féle csoportjával kívánnak együttműködni.⁴¹² A kassai területi titkárságnak nehéz helyzetből kellett indulnia, hiszen a két volt kassai munkásotthon a kommunisták ellenőrzése alatt állt, így a titkárság céljaira ideiglenes jelleggel Borovszky Géza ajánlotta fel saját lakását.

A kassai szociáldemokrácia szervezeti újjáéledése azonban nem csupán a párt megújulását jelezte, hanem a Pozsony és Kassa közötti ellentétek továbbélését is, hiszen Borovszkyék, akik a *Munkásujságot* nem érezték a magukénak, azonnal saját lapot kezdtek kiadni. A Borovszky szerkesztésében *Fáklya* címmel 1922 májusától megjelenő hetilap a munkásmozgalom kassai tradícióira kívánt építeni, s elsősorban a helyi szociáldemokrácia kérdéseivel foglalkozott. A lap

408 Borovszky Géza (1884. április 14., Kassa – 1955, Magyarország) – vasmunkás, parlamenti képviselő. Már az államfordulat előtt a kassai központú Felsőmagyarországi Szociáldemokrata Párt egyik vezető személyisége volt. Az 1920-as csehszlovákiai parlamenti választásokon a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt listáján képviselői mandátumot szerzett. Prága nemzetiségi politikája miatt azonban 1921-ben kilépett a ČSDSD klubjából és a kommunistákhoz lépett át. 1922 elején a CSKP parlamenti klubját és magát a pártot is elhagyta, és a Csehszlovák Köztársaság Magyar Szociáldemokrata Munkáspártjának parlamenti klubjába lépett át. Az egyik újrászervezője volt a magyar szociáldemokrácia kassai szervezetének. Több lapot is szerkesztett, így a *Munkásujságot*, a *Fáklyát*, illetve a vasúti alkalmazottak lapját, a *Vasutast*. A magyar szociáldemokrácia azon vonalát képviselte, amely élesen bírálta a csehszlovák szociáldemokrácia politikáját és a magyar ellenzéki pártokkal kívánt szorosabb együttműködést kialakítani. Prága nemzetiségi politikájával kapcsolatos kritikus hangját a csehszlovák párt részeként tevékenykedő Országos Magyar Szervezőbizottság tagjaként is fenntartotta, amiért cseh és szlovák részről sok bírálat érte. 1938 októberében a kassai magyar szociáldemokraták nevében bejelentette csatlakozását a Magyar Nemzeti Tanácshoz. A visszacsatolás után azonnal bekapcsolódott a magyarországi szociáldemokrata mozgalomba, s a Magyar Szociáldemokrata Párt egyik vezető kassai aktivistája volt. Közben nem csak a Horthy-rendszert és annak nemzetiségi politikáját bírálta, hanem a szociáldemokrácia pesti központjának tevékenységét is. Magyarország német megszállását követően, 1944 áprilisában internálták. 1955-ben hunyt el Magyarországon.

409 Garami Ernő (1876–1935) – szociáldemokrata politikus, újságíró. A szociáldemokrácia és a polgárság együttműködésének a híve volt. A Károlyi- és a Berinkey-kormányban is a kereskedelmi miniszteri tárcát töltötte be. A Tanácsköztársaság kihirdetése után külföldre menekült. A bolsevik hatalom bukása után hazatért, de haláláig még több ízben is emigrációba vonult.

410 *Lidové Noviny*, 1922. január 28., 2.

411 *Lidové Noviny*, 1922. március 22., 1.

412 Venkov, 1922. június 8. A Vilém Brodecký vezette Független Radikális Szociáldemokrata Párt a szociáldemokrácia balszárnyához tartozott, de egy külön kommunista párt létrehozásával nem értettek egyet.

azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, amit a pozsonyi szociáldemokrata központ azonnal kihasznált, s szeptember 3-i pártkongresszusa a kassaiak ellenállását letörve úgy döntött, hogy 23 kiadott lapszám után beszünteti a *Fáklya* kiadását.⁴¹³ Igaz, a határozat nem beszüntetésről beszélt, hanem arról, hogy az egységes pártsajtó kialakítása érdekében a *Fáklyát* összevonják a *Munkásujsággal*. A kassai kerületi titkárság megalakulása ellenére a párt súlypontja továbbra is Pozsonyban maradt, s a dél-szlovákiai regionális központok közül csupán Losoncon, Léván és Komáromban volt látható a párt. Ez utóbbi helyen egyrészt a parlamentben is helyet foglaló Földessy Józsefnek, illetve az 1923-ban a város polgármesterévé választott Csizmazia Györgynek köszönhetően.

A szervezeti újjászervezés azonban nem tudta megállítani a választóknak azt az elvándorlását a párttól, amely a CSKP megalakulásával kezdődött. A talajvesztés okai még nem feltártak, feltehetően azonban bejátszott a szociáldemokráciából való általános kiábrándulás, amely a csehszlovák és a német baloldalt is sújtotta. A magyar szociáldemokratáknak az sem tett jót, hogy a csehszlovák szocdemek a kormány egyik vezető pártjaként jelentős felelősséget viseltek a koalíció magyarellenes intézkedéseiért, ami a magyar választók előtt még inkább kompromittálta a szociáldemokrata eszméket. Különösen annak fényében, hogy a kommunisták a nemzetiségi kérdésben határozottabb és bátrabb hangot ütöttek meg, mint a Fehér és Mayer vezette szociáldemokraták.

Szellemiségét tekintve a CSKMSZMP a hagyományos szociáldemokrata értékek mellett tette le voksát. Programjában nagy szerepet kapott két, a szlovénzkói magyarság számára létkérdéssé váló probléma: a földreform igazságos végrehajtásának, illetve a nemzeti autonómia bevezetésének a követelése. A földreform esetében elsősorban nem annak tényét, hanem etnikai vetületeit s a pártlap által sovínisztának nevezett telepítéspolitikát bírálták.⁴¹⁴ Mint már jeleztük, a magyar szociáldemokrácia respektálta a versailles-i határokat, de a centralista államberendezést elutasította, s helyette egy nemzeti autonómiákból felépülő csehszlovák állam elképzelését támogatta. „Mi nemzeti és nem területi, magyar és nem szlovénzkói autonómiát kérünk” – hangzott el a nemzetiségi kérdés előadójának, Mayer Samunak a szájából a magyar szociáldemokraták 1921-es kongresszusa által nagy tapsot kapott jelszó.⁴¹⁵ Mint az 1922-ben közzétett programjuk jelzi, a gyakorlatban ezt olyan egynyelvű kerületek kialakításával képzelték el, amelyek széles körű önkormányzattal bírnának. Az egyes nemzetiségek pedig országos hatáskörű nemzeti tanácsokat választanának, amelyek az adott nemzetiség kulturális és oktatási ügyeit intéznék.⁴¹⁶ A szociáldemokratákat a határrevízió követelésétől egyebek között a magyarországi rendszer ellenforradalmi jellege és a munkásmozgalommal szembeni olykor durva fellépése is távol tartotta. Így az 1921 őszen bekövetkezett királypuccs kapcsán a német–magyar szociáldemokrácia nevében a képviselőházban felszólaló Wittich a szudétánemet szociáldemokrácia Karl Čermák képviselő által ismertetett nyilatkozatához csatlakozva kifejezte a szlovákiai német és magyar szociáldemokrácia elkötelezettségét a Horthy-rendszer által megtestesített reakció és a Habsburg-restauráció elleni harcban.⁴¹⁷ A magyar szociáldemokráciának a *Munkásujságban* leközölt határozata pedig kimondta, hogy a „magyar proletari-

413 *Fáklya*, 1922. szeptember 30., 1.

414 Uo. 3. és 1922. július 30., 3.

415 *Munkásujság*, 1921. június 26., 1.

416 *Fáklya*, 1922. május 13., 1–3.

417 Digitální knihovna NS RČS 1920–1925, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly, 90. schůze, Středa 26. října 1921. <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/090schuz/s090003.htm> Letöltve: 2011. október 20.

átus a habsburgi veszedelem kérdésében nem a magyar elnyomók, nem a Habsburgok véreskezű lakájainak, hanem a köztársaságbeli munkástestvéreinek oldalára áll”.⁴¹⁸ A Horthy-rendszer éles elítélése és a Habsburg uralkodó visszatérése ellen való felsorakozás azonban nem jelentette azt, hogy a magyar szociáldemokrácia teljes mértékben azonosult volna Beneš külpolitikájával. Sőt mi több, éles kritika alá vette azt és az antanthatalmak magatartását, amelyeknek a durva és érzéketlen politikáját okolta azért, hogy a Károlyi Mihály által megteremtett fiatal magyar demokrácia elbukott, s helyette az általa reakciónak nevezett Horthy Miklós jutott hatalomra.⁴¹⁹

A belpolitikát tekintve a magyar szociáldemokraták kritikája nemegyszer a csehszlovák politika ígéretei és kommunikációja, illetve a napi politikai gyakorlata közötti különbségre irányult. A már említett királypuccs idején Wittich éles hangon tiltakozott az őt fogadó Benešnél a magyar egyesületek működésének akadályozása, a nyilvános gyűlések megtartásának tiltása, a magyar munkásság üldözése miatt,⁴²⁰ amikor pedig a cseh legionáriusok lerombolták Fadrusz János Mária Terézia-szobrát, éles hangú interpellációban tiltakozott a barbár eljárás ellen.⁴²¹ A párt képviselői a parlamentben meglehetősen magukra voltak utalva, hiszen a kormányon lévő csehszlovák szociáldemokratákkal államjogi kérdések, a polgári magyar ellenzéki pártokkal pedig a köztük lévő ideológiai szakadék akadályozta az együttműködést. Egyedül a szudétanémet szociáldemokráciával tudtak egyes kérdésekben közös platformot kialakítani, de a hagyományok hiánya nem könnyítette meg a két párt együttműködését. A parlament képviselőházában a Szlovenszkói Német–Magyar Szociáldemokrata Párt listáján bejutottak közös ügyként kezelték és képviselték a szlovenszkói magyar és a német munkásság érdekeit, anyanyelvükre való tekintet nélkül. A parlamenti csoportjuk összetétele azonban meglehetősen képlékeny volt. Nagy Gyula már 1921-ben a kommunista frakcióhoz csatlakozott, Földessy József⁴²² pedig 1923-ban kivált a pártból. Belépett viszont oda Borovszky Géza, aki eredetileg a csehszlovák szociáldemokrácia listáján került a képviselőházba, majd onnan – egy időre – átigazolt a kommunistákhoz.⁴²³

418 *Munkásujság*, 1921. október 30., 1.

419 Digitális knihovna NS RČS 1920–1925, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly, 90. schůze, Středa 26. října 1921 <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/090schuz/s090003.htm> Letöltve: 2011. október 20.

420 *Munkásujság*, 1921. november 20., 1.

421 Digitális knihovna NS RČS 1920–1925, Poslanecká sněmovna – Tisky, Tisk 3187. http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t3187_00.htm Letöltve: 2011. október 20.

422 Földessy már meglehetősen korán szembekerült a magyar szociáldemokrácia hivatalos vonalával, hiszen egyedülként a parlamenti klubból megszavazta az 1923-as rendtörvényt. Ezt követően csupán formálisan maradt a párt tagja, ahonnan véglegesen 1925-ben zárták ki. Földessy, aki nem mellékesen református lelkész volt, 1938 őszén felvételét kérte az Egyesült Magyar Pártba.

423 Érdekes történet a szintén a csehszlovák szociáldemokrácia listáján a parlamentbe került Surányi Lajos esete is. Ő Borovszkyhoz hasonlóan gyorsan szembekerült a csehszlovák szociáldemokrácia s nemzeti szempontból elfogult politikájával, így ő is a kommunistákhoz lépett át. Prágát bíráló szavai miatt azonban szálkává vált a prágai kormány szemében, amely ellene – mint oly sok magyar közéleti szereplővel szemben – a rendezetlen állampolgársági ügyét használta fel. Megfosztották képviselői mandátumától és kiutasították az országból. Magyarországra átköltözve (bár erre csupán 1929-ben került sor) az ottani szociáldemokráciában találta meg a helyét, és nagy visszhangot kiváltó röpiratokban ostromozta a Csehszlovák Köztársaság politikáját. Surányi Lajos: *A dunai népek tragédiája és Csehszlovákia*. Miskolc, [saját kiadás], 1929; uő: *Tíz fekete esztendő parancsa*. Miskolc, [saját kiadás], 1929; uő: *Masaryk vétké a dunai népek ellen*. Miskolc, [saját kiadás], 1930; uő: *Cseh bábok vagy szabad népek legyenek-e a Dunavölgy lakói?* Miskolc, [saját kiadás], 1931; uő: *A magyar munkás útja*. Budapest, [saját kiadás], 1932.

A fentebb jelzett gondok miatt az 1925-ös parlamenti választások közeledtével a magyar szociáldemokrácián belül felerősödtek a változást követelő hangok, amelyekből két egymással vitában álló elképzelés volt megkülönböztethető. Az első leginkább a kassai Borovszky Géza személyéhez köthető, aki a lapokban megjelenő íásaiban, illetve a parlamenti felszólalásaiban is a kormány és az azt alkotó pártok (benne a csehszlovák szociáldemokrácia) addiginál keményebb kritikáját fogalmazta meg. Egy 1923-as parlamenti felszólalásában – igaz, elsősorban osztályszempontok, nem a nemzeti viszonyok miatt – fikciónak nevezte a csehszlovák demokráciát,⁴²⁴ a *Munkásujság* egyik 1925 tavaszi számában közölt írásában pedig azt állította, hogy abból (a csehszlovák demokráciából – SA) épp a demokratikus elemek hiányoznak, így a csehszlovák rendszer a „kisebbségek jogfosztásának alapja, szolgásgának forrása...”⁴²⁵

A párton belüli másik irányvonalat, amely nehezebben tapintható ki, elsősorban a pozsonyi Schulcz Ignác és Fehér Ferenc képviselte, illetve ide lehet sorolni a párt komáromi és lévai csoportjait is. Schulczék ezekben az években már jó kapcsolatokat ápoltak Ivan Dérerrel, s nemegyszer felbukkantak a csehszlovák szociáldemokrácia által szervezett pozsonyi rendezvényeken is. Ők a magyar ellenzék helyett a csehszlovák szociáldemokrácia irányába kívántak elmozdulni, ami a nyilvánvalóan a párt ellenzéki hangjának mérséklődését is magával vonta volna.

A két tábor közötti véleménykülönbséget egy Borovszkyval a *Kassai Napló*-ban megjelent interjú hozta a felszínre, amelyben a kassai politikus a választási törvény esetleges módosítása kapcsán azt a véleményét fejtette ki, hogy a „magyarságnak nincs más útja, mint az egységes listával való választás”.⁴²⁶ Borovszky szerint ugyanis a szocialista pártok koalíciójára nincs esély, hiszen a csehszlovák szociáldemokrácia az előző öt évben része volt a kormánynak, s így felelős a „brutális” nemzeti elnyomásért is. Ezért a magyar szociáldemokratáknak a magyar polgári pártokkal kell összefogniuk, s közösen kell védeniük a kisebbségi jogokat. Vagyis Borovszky az osztályszempontú politizálás helyett erőteljes nemzeti szempontú ellenzéki magatartást javasolt.

Borovszky felvetése azonnal heves reakciókat váltott ki. A *Reggel*-ben egy meg nem nevezett szociáldemokrata politikus utasította el a felvetést, a *Munkásujság*-ban pedig olyan közlemény jelent meg, amely éles határvonalat vont a szocialista célok és a „keresztényszocialista, kigazda és egyéb csalásokkal felruházott, úgynevezett magyar pártok között,” s leszögezte, hogy a CSKMSZMP továbbra is a köztársaság talaján és elsősorban a testvérpártokkal együttműködve kíván politizálni.⁴²⁷ Borovszky ismét a *Kassai Napló*-ban vágott vissza, s jelezte, hogy ahogy ő is a magánvéleményét fejtette ki, úgy a *Reggel*-ben és a *Munkásujság*-ban megjelent vélemények sem a párt hivatalos álláspontját tükrözik, hiszen a pártvezetés még nem tárgyalta erről a kérdésről.⁴²⁸

A párt további irányvonalát illető döntés azért is volt sürgető, mert az egyre erőteljesebb CSKMSZMP-nek fontos lett volna olyan szövetségest találnia, amelynek a hátán bejuthat a parlamentbe. S mivel ilyen szoros együttműködés a magyar ellenzékkel nem nagyon jöhetett szóba, Fehérék a csehszlovák szociáldemokratákkal kezdtek tárgyalásokat egy esetleges választási együttműködésről. Ezek során a magyar párt annak fejében, hogy a Csehszlovák Szociál-

424 Digitális knihovna NS RČS 1920–1925, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly, 234. schůze, 29. listopadu 1923. <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/234schuz/prilohy/priloh03.htm> Letöltve: 2011. október 20.

425 *Munkásujság*, 1925. május 17., 1.

426 *Kassai Napló*, 1925. július 12., 2.

427 *Munkásujság*, 1925. május 17., 1.

428 *Kassai Napló*, 1925. július 23., 5.

demokrata Munkáspárt listájának választására biztatta volna támogatóit, két befutó helyet kért a prágai vezetéstől.⁴²⁹ Ezt azonban Dérerék – a magyar szociáldemokrata párt helyzetét látva joggal – sokallták, ezért az egyezség meghíúsult. Így a párt szeptember 6-án Komáromban tartott IV. kongresszusán olyan határozat született, amely szerint a magyar szociáldemokraták végül a természetes partnerükkel, a német szociáldemokráciával közösen indulnak a választásokon, de egyben kimondták a csehszlovák szociáldemokratákkal való együttműködés szükségét is.⁴³⁰ Elképzelésük az együttműködés eredményét illetően az volt, hogy a képviselőházba egy magyar, a szenátusba pedig egy német politikust juttatnak majd be.⁴³¹ Csakhogy a német testvérpártnak más elképzelései voltak, így a szorult helyzetben lévő magyar szociáldemokraták kénytelenek voltak elfogadni azt, hogy ne külön listát állítsanak, hanem a szudétánémet Deutsche Socialdemokratische Arbeiterpartei neve alatt induljanak. Sőt azt is le kellett nyelniük, hogy eredeti terveikkel szemben nem ők adták az érsekújvári választókerületi lista első helyezettjét, hanem a németek. Így Fehér Ferenc csak a második, Schulcz Ignác pedig a harmadik helyet kapta a listavezető Heinrich Kalmár mögött. A kassai választókerületben Borovszky helyett szintén a németek jelöltje, Paul Wittich került az első helyre.⁴³²

Szociáldemokrata választási plakát (NA, f. AMV-PMV 225, k. 656.)

429 SNA, f. PR BA, k. 750, situačná správa za tretí štvrťrok 1925.

430 A Reggel, 1925. szeptember 8., 3.

431 Manfred: Deutsche 2, i. m. 147. dok., 384.

432 ŠA Nr, f. KVK 1925, k. 1. Úřední list Republiky Československé ze dne 4. listopadu 1925, č. 251, s. 5546-47.

A szocialista köztársaság jelszavát a zászlajukra tűző magyar szociáldemokraták választási bukása előre megjósolható volt, hiszen a csehszlovák belügyi szervek által készített rendszeres havi, illetve negyedéves politikai helyzetjelentések szerint a párt a választásokat megelőző hónapokban szinte semmiféle aktivitást sem mutatott.⁴³³ Ehhez még belső problémák is járultak, hiszen a Kassán nagy elismertségnek örvendő Borovszky haragban állt a pártvezetéssel, s ellenezte a csehszlovák testvérpárthoz való közeledést. Még nagyobb gondot okozott azonban a Bräuer Géza által vezetett lévai csoport, amely mintegy fél évvel a választások előtt, 1925 áprilisában bejelentette, hogy szakít a már úgyszólván megszűnőben lévő magyar szociáldemokrata párttal, s Független Szocialista Munkás és Földműves Párt néven új pártot hoz létre. A párt nevében lévő „független” jelző azonban elfedte a valóságot, hiszen a választások előtti hetekben megjelenő és összesen négy számot megérő pártlapjuk, a Népszava nyíltan a csehszlovák szociáldemokrácia mellett kampányolt. Sőt mi több, a lap hasábjain Dérerék és a csehszlovák szociáldemokraták támogatására szólította fel az olvasókat a köztársasági magyarok mozgalmának alapítója, Csánki Aladár is.⁴³⁴

A választási kampány finisében némileg megelégnült a magyar szociáldemokrácia tevékenysége, s a dél-szlovénországi gyűléseken többek között Garbai Sándor⁴³⁵ és Kunfi Zsigmond⁴³⁶ is több ízben megjelent. A párt lapja a kormánypolitika mellett elsősorban a kommunistákat támadta, hiszen a magyar munkásság szavazataiért folyó versenyben ők látszottak a fő vetélytársnak. A kései kampány azonban nem tudta feledtetni az előző évek lagymatag politikáját, s a választásokon Fehérék csúfosan elbuktak. A német szociáldemokrácia 9-es számú listájára Szlovákiában összesen alig több mint ötezer szavazat érkezett,⁴³⁷ a magyar szociáldemokraták pedig parlamenti mandátum nélkül maradtak.

Az eredmények a választók oly mértékű elpártolását jelezték, amely még a párt ellenfeleit is meglepte. A magyar szociáldemokrácia súlyos kudarcát jelzi, hogy a közös lista a rá eső szavazatok mintegy harmadát abban a Pozsonyban gyűjtötte be, ahol a német nemzetiségű lakosság számosabb volt, mint a magyar. A magyar jellegű településeken viszont csak minimális volt a támogatottságuk: a Dunaszerdahelyi járásban 207, a Komáromiban 710 szavazatot kapott, Kassa városában, amely a magyar baloldal egyik centruma volt, pedig csak 235 voksot gyűjtött be.⁴³⁸ Különösen riasztó ez a visszaesés az 1920-as választások eredményeivel összehasonlítva, hiszen akkor Délnyugat-Szlovákia legmagyarabb járásában a magyar-német szociáldemokrácia átlagban 50%-ot megközelítő eredményt ért el, 1925-ben viszont csak 1% körüli eredménnyel zárt. Az Ógyallai járásban 57,3%-ról 0,4%-ra, a Párkányiban 48,3%-ról 0,6%-ra, a Zselíziben pedig 62,5%-ról 0,1%-ra esett vissza, s ezekben a járásokban a csehszlovák szociáldemokrácia is több szavazatot kapott, mint a magyar.

433 Kivételt gömöri kampányuk jelentett, amelyen Garbai Sándor is feltűnt egy gyűlés erejéig. Vö. NA, f. AMV-PMV 225, k. 455, 225-455-4.

434 Népszava, 1925. október 25., 3.

435 Garbai Sándor (1879–1947) – szociáldemokrata politikus, a Tanácsköztársaság Forradalmi Kormányzótanácsának elnöke. 1920-tól először pozsonyi, majd bécsi emigrációban élt.

436 Kunfi Zsigmond (1879–1929) – szociáldemokrata politikus, az őszirózsás forradalom után először közjóléti, majd oktatási miniszter, a tanácskormány alatt pedig közoktatási népbiztos volt. 1919-től a bécsi magyar emigráció egyik vezéralakja volt.

437 Šuchová: Průlom, i. m. 560.

438 ŠA Nr, f. KVK 1925, k. 1. Výkaz výsledku volieb do poslaneckej snemovne

1. táblázat. A magyar–német és a csehszlovák szociáldemokrácia százalékos eredményei az 1920-as és 1925-ös parlamenti választásokon Pozsonyban, valamint az érsekújvári választókerület néhány olyan járásában, amelyben a magyarok aránya 1921-ben meghaladta a 80%-ot.

	A magyarok aránya (1921)	1920		1925	
		Német–magyar szocdem %	Csehszlovák szocdem %	Német–magyar szocdem %	Csehszlovák szocdem %
Pozsony	23,6	31,2	17,9	3,0	9,8
Somorjai j.	87,3	32,4	7,3	1,8	1,3
Dunaszerdahelyi j.	94,3	33,8	1,8	1,1	0,8
Komáromi j.	92,3	46,2	2,1	2,6	1,7
Ógyallai j.	84,9	57,3	2,6	0,4	1,0
Párkányi j.	93,8	48,3	8,6	0,6	2,3
Zselízi j.	93,5	62,5	0,3	0,1	1,0
ÁTLAG (Pozsony nélkül)	91,0	46,5	3,7	1,1	1,4

A csúfos választási vereség a párt jövőjének az átgondolására készítette a pártvezetést. Az irány kérdése azonban ekkor már nem volt kérdéses, s a párton belül meghatározóvá vált a csehszlovák szociáldemokráciához való közeledés igénye. A magyar szociáldemokráciának az egységes csehszlovák szociáldemokráciába való beolvadása és az egységes baloldal kialakulása gyakorlatilag a köztársaság megszületésétől fogva élő kérdés volt. Ennek legfőbb akadályát éveken keresztül a csehszlovák szociáldemokrácia erős nemzeti elkötelezettsége jelentette, amely miatt a magyar baloldal sokáig ódzkodott ettől a lépéstől. Ezt fejezte ki Mayer Samu egyik 1923-as nyilatkozata is, aki az egységet sürgető kérdésre a következőket válaszolta: „Nézetem szerint csak akkor állíthatunk fel őszinte és becsületes egységes frontot, ha a pártokban magunkban megcsináljuk az egységet és közös programot dolgozunk ki. A magyar szociáldemokrata párt az igazi internacionális párt. Küzd minden reakció ellen, akár Hlinka-pártnak, Horthy-kurzusnak, keresztényszocialista vagy kommunista pártnak hívják is azt, ugyanúgy küzd azonban a csehszlovák reakció ellen is. Abban a pillanatban, mihelyt a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt visszatér a brünni programhoz,⁴³⁹ az egységes front az egész vonalon helyre van állítva.”⁴⁴⁰ Annak, hogy a húszas évek közepén a magyar szociáldemokrácia mégis közeledni kezdett a csehszlovák párthoz, mégsem a Mayer által várt változás volt az oka – hiszen a prágai központú párt következetesen kitartott csehszlovák irányultsága mellett –, hanem pragmatikus megfontolások. Magyar részről a párt életképtelensége, csehszlovák részről pedig elsősorban az 1925-ös választások után kialakult helyzet. Az ugyanis, hogy 1926 tavaszán az össznemzeti csehszlovák kormány megbukott, és egy tisztán polgári kormány alakult, a csehszlovák szociáldemokrácián belül előtérbe helyezte a baloldal összefogásának és a nemzetiségi testvérpártok felé való nyitás aktualitását.

439 Mayer itt az osztrák szociáldemokrácia 1899-ben Brünnben elfogadott programjára gondolt, amely a nemzetiségi kérdés megoldását a nemzetiségi autonómiák talaján képzelte el.

440 A Reggel, 1923. június 10., 4.

A magyar szociáldemokrácia szempontjából a közeledés végeredménye a párt önállóságának feladása és a csehszlovák szociáldemokráciába való beolvadás volt, amely folyamatnak a részleteiről viszonylag kevés információval rendelkezünk. Az azonban bizonyos, hogy ennek során a szociáldemokrácia régi vezetői (Mayer Samu, Borovszky Géza és Molnár Miklós) némileg háttérbe szorultak, s a választások után a párt ügyvezetőjének a szerepét betöltő Fehér Ferencnek és a feltörekvő Schulcz Ignácnak jutott benne meghatározó szerep. Ők amúgy is jó kapcsolatokat ápoltak a szlovák szociáldemokrácia erős emberével, Ivan Déerrel, ami szintén fontos tényező volt az egyesülés folyamatában. A magyar szociáldemokrácia részéről az első konkrét impulzust a csehszlovák párttal való egyesüléshez a párt komáromi szervezete adta meg, amely az 1926. március 21-én megtartott közgyűlésén arra szólította fel a központi vezetést, hogy „keresse meg az Országos Pártvezetés a Csehszlovák Köztársaság területén működő valamennyi szociáldemokrata pártot, hogy minden lehető kövessenek el a szociáldemokrata pártok egységfrontja, azaz egyesítése érdekében”.⁴⁴¹ A felhívás ugyan az összes szociáldemokrata pártot érintette, de az 1925-ös választásokon a polgári pártokkal nemzeti koalíciót alkotó lengyel szociáldemokrácia,⁴⁴² illetve az önállóságát feladni semmiképpen nem kívánó DSAP egész más helyzetben lévén, nem volt érdekelt az egyesülésben. Így a prágai központ csupán a szorult helyzetben lévő magyar párttal kezdte meg a tárgyalásokat, amelyek az ún. „úri koalíció” létrejöttével egy időben, 1926 őszén gyorsultak fel. A tárgyalások során a prágai vezetők tökéletesen kihasználták a magyar szociáldemokrácia reménytelen helyzetét, amelynek eredményeként a magyar félre nézve rendkívül hátrányos megoldás született. A Fehér Ferenc vezette magyar szociáldemokrata küldöttség és a ČSDSD Antonín Hampl vezette küldöttsége által 1926. október 15-én Prágában aláírt ún. Egységokmány⁴⁴³ ugyanis nem két egyenrangú fél megegyezését tükrözte, hanem a magyar szociáldemokrácia teljes önfeladását és kapitulációját. Az egyezés értelmében ugyanis a magyar fél (a ČSDSD és a lévai Független Szocialista Munkás és Földműves Párt) nem külön szervezeti egységként olvadtak be a csehszlovák pártba, hanem először feloszlatták önmagukat, s tagjaik egyénileg léptek be a csehszlovák pártba. Az egyedüli engedmény Prága részéről az volt, hogy ha a teljes jogú tagként felvett magyar nemzetiségű szociáldemokraták bármely településen a szervezett tagság legalább 10%-át elérték, akkor ott külön alosztályt alkothattak. A külön magyar alosztályok azonban semmiféle politikai önállósággal nem rendelkeztek, önállóan nem vehettek fel vagy zárhattak ki tagokat, nem állíthattak önálló jelöltlistákat és nem nyilatkozhattak a párt nevében. Az egységokmány továbbá rögzítette azt is, hogy a párt magasabb fórumain és jelöltlistáin a magyar tagok arányos képviselőre tarthatnak igényt, amitől csak taktikai okokból lehet eltérni. A ČSDSD központi végrehajtó bizottsága ezenfelül kötelezte magát arra, hogy a szervezeti nyomtatványokat magyar nyelven is kiadja, és vállalta egy magyar nyelvű pártlap kiadását.

Az Egységokmány aláírása után alig tíz nappal, 1926. október 24-én Érsekújvárott megtartották a magyar szociáldemokrácia utolsó kongresszusát, amelynek egyedüli napirendi pontja a csehszlovák szociáldemokráciához való csatlakozás volt. Ennek szükségességét Schulcz Ignác és Fehér Ferenc fejtette ki a küldöttek előtt.⁴⁴⁴ A kongresszus ezután kimondta a ČSDSD és a

441 SNA, f. PR BA, k. 231, 19737/1926.prez.

442 A Lengyel Szocialista Munkáspárt 1925-ben a Lengyel Néppárttal, a Sziléziai Néppárttal és a Sziléziai Katolikusok Szövetségével együtt Lengyel Népi- és Munkásszövetség néven alkotott – ideológiai szempontból meglehetősen heterogén – koalíciót.

443 Csehszlovákiai Népszava, 1936. november 7., 5.

444 A Reggel, 1926. október 26., 3.

tagság csatlakozását a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárthoz, amely bejelentéshez a lévai független szocialisták és a prágai Népszava-csoport⁴⁴⁵ is csatlakozott.⁴⁴⁶ A kongresszus a csehszlovák szociáldemokrácia október 31-i szlovenszói kongresszusára a lévai csoportot képviselő Simai Miklós mellett Schulcz Ignácot, Fehér Ferencet jelölte, amely személyi összetétel már jelezte azt, hogy az egyesülés után kik lesznek a magyar szociáldemokrácia meghatározó személyiségei.

4.2. A MAGYAR SEKCIÓ HELYZETE AZ ORSZÁGOS SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRTBAN

A csehszlovák szociáldemokrácia 1927. április 15–18-án Prágában megtartott kongresszusán már a szlovákiai magyar baloldal küldöttei – a kassai Farkas Zoltán és a pozsonyi Fehér Ferenc – is részt vettek. Azonban nem a magyar szociáldemokrácia jogán, hanem a szociáldemokrácia járási szervezeteinek küldötteiként. Az pedig, hogy a kongresszus hivatalos programjában a magyar szociáldemokraták csatlakozásáról – Farkas Zoltán⁴⁴⁷ rövid felszólalásán kívül – egyetlen szó sem esett, azt a mellőzést és elhallgatást is előre jelezte, ami a magyar szekció helyzetét a párton belül a következő években végigkísérte.⁴⁴⁸

1927 elején megkezdődött a magyar szociáldemokrácia önálló helyi szervezeteinek felszámolása és a tagság átlépése a csehszlovák pártba. Ennek a folyamatnak fontos állomása volt a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt Országos Magyar Szervezőbizottságának (OMSZ) létrehozása, amelybe a magyar alosztályok delegálhattak tagokat.⁴⁴⁹ Az OMSZ feladata elsősorban a magyar alosztályok összefogása és azok igényeinek a pártvezetés felé való tolmácsolása volt. Az OMSZ első elnökének a tapasztalt kassai szociáldemokratát, Molnár Miklóst választották, az ő szerepe azonban a szervezőbizottság életében kicsi volt, s az irányító szerepet a titkári szerepkört betöltő Schulcz Ignác játszotta. A szervezőbizottság feladata az első években elsősorban az önálló pártszervezet likvidálása és az új struktúra kiépítése volt. Ez az átmeneti időszak 1930-ig tartott, amikor a magyar szociáldemokrácia Érsekújvárbán megtartott országos kongresszusán új szervezőbizottságot választottak, amelynek az élén immár Schulcz Ignác⁴⁵⁰ állt, a titkári szerepet pedig az érsekújvári Ölveczky József töltötte be. A 17 tagú bizott-

445 Magáról a Népszava-csoportról semmilyen forrással nem rendelkezünk.

446 *Csehszlovákiai Népszava*, 1936. december 20., 1.

447 Farkas Zoltán (1881. november 4., Erdőbénye – 1945. január, Auschwitz) – jogász, politikus. Jogi tanulmányai elvégzését követően a kassai ügyvédi kamara tagja lett. A két világháború között a szlovákiai magyar szociáldemokrácia egyik vezető személyisége volt. 1929-ben a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt listáján szenátori mandátumot szerzett. A húszas évek második felében tagja volt a városi képviselő-testületnek. Miután 1938-ban Kassa visszakerült Magyarországhoz, Kistarcsára internálták, ahol több mint egy évet raboskodott. Szabadulása után nem engedték, hogy visszaköltözzön Kassára, így Budapesten élt, ahonnan 1944 nyarán Auschwitzba hurcolták. Feltételezhetően a haláltábor evakuálása során, 1945 januárjában vesztette életét.

448 A Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt 1927 és 1929 közötti tevékenységét összefoglaló kiadvány sem tartalmaz említést a magyar szociáldemokrácia beolvadásáról. Vö. *Zpráva o činnosti Československé sociálně demokratické strany dělnické v letech 1927–1929*. Praha, Ústřední výkonný výbor ČSDS, 1930.

449 NA, f. AMV-PMV 225, k. 456, 20151/26prez.

450 Schulcz Ignác (1894. március. 21., Galánta – ?, New York) – politikus, szépíró. Az 1918-as államfordulat előtt Budapesten volt nyomdászinas, majd részt vett az 1918–1919-es forradalmakban, amelyek bukása után rövid időre börtönbe került. Csehszlovákiába költözött át, ahol 1920-ban bekapcsolódott a szlovenszói magyar szociáldemokrácia munkájába. Politikai karrierje a nyomdászok szakszervezetének titkáráként kezdett felfelé ívelni. Miután a magyar szociáldemokrácia beolvadt a prágai központú ČSDS-be, az aktivista magyar szekció meghatározó

ság összetétele jól jelezte, hogy a magyar szociáldemokrácia súlypontja továbbra is Pozsonyban, illetve Délnyugat-Szlovákiában volt, hiszen Ipolyságnál keltebből csak a két tekintélyes kassai vezető, Molnár Miklós és Borovszky Géza voltak a bizottság tagjai. Pozsonyt Schulczon kívül Fehér Ferenc, Steindl Fülöp, Perl Artúr és a hadirokkantak képviselője, Fehér Mátyás képviselte, a Csallóközti Farkas Gyula, Gálik Antal, Csizmazia György, Galla Ferenc, a nyugati régió egyéb közsegeit Safra József, Sámson Mihály, Meitner Soma és Babos István, Lévát Simai Miklós, az ipolysági régiót pedig Préter János. Rajtuk kívül hivatalból tagja volt az OMSZ-nek Farkas Zoltán szenátor, Ölveczky József párttitkár és a *Csehszlovákiai Népszava* két szerkesztője, Surányi Géza⁴⁵¹ és Váradi Aladár.⁴⁵²

A meghatározó azonban mindenképp Schulcz szerepe volt, aki egyfajta közvetítő lett a prágai vezetés és a magyar csoport között, s így tevékenysége erősen rányomta bélyegét a magyar szociáldemokrácia megítélésére. Ez a galántai születésű nyomdász közéleti pályáját a budapesti vörössérség parancsnokának a helyetteseként kezdte, a pozsonyi nyomdászok szakszervezetének titkáráként csinált karriert, s a Typographia nyomdávállalat egyik fő részvényeseként gazdagodott meg. A pártbeli munkatársa, Fehér Ferenc által írt utólagos jellemzés,⁴⁵³ amely szerint Schulcz „egy személyben várospolitikus,⁴⁵⁴ költő,⁴⁵⁵ író, tudós, zsidó Schulcz Ignác, magyar

alakja, az Országos Magyar Szervezőbizottság titkára, majd elnöke lett. Tagja volt Pozsony képviselő-testületének, 1935-től pedig a csehszlovák nemzetgyűlés képviselőházának. Írásait a *Csehszlovákiai Népszavában* publikálta. Publicisztika mellett verseket írt és adott ki Sándor Ernő néven. 1938 novemberében elhagyta Csehszlovákiát és Nyugat-Európában, majd az USA-ban telepedett le. Alapítója és titkára volt a Csehszlovákiai Demokratikus Magyarok Szövetségének, amely jó kapcsolatokat ápol az Edvard Beneš által vezetett csehszlovák emigrációval. A háború befejezése után a csehszlovák ENSZ-delegáció tanácsadójaként tevékenykedett. Az Egyesült Államokban hunyt el.

451 Surányi Géza (1890. február 7., Kondoros – 1956, Budapest) – publicista, lapszerkesztő. A Magyar Tanácsköztársaság bukását követően emigrált Csehszlovákiába, ahol bekapcsolódott a csehszlovák szociáldemokrácia munkájába. A magyar aktivista szekció lapjának, a *Csehszlovákiai Népszavának* a szerkesztője és egyben az Országos Magyar Szervezőbizottság egyik vezető személyisége. A Csehszlovákiai Magyar Újságírók Szindikátusának és a Magyar Újságírók Szövetségének egyik vezetője, a Masaryk Akadémia titkára és a *Magyar Figyelő* című lap felelős szerkesztője is volt. A *Csehszlovákiai Népszaván* kívül a kormánypárti *A Reggel* és a *Magyar Újság* című lapokban publikált. Főleg történeti, irodalomtörténeti jellegű tanulmányokat, valamint novellákat írt. Fő műve a Váradi Aladárral közösen kiadott *A magyar múlt és jelen* című, 1928-ban megjelent munka volt. 1945 után Magyarországon élt.

452 Váradi Aladár (1890. október 28., Lőcse – ?) – újságíró. A két világháború között a magyar szociáldemokrácia lapjának, a *Csehszlovákiai Népszavának* volt az egyik kiadója és szerkesztője. 1930-tól tagja volt a csehszlovák szociáldemokrácián belül működő magyar aktivista szekciót vezető Országos Magyar Szervezőbizottság elnökségének. Fontos posztokat töltött be a Masaryk Akadémiában, a Csehszlovákiai Magyar Újságírók Szindikátusában, és elnöke volt a Szlovenszói Magyar Munkásakadémiának. Fő műve a Surányi Gézával közösen írt *Magyar múlt és jelen* című, a csehszlovák nemzetiségi politikát támogató könyv volt. Szerkesztője és nagy részben szerzője volt a Masaryk 75. születésnapja alkalmából megjelent magyar nyelvű Masaryk-albumnak, s szerkesztette a Masaryk műveit magyarul megjelentető sorozatot. 1938. október 24-én elhagyta Csehszlovákiát, s Párizsban, majd Londonban telepedett le, ahol a Csehszlovák Nemzeti Bizottság, majd a csehszlovák kormány fizetett alkalmazottja, s egyben a magyar ügyekben az egyik fő bizalmi tagja volt. Alapító és elnökségi tagja volt az emigráns csehszlovák kormány törekvéseit támogató Csehszlovákiai Magyarok Angliai Szövetségének. 1945-től Magyarországon, 1947-től pedig Csehszlovákiában élt. A '48-as kommunista hatalomátvételt követően Svédországba emigrált.

453 Fehér Ferenc visszaemlékezése Schulcz Ignácra. OSZK Kézirattár, fond 131, 131/14.

454 Több cikluson keresztül a pozsonyi képviselő-testület tagja volt.

455 Verseit Sándor Ernő név alatt publikálta. Legismertebb kötete a *Vér folyó partján* a hedonista Schulczcal szemben az osztálynyomatás igája alatt szenvedő Sándor Ernő világát ábrázolja. „Régi igazság, hogy csak a szenvedés kristályosíthatja a lelket, finomítja az idegeket és megértővé teszi az embert. Sándor Ernő szenvedett és ezért megérti a szenvedést” – írta kötetéről a baloldali sajtó. *Csehszlovákiai Népszava*, 1927. október 23., 2.

Sándor Ernő, páholymester, országpolitikus, főszerkesztő, bankember, szövetkezet alapító, színházi mecénás, kijáró bonviván, zsidó hitközségi pártfogó, barát és rendőrspicli”,⁴⁵⁶ egy sokoldalú, de nem túl gerinces embert rajzol elénk, aki a pozsonyi éjszakai élet ismert alakjaként két kézzel szórta a pénzt. Schulcz az OMSZ titkáráráként és Ivan Dérer szlovák szociáldemokrata politikus bizalmi embereként gyakorlatilag a prágai pártvezetés meghosszabbított kezévé vált, aki – a rendelkezésre álló forrásaink szerint – a magyar szociáldemokrácia érdekei helyett elsősorban saját politikai érvényesülésének az építését tartotta elsődlegesnek.

Schulcz Ignác (*Csehszlovákiai Népszava*, 1935. június 2., 1.)

Az 1930-as érsekújvári kongresszus tulajdonképpen lezárta a csehszlovák pártba való beolvadás átmeneti időszakát, s így lehetőséget adott annak értékelésére is, mennyire igazolták az eredmények a várakozásokat. A magyar szociáldemokrácia csatlakozását illető prágai elvárások közül az egyik legfontosabb minden bizonnyal az volt, hogy az integráció elősegítheti a CSKP térnyerése elleni harcot. Különösen fontos szerepet tulajdonítottak ennek Kassán, ahol bíztak a magyar munkásvezérek tapasztalatában, s abban, hogy a szociáldemokrácia ismét megfelelő alternatívát tud majd nyújtani azoknak a magyar munkásoknak, akik 1925-ben a kommunistákra szavaztak.

⁴⁵⁶ Bohém, költelező magatartását a csehszlovák források is megerősítik. Lásd AUTGM, f. T. G. Masaryk, k. 393, 8. zv. 1666/31.

Kezdetben úgy tűnt, hogy ezek az elvárások teljesülni is fognak, hiszen az 1927 második felét illető rendszeres kassai belügyi jelentések arról számolnak be, hogy egyre többen állnak át a kommunistáktól a szociáldemokratákhoz. „A városi munkásság többsége amúgy is magyar anyanyelvű, s a magyar elvtársak jobban felkészültek, politikailag öntudatosabbak. Ennek is köszönhető, hogy Kassán egyre jobbak a párt kilátásai”⁴⁵⁷ – jegyezte meg az egyik ilyen jelentés. A várt átrendeződés azonban mégsem következett be, az pedig, hogy a magyar szociáldemokrata vezetők egyre erősebb pozíciókat építettek ki maguknak a kassai vezetésen belül, a szlovák elvtársak féltékenységéhez vezetett, s konfliktusokat generált a helyi pártvezetésen belül.⁴⁵⁸ Nem beszélve azokról az ellentmondásokról, amelyek a nemzetiségi kérdés rendezését illetően a magyar és a szlovák párttagok között feszültek.

Pedig a magyar szociáldemokrácia önfeladására viszonylag a legjobb időben került sor, hiszen az 1926 őszétől a kormánykoalíció kívülre került ČSDSD-nek nem kellett vállalnia a felelősséget a kormány cselekedeteiért, s ezáltal a nemzetiségi kérdést illetően „könnyebben lehetett nagyvonalú”. Ennek egyébként mutatkoztak is jelei, bár a változások inkább csak a felszínt súrolták. Ezt igazolja a csehszlovákiai szociáldemokrata pártok 1928. január 28–29-én Prága Smíchov nevű negyedében megrendezett első és egyetlen közös kongresszusa is, hiszen az ott létrejött látványos egyetértés csak úgy alakulhatott ki, hogy a kongresszus leginkább a szociális kérdésekkel foglalkozott, a nemzetiségi kérdés viszont alig került napirendre.⁴⁵⁹ Nem csoda, hogy bár a kongresszus a maga idejében fontos, az egységes baloldal kialakulása felé tett lépésnek látszott, ám a folyamat megrekedt. Ha a kongresszus résztvevőinek összetételét megvizsgáljuk, érzékelhetjük azokat a hátrányokat is, amelyek a magyar szociáldemokrácia önfeladásából származtak, hiszen míg a német, lengyel és kárpátaljai szociáldemokrácia önálló szubjektumként vehetett részt az eseményen, addig a magyar szociáldemokraták csak a csehszlovák pártdelegáció tagjaiként. Így a 447 küldöttből 270 volt csehszlovák nemzetiségű, 194 német, 8 lengyel, 5 ruszin és csupán 4 magyar.⁴⁶⁰ Nem véletlen tehát, hogy a kongresszusról mindenki csak cseh–német kongresszusként beszélt,⁴⁶¹ s a rendezvény tulajdonképpen csak a csehszlovák és német szociáldemokrácia közeledése szempontjából volt fontos. Bár Schulcz is felszólalt, a magyar kisebbség gondjairól nem beszélt, hanem a csehszlovák szociáldemokráciával való „egyesülést” dicsérte, s a szlovákiai közállapotok elmaradottságát bírálta.⁴⁶² A kongresszuson létrehozták a Csehszlovákiai Szociáldemokrata Pártok Közös Bizottságát, abba azonban magyar nemzetiségű személy nem került be.

Annak legjobb fokmérőjét, hogy Prága szempontjából mennyire volt eredményes a magyar szociáldemokrácia beolvadása az országos pártba, a választási eredmények jelentik. Még akkor is, ha a csehszlovák szociáldemokráciára leadott magyar szavazatok számát lehetetlen pontosan meghatározni. Az 1929-es előrehozott parlamenti választásokat a csehszlovák szociáldemokrácia bizakodással várta, hiszen ellenzéki pozícióból hálásabbnak bizonyult politizálni, s a kommunista propagandával is jobban fel tudták venni a versenyt. Némi remény a magyar szekció előtt is felcsillant, hiszen Schulcz az érsekújvári, Borovszky pedig a kassai választókerületben

⁴⁵⁷ NA, f. AMV-PMV 225, k. 455, 225-455-5.

⁴⁵⁸ Uo.

⁴⁵⁹ Vö. Hahn, Fred: Die deutsche sozialdemokratische partei im Tschechoslowakischen Staat. Von Negativismus zum Aktivismus. In: Hausteil, Ulrich–Strobel, V. Georg–Wagner, Gerhard (Hrsg.): *Ostmitteleuropa. Berichte und Forschungen*. Stuttgart, Klett-Cotta, 1981, 359.

⁴⁶⁰ Sator: *Némecká*, i. m. 27.

⁴⁶¹ Manfred: *Deutsche* 3, i. m. 46. dok., 123.

⁴⁶² *Csehszlovákiai Népszava*, 1928. február 15., 1–2.

a lista második helyére került,⁴⁶³ igaz, ahhoz, hogy bekerüljenek a képviselőházba, önmagát kellett volna felülmúlnia a pártnak. A *Csehszlovákiai Népszava* a választások előtti kampányában elsősorban a CSKP-hoz korábban elpártoltak visszatérését szorgalmazta, miközben már hetekkel a választások előtt megelőlegezte a magyar szociáldemokrácia győzelmes előretörését.⁴⁶⁴ Miközben a csehszlovák szociáldemokráciát s különösen Ivan Détert a magyar munkásság legelhivatottabb védelmezőjeként igyekeztek beállítani, kampányuk nem nélkülözte az ellenfelek lejáratását sem. Kommunikációjukban a magyar polgári oldalt álmagyarnak, álkereszténynek, álkisgazdának stb. minősítették, a Hlinka-pártot magyargyűlölőnek, az Agrárpártot pedig Csomorral együtt hazugnak.⁴⁶⁵

Dérerék várakozásai részben beigazodtak, hiszen az 1929 októberében lezajlott választások a CSKP visszaesése mellett a szociáldemokrácia előretörését hozták. A baloldali párt ugyanis Szlovákiában 126%-kal szerzett több szavazatot, mint 1925-ben, s az összes szavazat 9,55%-át kapta meg. Előretörése Dél-Szlovákiában is kimutatható, ahol körülbelül kétszer annyi szavazatot kapott, mint 1925-ben. Ám ha azon 9 járás eredményeit megvizsgáljuk, ahol a magyar lakosság aránya 1930-ban meghaladta a 70%-ot,⁴⁶⁶ azt látjuk, hogy csupán az ott leadott szavazatok 3,6%-a jutott nekik. Ha pedig ebből leszámítjuk az ottani szlovákok szavazatait, akkor ezekben járásokban átlagban a magyar lakosságnak csupán mintegy 3%-a szavazhatott a szociáldemokráciára. A többségében agrárjellegű, falusias vidékkel szemben némileg jobb eredményeket mutatnak a dél-szlovéniai városok, bár azokban – vegyes jellegük miatt – sokkal nehezebb kimutatni a magyar szavazók preferenciáit. Komáromban, ahol a szociáldemokrácia beágyazódása már hagyományosan erős volt, 1209 szavazatot kaptak, így a város nemzetiségi arányait figyelembe véve a magyarok mintegy 15%-a szavazhatott a szociáldemokrata listára. Ha nem is ilyen arányban, de a fenti járási átlagnál magasabb arányban szavazhattak a magyarok a baloldali listára Pozsonyban, Léván, Losoncon és Kassán is. Számításaim szerint az 1929-es parlamenti választások során a szlovéniai magyar választók mintegy 4%-a adhatta le szavazatát a szociáldemokrácia aktivista magyar szekciójára. Ez a mintegy 10 ezer szavazat, amely a pártra a Szlovákiában leadott voksok kb. 7,5%-át tette ki, feltehetően jóval kevesebb volt, mint amire a párt prágai vezetése a magyar szociáldemokrácia integrálása előtt számított. Persze, a csehszlovák szociáldemokrácia sem volt egyáltalán nagyvonalú a Magyar Szervezőbizottsággal szemben, hiszen tagjai a képviselőházi listán egyetlen befutó helyet sem kaptak, s csupán a rendkívül jó választási eredményeknek volt köszönhető, hogy Farkas Zoltán kassai ügyvéd bejutott a szenátusba. Ugyanez a képviselőházi választásokon azonban sem Schulcznak, sem Borovszkynak nem sikerült.

Az 1930-as érsekújvári kongresszus győzelmes propagandája ellenére az OMSZ szervezési szempontból sem ért el nagy eredményeket. Az 1926-os állapothoz képest, amikor a magyar szociáldemokráciának 42 alapszervezete volt, 1930-ra ugyan 83-ra tudták növelni ezek számát, de a magyar szekció taglétszáma így sem haladta meg a 4 ezer főt. A legnagyobb gondot azonban a tagság összetétele jelentette, amelyről egy csehszlovák jelentés is a következőket mondta: „a tagság eléggé kétes egyének köréből származik, jelentős számban az ún. politikai emigránsok közül, akik a párttagságukat nemritkán különböző előnyök (állampolgárság, mun-

463 Osyková: *Volebné*, i. m. 183.

464 *Csehszlovákiai Népszava*, 1929. október 24., 1.

465 Uo. 6.

466 A Somorjai, Dunaszerdahelyi, Komáromi, Ógyallai, Párkányi, Zselizi, Feledi, Tornaljai és Királyhelmeci járás adatait vettük figyelembe.

kahely, segélyek stb.) megszerzésére használják, hogy azután elhagyják a pártot és más pártokban keressenek egyéni érvényesülést.”⁴⁶⁷ Különösen magas volt a párttagok aránya a tanítók és egyéb állami alkalmazottak körében, de ez nem magyar sajátosság volt, hanem általános csehszlovákiai jelenség, hiszen húsz éven keresztül ugyanazon pártok voltak kormányon, és egyes reszortok valósággal egy-egy párt „hitbizományává” váltak.⁴⁶⁸ A magyar szekció másik problémáját a sajtója jelentette, hiszen a 2 ezer példányban kiadott *Csehszlovákiai Népszava* eléggé unalmas és minimális befolyással bíró lap volt, amelyet a kormányhoz túlságosan is lojális Váradi Aladár és Surányi Géza páros szerkesztett. Mivel a két szerkesztő meglehetősen magas havi apanázsban részesült (2 ezer korona), a lap pedig ráfizetéses volt, ez még tovább növelte a magyar szekció fenntartására fordított terheket, hiszen az Országos Magyar Szervezőbizottságnak semmiféle önálló jövedelemforrásai nem voltak. Vagyis – állapította meg a fent már idézett jelentés – a magyar „frakció nemcsak hogy alássa a csehszlovák szociáldemokráciának a magyar irredentizmus elleni akcióképességét, hanem anyagilag is jelentősen megterheli a pártot, így az ilyen együttélés előnyei igencsak megkérdőjeleződnek”.⁴⁶⁹

A szociáldemokrata eszmék terjesztésében fontos szerepet kaptak a párt által fenntartott munkásakadémiák. A magyar szekció szinte minden nagyobb településen működtetett ilyen, amely gazdag művelődési programmal igyekezett magához vonzani az érdeklődőket. Ezek közül elsősorban a különféle előadás-sorozatok kaptak jelentőséget, amelyeken a kor vezető csehszlovák politikusai (pl. Ivan Déter) éppúgy megszólaltak, mint a baloldalhoz besorolható magyarországi írók (pl. Kassák Lajos).

Az OMSZ igazi gondját azonban az jelentette, hogy noha 1929-től tkp. a kormánykoalíció tagja volt, érdekérvényesítő ereje a nullával volt egyenlő. Az országos pártvezetésben szlovák politikus is alig volt,⁴⁷⁰ magyar pedig egyáltalán nem jutott be. A szlovákiai tartományi elnökségnek a harmincas években már Schulcz is a tagja volt, a végrehajtó bizottságnak pedig további 3-4 magyar tagja is akadt, ám ez mit sem ért, hiszen a CSSZMP centralista felépítése miatt a „dolgozók” Prágában dőltek el. Mindez azt eredményezte, hogy a szervezeti önfeladást a „magyar program” feladása követte. A magyar szociáldemokrácia az évek során jelentősen elfordult eredeti, a csehszlovákiai nemzetek önkormányzatát követelő programjától, s fokozatosan hozzádomult az anyapárt centralista, a Csehszlovák Köztársaság érvényes szerkezetét és nemzetiségi politikáját konzerválni kívánó programjához. Sőt mi több, a magyar szervezőbizottságnak a kezdeti időszakban nem is volt jól artikulált önálló nemzetiségi programja sem, ami az 1930-as évek elején a párton belül felszínre kerülő viták egyik forrásává vált. Éppen ezért az 1930-as érsekújvári kongresszus után néhány héttel a szűkebb pártvezetés tagja, Váradi Aladár felvázolt a *Csehszlovákiai Népszavában* egy nemzetiségi-kisebbségi programot, amelyet véleménye szerint a csehszlovák szociáldemokráciának képviselnie kellene.⁴⁷¹ A program alapját a nemzeti-

467 AUTGM, fond T. G. Masaryk, k. 393, Naši Madári 8. zv. 1666/31.

468 Plasztikus helyzetleírást nyújt erről a néhai kiváló szlovák történész, Lubomír Lipták, aki szerint „az államigazgatás egyes reszortjai és az állami vállalatok mintha egy-egy párt minisztereinek hosszú távú bérletében lettek volna, akik a megbízható párttagok lerakatát hozták így létre. A vasút és a posta a jobboldali pártok befolyása alatt állt, a belügy alá tartozó hivatalok, a csendőrség és a rendőrség viszont az agrároké volt. Egyes szlovák vállalatoknál és gyáraknál, amelyek cseh bankok tulajdonában voltak, a legkifizetődőbbnek a nemzeti demokratákhoz vagy legalábbis az agrárpártiakhoz való csatlakozás számított.” Lipták, Lubomír: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava, Kalligram, 1998, 111.

469 Uo.

470 A párt 36 tagú végrehajtó bizottságában Szlovákiát egyedül Ivan Déter képviselte. 1930 után ugyan két szlovák tagja volt a végrehajtó bizottságnak, de ez is aránytalanul kevés volt.

471 *Csehszlovákiai Népszava*, 1930. augusztus 17., 1.

ségek önkormányzata, nyelveik államnyelvvé minősítése, a nemzetiségi kultúrára és oktatásra fordított összegek arányossá tétele jelentette. Olyan követelések, amelyek ugyan a hagyományos szociáldemokrata értékekből nőttek ki, de amelyeknek a még mindig a csehszlovák nemzeti értékek mentén felépülő szociáldemokrácián belül nem volt esélyük az érvényesülésre.

A harmincas évek elején az OMSZ-en belül folyó viták téje az volt, hogy milyen mértékben kell és lehet az egységes párton belül megőrizni a magyar szekció önálló arcát. Abban, hogy az OMSZ-nek olykor a prágai központtól eltérő álláspontot is meg kell fogalmaznia, tulajdonképpen egyetértés volt. Abban azonban, hogy ezt milyen módon tegyék meg, már érzékelhető volt véleménykülönbség. A nyugati régió politikusai, Schulcz Ignác, Fehér Ferenc, Surányi Géza és Váradi Aladár a vezető szlovák szociáldemokrata politikus, Ivan Dérer hű követői voltak, s ha jelezték is véleménykülönbségüket, azt óvatosan tették. Ezzel szemben a kassaiak, elsősorban Borovszky Géza⁴⁷² és Farkas Zoltán szenátor nemegyszer kemény, a csehszlovák sajtó szerint ellenzéki hangú megnyilatkozásokat tettek Prága és a szociáldemokrata központ politikájáról. A kormányzat bírálata különösen 1929-től vált problematikus, amikor a csehszlovák szociáldemokrácia ismét a koalíció részévé vált, s így a kormányt illető magyar kritika magára a pártra is visszahullott.

Borovszkyék kritikájának egyik célpontja a megoldatlan állampolgársági kérdés volt, amely téma azért is kellemetlen volt a prágai pártközpontnak, mert 1926-ban épp Ivan Dérer javaslatára fogadott el a nemzetgyűlés törvényt a rendezetlen állampolgárságú személyek helyzetének rendezéséről. A törvény azonban nem vált be, s Borovszkyék a magyar ellenzékkel versengve bírálták a továbbra is ezrek életét megnehezítő helyzetet. A kassai képviselő 1928 őszén, a köztársaság jubileumi ünnepségeinek közepette nyílt levélben fordult Masaryk elnökhöz, amelyben azt fejtegette, hogy nem lehet Csehszlovákia megalakulását felhőtlenül ünnepelni akkor, amikor hontalanok tízezrei élnek bizonytalanságban.⁴⁷³ Október 7-én pedig a párt kassai alapszervezete Borovszky és Farkas szorgalmazására demonstrációt szervezett ez ügyben, amelyen elfogadták a hontalanok Masaryknak címzett memorandumát.⁴⁷⁴

Borovszky és Farkas elégedetlensége azonban nem volt elszigetelt jelenség, sőt az évek múltával egyre inkább meghatározóvá vált a magyar szociáldemokrácián belül, amit a szekció 1930. február 24-én az érsekújvári Munkásotthonban megtartott kongresszusa is igazolt. A kongresszusról a *Csehszlovákiai Népszava*ba került beszámolóból ugyan ez nem derült ki, ám a csehszlovák lapok megdöbbenéssel konstatálták, hogy a magyar szociáldemokraták nem mindenben értenek egyet anyapártjuk és a kormány politikájával. A *Večer* c. lap egyenesen arról írt, hogy a kongresszus bebizonyította, hogy a magyar szociáldemokraták ugyanolyan sovíniszta, mint a nacionalista pártok képviselői, s hogy ebben a tekintetben nem lehet őket összehasonlítani a Csomor vezette magyar kisgazdákkal, akik sokkal lojálisabbak a köztársasághoz.⁴⁷⁵ A cseh és a szlovák sajtó elsősorban Farkas szenátor beszédét emelte ki elrettentő példaként, aki felszólalásában csalódottságáról beszélt a kormány nemzetiségi politikájával kapcsolatban. Meglepő módon azonban Schulcz felszólalását is kritizálták, aki nyíltan szólt a magas munkanélküliségből származó gondokról, illetve bírálta Beneš külpolitikáját is.

472 Egy 1928-as keltezésű rendőrségi jelentés Borovszkyt egyenesen irredentának nevezi, mivel több ízben is kritizálta Prágát, s a felesége (ugyan honnan tudták? – SA) a községi választások során a Magyar Nemzeti Pártra adta szavazatát. Vö. NA, f. AMV-PMV 225, k. 456, 1455/28 pres.

473 *Csehszlovákiai Népszava*, 1928. május 27., 1.

474 *Csehszlovákiai Népszava*, 1928. október 14., 1.

475 NA, f. MZV-VA, *Večer*, 1930. február 26.

A magyar szociáldemokrácián belüli elégedetlenséget jelezték azok a – nem feltétlenül valós, de némi alappal minden bizonnyal rendelkező – hírek is, amelyeket a pozsonyi *Híradó* közölt, s amelyek szerint a szociáldemokrata vezetők egy része úgy érezte, nem teljesültek Prága ígéretei, s a magyaroknak semmiféle súlyuk nincs a párton belül. A lap szerint ezért Kassán az önálló magyar szociáldemokrácia újjáélesztését tervezik.⁴⁷⁶ A hír a rendelkezésünkre álló források alapján inkább a létező elégedetlenség felnagyításának és szerkesztői továbbgondolásának tűnik, ám a törésvonalak kétségkívül léteztek. S továbbra is élt a Pozsony és Kassa közötti vetélkedés is, amelynek egyik jeleként a kassaiak elérték, hogy 1931 és 1935 között ismét saját lapjuk jelenjen meg Farkas Zoltán szerkesztésében, *Világsszabadság* címmel.

A Prágát is nyíltan bíráló kassai magyar szociáldemokraták magatartása feltehetően a helyi cseh-szlovák szociáldemokraták között sem váltott ki jó visszhangot. Részben ennek is volt tulajdonítható, hogy az 1932 áprilisában lebonyolított községi választások során a magyar szekció külön listát állított. Ebben feltehetően az is belejátszhatott, hogy a szlovák baloldaliak vélhetően szívesebben szavaztak egy olyan listára, amelyen nincsenek magyarok, a magyar munkásságot pedig jobban meg lehetett szólítani, ha nem a kormányban fontos szerepet játszó csehszlovák szociáldemokrácia listájára kellett voksolniuk. Ez a taktika eredményesnek mutatkozott, hiszen a kassai szociáldemokrácia az előző választásokhoz képest megkétszerezte szavazatait és az összes szavazat 12,2%-át szerezte meg. A városban leadott 26 ezer érvényes voksból a csehszlovák szociáldemokraták 2 298-at kaptak és ezzel 4 mandátumot szereztek, míg a magyar szekció 964 szavazatot gyűjtött be, s szerzett 2 városi mandátumot.⁴⁷⁷ A közel ezer magyar szavazat az 1925-ös választásokhoz képest mindenképp előrelépést jelentett, hiszen ha a hivatalos népszámlálási eredményeket vesszük figyelembe, akkor a kassai magyar választók mintegy 18%-a voksolt a magyar szociáldemokrata szekcióra, miközben a szlovákoknak csupán a 11%-a adta a ČSDSD-re a szavazatát. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni azt, hogy Kassa valós nemzetiségi összetétele korántsem felelt meg a hivatalos adatoknak, s mint azt az utcai nyelvhasználat és az 1938-as népszéírási is igazolta, a magyarok aránya lényegesen meghaladta a kimutatott 19,8%-ot.

A magyar szekció és az országos párt viszonya azonban továbbra is komoly feszültségeket generált, amelyek az Országos Magyar Szervezőbizottság 1933. február 25–26-i pozsonyi vezetőségi ülésén nyíltan a felszínre kerültek, és szokatlanul heves vitákat váltottak ki.⁴⁷⁸ Az ülésen Molnár Miklóson kívül gyakorlatilag a teljes pártvezetés megjelent (Schulcz Ignác, Fehér Ferenc, Mayer Sám, Csizmazia György, Borovszky Géza, Szobodics József, Surányi Géza, Ölveczky József, Fehér Mátyás, Farkas Gyula, Simai Miklós, Kendi Zoltán stb.), sőt a pártközpont képviselőjében Ivan Dérer is részt vett rajta. A vezetői beszámolókat követően éles vita bontakozott ki, amelyen számos kérdés felmerült, köztük a kassaiak kívánsága, hogy a *Csehszlovákiai Népszava* szerkesztését Pozsonyból a Hernád-parti városba helyezték át, illetve szóba került egy tudományos szocialista folyóirat kiadásának az ötlete is. Az igazi viták azonban arról folytak, vajon az aktuális szervezeti forma (vagyis a magyar szervezőbizottságnak a csehszlovák szociáldemokrácián belül elfoglalt helye) lehetővé teszi-e, hogy a magyarok megvalósítsák saját célkitűzéseiket. A hozzászólások jórészt egybecsengően az adott keretek szűk voltát jelezték, s az a vélemény alakult ki, hogy olyan új szervezeti formát kell találni, amely

476 MOL, K-63, 45. cs. 1932-7/44, 100pol./1932.

477 *Slovenský denník*, 1932. április 26., 3.

478 Az ülésről a *Csehszlovákiai Népszava* is szokatlanul nagy terjedelemben számolt be: *Csehszlovákiai Népszava*, 1933. március 5., 1–6.

lehetővé teszi egy valós kisebbségi program kidolgozását. Rendkívül kritikus hangvétellő volt Farkas szenátor, aki a nemzetiségi problémák nyíltabb felvetésének és egy konkrét kisebbségi program kidolgozásának a szükségességéről, valamint a magyar szekció nagyobb önállóságának kialakításáról is szólt, majd pedig a szenátorként végzett munkájának szelmalomharc jellegére utalva felajánlotta mandátumát a pártnak. Mivel több felszólaló bírálta a koalíció politikáját, amelyben szociáldemokrata értékek nem érvényesülnek, a kormányból való kilépés gondolata is felmerült, amelyre Dérer miniszter a kormánytagság megtartásának szükségességét hangsúlyozva reagált. A vezetőségi ülés eredményét két dokumentum elfogadása jelentette. Az egyik, a nyilvánosságra hozott határozat az OMSZ-nek a pártvezetés iránti teljes bizalmát hangsúlyozta. Valódi jelentősége azonban annak a bizalmasan kezelt memorandumnak volt, amelyet az országos pártvezetőségnek címeztek, s amelyben az OMSZ a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárton belüli mozgásterével való elégedetlenségének adott hangot.⁴⁷⁹ A memorandumban ugyan leszögezték, hogy teljes mértékben helyesnek tartják a nyolc évvel korábbi egyesülést, de azt is megállapították, hogy a szekció jogosítványait immár szűknek érzik, és szélesebb mozgásteret akarnak a magyar munkásság érdekeinek érvényesítésére. Ezt pedig a magyar munkásság speciális problémáinak kezelésére kívánják felhasználni, amelyek közül az állampolgársági kérdés megoldatlanságát, a nyugdíjak kérdését, a nyelvi jogok alkalmazásának hiányosságait, az állami szférában való arányos alkalmazást és a párton belüli döntéshozatalba való nagyobb beleszólás kérdését említették konkrétan. A fentiek érdekében azt javasolták, hogy a magyar szekció kapja meg a megyei pártszervezeteket megillető jogosítványokat, és a párt valamennyi döntéshozó szervében – beleértve a szlovákiai és az országos végrehajtó bizottságot – legyen képviselte. Javasolták, hogy a párt dokumentumait ezentúl magyar nyelven is adják ki. Ezenfelül nagyobb anyagi szabadságot és a szekció vezető személyiségeinek (Fehér, Surányi, Várad) egzisztenciális bebiztosítását kérték. A memorandumban érintett kérdéseknek a megvitatására az OMSZ egy négytagú ad hoc bizottságot (Fehér, Farkas, Schulcz, Surányi) jelölt ki, amelynek 4 héten belül kellett volna jelentést adnia az elért eredményekről.

A magyar szekció aktivitása azonban eredmény nélkül maradt. A prágai pártvezetés ugyan is arra hivatkozva, hogy az önálló magyar megyei szervezet ügyében csak az országos tagsági gyűlés járhat el, kitért a döntés elől,⁴⁸⁰ vagyis ha nem is nyíltan, de elutasította a magyar óhajokat. Az ad acta tett követelések pedig már többé nem is kerültek napirendre.

A pozsonyi vezetőségi ülés lényegében a magyar baloldaliak két fontos kételyét fogalmazta meg: először is azt, vajon képes-e az Országos Magyar Szervezőbizottság a magyar választók érdekeit képviselni a csehszlovák szociáldemokrata párton belül, másrészt pedig azt, hogy a csehszlovák párt érvényesíteni tudja-e a szociáldemokrata értékeket a koalíción belül. Ezek pedig olyan felvetések voltak, amelyekre valamilyen módon válaszolni kellett volna. Erre azonban nem került sor.

Bár a kedélyek a nyár folyamán látszólag megnyugodtak, 1933 őszén a nyelvhasználati jogok körüli vita újból feszültségeket gerjesztett. A viták háttérét az szolgáltatta, hogy a Tartományi Hivatal 1933 közepén hivatalosan is közzétette az 1930-as népszámlás eredményeit és azon települések listáját, ahol a magyarok számaránya a kisebbségi nyelvhasználati jogok szempontjából vízválasztónak számító 20%-os küszöb alá csökkent, s amelyekben a magyar

479 AUTGM, Fond T. G. Masaryk, k. 513, 1453/33.

480 *Világabszadság*, 1933. április 15., 3.

közösség elvesztette nyelvhasználati jogait. Pozsony, Kassa és Ungvár magyar nyelvű lakossága nyelvhasználati joginak a megvonása ellen a teljes magyar politikai tábor tiltakozni kezdett. A polgári pártok a népszámlálás során elkövetett visszaélésekre,⁴⁸¹ illetve ezen városok valódi nyelvi viszonyaira hivatkozva nem csupán a nyelvhasználati küszöb alkalmazását utasították el, hanem a népszámlálás eredményeit is kétségbe vonták. A magyar szociáldemokraták viszont, mint Schulcz Ignác egyik vezércikke is jelzi, a népszámlálási eredményeket elfogadták, ám helytelenítették bármiféle nyelvhasználati küszöb alkalmazását, s azt hangsúlyozták, hogy „a nyelvi jogokat nem lehet százalékban mérni”.⁴⁸² Ezért is kérték, hogy azokon a településeken, ahol jelentős számban élnek magyarok, a népszámlálás eredményétől függetlenül továbbra is maradjon meg azok nyelvhasználati joga.⁴⁸³ A szociáldemokrata párt kassai taggyűlésén Farkas Zoltán külön is szólt erről a kérdésről, sőt a szlovák szociáldemokraták figyelmét is felhívta arra, tőlük is elvárja, hogy kiálljanak a magyar lakosság kisebbségi jogai mellett. Ennek ellenére a kassai városi képviselő-testület október 16-i ülésén a szociáldemokrata képviselők – beleértve a magyar szekció két képviselőjét, Strauszman Józsefet és Horváth Fülöpöt (feltehetően a pártközpont utasítását követve) – megszavazták a polgármester határozati javaslatát a magyar nyelvhasználat korlátozásáról.⁴⁸⁴

A kassai magyar szociáldemokrata csoport, amely a szociáldemokrata képviselők állásfoglalását a szociáldemokrácia szellemével összeegyeztethetetlennek minősítette, erre válaszul a két magyar képviselőt visszahívta a képviselő-testületből és éles polémiába kezdett a szlovák pártcsoporttal, amely vita lassan országos méreteket kezdett öltetni, s kellemetlenné vált mind az országos pártvezetésnek, mind pedig az Országos Magyar Szervezőbizottságnak. A vitát végül Jozef Och országos szervezőtitkár és Schulcz Ignác, az OMSZ elnökének jelenlétében Kassán lefolytatott megbeszélése zárta le, amely semmitmondó következtetéseivel tulajdonképpen a nyelvi jogok megnyirbálását megszavazó képviselők álláspontját támogatta.⁴⁸⁵ Az egyeztetésen született határozat ugyanis kimondta, hogy a kassai szociáldemokraták mindent megtettek a kisebbségek nyelvi jogainak megőrzése érdekében, amit a hatalmi viszonyok engedtek, a magyar és a csehszlovák szociáldemokrácia közötti állítólagos ellentéteket pedig csupán az események szándékos félremagyarázásának tulajdonította. A két „félreszavazó képviselő” pedig, mivel visszahívásukat a szociáldemokrácia kassai kerületi végrehajtó bizottsága nem hagyta jóvá, továbbra is a városi képviselő-testület tagja maradt.⁴⁸⁶

Ez azonban porhintés volt, s újabb igazolása annak, hogy az érvényes struktúrák nem teszik lehetővé a magyar érdekek képviseletét a párton belül. Éppen ezért Farkasék még inkább arra a

481 Az 1930-as népszámlálás kapcsán az MNP mintegy hatezer panaszt vizsgált meg, amelyekből visszaélések sora derült ki. Ezek között volt névelemzés, számlálóbiztosítói önkény, csoportos átminősítés. De maga a Csehszlovák Statisztikai Hivatal is több ezer adat újra vizsgálatát rendelte el. Ezek alapján nyilvánvalónak látszik, hogy a népszámlálás végeredménye nem fedte a valóságot. A csehszlovák népszámlálásokkal kapcsolatban lásd Popély Gyula: *Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945*. Budapest, Regio, 1991.

482 *Csehszlovákiai Népszava*, 1933. október 22., 1.

483 *Világabszadság*, 1933. október 1., 1.

484 *Világabszadság*, 1933. október 21., 1. A kassaitól eltérő példára hívja fel a figyelmet Filep Tamás Gusztáv egy a kárpátaljai zsidósággal foglalkozó tanulmányában. Az ő információi szerint ugyanis Ungváron, ahol szintén 20% alá esett a magyarok aránya, a szociáldemokrata városatyák megszavazták a magyar nyelv hivatali nyelvhasználatát. Vö. Filep Tamás Gusztáv: *Zsidók a magyar közéletben a helyi magyar sajtó tükrében*. In Bányai Viktória–Fedinec Csilla–Komoróczy Szonja Ráhel (szerk.): *Zsidók Kárpátalján. Történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig*. Budapest, Aposztróf Kiadó, 2013, 212.

485 *Csehszlovákiai Népszava*, 1933. november 19., 2.

486 *Kassai Újság*, 1933. november 24., 3.

meggyőződésre jutottak, hogy a megoldást csak a magyar szociáldemokrácia nagyobb szervezeti önállósága hozhatja meg, amely cél érdekében olyan memorandumot dolgoztak ki, amelyben a csehszlovákkal párhuzamos magyar szociáldemokrata szervezeti hálózat kiépítését javasolták. Az Országos Magyar Szervezőbizottságnak eljuttatott memorandum az addiginál jóval nagyobb gazdasági és politikai önállóságot biztosított volna a magyar szociáldemokráciának, amely azonban továbbra is a ČSDSD szerves része maradt volna. A kassai csoport azt is kérte, hogy országos taggyűlést hívjanak össze, ahol döntés születne a memorandumban foglaltokról. Ha nem is a kért formában, de 1933. október 21-én, Zsolnán kibővített ülést tartott az OMSZ, ahol a kassai beadvány ügyében éles vita bontakozott ki. A magyar szociáldemokrácia nyugati tagszervezetei, elsősorban a komáromiak és a pozsonyiak (Mayer Samu kivételével) ugyanis elutasították a Farkasék által javasolt megoldást, miközben Jozef Ochnak, a csehszlovák párt-szervezetek országos titkárának véleményével összhangban arra hivatkoztak, hogy a jelenlegi nemzetközi politikai helyzetben a szociáldemokrata párt nem kockáztathatja hatékonyságát egyfajta dualista pártmodell kiépítésével.⁴⁸⁷ Sőt Kendi Zoltán komáromi küldött egyenesen azt is felvetette, hogy fel kellene oszlatni a magyar pártszervezeteket, és teljesen be kellene olvadni az egységes szociáldemokráciába. A két irány közötti véleménykülönbség eleve lehetetlenné tette a kassai javaslat sikerét, így végül az a kompromisszumos határozat került elfogadásra, amelyet Schulczék már előre egyeztettek a csehszlovák elvtársaikkal, s amely ismét csak a szőnyeg alá söpörte a problémákat. A javaslat szerint ugyanis a pártszervezés gondjait az egy éven belül összehívandó pártkongresszusnak kellene megoldani. Ezen kívánták elfogadni az 1926-os pártegyesítés során elfogadott Egységokmány szövegének olyan értelmű megváltoztatását is, amely kibővítené az Országos Magyar Szervezőbizottság hatáskörét. Határozatba foglalták továbbá azt is, hogy az 1926-os okmány megváltoztatására egy különbizottságot hozzanak létre, amelynek Schulcz Ignác, Fehér Ferenc, Farkas Zoltán, Simai Miklós és Gáti Mór lettek a tagjai – tehát többségében olyanok, akik a kassai követelések ellen voltak.⁴⁸⁸

Az OMSZ zsolnai ülése a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt közelgő országos kongresszusa kapcsán a magyar szociáldemokrácia részéről benyújtandó határozati javaslatokat is elfogadta. Ezek között természetesen ott volt az állampolgársági kérdés rendezésének az igénye, az, hogy a kongresszus foglaljon állást a magyar kisebbség nyelvhasználati jogainak ügyében, s foglalkozzon a magyar szekció eredményesebb működését érintő szervezési kérdésekkel is.

A ČSDSD néhány nappal később, október 26–29-e között megtartott kongresszusán a magyar küldöttek közül egyedül Farkas Zoltán szenátor szólalt fel. Felszólalásából azonban teljes mértékben hiányzott az a radikális változást követelő hang, amely a zsolnai tanácskozáson a kassai küldötteket jellemezte. Leginkább ugyanis Eckhart Tibornak és Kenéz Bélának a budapesti országgyűlésben elhangzott felszólalását bírálta,⁴⁸⁹ amelyekben azok – Farkas szerint – beavatkoztak a csehszlovák állam belügyeibe. A kongresszusról kiadott jegyzőkönyv szerint Farkas csupán felületesen érintette a szlovákiai magyarság helyzetét, miközben az Egységokmány megváltoztatásának a szándékáról – vélhetően a csehszlovák pártvezetés rosszallása miatt – egyáltalán nem szólt.⁴⁹⁰ Így a magyar szekció követelései hivatalos formában

487 *Világsszabadság*, 1933. október 28., 2.

488 Uo.

489 Eckhart és Kenéz felszólalásukban a csehszlovák demokráciát korlátozó, a végrehajtó hatalmat erősítő csehszlovák törvények elfogadására reagáltak meglehetősen túlzó szavakkal. Vö. *Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója*. 18. köt. Budapest, Athenaeum, 1933, 1933. október 24. 4–7.

490 *Protokol XVII. Řádného a jubilejního sjezdu československé sociálně demokratické strany dělnické* 26. až 29. října 1933 ve Smetanově síni Obecního domu hlavního města Prahy. Praha, Ústřední výkonný výbor čs. soc. dem. strany dělnické, 1933, 132.

meg sem jelentek a pártkongresszuson, s mindenki úgy tett, mintha minden a legnagyobb rendben volna.

A problémákat azonban nem csupán Prágában, az OMSZ-ben is egyre inkább a szőnyeg alá kezdték söpörni, ami a kassai csoport vereségét jelezte. 1934-ben – vélhetően a közelgő parlamenti választások miatt – a magyar szociáldemokrácia országos kongresszusát már meg sem tartották, így a nagyobb szervezeti önállóság kérdése fel sem merülhetett, 1935-ben pedig már nem volt ildomos ilyen problémákkal előhozakodni. A magyar szekción belüli választóvonalak azonban továbbra is megmaradtak, noha a pozsonyi központtal szembeni ellenzéki hangot leginkább csak Farkas szenátor és az általa szerkesztett kassai *Világsszabadság* c. lap fogalmazott meg. Nem csoda, hogy a hatóságok a lapot több ízben is elkobozták, mivel annak írásai – pl. a marseilles-i merénylet ügyében – nem álltak összhangban a csehszlovák hivatalos politikával. Farkas ugyanis többször kritizálta a párt politikáját, felvetette a koalícióból való kilépést, s továbbra sem tartotta elégségesnek a magyar csoportok szervezeti önállóságát.⁴⁹¹

Az Országos Magyar Szervezőbizottságon belüli hatalmi harcok azonban ekkorra már eldőlték, s az a nyugat-szlovén lobbierő került fölénybe, amely nem igényelte a magyar szervezetek nagyobb önállóságát, s lojálisabb politikát folytatott a prágai pártközpont irányában. Ezt tükrözték az 1935-ös parlamenti választások előkészületei is, amikor is a magyar szociáldemokraták kampánytémái közül a kisebbségi kérdés és a speciális magyar problémák jóformán teljesen eltűntek. S látszott a szociáldemokrata párt jelöltlistáján is, amelyre a kassai „nacionalisták” már nem kerültek fel, helyettük viszont ott szerepelt Schulcz Ignác és Csizmazia György. Ezzel a magyar szociáldemokrácia történetében ismét lezárult egy korszak, s 1926 után, amikor kimondta saját feloszlását és beolvadt a csehszlovák szociáldemokráciába, immár másodszor mondott le a magyar érdekek következetesebb képviseléséről, s választotta a Prága iránti lojáliság mindent felülíró útját.

491 Vö. *Világsszabadság*, 1934. március 24., 1.

5. A TRIANONI HATÁROK ÉS A LOJALITÁS KÉRDÉSE AZ AKTIVISTÁK KOMMUNIKÁCIÓJÁBAN

Az, hogy az első Csehszlovák Köztársaság az első világháborút lezáró békerendszer egyik legnagyobb nyertese, míg a magyarság minden bizonnyal a legnagyobb vesztese volt, a saját akaratán kívül Csehszlovákiához kanyarított szlovenszkói magyar kisebbség számára meglehetősen kényes témává tette Trianon problémáját. Prága ugyanis a versailles-i békerendszert a történelmi igazságszolgáltatás eszközének, az új államhatárokat pedig mind történelmileg, geográfiailag, gazdaságilag, mind pedig etnikailag megalapozottnak tartotta. A jól irányított propagandának köszönhetően a cseh–szlovák közvéleményben szinte dogmaként rögzült az a vélekedés, miszerint Trianon nem volt más, mint a jogos, de mégis kulturált és visszafogott válasz a szlovákok ezeréves elnyomására. Ezt a vélekedést részben a felszabadító elnöknek, T. G. Masaryknak az 1918. december 22-én a nemzetgyűlés előtt elmondott beszéde alapozta meg, amelyben a cseh államférfi (amellett, hogy a csehországi németeket – azokat joggal sértő módon – telepéseknek nevezte) egyebek között azt mondta: „egyenesen képtelenség volt, hogy egy olyan nemzet, mint a magyarok, oly hosszú időn át négy más nemzetet zsákmányolt ki – a mi szlovákjainkat, a ruténokat, a románokat és a jugoszlávokat.”⁴⁹² Majd az új, akkor már Párizsban kijelölt – de még a nyilvánosság számára ismeretlen – demarkációs vonalra utalva így folytatta: „A magyarok eléggé könyörtelenek voltak, amikor azt mondogatták: a tót nem ember – mi nem fogunk nekik rosszal visszafizetni, csak azt akarjuk, hogy Szlovákia teljes kiterjedésében a felvirágzásához szükséges határokkal rendelkezék.”⁴⁹³

Ezzel szorosan összekapcsolódott az önáltató hamis meggyőződés (amely egyébként a világháború valamennyi győztesére jellemző volt), hogy a háború végeredménye a demokrácia győzelmét jelentette azok ellenségeivel szemben. Így e szerint a felfogás szerint a trianoni békeszerződés – amelyre Milan Hodža megfogalmazásában „Európa új politikai és erkölcsi rendszere is felépül” – nem csupán az „ezeréves elnyomás alatt sínylődő nemzetek” szabadságát hozta el, de „a st.-germainivel együtt eltakarította az európai kontinens demokratikus, nemzeti és szociális fejlődésének útjából a legmakacsabb akadályt”.⁴⁹⁴ A hivatalos csehszlovák megközelítésben, amely álláspont az etnikai cseh–szlovák közvélemény körében is gyorsan gyökeret vert, a Trianon előtti Magyarország nem csupán a nemzeti elnyomást, hanem egyben egy halálra ítélt világot is szimbolizált, így Trianon – abban a formában, ahogy megvalósult – elkerülhetetlen és szükségszerű volt. Az, aki pedig a trianoni határokat kétségbe vonta, a csehszlovák megítélés szerint magát a demokráciát és a szabadságot vonta kétségbe.

492 Idézi Gyönyör József: *Közel a jog asztalához*. Pozsony, Madách-Posonium, 1993, 40–41.

493 Uo.

494 *Reggel*, 1930. június 5., 9.

A cseh–szlovák társadalomban rögzült Trianon-képnél (amely vélhetően csak kívülről látszik ennyire egysíkúnak) a korabeli szlovákiai magyar közgondolkodás rétegzettebbnek tűnik. Még akkor is, ha tudjuk, hogy a két világháború közötti szlovákiai magyar társadalom szociális, műveltségi stb. strukturáltsága ellenére – ami miatt minden általánosítással óvatosan kell bánni – Trianon azok közé a kérdések közé tartozott, amellyel kapcsolatban alapvetően konszenzus volt: azt, hogy egyik napról a másikra egy addig nem létező országhoz csatolták, a szlovákiai magyar lakosság döntő többsége értetlenül és döbbenettel fogadta, alapvetően igazságtalannak érezte, mi több, ennek a helyzetnek a fennmaradását hosszú távon egyszerűen elképzelhetetlennek tartotta. Szocializációjuk, neveltetésük, s a bennük rögzült erős magyarságtudat miatt másként nem is nagyon gondolkozhattak, mint úgy, hogy elszakíttasságuk az anyaországtól csupán ideiglenes, s előbb vagy utóbb, de helyreáll az „élet rendje”. Igaz, ennek időbeli bekövetkeztét nem konkretizálták, a revízióvárásukat pedig sokkal inkább a passzív kivárás jellemezte, mint az aktív tenni akarás.

A szlovákiai magyar közbeszédben azonban Trianon mégsem volt jelen. Részben azért, mert a békeszerződés sokkal kevésbé változtatta meg a szlovákiai magyar ember mindennapi életét, mint azt ma gondoljuk. Hiszen a két háború között azok a mikroközösségek, amelyekben a többségében falusi, földművelő magyar lakosság élte az életét, jórészt változatlanok maradtak: a közösség élete a mezőgazdasági munkák ritmusához igazodott, az egyház mint a legnagyobb közösségszervező erő, kevés változáson ment keresztül, s abban a korban a falusi emberek még utazni is alig utaztak. Ha igen, akkor legfeljebb a járási székhelyre, ahol abban az időben nem volt gond a magyar nyelv használatával még a hivatalokban sem. A Csehszlovák Köztársaság földrajzi valóságára pedig igazából akkor csodálkoztak rá, amikor a cseh országrészek valamelyik távoli helyiségében szolgáló fiukhoz mentek látogatónak.

Az államfordulatot nyers valóságában elsősorban a városi polgárság, különösen az értelmiség élte meg, amelyet egzisztenciálisan is érintett mindaz a változás, amely az új országhatárokkal és a csehszlovák hatalommal járt. Abban, hogy Trianon témája kiszorult a közbeszédből, jelentős szerepet kapott a békerendszer fentebb már jelzett csehszlovák megítélése s az ebből eredeztetett szigorú csehszlovák törvénykezés. Az 1923-ban a köztársaság védelméről elfogadott 50/1923. tc. kimondta annak büntethetőségét, ha valaki „nyilvánosan vagy több személy előtt az állam létrehozása, önállósága vagy demokratikus-köztársasági berendezkedése ellen lázít”.⁴⁹⁵ Ennek következtében a békemű és a határok bármiféle megkérdőjelezése lázításnak, irredentizmusnak s egyben büntetendő cselekedetnek számított, s ez komoly akadályt jelentett a témáról folytatott szabad diskurzusnak.

A Trianon-vita így a szlovenszkói magyar közéletben csupán áttételesen, illetve a sorok közötti beszédmódban jelent meg, miközben a háromosztatú magyar politika egymáshoz képest meglehetősen eltérően viszonyult a kérdéshez. Míg ugyanis a polgári ellenzék és a bolsevik baloldal (persze más-más megfontolásból és más formában) elutasította a versailles-i rendezést, az aktivisták lényegében elfogadták.

A Csomor- és Schulcz-féle aktivisták számára a versailles-i békerendszer témája a kényes kérdések közé tartozott, amit elsősorban az okozott, hogy úgy kellett Trianonról és az új európai rendről beszélniük, hogy a magyar választókat se fordítsák magukkal szembe, de közben Prága elvárásainak is megfeleljenek. Ennek a csapdahelyzetnek az egyik lehetséges megoldása az volt, hogy, az egész versailles-i kérdéskörrel úgy igyekeztek kommunikálni, hogy abban az

495 Zákon č. 50/1923 Sb. Národního shromáždění na ochranu republiky. A törvény szövegét lásd <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/50-23.doc> Letöltve: 2012. január 6.

államhatárok kérdése, azok igazságosságának-igazságtalanságának a megítélése, etnikai vetülete a háttérbe szoruljon, s helyette a régi feudális világ és az új demokratikus világrend közötti kontraszt kapjon hangsúlyt. Ennek jegyében az aktivisták kommunikációjában Trianon elsősorban nem az államhatárokhöz, hanem a demokráciához való viszony szimbóluma lett, miközben az 1918–1920-as államfordulatot – a már idézett Hodža-gondolat szellemében – a demokratikus társadalom felé tett lépésként értelmezték. Vagyis szótárunkban az etnikai megközelítést az osztályszempontú megközelítés írta felül, amelyben a „feudális úri Magyarország” és a „demokratikus Csehszlovákia” közötti különbség kihangsúlyozása dominált.

A magyar aktivisták versailles-i békerendszerrel kapcsolatos megnyilatkozásait alapvetően a csehszlovák „republikához” (amely kifejezés a cseh és szlovák szakirodalomban már önmagában valami többletet jelent, mint ha csak államot mondanánk) való viszonyuk egyértelműsítése határozta meg, hiszen ideológiájuk – különösen az aktivizmus Csomor István képviselte vonulatának – legfontosabb elemét pont a köztársaság iránti lojalitás jelentette. Ezt már a KMFP megalakulásakor elfogadott katekézben is leszögezték: „a politikai felszabadulást hűséggel és rendületlen kötelességérzettel fizessük. Minden közösséget tagadjunk meg a köztársaság ellen acsarkodó nemzettel, a kiváltságos tízezrek csökevényeivel.”⁴⁹⁶ Amikor tehát Trianonról és a Csehszlovákiához való viszonyukról beszéltek, elsősorban lojalitásukat igyekeztek hangsúlyozni: „Mi ragaszkodunk a Csehszlovák Köztársasághoz, amely bennünket minden állampolgárral egyenlővé tett, és amely a földosztó törvény végrehajtásával egyszer és mindenkorra lehetlenné kívánja tenni a sötét középkor visszatérését.”⁴⁹⁷

A lojalitás hangsúlyozását annál is inkább szükségesnek érezték, mivel mind a mindenkori csehszlovák kormányzat, mind az etnikai cseh–szlovák közvélemény jó része eleve illojálisként tekintett a magyarokra. Ennek pedig messzire ható következményei is voltak: a magyar nemzetiségű személyek teljesen kiszorultak az állami hivatalokból és állami vállalatokból, a magyar vállalkozók nem jutottak állami megrendelésekhez stb.⁴⁹⁸ A köztársasági magyarok vezetői éppen ezért sohasem felejtették el hangsúlyozni, hogy ők teljesen lojálisak a csehszlovák államhoz, s amikor az állami hivatalokban alkalmazott magyarok alacsony számát kifogásolták, sohasem felejtették el hozzátenni, hogy csak azok a magyarok jussanak állami alkalmazáshoz, akik hűségesek Csehszlovákiához. Vagyis az ellenzékkel szemben, amely szerint előbb az államnak kell teljes jogokkal felruházni a kisebbségi lakosságot, s csak utána várhatja el azok lojalitását, ők a többségi nemzet véleményével összhangban úgy vélték, hogy a jogok egyenlősége csak a lojális állampolgárokat illeti meg.

Arra, hogy a köztársasági magyarok a Csehszlovákia iránt érzett lojalitásukról a cseh és szlovák közvéleményt meggyőzzék, a húszas évek második fele a Rothermere-kampánynak és a Csehszlovák Köztársaság tízéves jubileumának köszönhetően két kitűnő alkalmat is nyújtott. Noha a szélesebb szlovákiai magyar közvélemény tartózkodással figyelte a Rothermere-írás nyomán kibontakozó eseményeket, a hivatalos szlovákiai magyar politika, beleértve a két nagy ellenzéki pártot és annak sajtóját, kedvezően fogadta az angol lord kezdeményezését, amely lehetőséget nyújtott arra, hogy valamilyen formában kifejtsék véleményüket a trianoni rende-

496 *Köztársasági Magyar Földműves*, 1933. április 16., 2.

497 *Népújság*, 1925. február 25., 3.

498 A korabeli cseh közvélemény hangulatát jól jelzi az Agrárpárt České Budějovice-i járási szervezetének 1933-ban a kormányhoz intézett beadványa, amelyben azt követelik, hogy minden németet és magyart el kell bocsátani az állami alkalmazásból, aki nem beszéli tökéletesen az államnyelvet, és nem végzi el jó a feladatait, illetve hogy a szociális minisztérium ne „ettesse” a németeket és magyarokat. NA, f. PMR, k. 266, 715/4.

zésről és Csehszlovákia nemzetiségi politikájáról. Az OKP elnöke, Szülli Géza egyenesen a prágai képviselőházban mondott köszönetet Rothermere-nek („Itt a csehszlovák parlament színe előtt akarom megköszönni azt, hogy immár a mi jogos törekvéseink támogatásra találunk, itt akarom megköszönni Anglia egyik hatalmas tényezőjének, lord Rothermere-nek, hogy fel-emelte szavát...”),⁴⁹⁹ Szent-Ivány József pedig pártja Léván megtartott gyűlésén szölt Trianon tarthatatlanságáról. Azok azonban, akiket nem védett a képviselői immunitás, ugyanezt már csak a büntetés terhe alatt tehették meg, mint a Magyar Nemzeti Munkáspárt két vezető politikusa, a losonci Váreha József és Tomes András, akiket az angol lordnak küldött köszönő táviratuk miatt épp a köztársaság védelméről szóló törvény 14. paragrafusa alapján, a közbéke megbontásának vádjával ítélték 3-3 hónap fogházbüntetésre, amit a fellebbezések után végül 6-6 hónapra módosítottak.⁵⁰⁰ A szintén losonci Kristóf Sándor és Halász Gyula pedig azért kapott kettő, illetve három hónapot,⁵⁰¹ mert olyan körlevelet terjesztettek, amelyben arra biztatták a lakosságot, hogy ne engedjen a nyomásnak, és ne írja alá a csehszlovák hatóságok Rothermere elleni petícióját.⁵⁰²

Prága számára az ilyen esetek miatt is fontossá vált, hogy a külföld felé bizonyítsa: a szlovákiai magyarok elítélik Rothermere akcióját és ragaszkodnak Csehszlovákiához. Ezt egyrészt durva nyomásgyakorlással próbálta elérni – különböző eszközökkel rábírv a magyarokat, hogy aláírásukat adják az ellenkampányhoz –, illetve az aktivistákat, elsősorban az erre jobban kapható Csomorékat igyekezett felhasználni a kampány során. A KMFP kampányának alaphangját a párt elnökségének 1927. augusztus 21-én elfogadott és a sajtóban is nyilvánosságra hozott határozata adta meg. A nyilatkozat lényegét az az aktivisták által gyakran hangsúlyozott tétel jelentette, amely szerint a magyarok a csehszlovák demokráciában több joggal rendelkeznek, mint Horthy Magyarországon, s ezért az angol mágnás kampánya hamis állításokat tartalmaz. Csomorék szerint Rothermere célja valójában nem is határok megváltoztatása, hanem a földbirtokreform revíziója, vagyis az egész akció nem a magyar nép, hanem „néhány dúsgazdag nagybirtokos” érdekeit szolgálja, miközben ellentétben van a szlovákiai magyarság érdekeivel, amelynek „nincsenek elszakadó szándékai”.⁵⁰³ Csomorék részt vettek a kormányzat, a Szlovák Liga és más nemzetvédő szervezetek által Szlovákia különböző településein szervezett demonstrációk megrendezésében is, s maga Csomor is számos tömeggyűlésen felszólalt. A Dél-Szlovákiában tartott antirevizíós demonstrációk közül az egyik legnagyobbra 1927. október 23-án Komáromban került sor, ahol több ezer szlovák gyűlt össze a környéken élő szlovákok és csehek, valamint a helyi magyarság egy részének részvétele által, s ahol az egyik fő szónok szintén Csomor István volt.⁵⁰⁴

A prágai kormányzat 1928-ban látványos díszletek között és hangzatos propagandával ünnepelte a Csehszlovák Köztársaság megalakulásának 10 éves évfordulóját. A magyar pártok között már az vitát váltott ki, hogy milyen mértékben vegyenek részt a magyarok az évfordulós ünnepségeken. Az OKP elnöke, Szülli Géza olyan jellegű felhívást tett közzé, amelyben arra hívta fel

a magyar lakosság figyelmét, hogy a társadalmi ünnepségeken való részvétel nem állampolgári kötelesség, s az, akit erre kényszerítenének, jelentse azt be a legközelebbi pártirodában. Ezt a nyilatkozatot az aktivista A Reggel provokációnak minősítette,⁵⁰⁵ ám az akkor már szintén az aktivizmussal kacérkodó Lelley Jenő óvatosabban fogalmazott, szerinte ugyanis a csehszlovák többség eleve nem hívta meg a magyarokat, vagyis nincs abból baj, ha azok nem vesznek részt az ünnepségeken. Október 28-a a sajtóban is meglehetősen eltérő fogadtatásra talált. Az ellenzéki magyar lapok leginkább a magyarságon esett sérelmeket és be nem teljesített kormányzati ígéretekkel vették számba, míg az aktivisták vezércikkében ünnepelték „a demokráciának – s ezen keresztül az egész emberiség társadalmi fejlődésének, az egyetemes haladásnak is, – méltán ünnepelt jubileumát”.⁵⁰⁶ Az október 28-i pozsonyi állami ünnepségen pedig a köztársasági magyar párt szervezésében mintegy hatezer magyar földműves vonult fel, akik transzparensseikkel a jubileumot köszöntötték, s akik előtt Csomor és Štunda tartott ünnepi beszédet.⁵⁰⁷

A szlovenszkoí magyar szociáldemokraták Trianon kérdésében visszafogottabbak voltak a köztársasági magyarok mozgalmánál, s a Csehszlovákia melletti demonstratív fellépésektől inkább tartózkodtak. Az érvényes határok revízióját azonban ők is határozottan elutasították, amiben leginkább a Horthy-rendszerrel való éles szembenállásuk játszotta a főszerepet. Sőt a revízió kérdésében még a magyarországi testvérpártjukkal is szembekerültek. Amikor ugyanis 1929 nyarán a Magyarországi Szociáldemokrata Párt a területi revízió mellett nyilatkozott (miközben elutasította a Revíziós Ligával való együttműködést),⁵⁰⁸ Borovszky Géza a Csehszlovákiai Népszava hasábjain nyílt levelet intézett a budapesti párthoz.⁵⁰⁹ A levélben a kassai munkásvezér elhatárolódott a magyarországi szociáldemokrácia revíziót támogató bejelentésétől, s leszögezte, hogy sem ő, sem a csehszlovákiai magyar szociáldemokraták nem értenek egyet a Revíziós Liga céljaival, mert amögött a magyar feudális oligarchia rejtőzik. A revízióval kapcsolatban pedig a következőt jegyezte meg: „Mi igenis hívei vagyunk a revízióknak. De olyan revízióknak, amely revízió a magyar uralkodó osztály eddigi antidemokratikus gondolkodását és antidemokratikus kormányzási metódusait veszi revízió alá.”⁵¹⁰ Majd az osztályszempontot érvényesítve fejtette ki mondanivalója lényegét: „a legélesebben tiltakozunk minden olyan revízió ellen, amelynek célja nem más, mint kiterjeszteni több millió magyar és nem magyar munkásra azt az elnyomó és kizsákmányoló rendszert, amellyel a magyarországi munkásságot egy maroknyi kiváltságos mágnás ma is elnyomja és kizsákmányolja...” Borovszky végső következtetése a csehszlovákiai magyar aktivisták gyakran visszatérő érve volt, miszerint Trianon revíziója már csak azért sem kívánatos, mert a határon túl élő kisebbségeknek sokkal jobb dolguk van, mint a magyarországi magyaroknak.

A köztársaság jubileuma alkalmából számos reprezentatív kiadvány jelent meg, amelyek valamilyen módon kapcsolódtak a szlovenszkoí magyar aktivizmushoz.⁵¹¹ A két aktivista publicista, Surányi Géza és Várad Aladár Magyar múlt és jelen. Különös tekintettel a magyar kisebbség helyzetére a Csehszlovák Köztársaságban⁵¹² címmel adtak ki könyvet, amelyben azonban a könyv alcímével ellentétben nem annyira a szlovenszkoí magyarok jelenével, mint

499 Digitální knihovna NS RČS 1925–1929, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly, 90. schůze, 27. června 1927. <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/090schuz/prilohy/priloh05.htm> Letöltve: 2012. november 15.

500 Pártunk vezetői ellen indított Rothermere-féle hazaárulási per főtárgyalása. Magyar Munkás, 1928. június 28., 1.; Hat havi börtön Rothermere lord üdvözléséért. Magyar Munkás, 1928. december 20., 1.

501 A Jövő, 1928. szeptember 2., 1.

502 A Rothermere-kampánnyal szembeni csehszlovákiai reakcióról lásd Michela, Miroslav: Lord Rothermere kampányának szlovákiai visszhangja. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2003. 4. sz. 156–160. Lord Rothermere kampányáról lásd Zeidler Miklós: A revíziós gondolat. Pozsony, Kalligram, 2009, 112–126.

503 AMZV, f.III. sekce, k. 635, i.c. 22; Reggel, 1927. augusztus 23., 3. Gyürki: Köztársasági, i. m. 202.

504 Slovenský denník, 1927. október 25., 2. Národná politika, 1927. október 26., 6.

505 A Reggel, 1928. szeptember 18., 3.

506 Csehszlovákiai Népszava, 1928. október 28., 1.

507 A Reggel, 1928. október 30., 2.

508 A dokumentum egy részét lásd Zeidler Miklós (szerk.): Trianon. Budapest, Osiris, 2003, 496–497.

509 Csehszlovákiai Népszava, 1929. augusztus 11., 1.

510 Uo.

511 Ebbe a sorba tartozik többek között Csánki: Október, i. m.

512 Surányi–Várad: Magyar, i. m.

inkább a Trianon előtti világgal és főleg a Horthy-rendszerrel foglalkoztak. A két szerző – első sorban Kristóffy József (*Magyarország kálváriája*) és Ormos Ede (*Mi okozta Magyarország felbomlását*) munkáira támaszkodva – a valóságnál sötétebb színekkel rajzolta föl a dualizmus korának magyar politikáját, de még inkább sötét az a kép, amelyet a trianoni Magyarországról festettek, amelyet a népet szociális nyomorba döntő szélsőjobboldali diktatúráként ábrázoltak. A versailles-i rendezés kapcsán kiindulópontjuk az volt, hogy Trianont meg lehetett volna előzni, ám az elhibázott magyar politika miatt azt a világháború végén már nem lehetett feltartóztatni.⁵¹³ Véleményük szerint azonban nem Trianon volt az igazi tragédia, hanem az, ami Trianon után Magyarországon történt. A könyv egyik legmeglepőbb megállapítását a Kárpát-medence szétدارabolása kapcsán tették, hiszen bár Milan Hodža-val ellentétben nem cáfolták a feldarabolás tényét,⁵¹⁴ de tagadták a Kárpát-medence geográfiai egységét. Állításuk szerint ugyanis a Kárpát-medence felosztása geográfiai és gazdaságilag determinált volt, vagyis Surányi és Váradi szavaival „Trianon évtizedekkel, mondhatnánk évszázadokkal elő volt készítve azzal, hogy Magyarország termékeny síksága és ezt a síkságot övező hegyvidék között a gazdasági kapcsolat természetes kialakulását osztrák beolvasztási érdekből megakadályozták”.⁵¹⁵

A kiadvány egyoldalúan pozitív képet rajzol a szlovéniai magyar kisebbség gazdasági, kulturális helyzetéről, Csehszlovákiát pedig, a hivatalos csehszlovák történetírás által sulykolt hamis mítosszal egybehangzóan, a nagymorva fejedelemség folytatásaként igyekszik feltüntetni.⁵¹⁶ Ezzel párhuzamosan, azt bizonygatva, hogy az ezer év alatt csak kevés olyan időszak volt, amelyben Magyarország területi egysége teljes lett volna, megpróbálja lerombolni a Kárpát-medence ezeréves egységének mítoszt is. Ezt alátámasztandó történeti példaként „Nyugat-Magyarországnak csaknem állandóan az osztrák hercegek, vagy hozzájuk szító magyar főurak uralma alatti különállását”, illetve a szabadságharc után az országnak öt kerületre való széttagoltságát vonultatja fel. Ezt összegezve pedig azt a tézist mondják ki a szerzők, mely szerint „Trianon tehát nem tépett szét ezeréves kapcsolatot, nem bontott meg ezeréves egységet! Csak az ezer év legendáját tépte szét...”⁵¹⁷

Az agrárpárti aktivizmus reprezentatív kiadványa, a *Köztársasági Magyarok Jubileumi Évkönyve* a köztársaság 10. évfordulója alkalmából s a tízéves állam ünneplésének nem is titkolt céljával jelent meg 1928-ban.⁵¹⁸ A díszes kiadású könyv súlypontját a csehszlovák állam vezető politikusainak fotókkal is illusztrált dicsőítő portréja és a földreform agrárpárti szempontú értékelése mellett első sorban a KMFP történetének felvázolása alkotja. Bár a csehszlovák államférfiak tevékenységének kritikátlan felmagasztalása önmagában is sokat elárul a kiadvány céljairól, természetesen ez a munka sem kerülhette meg, hogy ha röviden is, de állást foglaljon

513 Uo. 46.

514 Hodža a korábban már idézett írásában a következőket állította: „...sem a régi Magyarországot, sem az Osztrák–Magyar Monarchiát nem darabolta fel senki.” Sőt, jegyezte meg, „...900 évvel ezelőtt a magyarok követek el ilyen annexiót először ellenünk, azután a kárpátjai oroszok ellen, végül pedig a délszlávok ellen is.” A *Reggel*, 1930. június 5., 9.

515 Surányi–Váradi: *Magyar*, i. m. 237.

516 Ez nem is csoda, egy aktivista mást nem is mondhatott, hiszen a követendő irányvonal az volt, amit Igor Hrušovský képviselő a trianoni béke ratifikációját előterjesztve kifejtett. A szlovák politikus felhívta a figyelmet a „csehszlovák államterület történelmi és államjogi folytonosságára”, amelyet azzal indokolt, hogy „az ázsiai sztyeppékről induló magyar invázióig, vagyis a 10. századig Nagy Morávia néven állt fenn a csehszlovák birodalom”. Digitální knihovna NS RČS 1920–1925, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly, 48. schůze, 27. ledna 1921. <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/048schuz/s048001.htm> Letöltve: 2010. december 5.

517 Surányi–Váradi: *Magyar*, i. m. 152.

518 Gyürky: *Köztársasági*, i. m.

a történelmi Magyarország bukását és Csehszlovákia megalakulását illetően. A könyv Trianonnal kapcsolatos szerkesztői premisszáját az a megállapítás jelenti, mely szerint a világháborút lezáró békeszerződések „a nemzeti kisebbségek szempontjából a múlthoz képest haladást és összehasonlíthatatlan javulást” eredményeztek, amely megállapításnak a bizonyítékként a szerzők az utódállamok nemzetiségi statisztikáit vonultatták fel. A számokkal való zsonglörködés egyik szép, ám megmosolyogtató példaként a magyarországi szlovákok Trianon előtti, illetve a szlovákiai magyarság aktuális létszámát összevetve állapítja meg a könyv, hogy „a békeszerződés 150%-nál is magasabb javulást tüntet fel a régi állapotokhoz képest, mert hiszen azelőtt majdnem háromszor nagyobb számú szlovák tartozott Magyarországon uralma alá, mint amennyi magyar ma Csehszlovákiához tartozik.”⁵¹⁹

A kiadvány az államhatárok kérdését sem kerüli meg, s ha óvatosan is, de felteszi azt a kérdést, vajon meg lehetett volna-e úgy húzni azokat, hogy magyar nyelvű lakosok egyáltalán ne kerüljenek Csehszlovákia fennhatósága alá. Erre az eldöntendő kérdésre a válasz más, mint a nem, természetesen nem is lehetett. Ám a kiadvány azon állításai, melyek szerint Csehszlovákia szívesen megszabadult volna attól a „kellemetlenségtől”, hogy tisztán nemzeti állam helyett vegyes lakossággal bíró állam legyen, illetve hogy Szlovénia és Ruszinszko Magyarországgal határos területein a „népek elhelyezkedése vegyes”, így lehetetlen volt néprajzi határokat húzni, már vitára ingerlőek. A tények ugyanis egyik állítást sem támasztják alá. Csehszlovákia nem hogy le akart volna mondani a nem szláv lakosságról, hanem mint a csehszlovák békedelegáció tervei és a Magyar Tanácsköztársaság ellen indított 1919. áprilisi katonai agresszió is igazolja, még további magyar lakosságú területekre is igényt tartott. A magyar–szlovák nyelvhatár nagy része pedig 1918–19-ben, de még húsz év múlva is az ún. éles nyelvhatár típusába tartozott, ahol – mint azt a későbbi bécsi döntés vonala is igazolta – igenis lehetett etnikai alapú határvonalat húzni.

A köztársaság első évtizedének jubileumához hasonló alkalmat kínált a visszatekintésre Trianon tizedik évfordulója 1930-ban, amely alkalmából az aktivizmus egyik szócsöve, A *Reggel* c. lap június 5-i számát szinte teljes egészében a trianoni béke évfordulójának szentelte.⁵²⁰ A témával foglalkozó 15 hosszabb írásból 7 cseh vagy szlovák szerző tollából származott, s nem is akárkiktól, hanem a politika első számú alakítójától: Edvard Beneš külügyminiszter, Ivan Dérer oktatási miniszter, Juraj Slávik belügyminiszter (a lapban egyébként Slávik Györgyként megnevezve), Milan Hodža, a szlovák politika legrangosabb képviselője, illetve Emanuel Rádl⁵²¹ és Jiří Hoetzel⁵²² professzorok voltak a szerzők. A lapban megjelent írások egy további csoportja az októbrista magyar emigráció képviselőitől, Jászi Oszkártól, a Károlyi-kormány nemzetiségi miniszterétől, Vámbéry Rusztemtől, az 1918-as Magyar Nemzeti Tanács tagjától, Kéri Páltól, Tisza István egyik legkövetkezetesebb bírálójától, a *Bécsi Magyar Újság* egy ideig Csehszlovákiában is élő szerkesztőjétől és a Turczel által utóemigránsként emlegetett Paál Ferencről származott. A hazai magyar közélet képviselői közül csupán Surányi Géza adta a nevét, míg a többi írás a mai olvasó számára ismeretlen szerzők neve alatt vagy csupán szignóval jelent meg.

A *Reggel*-ben megjelent írások különféle szempontokból közelítettek az első világháborút lezáró békeszerződések és rendezés témájához. A cseh–szlovák szerzők a történelmi igazság-

519 Uo. 173.

520 A *Reggel*, 1930. június 5.

521 Cseh filozófus, aki noha Masaryk elnök nagy tisztelője volt, írásában keményen bírálta a cseh nacionalizmust és a csehszlovák állam nemzetiségi politikáját is.

522 Jogász, a prágai Károly Egyetem jogi karának dékánhelyettese.

szolgáltatás elemét (Slávik) és a magától értetődő „definitívumát” (Hodža) igyekeztek megtalálni a trianoni békeszerződésben, s természetesen mereven elzárkóztak annak bármiféle revíziójától. Közös volt azonban az összes írásban a Horthy-rendszer kemény bírálata és a magyar irredentizmus elutasítása. Illetve az is, hogy ezek a szövegek (akár a cseh–szlovák, akár a magyar szerzőké) a téma számos vetületével foglalkoztak, csupán az szorult háttérbe, ami *A Reggel* c. lap olvasóit leginkább érdekeltette: vagyis a szlovákiai magyarok helyzetével és azok viszonyával Trianonhoz. Ez feltehetően kényes kérdés volt a korabeli szlovákiai magyar aktivizmus reprezentatív lapjának számító *A Reggel* számára, amelyet jórészt magyarországi emigránsok szerkesztettek, s amelynek kevés köze volt a szlovákiai magyar valósághoz.

A Reggel különszámánál tanulságosabb volt a Léván megjelenő, magát független kisebbségpolitikai hetilapnak mondó, de jól láthatóan aktivista szellemiségű *Magyar Szó* évfordulási írása, amely elsősorban a Trianon előtti nagybirtokos kormányzatot hibáztatta a magyarság sorsáért. Az írás az új rendezés pozitívumait is igyekezett számba venni, amelyek közül első helyre a titkos és általános választójogot helyezte, amelynek köszönhetően „a legszélesebb magyar népi tömegünkben jelen lehetünk, részt vehetünk a kormányzásban”.⁵²³ *A Magyar Szó* írása az államhatárok revíziója helyett Briand páneurópai terveit nevezte meg olyan megoldásként, amelyek újból visszaadhatják az „akadálytalan [magyar] kultúrközösséget”.

Összességében elmondható, hogy az aktivista politika nem csupán a versailles-i rendszer realitását fogadta el, de – bár nem egyforma lelkesedéssel – kiállt az új rendezés elvei mellett is. Argumentációja nagyrészt a hivatalos csehszlovák kommunikáció elemeinek átvételére épült, miközben elsősorban az osztályszempontokat igyekezett az előtérbe tolni. Trianon ebben a megközelítésben választóvonal volt egy feudális, a munkások és a földművesek érdekeit sárba tipró, antidemokratikus világ és a csehszlovák demokrácia között. Ennek a koncepciónak a jegyében a magyar aktivizmushoz kapcsolódó kiadványok a történelmi Magyarországot a valóságosnál is sötétebb színekkel festették meg, míg a korabeli Csehszlovákiát kritikátlanul dicsőítették. Az agrárpárti és a szociáldemokrata magyarok ebben a megközelítésben a történelmi Magyarország bukását egyaránt törvényszerűnek és elkerülhetetlennek ítélték meg, s abban is egyetértettek, hogy a Csehszlovákiába került magyarok szélesebb jogokkal rendelkeznek, mint ha Magyarország polgárai maradtak volna. Választóikra való tekintettel azonban nem direkt módon a trianoni határok revízióját utasították el, hanem annak aktualitását, mivel a revíziót a csehszlovák állam által képviselt demokrácia és a Horthy Magyarország által képviselt antidemokratikus, fasiszta (sic!) alternatívák közötti választásként értelmezték: „A revízió számunkra idegen gondolat, mert a mai Magyarországon olyan reakció van, amiből nem kérünk.”⁵²⁴

Lojalitásuk – elsősorban a szociáldemokraták esetében – tehát nem a Csehszlovák Köztársasághoz kötötte őket, hanem annak demokratikus berendezkedéséhez: „A kapocs, amely bennünket Csehszlovákiához fűz, a demokrácia. Ha ez a kapocs elszakadna, ha Csehszlovákiában is áttörné a nyugati demokrácia gátjait a fasiszta ár, olyan idegenné válna lábunk alatt a csehszlovák talaj, mint amilyen idegen számunkra a mai magyar föld, ahol a fehér ellenforradalom zászlaját lengeti a szél.”⁵²⁵

523 Trianon és az itthoni magyarok. *Magyar Szó*, 1930. június 8., 1.

524 *Csehszlovákiai Népszava*, 1933. június 16., 2. Ez természetesen nem azt jelentette, hogy egy demokratikusabb magyarországi berendezkedés esetén támogatták volna a revíziót. Kommunikációjukban a várt magyarországi „rendszerváltás” esetére a két ország kapcsolatainak gyors javulását remélték, amely a szlovákiai magyar ellenzéki pártokat is ellehetetlenítené, így az itteni magyarok között is az aktivista gondolat válna uralkodóvá, ami egyben a nemzetiségi problémák megszűnését is magával hozná.

525 Uo.

6. AZ AKTIVIZMUS SAJTÓJA

6.1. AZ AKTIVISTA SAJTÓ A HÚSZAS ÉVEKBEN

Turczel Lajosnak köszönhetően, aki az első Csehszlovák Köztársaságban hosszabb–rövidebb ideig kiadott magyar nyelvű sajtótermékek számát mintegy 650-re tette,⁵²⁶ máig evidenciaként kezeljük azt, hogy az első köztársaság magyar sajtója nagyszámú, műfaját és színvonalát tekintve is rendkívül gazdag volt. Ennek háttérében elsősorban a liberális törvénykezés állt, ám a lapalapítási szabadság szigorú cenzúrával (ami egyébként nem csupán a nemzetiségi sajtót sújtotta) járt együtt. Így a magyar lapok kénytelenek voltak elfogadni, hogy csak óvatos bírálatát fogalmazhatják meg a kormányzat tevékenységnek, a magyar nemzeti ünnepekről meg sem emlékezhetnek, s Trianon témáját sem nagyon vehetik elő. Ám alkalmazkodásuk ellenére is napirenden volt a sajtótermékek „hibás” számainak elkobzása.

A magyar nyelvű sajtó magas mennyiségi mutatóhoz az is hozzájárult, hogy nem csupán a magukat magyarnak valló egyének olvasták, hanem a népszámlálásokon csehszlovákként, zsidóként megjelenő, de a monarchia idejéből magyar műveltséget magukkal hozó tízezrek is. Az imponáló számok mögött azonban látni kell azt is, hogy a gazdag lapkiadást részben a kényszer szülte. Prága ugyanis mesterségesen igyekezett elszigetelni a szlovákiai magyarokat Magyarországtól, s ezért – néhány kivételtől eltekintve – nem engedte be a magyarországi sajtót az országba. Különösen erős volt a tiltás a politikai lapokat illetően, hiszen a szociáldemokrata *Népszaván* kívül a jelentősebb pesti lapok egyáltalán nem juthattak be Szlovákiába – még az ellenzéki *Magyarság* sem.⁵²⁷

A mennyiség azonban nem járt együtt a minőséggel, amit Turczel ekképp konstatált: „A gazdasági és politikai szabad verseny és a kisebbségi elnyomás, diszkriminálás feltételei között keletkezett lapok többsége rövid ideig, sokszor csak egy vagy egy-két szám erejéig tudta magát fenntartani. És mivel a húszas években tízezzel utasították ki az illetőséggel, állampolgársággal nem rendelkező közalkalmazottakat és értelmiségieket – akik között sok volt a tudományos, irodalmi és újságírói képzettségű ember is –, az új sajtóban hiányoztak a hozzáértő szerkesztők és munkatársak; ennek a hiánynak pedig nagy méretekben megnyilvánuló színvonaltalanság, a sajtóban is elharapódzó dilettantizmus lett a következménye.”⁵²⁸

Ha az első köztársaság felező évét (1929) vesszük alapul, akkor a Szlovákiában az abban az évben megjelenő 333 sajtótermékből 65 volt a magyar nyelvű, s további 47 az olyan többnyelvű lap, amelynek az egyik nyelve a magyar volt.⁵²⁹ Ha csak a politikai lapokat vesszük elemzés alá,

526 Turczel Lajos: A csehszlovákiai magyar közművelődés alakulása 1918-tól 1945-ig. In Gyurgyík László et. al.: *Fejezetek a csehszlovákiai magyarság történetéből*. Pozsony, Kalligram, 1993, 249.

527 Egy 1934-ben a pozsonyi Tartományi Hivatal által kiadott jegyzék 26 magyarországi sajtóterméket sorol fel a behozatalra engedélyezett közt. A *Népszava* mellett ilyen volt a *Mai Nap*, az *Esti Kurír*, a *Nyugat*, a *Pesti Napló*, a *Tolnai Világlapja*, a *Színházi Élet* és a *Nemzeti Sport*. Vö. Státny archiv v Nitre, pobočka Levice (ŠA PLv), Okresný úrad v Leviceach (OÚ Lv), k. 80, 1090/1934.prez.

528 Turczel Lajos: A csehszlovákiai magyar sajtó fejlődése 1919 és 1945 között. *Magyar Könyvszemle*, 1981, 4. sz. 299.

529 AKPR, f. D-dülezíté, D 4926/32 Soznam časopisov na Slovensku dľa stavu zo dňa 1. júla 1929.

80-ból 28 volt magyar nyelvű, ebből 6 napilap, a többi pedig heti, kétheti vagy havi rendszerességgel megjelenő lap. A politikai lapok többsége függetlennek mondta magát, jó részük azonban mégis valamelyik politikai erő vagy eszme szócsöve volt. A legtöbb az Országos Keresztényszocialista Pártot szolgálta, de jelentős számú lapja volt a kommunistáknak is. A legjobban kiépített, legnépszerűbb és legszínvonalasabb magyar politika lap kétségkívül az ellenzék központi sajtóorgánuma, a *Prágai Magyar Hírlap* volt, amely friss híreivel, bátor ellenzéki hangvételével, színvonalas írásaival jelentős befolyást gyakorolt a magyar olvasókörökre.

Az aktivista jellegű sajtó számában és befolyásában is viszonylag kis szeletét alkotta a magyar nyelvű szlovén sajtónak, ami végig az egyik érzékeny pontját jelentette a kormánypárti magyar mozgalmaknak. Az, hogy egy lap mitől számított aktivistának, nehezen meghatározható, hiszen a pártszimpátiától függetlenül minden lapnak deklarálnia kellett a lap elvi álláspontját a Csehszlovák Köztársaság iránt⁵³⁰ – s ez más, mint pozitív, nem lehetett. Másrészt egyes lapok ellenzéki vagy éppen kormánypárti beállítottsága nem bírt állandó jelleggel, illetve a szerkesztők cseréje által módosulhatott is. Ebből a szempontból nem volt mellékes a tulajdonosi háttér, hiszen a szlovén gazdasági pozíciók folyamatos és egyirányú változása (vagyis az, hogy magyar kézbe csehszlovák tulajdonosokhoz kerültek a lapok mögött álló célcsoportok vagy bankok) a lapok jellegére is kihatott.

Az aktivista sajtó bemutatásánál nem mehetünk el szó nélkül az emigránsok szerepe mellett, akiknek – mint arra korábban már mások, köztük Szvatkó Pál, Szalatnai Rezső, Fábry Zoltán vagy Turczel Lajos is felhívták a figyelmet – kiemelkedő szerep jutott az államfordulat után csak nehezen lábra kapó szlovén magyar szellemi életben. Az emigránsok különösen fontos szerepet játszottak a magyar nyelvű sajtó elindulásában, aminek kapcsán nem véletlenül írta Fábry Zoltán azt, hogy a magyarországi ellenforradalmi rendszer elől menekülő írók, újságírók voltak azok, akik amellest, hogy magukkal hozták a pesti szellemi élet zsongását, a modern avantgárd áramlatokat, „nemcsak az európai nívójú irodalmat jelentették, de ugyanakkor megteremtették a szintén európai nívójú szlovén sajtót...”⁵³¹ A húszas években alig akadt szlovén magyar lap, ahol a tapasztalt pesti újságírók ne játszottak volna meghatározó szerepet. A teljesség igénye nélkül emigráns újságírók és szerkesztők közé tartozott Antal Sándor (*A Nap*, *A Reggel*), Kaczér Illés, Gömöry Jenő (*Tűz*), Barta Lajos (*Új Szó*), Surányi Géza (*Csehszlovákiai Népszava*), Erdélyi Ernő (*A Reggel*), Sándor Imre (*PMH*) stb.⁵³² Az emigránsok nagy többsége kérelhetetlen ellensége volt a Horthy-rendszernek, s ezért megélhetésüket elsősorban a baloldali és aktivista lapoknál keresték. Illetve a csehszlovák kormányzat is felismerte azt, hogy a Magyarország ellen folytatott „hidegháborúban” az emigránsok kitűnő szolgálatot tehetnek, s így támogatta megtelepedésüket. A prágai kormányzat jóindulatára rászoruló, s nem mellékesen a Horthy-rendszerrel szemben zsigeri gyűlöletet tápláló emigránsok ezért legtöbbször a csehszlovák demokrácia kritikátlan dicsőítőivé váltak, akik nem látták és nem is akarták látni Prága nemzetiségi politikájának hibáit. Ez pedig hosszú távon az aktivista sajtó hiteltelenségéhez vezetett, miközben segített annak a hamis képnek a kialakításában, amely a csehszlovák nemzetiségi politikát szebbnek mutatta a valóságnál.

530 A Komáromban megjelenő szociáldemokrata *Munkáslap* 1919. december 15-én kelt levelében szolgáltatta fel a megye kormánybiztos, Otokár Jamnický, hogy nyolc napon belül nyilatkozzon a csehszlovák államhoz fűződő viszonyáról. A lap a december 18-án kelt válaszában a munkásosztály érdekeinek védelme mellett ígéretet tett a csehszlovák törvények tiszteletben tartására is. Vö. *Munkáslap*, 1919. december 22., 1.

531 Fábry Zoltán: A szlovén sajtó. In: uő: *Kúria, kvaterka, kultúra. Adalékok a csehszlovákiai magyar irodalom első fejezetéhez 1918–1938*. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1964, 55.

532 Az emigráns újságírók számbavételét illetően lásd Turczel Lajos: Magyarországi emigráns írók és újságírók Csehszlovákiában. In: uő: *Arcképek és emlékezések*. Pozsony, Madách-Pozsonium, 1997, 164–195.

Az aktivista sajtó kezdetei a húszas évek elejére nyúlnak vissza. A köztársasági elnöki iroda számára készült 1922-es, majd 1923-as kezdetű sajtóelemzés az akkor Szlovákiában megjelenő 9 magyar nyelvű napilap és 22 hetilap közül kettőt sorolt a kormányhoz és a Csehszlovákiához lojális lapok közé, a *Magyar Hírlapot* és a *Reggelt*. Igaz, formálisan mindkettő függetlennek mondta magát, de az elemzés mindkét lapot a „mi szolgálatunkban” megjegyzéssel véleményezte.⁵³³ Az aktivizmusnak mint közéleti magatartásnak a kiteljesedésével az ebbe a kategóriába sorolható sajtótermékek száma is növekedésnek indult. Egyik szegmensét a pártlapok jelentették: a *Népújság* és annak átkeresztelt verziói, valamint a *Csehszlovákiai Népszava*. Nagyobb részük azonban a konkrét politikai pártokhoz be nem sorolható, a Csehszlovák Köztársaság ideája iránt elkötelezett lapok csoportjába tartozott: ilyen volt egyebek között a *Reggel*, a *Nap*, Dzurányi *Magyar Újságja* és a lévai *Magyar Szó*.

Az 1921 és 1933 között megjelenő *A Reggel* még akkor is a szlovákiai magyar aktivizmus legfontosabb lapja volt, ha végig pártoktól függetlennek vallotta is magát. *A Reggel* ugyanis sohasem állt valamely párt kizárólagos szolgálatában, hanem általában az aktivista gondolatnak biztosított sajtónyilvánosságot. Ám a kezdetben Komáromban, majd Érsekújváron, 1923-tól pedig Pozsonyban kiadott napilap a legjobb példája volt annak a téves lapszerkesztési filozófiának, amely miatt az aktivista lapok nem tudtak komolyabb népszerűsége szert tenni, s meg sem tudták közelíteni az ellenzék központi sajtóorgánumának, a *Prágai Magyar Hírlap*nak a 12–15 ezres példányszámát. A Minerva Lapkiadó Társaság által megjelentetett *A Reggel* ugyanis szinte végig magyarországi emigránsok szerkesztésében jelent meg. Szerkesztette többek között Erdélyi Béla, Erdélyi Ernő, Kasztor Béla, László Ernő, Antal Sándor, Surányi Géza, a főmunkatársai között pedig megjelent Kaczér Illés,⁵³⁴ Barta Lajos,⁵³⁵ Békefi Sándor vagy Kéri Pál is. Az egyébként jó tollú szerkesztők politikai múltja és identitása miatt a lap éppen ezért a Horthy-rendszer bírálatát tekintette fő célkitűzésének, a szlovén magyar valósággal viszont kevés kapcsolatot ápolt. Az itteni magyarság életéről alig tudósított, s a szlovén magyar politikai élet is leginkább csak a választások közeledtével került a fókuszába. Ezáltal a magyar olvasót nem is nagyon tudta megszólítani, vagy ha igen, akkor nem a politikával, hanem bulvárjellegű híreivel, illetve – az igényesebb olvasót – irodalmi rovatával. Azt a problémát, hogy a lap a szlovén magyar közélettől meglehetősen távol tartotta magát, ugyan már a kortársak is látták, de – bár történtek rá kísérletek – kezelni végig nem sikerült. A szlovákiai magyar kultúraaktivizmus egyik meghatározó személyisége, Váradi Aladár egy 1931-ben Prágába küldött jelentésében a következőket fogalmazta meg *A Reggel* kapcsolatban: „*A Reggel* semmiféle kapcsolatot nem ápol sem a csehszlovák, sem a csehszlovákiai magyar szellemi élettel (...) Még most, 12 évvel az államfordulat után is többet foglalkozik a magyarországi eseményekkel, mint a csehszlovákiaiakkal.”⁵³⁶

Az elsősorban a kormányhivatal sajtószakosztálya által finanszírozott, de az Agrárpárttól (és valószínűleg a szociáldemokráciától) is támogatásban részesülő lap igazgatótanácsában a húszas évek második felétől Csomor és Schulcz vitték a vezető szerepet, akik ezért az elsősor-

533 Uo.

534 Kaczér Illés (1887. október 12., Szatmárnémeti – 1980. március 20., Tel-Aviv) – publicista. A Tanácsköztársaság bukása után különböző európai városokban élt. Pozsonyban véglegesen 1933-ban telepedett le. Volt *A Reggel* munkatársa, majd pedig a *Magyar Újság*. München után Londonba, a háború után pedig Izraelbe költözött.

535 Barta Lajos (1878. október 20., Kistapolca – 1964. október 18., Budapest) – Kossuth-díjas író, lapszerkesztő. A Tanácsköztársaság Írói Direktóriumának tagja volt. A fehérterror időszakában börtönbe került, majd szabadulását követően berlini, bécsi, pozsonyi, londoni emigrációban élt. A csehszlovákiai magyar közéletben elsősorban *A Reggel*, majd pedig a népfrontos jellegű *Új Szó* szerkesztésével tette le névjegyét.

536 AUTGM, fond T. G. Masaryk, k. 393. Naši madari, 8. sv. bez čísla.

ban reprezentatív tisztségért havi 4 ezer koronás jövedelmet húztak (legalábbis a kormányhoz közeli *Lidové Noviny* szerint).⁵³⁷ Ők sem tudták azonban elérni, hogy a lap többet foglalkozzon a magyar közösség életével. A két nagy csehszlovák párt, illetve azok magyar szekcióinak a versengése is gúzsba kötötte a szerkesztőket. A *Reggel* a kezdeti években elsősorban agrárpárti érdekeket szolgált. Ők szerveztek sajtókampányt Csomorék pártalapítása idején, sőt a lap szerkesztői maguk is agitáltak a párt népgyűlésein, s részt vállaltak a KMFP vezetésében is (lásd Békefi tevékenységét). Később azonban – elsősorban a szerkesztőváltások függvényében – némileg eltávolodott a lap a köztársasági magyarok mozgalmától, és az Agrárpárt, valamint a szociáldemokraták között próbált egyensúlyozni. Viszonylagos pártonfelüliséget azért is tarthatta meg, mivel az aktivista formációknak általában volt saját párt-sajtójuk – igaz, azok pártfüggése meg is látszott a lapok színvonalán.

A Köztársasági Magyar Földműves Párt *Népújság* címmel jelentette meg hetilapját,⁵³⁸ amelynek a neve 1927-től *Köztársasági Magyar Földművesre* (1933-tól *Földművesre*) változott. A *Népújság* a pártközlöny tipikus példája volt, hiszen jórészt a pártprogram kifejtésének és a párt szervezési kérdéseivel kapcsolatos írásoknak adott teret, miközben nem győzte hangsúlyozni, hogy a lap megrendelése a párttagsággal járó kötelesség. Hangvétele ezért távol állt az objektivitástól, s szinte minden számban hangzatos jelszavakkal dicsérték Csomor Istvánt, illetve Milan Hodžát. Noha a lapnak hosszú éveken keresztül a tehetséges Antal Sándor volt a főszerkesztője, s többek között Békefi Sándor az egyik főmunkatársa (mindketten emigránsok), a lap színvonala mélyen alulmúlta a konkurens termékeket, amiben nem kis szerepet játszott a Hodža és az Agrárpárt iránt túlzásba vitt szervilizmusa.

Hasonló tartalom és színvonal jellemezte a másik, a párthoz szorosan kötődő, *Magyar Szó* címmel Léván, majd később Nyitrán és Kassán kiadott hetilapot. Az 1928-ban még *Garam Vidék* néven induló lap 1930-tól viselte a *Magyar Szó* címet, s ekkortól szélesedett ki érdeklődési köre is az egész dél-szlovákiai térségre. A Zipser János és Ádám János szerkesztette lap feltehetően az Agrárpárton keresztül jutott pénzügyi támogatáshoz, de meglehetősen sok anyagot és hirdetést közölt a Baťa cipőgyárról is, így nem kizárt, hogy az ország egyik legsikeresebb vállalkozása is pénzelte. Az 1935-ös választásokat követően Csomorék a *Magyar Szó* és a *Földműves* c. lapokat összevonták és 1936 elejétől *Magyarság* néven jelentették meg a színvonalában az elődeit is alulmúló pártközlönyüket.

A magyar aktivizmus másik fontos szereplőjének, a szociáldemokratáknak a sajtóorgánuma a *Csehszlovákiai Népszava* volt,⁵³⁹ amely szintén hetilapként jelent meg, ám jellegében kevésbé volt pártközlönyszerű, mint Csomorék lapjai. A kezdetekben csupán 4, később 6 oldalon Pozsonyban megjelenő hetilapot Surányi Géza és Váradi Aladár, majd a harmincas évek második felében Fehér Ferenc szerkesztették. A szociáldemokrácia magyar szekcióján belül folyamatosan napirenden volt a lap napilappá való bővítése, ám ez a pártközpont támogatása hiányában nem sikerült. Folyamatos problémát okozott viszont az, hogy a lap elsősorban a pozsonyi központ szempontjait követte, ami nem mindig esett egybe a kassai szociáldemokraták véleményével. Így a kassaiak az ottani érdekekre, illetve a *Kassai Munkás*, majd a *Fáklya* hagyományaira hivatkozva mindig is szerettek volna egy külön közlőnyt. Ezt a törekvésüket részben siker is koronázta, hiszen 1931 és 1935 között *Világ szabadság* címmel Farkas Zoltán

537 *Lidové Noviny*, 1933. január 27., 2.

538 A *Népújság* egyes tartalmi sajátosságairól Korpás Árpád írt már idézett tanulmányában. Vö. Korpás: *A két*, i. m.

539 A *Csehszlovákiai Népszava* a korábban megjelenő *Munkásújság* jogutódja volt, s alcímében hordozta is az elődlap nevét.

szerkesztésében külön hetilapot adtak ki, ám ez sikertelen próbálkozásnak bizonyult. Szintén a magyar szociáldemokrácia érdekeltségébe tartozott a Kendi Zoltán szerkesztésében Komáromban megjelenő *Komáromi Hírlap* című hetilap.

6.2. DZURÁNYI LÁSZLÓ ÉS A MAGYAR ÚJSÁG

Az aktivista sajtó történetében a harmincas évek első fele jelentette a töréspontot. Ekkor jutott csődbe a pártoktól és ideológiáktól jórészt független, s leginkább csak a laptulajdonos Zay Károly ízlését és érdekeit tükröző *A Nap* már ismertett projektje, s erre az időre esett a *Reggel* agóniája is, amelyet több egymástól független forrás is előre jelzett. Váradi Aladár már idézett jelentése, illetve egy a köztársasági elnöki iroda számára készült belügyi jelentés is megegyezett ugyanis abban, hogy a *Reggel* nem tudja beteljesíteni feladatát, s ezért érdemes lenne más megoldásban gondolkodni, sőt 1932-ben az Agrárpárt prágai központjában is felmerült, hogy be kellene szüntetni a magyar sajtótermék támogatását. A javaslatot egyebek között azzal indokolták, hogy a lap – szerkesztőinek köszönhetően – elsősorban a városi lakosság értékrendjét tükrözi, noha az Agrárpárt magyar szekciója főleg a falusi lakosságot akarja megszólítani.⁵⁴⁰ Az is felvetődött, hogy a *Reggel* helyett a pártnak talán az akkor Nyitrán megjelenő *Magyar Szót* kellene támogatnia, amely ezt követően *Friss Újság* címmel jelenhetne meg. A *Reggellel* szembeni bizalmatlanságban persze az is szerepet játszott, hogy az tetemes adósságot halmozott fel, elsősorban a Pocisk J. és Társa Könyvnyomda, a hermándi (Harmanec) papírgyár, illetve a Csehszlovák Sajtóiroda felé.⁵⁴¹

A *Reggel* körüli problémák feltehetően a korszak egyik legjobb tollú szlovenszkoí magyar újságírója, Dzurányi László előtt sem voltak ismeretlenek, s okkal feltételezhetjük, hogy a *Reggel* koporsójába lényegében ő ütötte az utolsó szöveget azzal a javaslatával, amelyet egy új aktivista magyar lap megindítására tett. Dzurányi kitűnő újságíró, a korszak egyik legjobb szlovákiai magyar szerkesztője volt, ám jellemgyengesége is közismert. Erről minden objektív lexikoncikknél kifejezőbben mesél egy 1931-ben Budapestre küldött követségi jelentés néhány sora, amely szerint a Debrecenben született, majd újságírói pályáját Eperjesen elkezdő Dzurányi⁵⁴² „nagyon tehetséges újságíró, aki azonban végtelen bohém. El tudná költeni Krisztus palástját és kockázni tudna a római katonák példája szerint. Ő volt 48-as újságíró, volt Fischer-Colbrie-nek⁵⁴³ is az újságírója, tele van a nyugat szellemével: politikai flerje van, de magasabb viszonylatokból a helyzetet megmérni nem tudja. Folyton pénzzavarokkal küzd és ezt a pénzzavarát az, aki a pénz fölött diszponál, meg tudja szüntetni”.⁵⁴⁴ Dzurányi, miután a

540 AUTGM, fond T. G. Masaryk, k. 393. Naši madari, 9, 24/32.

541 AMZV, f. III. sekce, k. 610, fasc. 1a.

542 Dzurányi László (1888. július 10., Debrecen – 1955, Pelejte) – újságíró, szerkesztő. Hírlapírói pályáját Eperjesen kezdte, majd 1918-tól 1923-ig a *Kassai Napló* felelős szerkesztőjeként tevékenykedett. Egyik alapítója volt a Magyar Jogpártnak. 1925-től a *Prágai Magyar Hírlap* főszerkesztőjeként dolgozott. Ebben az időszakban írásai, főleg vezércikkei által jelentős hatást gyakorolt a szlovenszkoí magyar ellenzéki politikára is. 1932-ben szakított az ellenzéki magyar lappal, s a kormánypárti *Magyar Újság* főszerkesztője lett, amely általa a korszak egyik legszínvonalasabb csehszlovákiai magyar nyelvű lapjává nőtte ki magát. Az első bécsi döntést követően visszavonult a közéletből. A második világháború után egy ideig még Pozsonyban élt, s alkalmilag szlovák lapokban publikált. Miután az 1948-ban újra meginduló magyar sajtóban már nem volt számára hely, a Töketerebeshez közelel Pelejterre vonult vissza.

543 Fischer-Colbrie Ágoston (1863–1925) kassai megyés püspök, az Országos Keresztényszocialista Párt egyik fő ideológusa volt.

544 MOL, K-64, 42. cs. 7. t, 362res.pol./1931.

Dzurányi László (*Képes Hét*, 1930)

Kassai Naplónál nevet szerzett magának, 1925 és 1932 között a *Prágai Magyar Hírlap* főszerkesztője volt. Az ő szerkesztői tehetségének volt köszönhető, hogy a lap példányszáma a korábbi jóval meghaladva kb. 12 ezer fölé emelkedett, s megkerülhetetlen jelentőségre tett szert, amit

Andrej Hlinka úgy fogalmazott meg, hogy ha a *PMH* nem lenne, a szlovákiai magyar politikusok létezése fel sem tűnne senkinek. A liberális szellemiségű szerkesztő azonban nehezen tűrte a két ellenzéki párt által a lap elé állított állandó korlátokat, s viszonya a két párttal, különösen a Szülő vezette OKP-vel sohasem volt felhőtlen. Szakítását a *PMH*-val azonban feltehetően a laptulajdonosokkal való pénzügyi vitái okozták, abban ugyanis a csehszlovák források is megerősítik a már idézett követi jelentést, hogy Dzurányi rendkívül költséges életmódot folytatott, s folyamatosan adósságokba verte magát. Miután szakított a *PMH*-val, Budapesten próbálkozott szerkesztői álláshoz jutni, majd miután ez nem jött össze, visszatért Pozsonyba, ahol magyar újságírói körökben arról beszéltek, hogy *A Reggel* című napilap élére akar állni. Ő azonban ekkor már – mint a Csehszlovák Nemzeti Demokrata Párt parlamenti képviselőjének, Milan Ivanka szlovák politikusnak írt leveléből is kiderül – inkább egy új lap megalapításában gondolkodott. A szlovák politikusnak írt levele⁵⁴⁵ azonban jóval több, mint csupán javaslat egy új magyar lap alapítására. Valójában Dzurányi felajánlkozása arra, hogy ha ehhez megfelelő anyagi támogatást kap, újságírói tehetségét az aktivizmus szolgálatába állítja.

A magyar nyelven írt, keltezetlen levél (amely feltehetően 1932 nyarán született) Dzurányi és Ivanka korábbi személyes beszélgetései írásos folytatásának tekinthető. Dzurányi a levél első részében a szlovenszkói magyar politikával kapcsolatos lesújtó értékítéletét fejt ki. Az ellenzéki politikát koncepciótlannak és korszerűtlennek nevezi, a kormánypártok magyar szekcióinak politikáját pedig olyannak, amely még inkább elidegeníti a magyarokat a kormányzattól. A legnagyobb problémaként azonban azt érzékeli, hogy a szlovenszkói magyar fiatalság 95%-a idegenként tekint saját politikai képviselőjére, ami hosszú távon mind az ellenzéki, mind a kormánypárti magyar politika kudarcát jelentheti, s azt eredményezi, hogy a magyar fiatalok tömegesen sodródnak a kommunista eszmék felé.

A politika után Dzurányi a sajtót veszi górcső alá, s arról sincs sokkal jobb véleménye. Az ellenzéki sajtót gyökértelessnek és budapesti érdekek közvetítőjének nevezi, amely képtelen a szlovákiai magyar emberek érzéseit megszólaltatni. A *PMH* sikerét kizárólag saját magának tulajdonítja, mivel, mint írja, „megengedtem magamnak, hogy a politikai forsrift [előírások – SA] és kuriális stílus [hivatali nyelv – SA] ellenére megússem a kisebbségi élet új hangjait, ami szemmel láthatóan mély hatást keltett a közvéleményben”.⁵⁴⁶ A kormánypárti sajtóról még ennél is lehangolóbb képet fest, s kidobott pénznek minősíti az arra áldozott anyagiakat, mivel véleménye szerint „a magyar kormányajtónak sohasem volt programja, de a legkevésbé magyar programja. A kisebbségi problémához hozzányúlani nem mert, magyar és szlovenszkói sérelmekről tudomást nem vett, hanem abban találta meg egyedüli hivatását, hogy a bizantizmus tüzeit gyűjtotta meg a kormánypolitika és azok intézői előtt, akiktől valamit várt”.⁵⁴⁷

Majd ezután tér rá arra a javaslatára, miszerint „végre alakuljon egy olyan magyar lap, amely gátítások nélkül és egy becsületes önállóság biztosításával legyen kifejezője a szlovenszkói magyar kisebbség lelkének, problémáinak, törekvéseinek”.⁵⁴⁸ Indítványa szerint az új lap álláspontja egyelőre nem lehet más, mint ellenzéki, „de a konstruktív ellenzéki talaján”, amely miközben „igazságot követel a szlovenszkói magyarságnak”, az „álmépítés helyét reális építő politikára törekszik”. Dzurányi elképzelése szerint az új lap egyformán lenne kritikus a kormány hivatalos politikájával és a magyar ellenzéki politika maradi szellemével szemben,

545 AUTGM, fond T. G. Masaryk, k. 393. Naši madari 9. sv.

546 Uo.

547 Uo.

548 Uo.

miközben siettetné a „kisebbségi politikai mozgalom egészségesebb, korszerűbb és építőbb irányvonalának kialakulását...” Eközben Magyarországgal szemben úgy tartana fenn barátságos hangnemet, hogy az ottani rendszer hibáira is rámutatna. Dzurányi nagy jelentőséget tulajdonít a lap kultúrmissziójának, amelyet abban lát, hogy segítené a szlovenszko magyar sajátos kultúregyéniségének a kibontakozását, amit az ellenzéki politika „minden szabad és önálló szellemi, művészeti vagy kutató kezdeményezést” gúzsba kötő politikája eddig nem engedett. A lapalapítás gyakorlati teendői kapcsán Dzurányi kifejti, hogy mivel a tömegek megnyerése a cél, ezt csak egy olyan Prágában megjelenő napilappal lehet elérni (a *Prágai Magyar Hírlap*ot csak ugyanott kiadott lappal lehet legyőzni), amely köré a szlovenszko magyar szellemi élet legjava összpontosulna. Ennek kapcsán pedig úgy véli, hogy esélye van a *PMH* régi gárdájának legjobb tagjait maga mellé megnyerni, ami által „az első órától biztosítva lenne az új mozgalom szellemi fölénye”. A *PMH* legyőzését azonban nem csupán e „szellemi fölény” által kívánta elérni, így egyebek között azt is javasolta, hogy az ellenzéki lapot „emeljék ki” a Mercy konszern nyomdájából, s a nyomda már jól bejáratott technikai és hírszolgálati apparátusát pedig állítsák az új lap szolgálatába, ami által az sokat nyerne, a *PMH* viszont olyan veszteséget szenvedne, amelyet csak hosszú évek alatt tudna bepótolni.

Levele végén Dzurányi anyagi kérdésekkel is foglalkozott, s mintegy kétmillió koronányi összeget tartott szükségesnek a lap sikeres indulásához, miközben, ha óvatosan is, de saját anyagi igényeit is szóba hozta: „Bizonyos kényszerű személyi föltételekről igen tisztelt Képviselő úrnak már említést tettem. Szorongatott helyzetemre való tekintettel, amelyet régi fegyvertársaim tőlük telhetőleg igyekeznek megnehezíteni, szükséges lenne, hogy a nyugodt munka érdekében ezirányban is sürgős megoldásra törekedjünk.”⁵⁴⁹

A Dzurányi-levél háttérének kibogozásához az a szlovák nyelvű levél nyújt segítséget, amellyel Dzurányi írását Ivanka a köztársasági elnökhöz továbbította, akivel erről az ügyről már beszélt, s aki részletesebb beszámolót kért tőle.⁵⁵⁰ Az Anna Gašparíková-Horákovának,⁵⁵¹ Masaryk elnök szlovák személyi levéltárosának és szlovák ügyekben bizalmi tanácsadójának címzett kézírásos levélben Ivanka Dzurányi tervének támogatását kéri, mivel úgy véli, hogy 700 000 magyarnak az állam iránti megnyerése, s hogy jó csehszlovák állampolgárt faragjanak belőlük, megérné az erre fordított pénz. Ha máshol nem, de a nemzetvédelmi minisztériumban meg lehetne találni az ehhez szükséges összeget. Ivanka arról is beszámol, hogy a tervről már tárgyalt Milan Hodžával, Slávik exbelügyminiszterrel és Jan Malypetr kormányfővel is, s mindannyian támogatják annak megvalósítását.

A jól felépített logikai érvrendszerrel rendelkező Dzurányi-levél üzenete világos volt, a tehetséges lapszerkesztő hajlandó a kormány szolgálatába állni, s egy látszólag ellenzéki, ám céljaiban mérsékelt aktivista lap elindítása által elérni azt, ami az előző évtizedben nem sikerült: legyőzni a *PMH*-t, s ezáltal kivonni a szlovákiai magyar tömegeket az ellenzék és áttételesen Budapest befolyása alól. A kérdés csupán az, hogy a korábban az ellenzék vezető lapját szerkesztő Dzurányi miért vállalkozott erre. A válasz egyértelműnek tűnik, ám nem feltétlenül valós. A fellelhető források ugyanis mind Dzurányi anyagi nehézségeivel magyarázzák a váltást, s ezt erősíti az a tény, hogy a Masaryk levéltárosának küldött levelében Ivanka bevallja, hogy a magyar újságíró neki is tartozik 8 ezer koronával,⁵⁵² s nem tudja, hogy egyáltalán

549 Uo.

550 Uo.

551 Anna Gašparíková-Horáková a Masaryk mellett eltöltött éveket naplóban örököltette meg. Gašparíková-Horáková, Anna: *U Masarykovcov. Spomienky osobnej archivárky T. G. Masaryka*. Bratislava, AEP, 1995.

552 1932-ben egy alacsonyabb beosztású hivatalnok havi átlagjövedelme 793 Kč, egy munkásé pedig 341 Kč volt.

viszontlátja-e még valaha ezt a pénzt. Az anyagiak mellett azonban más szempontokra is figyelniünk kell. Például arra, hogy a magyar ellenzék Budapestről irányított sajtópolitikájának kerekeit a liberális szellemiségű Dzurányi – joggal – szűknek érezte. Ő pedig egy a saját egyéniségére szabott lapot akart szerkeszteni, az pedig, hogy erre Budapest vagy Prága adja a pénzt, számára mellékes volt.

Dzurányi lapalapítási tervének a jelentőségét az adja meg, hogy terve megvalósult. A szlovákiai magyarok ügyeivel foglalkozó politikusok (Hodža és Slávik) ugyanis meg tudták győzni a kormányfőt, hogy az eddiginél hatékonyabb sajtópolitikára van szükség, amihez a lehető legjobb ember Dzurányi lehet. Ennek a stratégiai döntésnek köszönhető, hogy a kormányhivatal sajtóosztálya 1932 végén beszüntette a *Reggel* kiadására addig nyújtott támogatását, s ez az egy évtizeden keresztül megjelenő magyar lap végét jelentette. Ezzel párhuzamosan pedig megkezdődtek az új magyar nyelvű lap kiadásának az előkészületei.

Az új lappal kapcsolatban – amelynek tervezett megjelenéséről mindenki tudni vélte valamit – mind Budapesten, mind Prágában sok volt találgatás. A prágai magyar követ 1933. február 8-i jelentésében két verziót vázolt fel. Az egyik szerint Hodža szervezésében *Prágai Magyar Újság* címmel jelenne meg, a másik szerint Juraj Slávik lenne a szellemi vezér, de nem Prágában, hanem Pozsonyban és *Új Magyar Nap* címmel adnák ki.⁵⁵³ A csehszlovák hadsereg pozsonyi tartományi parancsnoksága a prágai nemzetvédelmi minisztériumba 1933. március 9-én küldött jelentésében⁵⁵⁴ szintén a tervezett lapalapítással foglalkozott. A jelentés már tudni vélte, hogy a lapot *Magyar Ujság* címmel adják ki, s azt is, hogy Dzurányi László lesz a főszerkesztője. Éppen ennek kapcsán azonban kételyeinek is hangot adott, mivel Dzurányit korábbi tevékenysége miatt nem tartotta alkalmasnak arra, hogy a tervezett lap szellemisége államalkotó legyen. A jelentés ezzel kapcsolatban három, meg nem nevezett, neves szlovák zurnalisztát is idézett, akik abban ugyan megegyeztek, hogy Dzurányi nagyon tehetséges újságíró, de nemzetpolitikai szempontból mégsem tartották jó választásnak a személyét.

1933 márciusára mindenesetre már biztossá vált a lap elindítása, aminek jeleként a *PMH* volt szerkesztői sorra mondták fel ottani állásukat.⁵⁵⁵ Az induló laphoz szerződött többek között a *PMH*-től már korábban távozó Győry Dezső mellett Bihari Mihály és Erdélyi László, a *Reggeltől* pedig átjött Lukovich József, s így Dzurányi mögött erős csapat állt fel. Egy viszonylag rövid, de erős reklámkampány után a lap 1933. április 15-én egy 28 oldalas húsvéti ünnepi különszámmal indult, amely a beharangozott szenzációknak köszönhetően jól fogyott. A továbbiakban hétköznaponként 10, vasárnaponként pedig 16 oldalon jelent meg 1 koronás áron, ám a népszerűsége, a ráfordított költségeket tekintve,⁵⁵⁶ a kezdetekben elmaradt az elvárttól. Így egy fél évvel az indulása után már a lap esetleges megszűnéséről, illetve átszervezéséről terjedtek el a hírek.⁵⁵⁷ Ez azonban nem következett be, sőt a következő évben a *Magyar Ujság* jelentősen növelni tudta példányszámát, ami által stabillá vált a helyzete is. Igaz, hogy ez az „újja-

553 MOL, K-63, 50. cs, 1933-7/44.

554 AUTGM, fond T. G. Masaryk, k. 393. Naši maďari 9. sv. T525/33.

555 Egy budapesti jelentés szerint a magasabb fizetés ígérete mellett ebben az is közrejátszott, hogy Dzurányi a *PMH* közeli betiltásáról szóló híreket terjesztett volt munkatársai között. Vö. MOL, K-63, 56. cs, 1935-7/44, 89pol./1933.556 Ha hinni lehet a követségi információknak, a *Magyar Ujság* rendkívül magas rezsiköltségekkel dolgozott, hiszen csak Dzurányi havi 7 ezer koronás fizetést vett fel, a vezető újságírók, Győry, Bihari, Erdélyi pedig szintén 3 ezer korona fölött kerestek. A Dzurányinak kifizetett összeg meghaladta egy egyetemi professzor havi fizetését, a többieké pedig a középiskolai tanárénak felelt meg, akik az adott korban jól meg voltak fizetve.

557 MOL, K-63, 56. cs, 1935-7/44, 220pol./1933.

éledés” – nyilvánvalóan nem véletlenül – egybeesett a *Prágai Magyar Hírlap* három hónapra való hatósági betiltásával.⁵⁵⁸ A lap életképességét azonban feltehetően így is csak a bőkezű prágai szubvenciók által lehetővé tett biztosítani. Ennek nagyságára nézve pontos információink nincsenek. Az egyedüli fogódzót Rudolf Urbannak Csehszlovákia német megszállása idején kiadott és a prágai külügyminisztérium III. szekciójába tartozó sajtóosztálya rezervált iratait ismertető könyve jelenti, amely szerint a sajtóosztály 1936. január 1-vel kezdődően rendszeresen havi 30 ezer KČ összeget utalt a kiadvány által csak „zsidó újságnak” minősített *Magyar Ujság* támogatására.⁵⁵⁹

A következő években a *Magyar Ujság* a szlovenszkoí magyar sajtó egyik fontos szereplőjévé vált. Színvonalas írásainak köszönhetően különösen a városi, illetve a zsidó lakosság⁵⁶⁰ körében volt népszerű. Ebben közrejátszott, hogy az állandó szerkesztőgárda mellett elsősorban a szlovenszkoí valóságot jól ismerő hazai magyar publicisták (Jócsik Lajos, Szalatnai Rezső, Kovács Endre) adták a lapba írásait, bár azért az emigránsok (Antal Sándor, Kaczér Illés, Barta Lajos) is helyet kaptak. Irodalmi rovatában pedig olyan nevek publikáltak, mint Kosztolányi Dezső vagy Ignótus. A lap szellemiségét azonban – egy kis időt kivéve, amikor Jankó Zoltán szerkesztette – Dzurányi határozta meg, aki a kormányzatot és az ellenzék egyaránt oroszló, de a Csehszlovákia iránti lojalitásnak mindig helyet adó íásaival széles olvasóközönséget szerzett a lapnak. A *Magyar Ujság* helyzete azonban végig kényes volt, hiszen az ellenzéki magyar sajtó egyértelműen a kormány lapjának tartotta, s igyekezett a szélesebb magyar olvasóközönséget leválasztani a lapról. Másrészt cseh és szlovák körökből is sok támadás érte a lapot, amely népszerű volt ugyan, de a *PMH*-t nem tudta maga alá gyűrti. Felrötták neki azt, hogy bár mindenki ismeri a háttérét, tehát fölösleges álcázni a kormánypártiságát, mégsem mer határozott állást foglalni a revíziós mozgalommal szemben. Azt is kifogásolták, hogy a lap a híreit szívesen veszi át a MTI-től, s hogy a kulturális és szellemi élettel foglalkozó írásaiban még mindig Budapestre figyel, nem pedig Prágára és Pozsonyra, s ezáltal nem gyengíti, hanem erősíti a szlovenszkoí magyarok és Budapest szellemi kapcsolatát.⁵⁶¹

Meglepő módon a szlovák forrásoknál is erősebben kritizálták a *Magyar Ujság* szellemiségét az aktivista magyar szekciók lapjai, a *Csehszlovákiai Népszava* és a *Magyarság*. Az előbbi például „műellenzéki habitusban tetszelgő magyar nyelvű” kormánylapnak nevezte a *Magyar Ujságot*, miközben azt nehezményezte, hogy Dzurányi az ellenzékkel összhangban bírálja a pozsonyi rádió magyar nyelvű adását.⁵⁶² A támadások háttérében feltehetően az aktivista vezetők Dzurányival szembeni averziója és egyfajta szakmai féltékenység húzódnak meg, hiszen a *Csehszlovákiai Népszavával*, de különösen a *Magyarsággal* összehasonlítva a *Magyar Ujság* tényleg más szintet képviselt.

558 Azt, hogy a *PMH* megjelentetésének felfüggesztése összefüggésben volt a *Magyar Ujság* megjelentetésével, az OKP képviselője, Jabloniczky János is szóvá tette a képviselőházban. Vö. Digitális knihovna NS RČS 1929–1935, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly, 284. schůze, 20. června 1933. <http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/284schuz/s284001.htm> Letöltve: 2013. június 9.

559 Urban, Rudolf: *Tajné fondy III. sekce. Z archivů Ministerstva zahraničí Republiky česko-slovenské*. Praha, Orbis, 1943, 215. A protektorátus idején a Masaryk és Beneš neve által fémjelzett első Csehszlovák Köztársaság lejáratása céljából kiadott munkát ugyan fenntartásokkal kell kezelniünk, de a fenti adat hitelességében nincs okunk kételkedni.

560 Szvatkó Pál: A sajtó. In Borsody István (szerk.): *Magyarok Csehszlovákiában 1918–1938*. Somorja, Méry Ratio, 2002 (Reprint), 138.

561 AMZV, f. III. sekce, k. 610, fasc. 1a.

562 *Csehszlovákiai Népszava*, 1938. február 6., 2.

Ára 1 korona *Péntek, 1938 február 18*

MAGYAR UJSÁG

Szerkesztőség: Prága II., Václavské nám. 61. Tel.: 220-30, 224-09. Pozsonyi szerkesztőség: Bratislava-Pozsony, Lazarett u. 4c. Tel. 27-75. Zsolnai szerkesztőség: Zilina, Rojčák 30. Tel.: 475, 476

Független politikai napilap
Főszerkesztő: DZURÁNYI LÁSZLÓ

Előfizetési árak: egy hónapra 20 KČ, negyedévre 60 KČ. Kiadókivétel: Bratislava-Pozsony, Lazarett ucc 4c. Telefon: 27-75

VI. évfolyam 40. szám

FEBRUÁR 18

Irla Dzurányi László

Elérkezettünk február 18. első évfordulójához. Nyitán ki kell mondanunk, hogy nem úgy érkezünk el, ahogy az ország a kisebbséggé tört régi uralkodó nemzetségekkel. A szembenállás kérelhetetlenségét és merővéget lassan-lassan oldani kezdte a haladó és az új keretek között fejlődő élet. Az egymásra utasítás és igérvény, amire jóformán csak kamatörlesztés történt.

A népi közösség új történelmi érdekei, még csak koalíció hárságát sem, mert nek felismerése mellett először a gazdasági érdekeazonosság keresett kapcsolatot a nemzeti ellentétok felett. Igly született meg az 1926-on polgári koalíció keretében az első csehszlovák-német kiegyezés, bár még távolról sem tökéletes, sőt még csak nem is kielégítő formájában és tartalmában. Ugyanakkor történt az első pozitív kísérlet a csehszlovák-magyar kiegyezésre is, bár ez pusztán epizód jelentőségű volt és a gabonavámok megszavazásán és a Lex Diteren kívül mit sem hozott életre. Nem lett belőle komoly közlés, de muszáj. A mérleg tehát egyik félre sem

A *Magyar Ujság* címlapja (*Magyar Ujság*, 1938. február 18., 1.)

Nem mellékesen épp az volt a Dzurányi és a „régí” aktivisták közötti ellentétek forrása, hogy a neves hírlapíró elsősorban a fiatalabb nemzedéket igyekezett maga köré csoportosítani, amivel egyben az emigránsok által képviselt idősebb nemzedéknek is hadat üzent. Szvatkó értékelése szerint az emigránsok kiszorításával Dzurányi egyfajta „autochton aktivizmust” hívott életre,⁵⁶³ amely a korábbinál sokkal érzékenyebben reagált a szlovákiai magyar problémákra. S az ellenlábás Szvatkótól származik az az elismerés is, hogy a „*Magyar Ujság* a »szociális és nemzeti problémák józan és célszerű megítélésének a jegyében« gyűjtögette maga köré a fiatal értelmiséget”.⁵⁶⁴

Kényes helyzetéből Dzurányi egy olyan kiadói részvénytársaság alapításával kívánta kiszabadítani a lapot, amely a közvélemény felé a *Magyar Ujság* anyagi függetlenségét jelezte volna. A részvénytársaság létrehozását Dzurányi 1935 végén és 1936 elején egy Szlovenszko déli részén lezajlott toborzókörúttal kívánta megalapozni. A lap 1936. január 12-i száma leköszölte a Magyar Ujság Lap- és Könyvkiadó Rt. alapítóinak névsorát, akik között a két aktivista publicista, Dzurányi és Győry Dezső mellett többek között Jankó Zoltán, Pozsony vármegye utolsó magyar főispánja⁵⁶⁵ és Hulita Vilmos, a dél-szlovenszkoí régió egyik legnagyobb ipari üzemének, a füleki zománcgyárnak a vezérigazgatója is ott volt.⁵⁶⁶ Még érdekesebb azonban az első mintegy 250 pártoló részvényjegyző listája. A névsorból ugyanis a korabeli vidéki magyar értelmiség egy sajátos szelete köszön vissza, jelezve azt, hogy az a fajta aktivizmus, amely úgy vállalja a csehszlovák állam iránti lojalitást, hogy a sérelmekről sem feledkezik meg, jelentős bázissal bírt a szlovenszkoí magyar középosztályban. A részvényt jegyzők között nem kevés ismert közéleti személyiség is volt, s – mint egy követségi jelentés is megjegyzi⁵⁶⁷ – nem fel-

563 Szvatkó Pál: *A visszatért magyarok. A felvidéki magyarság húsz éve*. Budapest, Révai, 1938, 102.

564 Uo. 141.

565 Jankó Zoltán (1871, Baka – 1941, Pozsony) – jogász, szerkesztő. A forradalmak előtt Pozsonyban volt jogtanácsos. Az őszirózsás forradalom heteiben a vármegye főispánjává nevezték ki. Később elsősorban irodalmi, művelődési tevékenységet folytatott. 1936-ban egy ideig a *Magyar Ujságot* főszerkesztette.

566 *Magyar Ujság*, 1935. január 12., 3.

567 MOL, K-64, 66. cs. 7. t. 39res.pol./1936.

tétlenül az emigráns baloldaliak közül, akiket Dzurányi feltehetően tudatosan mellőzött. Ott található a névsorban többek között Bólya Lajos ügyvéd (a név után a listán szereplő foglalkozást tüntettem fel – SA), Brogyáni Kálmán kritikus, Dobossy Imre ügyvédjelölt, Egri Viktor író, Gwerk Ödön festőművész, Halász Miklós ügyvéd, Limbacher Rezső orvos, Lőrincz Gyula festő, Boross Zoltán ügyvédjelölt, Molnár Miklós szociáldemokrata politikus, Mayer Imre tanár, Peéry Rezső tanár, Sas Andor tanár, Sellyei József író, Szenes Piroska író, Szepessi Miksa ügyvéd, Vozári Dezső tanár.

Arról, hogy a tervezett részvénytársaság alapítása mennyire volt sikeres projekt, nincs információnk, ám a lap gazdasági helyzete stabilá vált, s ez 1938 őszéig nem is változott. A kormányzattól befolyó direkt támogatások mellett ebben – a fellelhető források szerint – a néhány nagy bank támogatása is közrejátszott. Így a Legiobanké és Szlovák Általános Hitelbanké, amelynek elnöke egyben a *Magyar Ujság* pénzügyeinek az ellenőrzésével is meg volt bízva.⁵⁶⁸

A lap működését még egy fontos tényező, Dzurányinak a személyisége is jelentősen meghatározta. Kompromisszumokra nehezen hajló személyisége és sokszor vitriolba mártott tolla miatt a hivatalos prágai politika részéről is sok bírálat érte. Másrészt költséges életmódja miatt a pénzügyeket illetően továbbra is sebezhető s egyben önző is volt, ami akár a legközelebbi munkatársival is konfliktusokhoz vezetett. Konfliktusai során azonban mindig volt egy fontos támogatója – Milan Hodža, aki a külső és belső támadásokkal szemben is meg tudta őt védeni.

A *Magyar Ujság* 1938 őszéig vetélytársa tudott maradni a PMH-nak. Az első köztársaság és az aktivizmus szellemének ekkor bekövetkezett bukását azonban nem élte túl, mint ahogy ekkor tört véglegesen ketté Dzurányi László pályafutása is, akinek az 1955-ben bekövetkezett haláláig tartó hátralévő életéről csak keveset tudunk. Mint Tóth László és Kiss József kutatásaiból,⁵⁶⁹ illetve Dávid Teréz visszaemlékezéséből⁵⁷⁰ kiderül, a hontalanság éveiben Pozsonyban élt. Testvérével ellentétben, akit leveleiben csak Dezsőként emlegetett,⁵⁷¹ a csehszlovákizálás könnyebb útját elutasítva magyarként próbált megélhetést biztosítani magának, ami akkoriban – különösen értelmiségi pályán – nem volt könnyű feladat. Némi jövedelme csupán abból volt, hogy a *Týžden* c. szlovák lapba küldött karcolatokat. A kommunista fordulat után azonban ettől a lehetőségtől is elesett, s mivel polgári múltja miatt az állampárt magyar nyelvű lapjában, az *Új Szóban* persona non grátának számított, szülőfalujába, Pelejtére tért vissza, ahol elhagyatva és elfeledve hunyt el. Pályájának és esetleges hagyatékának feltárása a hazai művelődéstörténet egyik nagy adóssága.

7. A MAGYAR AKTIVIZMUS ZSÁKUTCÁJA

7.1. A MAGYAR AKTIVIZMUS KÉSEI FELLÁNGOLÁSA AZ 1935-ÖS VÁLASZTÁSOK IDEJÉN

Az 1929-es parlamenti választások idején, amely a baloldal előretörését hozta és ismét visszajuttatta a szociáldemokráciát a kormányba, még nem lehetett sejteni azokat a fordulatokat, amelyek a csehszlovák belpolitika előtt a következő években álltak. Ezek a változások több okra voltak visszavezethetők, gyökereik azonban az épp 1929-ben lavinaszerűen útjára induló gazdasági világválságban keresendők, amely alaposan átrajzolta Közép-Európa gazdasági, politikai és társadalmi viszonyait. A gazdasági válság nyitotta meg az utat a náciizmus agresszív terjeszkedő politikája előtt – amely Csehszlovákiát közvetlenül veszélyeztette –, s szintén a válság hatása eredményezte a csehszlovákiai pártok erőviszonyainak átrendeződését is.

Az 1929-es választási eredmények még stabilitást és nyugodt parlamenti ciklust sugalltak, hiszen a kormányon lévő polgári koalíció ugyan meggyengült, ám a Csehszlovákia addigi centralista és a csehszlovákizmus ideológiájára épülő rendszerét fenntartani akaró pártok súlya az előző választásokhoz képest mérsékelten emelkedett. A CSKP által képviselt szélsőbal jelentős visszaesést könyvelt el, hasonlóan a Szlovákia autonómiájáért küzdő Hlinka Szlovák Néppártja (HSLŠ), a cseh szélsőjobb pedig továbbra is gyenge és erőtlén maradt. A szudétanémet szavazók között ugyanakkor a húszas évek gazdasági prosperitásának köszönhetően – amelyből a fejlett iparral rendelkező Szudéta-vidék nem is keveset profitált – az előző választásokhoz képest is tovább nőtt az aktivista szavazók tábora. A választások eredményeként az addigi jobboldali „úri koalíciót” egy a balközép és jobbközép pártjait magában foglaló széles koalíció váltotta fel, amelyben a kormányfői tisztség továbbra is az Agrárpárt kezében maradt, s amelyben két szudétanémet aktivista párt, a német szociáldemokraták (DSAP) és a német agrárok (BdL) is helyet kapott.

A választások eredményei látszólag a csehszlovák állam erejét, a csehszlovák berendezkedés életképességét igazolták, ám ezt a még ugyanebben az évben kirobbant gazdasági válság gyorsan zárójelbe tette. A válság Csehszlovákiát viszonylag későn érte el, ám ennél fogva a belőle való kilábalás is későbbre tolódott, mint a szomszédos Németországban vagy a nyugati demokráciákban. A recesszió Csehszlovákiában 1933 végén, 1934 elején érte el mélypontját, a kilábalás látható jelei pedig csak 1935 elején mutatkoztak. Az ipari termelés visszaesése, amelynek indexe 1933-ban csupán az 1929-esnek az 59%-át érte el, különösen erős volt az exportra termelő ágazatokban (üvegipar, porcelánipar), valamint a nehéziparban, amelynek nem kis része a szudétanémet régiókban összpontosult. A magas munkanélküliség, a csökkenő reálbérek és a válság egyéb következményei mély szociális válságot eredményeztek, amelynek hatására egymást érték a sztrájkok és a demonstrációk. Ezek mögött leginkább az ekkorra a bolsevizálódás folyamatán már keresztülesett és a gazdasági helyzetet saját népszerűségének erősítésére jól kihasználó kommunista párt állt. A sokszor törvénytelenül szervezett sztrájkok és demonstrációk ellen a csehszlovák rendfenntartó erők szokatlan durvasággal léptek fel s lőttek

568 MOL, Pozsonyi Konzulátus és Követség (K-132), 22. cs. 9. t. 69.pol/1937.

569 Tóth László: „Itt állok levegőtlenül...” (Dzurányi László). In uő: *Elfelelt évek. Esszék, cikkek, tanulmányok*. Pozsony, Kalligram, 1993, 43–47.; Kiss József: A számkivetetté váló egykori újságíró-fejedelem (Dzurányi László). In uő: *Kötődések és távlatok. Cikkek, esszék, tanulmányok*. Dunaszerdahely, Nap Kiadó, 2002, 117–118.

570 Dávid Teréz: *Utóirat. Amíg a téma eljut odáig...* Bratislava, Madách, 1986.

nemegyszer a demonstrálók közé. S mivel a szociális problémák a nemzetiségek által lakott határ menti területeken hatványozottan jelentkeztek, a csendőrsortüzek áldozatainak többsége is elsősorban a németek közül került ki, így a szociális ellentétek kiéleződése a nemzetiségi feszültségek növekedését is magával hozta.

A szociális és etnikai ellentétek növekedése a radikális megoldásokat kínáló pártok megerősödését váltotta ki. Ez egyaránt jelentette a CSKP, a cseh fasiszta mozgalom, a Német Nemzetiszocialista Munkáspárt (DNSAP) vagy akár a HSLS súlyának növekedését, vagyis azokat a pártokat, amelyek szemben álltak a csehszlovák állam meglévő berendezkedésével. A prágai kormányzat, amely továbbra sem kívánt hozzányúlni a csehszlovák állam érvényes szerkezetéhez, a hatalom retorzív eszközeinek megerősítésével – a cenzúra megszigorításával, a végrehajtó hatalom súlyának növelésével, a pártok feloszlátását lehetővé tevő törvény elfogadásával stb. – kívánta kezelni a helyzetet. Ez ugyan nem veszélyeztette a demokratikus intézményrendszer működését, de azon belül az autoriter elemek súlyának növekedését eredményezte. A várt hatás azonban elmaradt, s a társadalom radikalizálódásának ezek az intézkedések sem tudták útját állni. Hiába tiltották be a két szélsőségesen nacionalista német pártot, a DNSAP-t és a DNP-t, hiszen a német politikai térfélen így kialakult hiástust az újonnan alakult Sudetendeutsche Heimatfront (SHF) azonnal be tudta tölteni, s a következő választásokon már Sudetendeutsche Partei (SdP) néven el is tudott indulni. A válság és az államhatáron Németországból átszűrődő náci propaganda hatására a Konrad Henlein⁵⁷² vezette SdP a következő néhány évben páratlan karriert futott be, amely egyben a német aktivizmus hanyatlását, 1938-ban pedig végleges vereségét okozta.

A szlovákiai magyar politikát a gazdasági válság hatásai kevésbé látványos módon érintették, de a politikai erőviszonyok átrendeződése itt is észlelhető volt. Mint az 1931-es községi választások eredményei is jelezték, Dél-Szlovákiában is megerősödött a kommunista mozgalom, amelynek előretörése részben a magyar ellenzéki pártok rovására történt. Az OKP és az MNP térvészését regisztráló budapesti kormányzat a felvidéki magyar politika megújítása jegyében keresztülvitte az itteni magyar pártok vezetőinek cseréjét: Szüllő helyére Esterházy János, az MNP élére pedig Jaross Andor került.⁵⁷³ Két olyan politikus, akik már Csehszlovákiában szocializálódtak, de akiknek pozícióba kerülésük előtt kevés politikai tapasztalatuk volt (különösen igaz ez Esterházyra).

A generációváltás, ha kezdetben tartalmi változást nem is, de látványosabb és erőteljesebb ellenzéki politizálás tekintetében bizonyos változást mégis hozott. Esterházy – kis túlzással – már elnöksége első évében jobban bejárta Dél-Szlovenszkót, mint Szüllő az előző hét év alatt. A Nemzeti Párt pedig, amelynek politikájában hangsúlyosabb lett az ellenzéki magatartás, a Fiatal Magyarok Munkacsoportja szervezeti hálózatának kiépítésével erőteljes lépéseket tett a szlovenszkói magyar fiatalság mozgósítására, s egyfajta párthadsereg létrehozására. A prágai kormányzatnak nem volt ínyére a magyar jobboldal addiginál energikusabb fellépése, s minden

571 Dezső névre keresztelt testvére már 1938 előtt csehszlovák állami szolgálatban állt.

572 Konrad Henlein (1898. május 6., Vrástislavice nad Nisou – 1945. május 10., Plzeň) – tornatanár, politikus. A szudétánemet közéletben a német Turner-mozgalom tagjaként, majd egyik vezetőjeként vált ismertté. 1933-ban létrehozta a Sudetendeutsche Heimatfrontot, amely az 1935-ös parlamenti választások előtt Sudetendeutsche Partei néven párttá alakult át. A parlamenti választások után pártjának tevékenységét fokozatosan Hitler terveinek a szolgálatába állította. A müncheni döntés után a Német Birodalom részévé váló Reichsgau Sudetenland birodalmi helytartója lett. Közben magas tisztséget töltött be az SS-ben is. A háború után amerikai fogságba került, ahol öngyilkosságot követett el. A nürnbergi törvényszék halála után háborús bűnössé nyilvánította.

573 A szlovenszkói magyar politikában bekövetkezett személycserék természetesen összefüggtek a budapesti politikában bekövetkezett elitcserével.

lehetséges adminisztratív módszerrel igyekezett visszafogni azt. Ennek jegyében tiltották be a Fiatal Magyarok Munkacsoportjának szervezését, s állították le 1933–1934-ben három alkalommal is rövidebb időre a *Prágai Magyar Hírlap* kiadását.⁵⁷⁴ Sőt ellenzéki körökben általános volt a meggyőződés, hogy ha a *PMH* nem változtat a kormányval szembeni magatartásán – az új törvények lehetőségeit kihasználva –, akár a lap végleges betiltására is sor kerülhet.

A nemzetközi és a csehszlovák politikában bekövetkezett változások a prágai kormányzatot arra intették, hogy a hatalom megtorló eszközeinek erősítése mellett a kisebbségi közösségek politikai életét konstruktívabb eszközökkel is megpróbálja befolyásolni. Ennek jegyében született tervezet a Kisebbségi Kérdések Központi Hivatalának a miniszterelnöki hivatal vagy a belügyminisztérium keretén belül való felállításáról, amely egy helyre összpontosította volna a német, a magyar és más nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos kérdések kezelését.⁵⁷⁵ Amint a külügyminisztériumi levéltárban megtalálható tervezet jelezte, egyfajta kvázi kisebbségi minisztériumról lett volna szó, amely nem is annyira a kisebbségi érdekek, mint inkább az államiak védelmét szolgálta volna. A hivatal megvalósítására azonban, bár az ötlet 1936-ban kissé módosított formában ismét felmerült, nem került sor. A másik ilyen eszközt az aktivista erők hatékonyabb támogatása jelenthette volna, ám ebben nem volt egység a kormánykoalíción belül, s mint annyi más kérdés, részben ez is a cseh pártok egymással szembeni konkurenciaharcának áldozatává vált. Legalábbis ezt jelzi az Edvard Beneš által fémjelzett Csehszlovák Nemzetiszocialista Párt kísérlete, hogy az agrárokhoz és a szociáldemokratákhoz hasonlóan létrehozza a maga magyar szekcióját.

Arról, hogy a főleg a cseh nemzetiségű állami alkalmazottak között népszerű párt a szlovákiai magyarok között is meg akarná vetni a lábát, 1934 tavaszán érkeztek az első hírek, amelyek egybehangzóan a volt aktivista pártalapító, Csánki Aladár szerepét emelték ki. Csánkinak a nemzetiszocialisták ágenseként való megjelenése már csak azért is pikáns ügynek számított, mivel 1923-ban ő hozta létre a Köztársasági Magyar Földműves Szövetséget, s bár Csomor kiszorította őt a vezetésből, még 1932 őszén is a KMFP mellett agítált.⁵⁷⁶ 1933 áprilisában pedig fel is szólalt a magyar szekció országos kongresszusán.⁵⁷⁷ Közben ügyvédi praxist folytatott, s rendszeres időközönként kiadott röpirataiban fejtette ki véleményét a szlovákiai magyar politikáról.

A Csehszlovák Nemzetiszocialista Párt magyar frakciójának megalapítására a húsvét előtti napokban, egy Léván tartott gyűlésen került sor,⁵⁷⁸ ahol Csánki saját, *Bátran a jövő elébe* c. politikai füzetét osztogatta. Az ötoldalas füzet meglehetősen zavaros okfejtése a szerző nézeteinek. Csánki ugyanis nem csupán az ellenzéki magyar pártok „antidemokratikus” programját bírálja benne, hanem Hodža ösztintelen és sovinszta politikáját is, amelynek célja „a Dunáig és a Tiszáig mindent szlovákosítani”.⁵⁷⁹ A szlovenszkói magyarság számára az egyedüli járható utat a csehekkel – konkrétan a nemzetiszocialistákkal – való megegyezésben látja (szerinte a szlovákokkal való egyezkedés hibás lépés). Ennek alátámasztására pedig utal a párt elnökével, Václav Klobučkal és a párt húzónevével, Edvard Benešsel folytatott megbeszéléseire. Csánki röpirata igazolni látszott a prágai magyar követség azon feltételezését, hogy a nemzetiszocialista párt magyar szekciója megalapítási kísérlete nem is annyira az ellenzéki pártok sza-

574 Angyal: *Érdekvédelem*, i. m. 187.

575 AUTGM, fond T. G. Masaryk, k. 73, R133/3, menšiny v šeoobecne, 1934–1938.

576 ŠA PLv, f. OÚ Lv, 83L/1932prez.

577 *Magyar Szó*, 1933. április 28., 2.

578 MOL, K-63, 50. cs, 7/4, 89pol/1934.

579 Csánki: *Bátran*, i. m. 4.

vazóit, hanem sokkal inkább Csomorék addigi választóit igyekezett volna elcsábítani. A *Magyarság* című lap pedig, amely beszámolt a magyar szekció alapítási kísérletéről, s kudarcra ítélt akciónak minősítette, még azt is tudni vélte, hogy Csánki a Beneš vezette külügyminisztériumtól komoly anyagi támogatást kapott közreműködéséért.⁵⁸⁰

Csánki a következő hetekben több Léva környéki községben is agitált, s a gyűléseken elsősorban a földbirtokreformnak a magyarokra nézve sérelmes végrehajtását nevezte meg olyan mozzanatként, amely miatt elhagyta az Agrárpártot és belépett Kľofáč pártjába. Eközben Václav Buzek cseh hivatalnok közreműködésével Pozsonyban is elindult a nemzetiszocialista párt magyar-német szekciójának a szervezése. Ám a kezdeti lendület nem sokáig tartott ki, s 1934 nyarán már a Beneš-Csánki-akció végleges kudarcáról számoltak be a források.⁵⁸¹ Csánki ugyan a következő években egy-egy füzetecskével még jelentkezett,⁵⁸² a szlovenszkói magyar politikai életben azonban szerepet már kapott. Igaz, egy budapesti jelentés szerint 1936 elején Bécsben tárgyalásokat folytatott a Csehszlovák Nemzetiszocialista Párt szlovákiai vezetőjével, Emil Boleslav Lukáčsal egy új magyar párt (Magyar Független Párt) megalapításáról,⁵⁸³ ám ennek ismét nem volt folytatása. A következő év márciusában Pozsonyban ugyan tényleg kísérlet történt egy magát Független Magyar Pártnak nevező új politikai tömörülés megalakítására, ám azt, hogy ennek Csánkihoz bármiféle köze lett volna, semmiféle forrás nem támasztja alá (igaz, nem is zárja ki). A rendőrségi jelentések szerint az aktivista célokat megfogalmazó párt alapítói közé csupa ismeretlen s a politikában addig szerepet nem kapó személy tartozott.⁵⁸⁴ Maga a párt az előkészítő gyűlésen megfogalmazott program szerint nem csupán az Esterházy és Szűllő képviselte „dzsentrí” befolyása alól kívánta megszabadítani a szlovenszkói magyarokat, hanem az olyan külföldi eszméket is elvetette, mint a marxizmus és a fasizmus. A Független Magyar Párt megalakítása azonban az előkészítő gyűlés megtartásánál tovább nem jutott.

Csánki politikai kísérlete is azt jelezte azonban: Prága úgy ítélte meg, hogy az aktivizmusnak még vannak tartalékai a magyar szavazók körében. Sőt ennek kapcsán olyan vélekedések is felbukkantak, melyek szerint Dzurányi *Magyar Újságja* sem más, mint egy új aktivista párt alapításának az előkészítése. A Budapesten erről keringő hírek szerint az új párt a Haladó Magyar Párt nevet,⁵⁸⁵ egy másik verzió szerint a Magyar Néppárt nevet venné fel. S bár Dzurányi vezércikkei alapján nem zárható ki, hogy létezett ilyen szándék, a közelgő (1935-ös) parlamenti választások előtt Prága részéről kalandorság lett volna ebbe belekezdeni – s ez nem is történt meg.

Az 1935-ös parlamenti választások előtt a magyar szekcióval rendelkező két nagy csehszlovák párt minden addiginál nagyobb erőfeszítést fejtett ki a magyar választók meggyőzésére. A hagyományos kampányeszközök mellett az Agrárpárt elsősorban a gabonamonopólium törvényének 1934-es megszavazásától remélte azt, hogy a magyar földművesek az addiginál nagyobb számban adják szavazatukat a pártra. A gabonamonopólium törvénye ugyanis az általa bevezetett fix és nyereséget biztosító állami felvásárlási áraknak köszönhetően elsősorban épp a gazdatársadalom számára hozott biztonságot és kiszámítható jövedelmet. A gabonamonopóliumot így az Agrárpárt tökéletesen ki tudta használni saját céljaira, különösen úgy, hogy a gabona állami felvásárlásával megbízott Állami Gabonavásárló Szövetkezet minden települé-

580 AMZV, f. III. sekce, fasc. 1b, Menšiny na Slovensku a Podkarpatskej Rusy.

581 MOL, K-63, 50. cs. 1934-7/4, 166pol./11934.

582 Csánki: *Megvásárolt*, i. m.; uő: *Politikai*, i. m.; uő: *Félelem*, i. m. MOL, K-63, 50. cs. 1934-7/4, 89pol./1934.

583 MOL, K-63, 57. cs. 7/4, 1143/1936.

584 SNA, f. PR BA, k. 251, b. č.

585 MOL, K-132, 21. cs. 36pol./1934.

sen kinevezett két-két megbízottja is gyakran bizonyult a legnagyobb csehszlovák párt politikai kortesének. Az Agrárpárt szándékait jelezte, hogy két szlovákiai választási kerületben, az érsekújváriban és a kassaiban is a magyar szekció jelöltjét, Csomor Istvánt és Štefan Štundát jelölték listájuk első helyére,⁵⁸⁶ ami határozott gesztus volt a magyar választók felé. Igaz, ezért ismét kiérdemelték Andrej Hlinka⁵⁸⁷ és a *Slovák* támadását, amely még gúnyrajzot is közölt Csomorról, aki a megtévesztet szlovák földműveseket Prágába vezeti.⁵⁸⁸ Hasonló módon befutó helyen indította a szociáldemokrácia Schulcz Ignácot.

A *Slovák* karikatúrája Csomorról (*Slovák*, 1933. május 19., 4.)

Az 1935 májusában megtartott parlamenti választások – akkor még nem lehetett tudni, hogy Csehszlovákiában hasonlóan szabad választásokra 1990-ig kell majd várni – a politikai erőviszonyok jelentős elmozdulását rögzítették, s tulajdonképpen „hivatalosan” is útjára indították a

586 *Slovenský denník*, 1935. május 5., 2.

587 *Slovák*, 1935. május 18., 1. A választások előtti írásában Hlinka a „szlovák föld” (sic!) bitorlójaként tünteti fel Csomort: „...a magyar zsellért, Štefan Csomort, aki mezőgazdasági munkás volt, a földbirtokreform haszonélvezőjévé tették, s Csomor ma 140 kataszteri hold jó szlovák termőföld birtokosa. Pedig nem harcolt érte sem Pittsburghben, sem a világháború harcterein, nem védte Érsekújvárnál, Losoncnál, Zólyomnál vagy Nagymihálynál. Egyedüli érdeme az, hogy csatlakozott az agrárpárti nemességhez s ma ez a nemesség parancsol a szlovákoknak is, akik magyart sohasem választanának meg, és sohasem küldenének ilyen államfordulat utáni birtokost saját képviselőjükként Prágába.”

588 *Slovák*, 1935. május 19., 4.

Csehszlovák Köztársaság végzetessé váló válságát. A választási eredmények legnagyobb szenzációját kétségkívül az jelentette, hogy országos viszonylatban a legtöbb szavazatot nem valamelyik csehszlovák párt, hanem a két évvel korábban megalakított Szudétanémet Párt szerezte meg.⁵⁸⁹ Nagyobb jelentősége volt azonban annak a ténynek, hogy az eredmények következtében a Csehszlovákia érvényes centralista modelljét támogató és az annak lebontásában érdekelt pártok közötti erőviszonyok kiegyenlítődték. A jelen témánk szempontjából pedig az kapta a legnagyobb jelentőséget, hogy a szudétanémet lakosság választási preferenciáin belül alapvető átalakulás ment végbe, hiszen az SdP⁵⁹⁰ győzelmével párhuzamosan az aktivista német pártok jelentős veszteséget szenvedtek.

A magyar szavazók döntése ezúttal sem volt összhangban a szudétanémetekével, hiszen míg ott az aktivisták történelmi vereséget szenvedtek, a szlovákiai magyarok között még növelni is tudták szavazataik számát. Legalábbis ez olvasható ki annak a pozsonyi Tartományi Hivatalnak készült jelentésből, amely szerint a magyar aktivistákra összesen mintegy 65–70 ezer szavazat jutott, ebből 40–45 ezret az Agrárpárt, a maradék 25 ezret pedig a szociáldemokraták gyűjtötték be.⁵⁹¹ A járási bontásban is közölt eredményei alapján az Agrárpárt a Komáromi, Párkányi, Zselízi, Feledi, Királyhalmeci és Tornaljai járásban kapta a legtöbb szavazatot, míg a szociáldemokraták bázisát Pozsony mellett elsősorban a Komáromi járás jelentette. Igaz, ezeket az adatokat bizonyos óvatossággal kell kezelnünk, hiszen külön aktivista listák hiányában a fenti számok csak a Tartományi Hivatal becslésén alapulnak.⁵⁹² Az azonban, hogy a dél-szlovákiai járásokban erőteljesen megnövekedett a magyar szekcióval is rendelkező két nagy csehszlovák párt szavazóinak száma, nem vonható kétségbe. Így miközben az Agrárpárt az 1929-es választásokhoz képest szlovákiai viszonylatban csupán 3%-kal tudta növelni szavazói számát, addig a legmagyarabb 8 járásban⁵⁹³ ez a növekedés 42%-os volt. A szociáldemokraták esetében ugyan szlovákiai mértékben is jelentős a 36%-os szavazatonövekedés, ám a magyar járásokban 86%-kal szereztek több voksot. Vagyis az aktivizmus dél-szlovákiai előretörése nem vonható kétségbe.

A szlovákiai magyar választók pontos száma ismeretének hiányában, illetve mivel a magyar ellenzéki listára szép számmal szavaztak németek és szlovákok is, ennek a kb. 70 ezer szavazatnak a tényleges súlyát nem könnyű megbecsülni. Vélhetően azonban az összes magyar szavazat mintegy 20–22%-áról lehetett szó, amely semmiképpen sem tekinthető elhanyagolható mennyiségnek, s a két világháború közötti korszak legjobb aktivista eredménye volt.⁵⁹⁴ Az átlagot meghaladó eredményt a magyar járások közül a Királyhalmeci és a Tornaljai járásban érték el a magyar aktivisták, hiszen az előbbiben a magyar szavazatok mintegy 33%-át, az utóbbiban

589 A választókerületek aránytalan és a kisebbségek számára hátrányos kijelölése miatt mégsem ők, hanem az Agrárpárt szerezte a legtöbb mandátumot.

590 Az SdP ekkor még korántsem az 1938-as, náci eszméiséget nyíltan vállaló párt volt, hanem sokkal inkább Othmar Spann rendi államának az elképzeléseire állt közelebb, s a választási kampány során Henlein többször is elutasította a határok megváltoztatásának gondolatát. Persze az is igaz, hogy a tagság sokkal inkább fogékonyabb volt a náci eszmékre, mint a pártelit.

591 NA, f. AMV-PMV 225, k. 1454, 225-1454-3.

592 A fenti eredményeket a Hlinka-párt sajtóorgánumának, a *Slováknak* egy 1938-ban közölt írása is alátámasztja, amely szerint az 1935-ös választások során mintegy 70 ezer lehetett azon szavazatok száma, amelyet a két nagy csehszlovák párt a magyaroktól kapott. Vö. *Slovák*, 1938. április 3., 4.

593 A Királyhalmeci, Tornaljai, Feledi, Zselízi, Párkányi, Komáromi, Dunaszerdahelyi és Somorjai járások választási eredményeit figyelembe véve. A választási eredmények forrása Krivý: *Výsledky*, i. m.

594 Számításomtól némileg eltérő, ám lényegében azokat alátámasztó eredményre jutott a magyar választók szavazatainak megoszlása kapcsán Porubszky Géza kéméndi plébános, a korabeli magyar politika egyik leghitelesebb alakja. Szerinte a magyar szavazatok 54,2%-át a magyar ellenzék, 19,8%-át az aktivisták, 22%-át a kommunisták, a maradék 4%-ot pedig egyéb politikai erők vitték el. Vö. *Érsekújvár és Vidéke*, 1937. február 7., 1.

pedig 26%-át szereztek meg. A korábbi parlamenti választások eredményeinek elemzése egyébként is azt mutatja, hogy a Bodroghöz volt az a régió, ahol a sérelmi ellenzék mindig 50% alatt teljesített, s ahol a kommunista és az aktivista alternatíva mindig kimagaslóan szerepelt a magyar választók között.

2. táblázat. A sérelmi ellenzéki, az aktivista és a kommunista alternatíva népszerűsége a német (n) és a magyar (m) választók körében az 1925-ös, az 1929-es és az 1935-ös parlamenti és az 1938-as községi választások eredményei alapján – becslés.⁵⁹⁵

Év	1925		1929		1935		1938	
Politikai irány	n %	m %	n %	m %	n %	m %	n %	m %
Sérelmi-ellenzéki	23	56	22	62	58	57	79	75
Aktivista	66	18	70	17	36	22	16	11
Kommunista	11	26	8	21	6	21	5	14

A kedvezően összeállított választási listáknak köszönhetően a képviselőházba három, a szenátusba pedig egy aktivista képviselő jutott be. Az Agrárpárt részéről képviselő lett Csomor István és Štefan Štunda, a szociáldemokrácia részéről pedig Schulcz Ignác. A szenátusba a kárpátaljai szociáldemokrata Balla József került be. A magyar aktivisták kitűnő választási szereplésének az értékelése mélyebb elemzéseket igényelne. Úgy véljük azonban, hogy a sérelmi ellenzék és az aktivisták közötti arányok elmozdulása egyfajta választói kiüttlanságból eredhetett. A trianoni határok revíziójának a realitása 1935-ben még nem volt érzékelhető, s így a magyar lakosság körében erősebbé válhatott az a meggyőződés, hogy Csehszlovákia keretén belül eltöltendő további hosszú évekre kell berendezkedniük. A gazdasági válság hatására bekövetkező elszegényedés pedig feltehetően a sérelmi politizálás eredménytelenségét sugallhatta sokuk számára, s értékelte egyben fel a kormánypárti magatartást.

Jó választási eredményük, s főleg az, hogy három képviselőjük is bekerült a csehszlovák képviselőházba, az aktivistáknak nem csupán az önbizalmukat növelte meg, hanem a lehetőségeiket is. A harmincas évek közepéig lényegében nem volt tényleges verseny az iránt, hogy Prága, illetve a külföld felé ki képviselje a szlovenszko magyar lakosságot. Mind a csehszlo-

595 A német választók választási preferenciáinak kimutatása során az egyetlen nehézséget a CSKP-ra szavazók arányának megállapítása jelentette. Ehhez leginkább Karel Kaplan és Věra Olivová munkái szolgáltatták az alapot. A magyar szavazók megoszlásának megállapítása külön erre irányuló és statisztikai s demográfiai módszereket is felhasználó kutatást igényelne. Ezek hiányában az eredmények megbecslése során leginkább a legmagyarabb járások eredményeiből próbáltunk általánosítani. Vö. Kaplan, Karel–Sláma, Jiří: *Die Parlamentswahlen in der Tschechoslowakei: 1935 – 1946 – 1948. Eine statistische Analyse*. München, Oldenbourg, 1986; Olivová: *Dějiny*, i. m. 334–335. Olivová szintén hármast bontásban vizsgálja a cseh, a német és a szlovákiai választói preferenciákat, ő azonban nacionalistákat, köztársaságiakat és kommunistákat különböztet meg. Felosztása azonban több szempontból is torzít, hiszen például azok a cseh pártok, amelyeket ő a köztársaságiakhoz sorol be, legalább annyira nemzeti alapokon szerveződtek, mint pl. a magyar pártok.

vák kormányok, mind a nemzetközi szervezetek számára evidens volt ugyanis, hogy a magyar lakosság döntő többsége az ellenzéki pártok mögé sorakozik fel, s ezen még az sem változtatott, hogy Csomorék gyakran igyekeztek úgy beállítani a helyzetet, mintha az MNP és az OKP csupán a földbirtokosok, ügyvédek, papok érdekeit védené. Már az 1935-ös parlamenti választások előtt történtek azonban kísérletek arra, hogy az aktivistákat az egész magyar közösség képviselőjeként kommunikálják, a köztársaság válságának éveiben pedig különösen fontos volt Prágának, hogy az aktivistákkal folytatott kommunikációt úgy állítsa be, mintha a magyar lakosság egységes érdekképviselésével tárgyalna. Igaz, e magyar érdekképviselőt ilyesféle kisajátítási kísérlete a jobboldalt is jellemezte, hiszen az OKP és az MNP vezetői 1933-ban, majd pedig 1935-ben is többször tanácskoztak a Magyar Nemzeti Tanács megalapításának az ötletéről,⁵⁹⁶ amely nem csupán összefogta volna a két ellenzéki pártot, hanem fontos szerepet kapott volna a magyar közösség sérelmeinek a regisztrálásában is. Az elsősorban Szülli Géza által preferált terv azonban nem jutott el a magvalósítás állapotáig.

Az aktivisták részéről már korábban, 1933-ban Surányi Géza és Štunda vetették fel egy az aktivista magyarokat tömörítő Csehszlovákiai Magyarok Ligája nevezetű szervezet megalapítását. Elképzelésük szerint a Ligának a két magyar szekcióba tartozó egyénekén kívül más pártokban tevékenykedő és aktivista gondolkodású magyarok, illetve pártoktól független személyiségek is tagjai lettek volna.⁵⁹⁷ A Liga fő feladatát pedig abban látták, hogy a magyar lakoságnak a csehszlovák állam iránt érzett lojalitását hangsúlyozva ellensúlyozhatta volna az ellenzéki magyarok külföld felé folytatott propagandáját. Az elképzelésről mind a külügy, mind Ivan Dérer kedvezően nyilatkozott, de a terv megvalósítása – érthető okokból – komolyabban csak az 1935-ös választások után vetődött újból fel, amikor a parlament képviselőházában a 8 ellenzéki magyar képviselővel szemben immár 3 aktivista képviselő is ott ült, akiket egységes aktivista csoportként, a szlovenszkoí magyarok kvázi „valódi képviselőiként” is fel lehetett léptetni, s akik a Csehszlovákiai Magyar Népszövetségi Ligában is pozíciókat szerezhetnének.⁵⁹⁸ Ebből kiindulva a választások után nem sokkal Schulcz Ignác már be is nyújtott a kormányköröknek egy olyan tervezetet,⁵⁹⁹ amely az aktivista csehszlovákiai magyarok reprezentatív szervének, a Csehszlovákiai Magyar Nemzeti Tanácsnak, vagy más verzió szerint a Csehszlovákiai Magyar Kisebbségi Munkaközösségnek a létrehozását irányozta elő. Schulcz elképzelése szerint a nemzeti tanács a politikai, a kulturális egyesületek, a gazdasági egyesületek, a sport- és testnevelési szervezetek, az egyetemisták szervezetei és más bejegyzett szervezetek delegáltjaiból állt volna össze, de természetesen csak olyan személyekből, akiknek megfelelő a viszonyuk Csehszlovákiához. A tanács egy állandó irodát is működtetett volna, amely egyrészt a kormány, másrészt a külföld felé is képviselné a magyarságot. Jelentőségét pedig az emelte volna, hogy a kormányzat minden, a magyarokat érintő kérdésben kikérte volna a véleményét. Schulcz szerint egy így kialakított testület képes lenne ellensúlyozni az ellenzék propagandáját, ezért tervéhez támogatást kért a kormányzattól, ám ezt feltehetően nem kapta meg, hiszen az aktivista magyarok nemzeti tanácsának ötlete gyorsan feledésbe merült.

Az egységes aktivista front létrehozása azonban – legalábbis a szavak szintjén továbbra is aktualitással bírt, sőt maga Milan Hodža kormányfő is fontosnak tartotta ennek a megteremté-

596 NA, f. AMV-PMV 225, k. 118, 9171/33prez; SNA, f. PR BA, k. 252, 42928/1935prez.

597 AMZV, f. III. sekce, fasc. 1a, 136426.

598 MOL, K-63, 54. cs. 1935-7/4.

599 AMZV, f. III. sekce, k. 610, fasc. 1a.

sét. Az agrárpárt és a szociáldemokraták magyar szekciója közötti együttműködés azonban inkább csak a propaganda szintjén valósult meg, hiszen a realitás az volt, hogy mindkét szekció sajtója továbbra is meglehetősen keményen támadta a másik tábor, nemegyszer pénzen megvásárolt lojalitással vádolva meg azt.

7.2. A NEOAKTIVIZMUS

A Szudétanémet Párt 1935-ös mindent elsöprő előretörése a komoly választási vereséget elszenvedő aktivista német pártokon belül is belső mozgásokat indított el, amelyeknek végeredménye az ún. neoaktivizmus (Jungaktivismus) mozgalmának kibontakozása volt.⁶⁰⁰ A neoaktivizmus megítélése máig nem lezárt, hiszen míg egyes szerzők az addigi aktivista politika teljes megújításaként, illetve a csehekkel való kiegyezés utolsó reális lehetőségeként értékelik,⁶⁰¹ mások, köztük a kortárs aktivista Johann Wolfgang Brügel gyakorlatilag semmiféle jelentőséget nem tulajdonít a neoaktivisták tevékenységének.⁶⁰²

A neoaktivizmust lehetetlen értelmezni a teljes német politikai spektrumon belül lezajlott változások figyelembevételével. Az 1935-ös parlamenti választásokat követően ugyanis hiába vált az SdP az ország legnagyobb pártjává, s hiába hangoztatta a Csehszlovák Köztársaság iránti lojalitását,⁶⁰³ nem kapott meghívást a kormányba. Ez az addigi mérsékelt magatartás helyett radikalizálódást váltott ki a párton belül, és a spannizmus helyett egyre nagyobb teret kapott a náci ideológia. Annak a veszélye, hogy a szudétanémet lakosság döntő többsége a náciizmus hatása alá kerül, új utak keresésére ösztönözte az aktivista pártok fiatalabb generációját. A fiatal szociáldemokrata politikus, Wenzel Jaksch⁶⁰⁴ a választások után fogalmazta meg azt, hogy a náciizmus térhódításával és az SdP általa „nemzeti öngyilkoságnak” nevezett politikájával szemben a fiatal cseh és német generációk demokratikus összefogására van szükség,⁶⁰⁵ miközben a német aktivistáknak az addiginál radikálisabb nemzeti és szociális programmal kell fellépniük, mert csak így vehetik fel a versenyt az SdP-vel. Ennek jegyében

600 A Jungaktivismus kifejezés már a húszas évek végén felbukkant a német politikában, amikor is a liberális és demokratikus elveket valló DAWG a német érdekek határozottabb védelmét kezdte szorgalmazni. Vö. Šebek, Jaroslav: Německý novoaktivismus. In Valenta, Jaroslav et al. (eds.): *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*. 2. Praha, HÚ AVČR, 1999, 641.

601 Lásd pl. Glassl, Horst: Versuche einer multinationalen Lösung. War die Tschechoslowakei eine Musterdemokratie? In Malřová, Eva (eds.): *Češi a němci. Historická tabu. Tschechen und Deutsche. Historische Tabus*. Praha, Prago Media–Nadace Bernarda Bolzana, 1995, 125.

602 Brügel: *Češi a*, i. m. 400–402.

603 Igaz, ennek őszinteségét a párt 1937–38-ban folytatott tevékenysége erősen megkérdőjelezi.

604 Wenzel Jaksch (1896. szeptember 25., Dlouhá Stronice – 1966. november 27., Wiesbaden) – politikus. Az első világháború után, amelyben súlyosan megsérült, a *Volkszeitung*, majd a *Sozialdemokrat* c. lap szerkesztője volt. A Német Szociáldemokrata Munkáspárt (DSAP) vezetésébe 1924-ben került be. 1929-től 1938-ig a párt képviselője volt a prágai nemzetgyűlésben. Az 1935-ös választási vereséget követően a német aktivizmus megújítását szorgalmazó neoaktivista mozgalom szellemi vezére lett. 1939-ben Londonba emigrált, ahol megpróbálta a szudétanémet érdekeket képviselni a Beneš-féle csehszlovák vezetés kitelepítési terveivel szemben, de eredménytelenül. 1945 után az előzőtt németek szövetségének volt a vezetője, és különböző politikai tisztségeket töltött be az NSZK-ban.

605 „Csehszlovákia ma az európai béke egyik legfontosabb pillére. Ha sikerülni fog saját határain belül nemzetiségi békét teremtenie, akkor erősödik védelmi képessége és erkölcsi szempontból is támadhatatlan lesz. Az, hogy ennek a célnak az érdekében a legjobb erőket tudjuk kiállítani, az elsősorban a cseh és a német nemzet fiatal generációinak a közös feladata.” Idézi Brügel: *Češi a*, i. m. 401.

fogalmazta meg a népszocializmus (Volkssocialismus) teóriáját,⁶⁰⁶ amellyel azért, hogy az addigiaknál nagyobb hangsúllyal próbálta összekapcsolni a szociális és a nemzeti szempontokat, elsősorban a lakosság szélesebb tömegei felé akart nyitni. Jaksch elképzelése azonban még saját pártján belül sem talált megfelelő visszhangra.

Kezdeményezése annyiban mégis megtette a hatását, hogy a német szociáldemokraták, a keresztényszocialisták és a német agrárpárt fiatal politikusi 1936 tavaszán egyre gyakrabban fogalmazták meg az általuk Jungaktivizmusnak nevezett új politikai magatartás alapelveit, s új, fiatalos, tulajdonképp generációs politikával igyekeztek a nácizmusnak egyre inkább behódoló SdP vitorlájából kifogni a szelet. A Wenzel Jaksch mellett elsősorban Gustav Hacker⁶⁰⁷ (BdL) és Hans Schütz⁶⁰⁸ (DCV) neve által fémjelzett mozgalom Konrad Henlein politikájának éles kritikája mellett⁶⁰⁹ a nemzetiségi kérdés addigi csehszlovákiai rendezésének kemény bírálataival lépett fel. Hangsúlyosan kinyilvánították ugyan hűségüket Csehszlovákiához és annak demokratikus berendezkedéséhez, de azt is kifejtették, hogy véleményük szerint az 1920-as alkotmány által kínált keretek az SdP offenzívájának idején már nem elegendőek a nemzeti béke megteremtéséhez. Jakschék a cseh és a német héjától egyaránt elhatárolódva középre igyekeztek pozicionálni magukat, hiszen nemcsak a csehszlovák nemzetállam koncepcióját utasították el, hanem (az adott történelmi szituációban) a szudétanémet területi autonómia elképzelését is. Ehelyett ismét hangsúlyosan kezdték képviselni azt a német aktivizmus által a húszas évek végére fokozatosan elfelejtett célkitűzést, hogy a csehszlovák államot annak etnikai realitáshoz igazítva nemzetiségi állammá alakítsák át.⁶¹⁰

A neoaktivisták színre lépését a cseh politika békülékenyebb része is üdvözölte, Kamil Krofta külügyminiszter pedig egyenesen arról beszélt, hogy a németekre második államnemzetként kellene tekinteni. Sőt a többségében németek által lakott Liberecben elhangzott beszédekben Edvard Beneš államelnök is pozitívan nyilatkozott róluk. E visszajelzések ellenére azonban a neoaktivisták lehetőségeinek határait az alapvetően kijelölte, hogy a németeknek második államnemzetként való elismerésétől és a csehszlovák nemzetállami modell feladásától gyakorlatilag a teljes csehszlovák politikai garnitúra elhatárolódott.

A német aktivisták 1937 januárjában hét pontban foglalták össze a kormánnyal szembeni követeléseiket,⁶¹¹ ezek közt első helyen a gazdasági válság által sújtott határ menti vidék megsegítése, a másodikon pedig a németeknek az állami szférában való arányos alkalmazása állt. A harmadik pont az ifjúsági szervezeteket, a negyedik az oktatásügyet érintette, s az anyanyelvi

606 A Volkssocialismus ideológiájának szülőatyja Hitler egykori munkatársa, Otto Strasser volt, aki 1933-tól prágai emigrációban élt.

607 Gustav Hacker (1920. augusztus 20., Hlubany – 1979. június 3., Wiesbaden) – politikus. A német agrárpártban (BdL) tevékenykedett, amelynek színeiben 1935 és 1938 között nemzetgyűlési képviselő is volt. 1936-ban pártja elnökévé választották. A második világháború idején különféle gazdasági tisztségeket töltött be. A háború után a prágai népbíróság 4 évre elítélte. Miután 1949-ben szabadon engedték, kitoloncolták az NSZK-ba. Ott elsősorban a hesseni tartományi politikai életben töltött be szerepet.

608 Hans Schütz (1901. február 14., Hemmehübel – 1982. január 24., München) – politikus. A csehszlovákiai politikai életbe a német keresztényszocialista szakszervezetek képviselőjeként lépett be. 1925-től 1938-ig a *Sudetendeutsche Arbeit* c. lap szerkesztője, 1935-től 1938-ig pedig a DCV képviselője volt a csehszlovák nemzetgyűlésben. Miután 1938 tavaszán a DCV beolvadt a SdP-be, ő is a Henlein-féle párt tagja lett. A második világháborúban a Wehrmacht kötelékében harcolt. 1945 után az NSZK-ban élt, s a CSU-ban fejtett ki tevékenységet.

609 Henleinék mozgalmától a neoaktivisták nem egyforma távolságot tartottak, hiszen míg Jaksch egyértelműen elhatárolódott tőlük, Hacker viszonya nem volt ilyen egyértelmű.

610 Vö. Šebek: *Mezi křídlem*, i. m. 272.

611 Kracik: *Die Politik*, i. m. 342. Ezzel szemben a csehszlovák szakirodalom egy része 5 pontos memorandumról ír.

oktatás szükségességét hangsúlyozta. Az ötödik – legterjedelmesebb – pontban a nyelvhasználati gyakorlatnak a nemzeti kisebbségek igényeihez való igazítását követelték. A hatodik követelés a nemzetgyűlésen belüli nyelvhasználati jogokat érintette, a hetedik pontban pedig azt követelték, hogy a nemzeti kisebbségek jogainak érvényesítését egy külön parlamenti bizottság felügyelje. A német aktivisták memorandumja, miközben – valószínűleg helyes felismerésből – a szimbolikus követelések helyett elsősorban a gazdasági és szociális kérdésekre helyezte a hangsúlyt, határozott állásfoglalás volt ugyan a kisebbségi jogok kiszélesítése mellett, ám az autonómia bármely formájának követelése hiányzott belőle. Ez pedig egyszerre volt a memorandum erőssége és gyengéje is. Hiszen miközben alkalmassá tette a memorandumot arra, hogy egy a kormánnyal kötendő paktum kiindulópontja legyen, eleve hiteltelenné tette a szudétanémet társadalom többsége előtt, hiszen a Hitler és Henlein által radikalizált német lakosság számára ekkor már az autonómia volt az elérendő célok minimuma.

A kormány a memorandumra az 1937. február 18-án elfogadott nyilatkozatban reagált. A kormánynyilatkozat annak minden tartalmi és szövegezési gyengesége ellenére – a kisebbségi jogokat felügyelő parlamenti bizottság létrehozásán kívül – lényegében pozitív választ adott a német memorandumra.⁶¹² Az így létrejött egyezség egyebek között tartalmazta a gazdasági válság által hatványozottan sújtott német területek szanálásának a szándékát, s azt az elvet, hogy a német nyelvterületen végzett közmunkák során elsősorban a helyi vállalkozókat és munkavállalókat foglalkoztatják. Ígéretet tett a kormányzat arra, hogy az állami szolgálatban a német jelentkezők a németek országos arányszámának megfelelően lesznek alkalmazva, valamint arra is, hogy a költségvetésből a kisebbségi kultúrára arányos rész fog jutni.⁶¹³ A február 18-i egyezmény alapelveit az arányosság elvének a gyakorlatba való átültetése jelentette volna, amely által nem csupán a német közösség gazdasági és szociális felemelkedése lett volna biztosítva, hanem az állammal szemben megrendült bizalmuk is helyreállhatott volna.

A kormány támogatását kihasználva a német neoaktivisták a következő hónapokban a korábbinál is erőteljesebb aktivitást mutattak. Létrehozták az aktivista pártok központi irodáját, s *Die neue Zeit* címmel egy a német–cseh közeledést hirdető lapot kezdtek kiadni. Sikereségük azonban jórészt a február 18-i kormányprogram eredményeitől függött, az pedig váratott magára.⁶¹⁴ Az arányosság elvének a napi gyakorlatba való átültetése ugyanis nem csupán a cseh lakosság jó részének, különösen a közigazgatásban dolgozóknak a meg nem értésébe ütközött, hanem mint Zdeněk Kárník cseh történész is konstataulta,⁶¹⁵ az időfaktor sem kedvezett neki. Alig egy évvel a kormánynyilatkozat után ugyanis bekövetkezett az Anschluss, mely véglegesen maga alá temette nem csupán az 1937 elején meghirdetett új csehszlovák kisebbségpolitikát, hanem magát a német neoaktivizmust is.

Az 1935-ös választásokat követően Prága nemzetiségi politikájának hangsúlyai továbbra is a németkérdés megoldására estek, amit az tudott csupán némileg árnyalni, hogy az új kormányfő, Milan Hodža a magyarkérdésben sokkal jobban kiismerte magát, mint elődei. Ráadásul a szlovenszko magyar közösség nem csupán eltérő társadalmi adottságokkal rendelkezett, mint

612 A kormányzat ígéreteit emlékirataiban Beneš 8 pontban foglalta össze. Beneš, Edvard: *Paměti I. Mnichovské dny*. Praha, Academia, 2007. 156. Vö. Kárník, *České země* 3, i. m. 82.

613 AUTGM, f. E. Beneš, k. 73, R 133, Menšiny v šoeobce 1934–1938.

614 A kormánynyilatkozatnak köszönhetően a korábbi gyakorlathoz képest 1937 folyamán ugyan emelkedett a közigazgatásba újonnan bekerültek között a németek aránya, de még így is alatta maradt az elvártnak, nem beszélve arról, hogy ez az emelkedés a közigazgatás teljes személyi állományán belül alig változtatott valamit a németek számára rendkívül kedvezőtlen számokon.

615 Kárník, *České země* 3, i. m. 85.

a német kisebbség, a magyar politizálás íve is végig más utat futott be, mint a szudétanemet politikáé. Azt, hogy ez az aktivizmusra is érvényes volt, nemcsak az eltérő választási eredmények igazolják, hanem az is, hogy magyar neoaktivizmusról valójában nem beszélhetünk. A sikeres parlamenti választások után ugyanis bár mindkét aktivista magyar szekció politikája új lendületet kapott, az a fajta megújulás, amely a szudétanemet pártoknál jelentkezett, az ő esetükben nem volt megfigyelhető, sem formai, sem pedig tartalmi szempontból. Hiába tulajdonított Sebestyén József a Hodžáról írt könyvében fiatalos életerőt, friss tempót és lobogó harci kedvet⁶¹⁶ a parlamentbe bekerülő Csomornak és Schulcznak, valójában a politikában már elhasználódott politikusokról volt szó, akikben nem volt meg a lehetőség a megújulásra. Mellettük pedig egyáltalán nem jelentkeztek új arcok. Sőt a magyar kormánypártiakat (Jakschékkal ellentétben) a választások eredményei épp az addigi politika folytatásának a helyességéről erősítették meg, nem pedig a váltás szükségességéről. „Nem új programról van szó – nyilatkozta a választások után Schulcz Ignác –, mert az egyedüliek vagyunk, akiknek nincsen szükségük arra, hogy tizenhat éve hirdetett álláspontunkról letérjünk, mert napnál fényesebben igazolódott be és ma már az ellenfeleink is abban az irányban tapogatódnak, hogy az itt élő magyar nyelvű kisebbség gazdasági, politikai és kulturális boldogulása szorosan egybe van fűzve a csehszlovák, német és a többi itt élő népek sorsával.”⁶¹⁷

Persze, ha a tartalom nem is, a magyar aktivisták kommunikációja mégis markánsabb lett, s több bíráló mozzanat jelent meg benne. Így miközben nem győzték hangsúlyozni Csehszlovákia iránti elkötelezettségüket – feltehetően a német kormánypártok példáján felbuzdulva –, a korábnál kicsit bátrabban fogalmazták meg a magyar kisebbség sérelmeit és követeléseit is, amelyek „elsősorban az állampolgársági anomáliák teljes megszüntetését, a nyelvrendelet liberálisabb és ésszerűbb alkalmazását, a régi magyar nyugdíjasok igényeinek kielégítését, az egyetemi magyar tanszék felállítását, iskoláink még fokozottabb kiépítését, a magyar nyelvű határvidék rendkívüli nyomorának kiadós közmunkák elrendelésével való enyhítést”⁶¹⁸ célozták meg. Schulczék mindent megtettek azért is, hogy társadalmi bázisukat és beágyazottságukat erősítsék. Ennek jegyében alakították meg 1936. augusztusában a Szociáldemokrata Magyar Tanárok és Tanítók Országos Szervezetét, hozták létre a Magyar Munkáskadémiák országos ernyőszervezetét, illetve a Komenský Gyermekbarát Egyesületet. Ez azonban még nem jelentett német értelemben vett jungaktivizmust. Az aktivizmus megújításának bizonyos elemeit ugyanis nem Csomor és Schulcz magatartásában, hanem a *Magyar Ujság* holdudvarába tartozó értelmiség megnyilvánulásaiban lehetett felfedezni. Igaz, a neoaktivizmus körükben sem mindig a szudétanemet mintát jelentette. A lap akkor aktuális főszerkesztője, Jankó Zoltán 1936. májusában *Új aktivizmus* címmel közölt vezércikkében⁶¹⁹ olyan, pártok fölötti közéleti magyar magatartást próbált az „új aktivizmus” fogalmába beletuszkolni, amely alapját a Csehszlovákia iránti lojalitás jelenti, de amely magyar nemzeti programmal van megtöltve, s a köztársaság valamennyi magyar polgára számára elfogadható. A Jankó által megálmodott közéleti neoaktivizmus jegyében 1936–1937-ben több – a szlovéniai magyar közéletet, kultúrát és ifjúsági mozgalmakat összefogó és a csehszlovák állam iránt alapvetően barátságos hangot megütő – kísérlet történt. Mint azonban az ún. Tavaszai Parlament vagy a

Csehszlovákiai Magyar Kisebbségi Társaság sorsa is jelezte, a közben egyesülő magyar ellenzéki párt támogatása vagy legalábbis jóindulatú semlegessége hiányában ezek a népfrontos kísérletek halálra voltak ítéelve.⁶²⁰

1936 nyarán bekövetkezett az Országos Keresztényszocialista Párt és a Magyar Nemzeti Párt régóta várt, de a belső kohézió hiányában inkább Budapest sürgetésének engedő egyesülése. A nemzeti eszmét programjának alappillérvé emelő Egyesült Magyar Párt (EMP) várható aktív ellenzéki szerepének vitorlájából az aktivista erők azzal igyekeztek kifogni a szelet, hogy ők is az addiginál nyíltabban kezdték emlegetni Prágának a nemzetiségekkel szembeni adósságait, miközben ismét nyilatkozatháború kezdődött, hogy ki is képviseli a szlovéniai magyar lakosság többségét. Így miután Szent-Ivány József egyik felszólalásában arról is szót ejtett, hogy az ellenzéki magyar pártok az 1935-ös választások alkalmából a Csehszlovákiában élő magyarság 65%-ának a támogatását bírták és ezért ők jogosultak a magyarok nevében beszélni, Csomorék *Magyarság* c. lapja egy olyan frást jelentetett meg,⁶²¹ amelyben nyakatekert számításokkal bizonyították ennek ellenkezőjét: vagyis hogy az államalkotó aktivista listákra több magyar adta szavazatát, mint az ellenzéki magyar pártokéra. Igaz, ahhoz, hogy ez az eredmény kijöjjön, még a kommunista pártra esett magyar szavazatokat is az aktivista oldalhoz számolták.

Az ellenzékiek és az aktivisták a két tábor közötti versengés jegyében 1936. őszén szinte azonos időben nyújtották be memorandumukat a kormányfőhöz, a sajtóban pedig valóságos nyilatkozatháború kezdődött azt illetően, hogy melyik tábor lopta el a másik ötleteit és javaslatait.⁶²² Az aktivisták követeléseinek átadására az alkalmat Hodža kormányfőnek az első köztársaság legnagyobb hadgyakorlata alkalmából megtartott 1936. szeptember 6-i pöstyéni látogatása nyújtotta, amely során a Csomor István, Schulcz Ignác, Békefi Sándor, Farkas Zoltán, Fehér Ferenc, Váradi Aladár vezette népes magyar küldöttség a kötelező udvariassági formulák és ünnepi beszédek után átnyújtotta neki a két aktivista csoportosulás memorandumait. Noha a két aktivista szekció közös látogatáson vett részt a miniszterelnöknél, a magyarság sérelmeit és elintézendő ügyeit tartalmazó memorandumukat külön-külön fogalmazták meg, ami önmagában is jelezte a köztük lévő különbségeket. De még inkább láthatóvá tette azt a memorandumok tartalma.

Csomorék négy kérdéskör (közigazgatás, kulturális-nyelvi ügyek, szociális kérdések és gazdasági kérdések) köré csoportosították a meglehetősen általános megfogalmazásokat tartalmazó dokumentumot,⁶²³ amely csak nagyon óvatosan nevezte meg a magyarság sérelmeit. Így a közigazgatást taglaló részben a konkrét sérelmek felsorolása helyett csupán olyan homályos megállapításokig merészkedtek, mint az, hogy „a közigazgatás – bár a tisztviselői kar jóhiszeműségéről meg vagyunk győződve – módszereiben legtöbbször nem a leghatékonyabb”. A kulturális ügyek közül – ismét csak konkrétumok nélkül – a katolikus és református egyház, valamint a magyar iskolák problémáit jelölték meg. Valamivel pontosabban fogalmaztak viszont a nyelvi sérelmek kapcsán, ahol nehezményezték a magyar községek kizárólagos szlovák megnevezését, valamint azt, hogy a közigazgatásban és a bírászkodásban nem teljesülnek teljes mértékben a nyelvi előírások.

616 Sebestyén: *Hodža*, i. m. 168–169.

617 *Csehszlovákiai Népszava*, 1936. június 2., 1.

618 Lásd Schulcz Ignác felszólalását az államvédelmi törvény képviselőházi vitájában. Digitális knihovna NS RČS 1935-1939, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly, 40. schůze, středa 29. dubna 1936 <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/040schuz/prilohy/priloh06.htm> Letöltve: 2011. január 6.

619 *Magyar Ujság*, 1936. május 24., 1–2.

620 A Tavaszai Parlamenttel kapcsolatban lásd Vadász Ferenc: Magyar kulturális népfrontszervezési kísérletek Csehszlovákiában. 1936–1938. *Múltunk*, 1997, 3. sz. 105–135.

621 *Magyarság*, 1936. február 16., 3.

622 Az EMP memorandumának tartalmával és annak fogadtatásával kapcsolatban lásd Simon Attila: *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2010, 62–63.

623 *Magyarság*, 1936. szeptember 13., 1.

Csomor István, a gondos gazda és parlamenti képviselő (a fotó a Csomor család tulajdonában)

A szociáldemokraták memoranduma szerkezetében és tartalmában is eltérő, a sérelmeket pontosabban megnevező, a követeléseket határozottabban és bátrabban megfogalmazó dokumentum volt.⁶²⁴ A gazdasági és szociális kérdéseket mellőzve három kérdéskörre összpontosítottak: az állampolgársági kérdés megoldására, a nyelvi kérdésre és a kultúrpolitikára. Követelték a rendezetlen állampolgárságuk ügyének azonnali megoldását, amelyhez melléklétként egy erre vonatkozó, mindössze 7 paragrafusból álló törvényjavaslatot is csatoltak. A nyelvi jogok kapcsán, Csomorék memorandumának a szellemiségén jócskán túllépve, nem csupán az érvényes törvények alkalmazását kérték számon: a memorandum azt is leszögezte, hogy az érvényes törvényi keretek nem elégítik ki a magyarság jogigényét, s ezek megváltoztatása alapvető követelménye a jogegyenlőségnek. A memorandumban azonban konkrétan csak azon hiányosságokat sorolták fel, amelyek törvénymódosítás nélkül is kiküszöbölhetők: számon kérték azt, hogy a hivatalok a magyar nyelvű beadványokra (noha a törvény a kisebbségi nyelvű választ is megkövetelné) csupán államnyelven válaszolnak, felrőták a vasút és a posta nyelvi gyakorlatát, amely állami vállalatok egyáltalán nem használnak magyar nyelvű nyomtatványokat és információs táblákat, s a bírósági tárgyalások sérelmes gyakorlatát is. Ugyanis „a magyar kisebbséghez tartozó felek ügyeiben, oly ügyekben, ahol a felek a beadványaikat, előterjesztéseiket magyar nyelven adják elő, ítéleznek oly bírák, akik ezen nyelvből a szó szoros értelmében egyetlen szót sem értenek!”⁶²⁵ A memorandum terjedelmes harmadik részét az oktatással és kultúrával kapcsolatos követelések tették ki, köztük az elemi iskolák, a szakiskolák, a felsőoktatás problémáival kapcsolatosak, hogy magyar iskolákba csak magyar nemzetiségű tanárok neveztessenek ki, s a magyar iskolák tanfelügyelői magyarok legyenek.

Hodža miniszterelnök az aktivisták nála tett látogatását kedvezően fogadta, sőt fölöttébb aktuálisnak nevezte, mert mint mondta, „a most kezdődő belpolitikai idény tele lesz kísérletekkel az irányban, hogy a kisebbségek helyzetét belpolitikai téren reformokkal rendezzék”.⁶²⁶ Majd arra kérte az aktivista vezetőket, hogy a közeli napokban a prágai hivatalában is keressék fel őt, ahol lesz alkalmuk a követeléseket részletesen is megbeszélni.

Az aktivista sajtóban alig múlt el a Hodžánál tett látogatás fölötti lelkesedés, amikor a szeptember 20-án Pozsonyban vizitáló Beneš köztársasági elnök is fogadta a magyar aktivistákat. Ez az audiencia azonban inkább csak formális üdvözlőbeszéd (Csomor, Schulcz, Orbán Gábor, Beneš) sorozata volt, amelynek kapcsán a *Magyarság* (más érdemi történés híján) egyebek között arról számolt be, hogy az általa Beneš Edeként megnevezett köztársasági elnök örömtől pirosló arccal lépett a magyar aktivisták közé.⁶²⁷

624 A szociáldemokrata memorandum ismertetését lásd *Csehszlovákiai Népszava*, 1936. szeptember 13., 2–3.

625 Uo. 3.

626 *Magyarság*, 1936. szeptember 13., 1.

627 *Magyarság*, 1936. szeptember 27., 2.

A *Magyarság* címlapja az aktivisták Benešnél tett látogatásáról (*Magyarság*, 1936. szeptember 27., 1.).

Az aktivista követelések teljesítésével kapcsolatos tárgyalások a kormánypárti magyar sajtó hírei szerint már szeptember utolsó napjaiban megkezdődtek. A *Csehszlovákiai Népszava* először azt jelentette be, hogy a kormányfő és az aktivista vezetők szeptember 30-án két órán át tárgyaltak a memorandumokban felvetett problémákról, egy héttel később pedig már szenzációt sejtető szalagcímben közölte: „Teljesítették kisebbségi követeléseinket.”⁶²⁸ A hangzatos cím ellenére az érintett írásból az derült ki, hogy a végső megegyezés még nem született meg, miközben a miniszterelnök elsősorban csupán azokban az ügyekben ígért előrelépést, amelyek nem igényelnek hosszadalmas adminisztratív beavatkozást: a nyelvtörvény liberalizálását és az állampolgársági problémák megoldását helyezte kilátásba. Illetve ígért történet arra, hogy a miniszterelnöki hivatal mellett egy magyar osztályt állítanak fel, amely a magyarságot érintő problémák megoldásában lesz majd illetékes, s amelynek élére a kezdeti időszak után magyar nemzetiségű hivatalnok kerülhetne.

628 *Csehszlovákiai Népszava*, 1936. október 11., 1.

Hodžának a nemzetgyűlés képviselőházának költségvetési bizottságában november 11-én elmondott beszéde azonban gyorsan lehűtötte a reményeket, hiszen a kormányfő ugyan bejelentette, hogy a nemzetiségi kérdés megoldását az aktivistákkal való megegyezésben látja, ám felszólalásából az is kiderült, hogy nincs szükség kisebbségi osztályok felállítására, mivel a miniszterelnökségnek amúgy is kötelessége foglalkoznia a kisebbségekkel.⁶²⁹ A kisebbségi ügyosztály tervétől való ily éles elhatárolódás feltehetően azoknak a törésvonalaknak a következménye volt, amelyek a prágai kormányzaton belül a kisebbségi kérdés rendezését illetően megmutakoztak. Burkoltan erre utalhatott Schulcz Ignác is a költségvetés vitájában történő felszólalása során, amikor ugyan támogatásáról biztosította a költségvetést, ám jelezte azt is, hogy ez a költségvetés még nem oldja meg a „magyarságot joggal és alkotmánytörvényben megillető részesedését”.⁶³⁰ Ennek kapcsán pedig annak a véleményének is hangot adott, hogy a kormányfőnek és a koalíció „fennköltebb gondolkodású kormányférfiúinak” még meg kell küzdeniük a türelmetlen sovinizmussal.

Az 1937. február 18-i kormánynyilatkozatot a magyar aktivisták megnyugvással fogadták, s úgy vélték, az alapul szolgál majd a magyar sérelmek felszámolásához is. A valóság azonban az volt, hogy a kormánynyilatkozat tartalma kifejezetten a szudétánemet lakosság helyzetére volt szabva, s bár Hodža kijelentette, hogy a magyarkérdést ugyanazon elvek alapján kívánják megoldani, azt ő is jelezte, hogy ez utóbbi esetben tartalmi változtatásokra van szükség.⁶³¹ Schulczék sikerpropagandájába azonban az ilyen részletek nem fértek bele, s így folyamatosan azt kommunikálták, hogy a kormány és az aktivisták közötti tárgyalások már olyan előrehaladtak, hogy a megegyezés még hűsvét előtt megtörténik.⁶³² A feltámadás azonban mind ekkor, mind a miniszterelnök nyári érsekújvári látogatása során elmaradt. Hodža júniusi látogatásától ugyanis azt várták, hogy ott nagy bejelentést tesz majd a kormányfő – talán végre bejelenti a magyarkérdés rendezését előirányzó kormányprogram megszületését –, ám semmi ilyesmi nem történt, s a Nyitra-parti városban csupán semmitmondó udvarias üdvözlőbeszéd hangzott el. A kormányfő érsekújvári látogatását a külsőségek jellemezték, hiszen a négylovas hintóban ülő szlovák politikust a városba az aktivista magyarok lovas bandériumai kísérték be.

Valós eredmények hiányában az aktivista sajtó nagy gonddal számolt be a kulturális élet minden olyan eseményéről, amelyet a kormánypárti mozgalom javára lehetett írni. Így történt ez akkor is, amikor 1937–1938 folyamán valamiféle elmozdulás következett be a pozsonyi Petőfi-szobor ügyében, de az aktivizmus és Hodža dicsőítésére jó lehetőséget nyújtott a komáromi Jókai-szobor alapkövetétele is. Erre 1937. június 20-án, a miniszterelnök jelenlétében került sor, aki nagy hatású, magyar nyelvű beszédet mondott a helyszínen, amelyben méltatta a nagy magyar író és szólt a Duna mentén élő népek egymásrataltságáról is.⁶³³ Bár a szoborállítás ötlete és anyagi biztosítása a pártoktól független, de inkább ellenzéki szívű Jókai Egyesület érdeme volt, az aktivista sajtó úgy tett, mintha Hodža nagy kegyéről lett volna szó, s mintha ezt az aktivisták érték volna el nála: „Hogy a komáromi Dunán a munka megindult, azt is az aktivista szellem csinálta... Megvan a Jókai-szobor és visszaállítják a Petőfi-szobrot. Ez is aktivista munka”⁶³⁴ – idézte a *Magyar Ujság* Schulczot.

629 *Národný listy*, 1936. november 12., 2.; *Csehszlovákiai Népszava*, 1936. november 15., 1.

630 Digitální knihovna NS RČS 1935–1938, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly, 68. schůze, 1. prosince 1936. <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/068schuz/prilohy/priloh08.htm> Letöltve: 2011. október 20.

631 *Magyar Ujság*, 1937. március 14., 2.

632 *Csehszlovákiai Népszava*, 1937. március 28., 1.

633 A Jókai-szobor rövid történetét lásd Szénássy Zoltán: Ércbe öntött emlékezet. *Irodalmi Szemle*, 2008, 1. sz. 75–82.

634 *Magyar Ujság*, 1937. november 3., 5.

Az érdemi eredmények elmaradása mellett azonban maguk az aktivisták sem mehettek el szó nélkül, s ha szép szavakba csomagolva is, az elégedetlenség érzése itt-ott átütött az aktivista vezérek mondanivalóján. Mint Schulcz egy 1937. októberi pozsonyi fórumon elhangzott beszédében, ahol a magyar politikus a következőket mondta: „bízunk az ígéretek beváltásában és semmi okunk kételkedni az állam- és kormányfő nyilatkozatai őszinteségében. Mivel azonban minden nap veszteséget jelent, azt kívánjuk, hogy induljon meg az ígéretek valóra váltása”.⁶³⁵

A csehszlovák politikának az EMP részéről történő élesedő bírálata, s a határrevízió gondolatának a nemzetközi politikában való (a korábbinál erőteljesebb) megjelenése a Csehszlovákia melletti intenzívebb kiállásra ösztönözte az aktivistákat. Felszólalásaikban egyre gyakrabban támadták az EMP politikusainak, különösen Esterháznak az „irredenta” tevékenységét, s hangsúlyozták elszántságukat Csehszlovákia megvédésére. Kommunikációjukban a trianoni határok megváltoztathatatlan, örök értéként jelentek meg, amelyek egyben ki is jelölik a szlovenszói magyarság helyét és magatartását: „Ezer évig voltunk az Osztrák–Magyar Monarchia keretében uralkodó nemzetiség és a csehek és szlovákok 9 milliója, a ruszinok több mint fél milliója kisebbség voltak. Ez akkor isteni igazság és sorsrendelkezés volt, amely ellen ezer évig senkinek nem jutott eszébe az igazság, az önrendelkezés nevében tiltakozni. Történelmi sors volt, amelynek végét szakította a világháború. Nem akarok prófétáskodni, és ha azt mondom, hogy most a további ezer esztendőben az marad meg történelmi igazságnak és sorsrendelésnek, hogy a háromnegyed millió lelket számláló magyarság marad meg kisebbségnek...”⁶³⁶ A revízió elutasításának indoklásában – a prágai propagandával összhangban – egyre gyakrabban jelent meg a háború réme is, miközben az államhatárok sérthetlenségét a béke legbiztosabb zálogának tartották. Ezt az álláspontot jelzik Csomor Istvánnak az 1936. december 1-jén a parlamentben elhangzott szavai is: „A magyar nemzeti kisebbségi kérdés nem oldható meg úgy és azon az úton, ahogy Esterházy János és társai azt elgondolják. A magyar nemzeti kisebbség azért, hogy adót fizet és katonát ad, még nem tett eleget állampolgári kötelezettségének, mert belső érzésével, tisztességes munkával tekintélyt kell szerezni annak a családnak, amelynek egyik kisebb részét mi is alkotjuk. A magyar nemzeti kisebbségi kérdés gyökeres és egész megoldása csak a kölcsönös bizalom révén lehetséges. Ez a bizalom nem valószínűsíthető meg a folytonos revíziós jelszavak felvetésével. Ezekre Beneš elnök úr már külügyminiszter korában megadta Genfben a választ, amikor azt mondta, hogy egy határkő elmozdítása is egy új világháborút jelent. Hát mi, dolgozó földművesek, nem akarunk háborút. Elég volt a háborúból, elég volt a gyűlölet hullámveréseiből, jöjjön a béke, jöjjön a nyugalom.”⁶³⁷

Az aktivista vezetők tevékeny részt vállaltak az 1930-as években több ízben is szorgalmazott csehszlovák antirevíziós kampányban. 1934-ben magyar részről ennek Békefi Sándor volt a szervezője. Ugyanezen év februárjában *A revízió ködlovagjai* címmel ő tartotta azt az előadást a pozsonyi Prímási palota tükörtermében, ahol az elsősorban csallóközi magyar hallgatóság élén a magyar aktivizmus vezéralakjainak jó része is felvonult: Csomor, Surányi, Antal Sándor, Štunda és mások.⁶³⁸ 1936 végétől újabb antirevíziós kampány bontakozott ki, amelynek szlo-

vákiai forgatókönyvét a pozsonyi konzulátus információi szerint a Sokol, az Orol,⁶³⁹ a Csehszlovák Nemzeti Tanács szlovák osztálya, a Šafárik Társaság és más szervezetekkel együtt a magyar aktivisták vezetői december 9-én egyeztették.⁶⁴⁰ Az itt eldöntöttek alapján a magyar aktivisták képviselői a következő hónapokban több antirevíziós nagygyűlésen vettek részt, s szólaltak fel – ám a források szerint kevés eredménnyel. A lelkes vezetők mögül ugyanis hiányoztak a tömegek, hiszen az aktivista választókat egyre inkább elbizonytalanította a prágai ígéretek teljesítésének az elmaradása.

A korabeli magyar politika aktivista vonalának vizsgálata során nem mehettünk el szó nélkül a Magyar Katolikus Tanács (MKT), s általában a magyar katolikus törekvések mellett sem. A szlovenszói magyar katolikus klérus döntő többsége a kezdetektől fogva fontos elemét képezte az OKP szervezetének, s így az egyik bázisa volt az ellenzéki magyar politikának is. Ebben a kapcsolatban azonban az idő előrehaladtával egyre mélyülő törések keletkeztek. Ilyenekre adott okot egyebek között az 1928-ban a Szentszék és a Csehszlovákia között megkötött *modus vivendi*, illetve az egyezmény alapján folyó és 1937 szeptemberében az *Ad ecclesiastici regiminis incrementum* kezdetű apostoli bullával lezáruló tárgyalássorozat is. Ezek révén ugyanis megtörtént az egyházmegyei határoknak az államhatárokhöz való igazítása, ami sok egyéb mellett azzal is járt, hogy a szlovenszói magyar papság, amely korábban gyakran fordult támogatásért Esztergomhoz, ezt a lehetőséget végleg elveszítette, s felértékelődtek számára a szlovák katolikus főpappal és a szlovák politikával való kapcsolatok. Még nagyobb problémát, sőt valóságos ellenállást okozott az OKP-ba tömörült papságon belül az általuk liberálisnak és zsidóbarátnak tartott Magyar Nemzeti Párttal való egyesülés gondolata, majd megvalósulása. S ha – különböző okokból – végül elfogadták is az egységes párt létrehozását, az új helyzettel megbékélni nem tudtak, s életben tartották azokat az elképzeléseket, amelyek egy önálló katolikus párt megalakítását vizionálták.

Részen ezekből a megfontolásokból táplálkozva indult 1935-ben kezdeményezés a Katolikus Akció magyar tagozatán belül arra, hogy egy olyan testületet hozzanak létre, amely az Országos Keresztényszocialista Párttól (illetve később az Egyesült Magyar Párttól) függetlenül képviselné az itteni magyar papság érdekeit. A kezdeményezés mögött a szlovák és magyar források szerint egybehangzóan Tyukoss János és Lelley Jenő álltak, akik nem csupán Pavol Jantausch püspök és Martin Mičura katolikus szlovák politikus támogatását szerezték meg: az általuk kidolgozott tervezet a kormányzat jóváhagyását is bírta.⁶⁴¹ Az 1936. június 25-én létrehozott Magyar Katolikus Tanács (MKT) deklarált célja a magyar katolikusság érdekvédelme volt,⁶⁴² a cseh és szlovák katolikus körök által világra segített szervezettől azonban a kormánykörök elsősorban azt várták, hogy a szlovenszói magyar egyházi és világi katolikus társadalom jó részét leválassza a magyar ellenzéki politikáról. Ezt a célt tükrözte az MKT elnökségének összetétele is, amelyben Tyukoss János mellett Lelley Jenő, Jánoky-Madocsány Gyula és Noszkay Ödön kapott helyet. Nem csoda, hogy mind a csehszlovák, mind a budapesti források az ellenzéki magyar egységet megbontó külön magyar – de a kormányzathoz lojális

635 *Csehszlovákiai Népszava*, 1937. október 17., 1.

636 Digitální knihovna NS RČS 1935–1938, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly, 68. schůze, 1. prosince 1936. <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/068schuz/prilohy/priloh08.htm> Letöltve: 2011. október 20.

637 Digitální knihovna NS RČS 1935–1938, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly, 68. schůze, 1. prosince 1936. <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/068schuz/prilohy/priloh09.htm> Letöltve: 2011. október 20.

638 MOL, K-132, 21. cs. 44.pol/1934.

639 A még a 19. század hatvanas éveiben megalakult cseh Sokol [Sólyom] az első köztársaság legnagyobb testnevelési egyesülete volt. Az erősen cseh (csehszlovák) nemzeti elkötelezettségű szervezet már Csehszlovákia megalakulásának folyamatában is fontos szerepet játszott, tagjai képezték a gerincét a csehszlovák légióknak és a felvidéki területek birtokbavételében is fontos szerepet kaptak. Az Orol [Sas] a katolikus szlovák ifjúságot tömörítő testnevelési egyesület volt, amely szoros kapcsolatokat ápolt Hlinka Szlovák Néppártjával.

640 MOL, K-64, 70. cs. 7 t. 1937-7-671.

641 SNA, f. PR BA, k. 253, b. 8.

642 Haiczl Kálmán: *Egyháztörténelmi emlékek a cseh megszállás korából*. Esztergom, [k. n.], 1940, 93.

– katolikus párt első lépéseket látták az MKT megalakulásában.⁶⁴³ Ebbe a folyamatba illet volna bele a Katolikus Akció által már 1936 elejétől tervezett új magyar katolikus napilap indítása is, amely a PMH bázisának további gyengítését szolgálta volna.

Az EMP azonban viszonylag gyorsan felismerte az MKT aktivizálásának veszélyeit, és sikerült a magyar papság jelentős részét távol tartania attól, miközben elsősorban Gregorovits Lipót hathatós közreműködésével megakadályozta a Katolikus Akció lapalapítási tervét is. Így hiába jelentette be a katolikus papok és közéleti személyiségek egy csoportja 1937. május 17-én Érsekújvárott egy önálló katolikus párt létrehozását⁶⁴⁴ és egy új napilap indítását, a szándék torzóban maradt s csupán helyi szintű vetületei voltak. Az EMP-nek pedig továbbra is sikerült a párton belül tartania a katolikus ellenzékét.⁶⁴⁵

7.3. A MAGYAR AKTIVIZMUS CSÓDJE 1938-BAN

Az 1938-as évbe az aktivista szekciók a kormány iránti töretlen bizalommal léptek be, bár „vérmérséklettől” függően jól észlelhető eltérésekkel szemlélték az addig elért eredményeket. Amíg ugyanis a szociáldemokraták hol óvatosan, hol kicsit bátrabban fel-felemlgették a magyar problémák megoldásának halogatását, addig Csomorék lapja, a *Magyarság* az előző évekből már megszokott módon, fenntartások nélkül dicsőítette a prágai kormányzat munkáját és Milan Hodža tevékenységét: „Az 1937-ik év sok-sok tehertétele után örvendetes eseményre is mutathatunk: magyar kisebbségünk fája gyönyörű virágzásnak indult. Hála Hodzsa Milánnak, a bölcs és előrelátó államférfiúnak, és hála hű munkatársainak, Štundának, Csomornak, a kisebbségi jogok és javak birtokállományát erős bástyák veszik körül.”⁶⁴⁶ Hodža iránti nem szűnő lelkesedésüket a „vezér” 60. születésnapja alkalmából a szlovák politikust dicsőítő cikkek egész sorával fejezték ki. Akkor, amikor pedig itt-ott kénytelenek voltak beismerni, hogy a magyarkérdés még nincs megnyugtatóan megoldva, a felelősséget az ellenzékre hárították, amely szerintük az ország határain kívül keresi a megoldásokat, s ezzel hátráltatja a kormányzat szándékait.⁶⁴⁷

Legkevésbé a *Magyar Ujság* és annak főszerkesztője, Dzurányi László volt elégedett, aki ugyan Hodža miniszterelnök szándékainak dicsőítésében alig maradt le Csomoréktól, ám a hiányosságokra is igyekezett rámutatni. A február 18-i egyezség évfordulójára írt vezércikkében az aktivizmus eddigi útját áttekintve azt állapította meg, hogy a magyar aktivizmus nem hozta meg a várt eredményeket, mint ahogy az 1937. február 18-i kormánynyilatkozat eredményei is váratnak még magukra. Az évfordulóhoz ugyanis – Dzurányi szerint – „nem úgy érkezünk el, ahogyan szeretnénk volna és igényeltük volna. Mert a jogszerzés útján csak kevés lépést tettünk előre, csak kis részleteredményekig jutottunk el. És kisebbségi problémáink nagyjában és általában ma is megoldatlanok”.⁶⁴⁸ Csomorékkal ellentétben azonban Dzurányi elsősorban nem Budapestet, sőt nem is Szüillőket hibáztatta az eredménytelenségért, hanem a kormányzat elmaradt lépéseit: „Nekünk jogunk van tetteket várni, sőt követelni, mert mi tettekkal bizonyítottuk, hogy egyenes úton járunk. S amikor megőriztük gerinces magyarságunkat, ugyanakkor tudtuk állampolgári kötelességünket és nemcsak tudtuk, de példaadóan teljesítettük is.”⁶⁴⁹

643 K-64, 691 és 456res.pol/1936, NA, f. k. 1090, 225-1090-20, 8003/1936.

644 MOL, K-28, 47. cs. 89. t. 1937-P-15847; *Magyar Ujság*, 1937. május 20., 4.

645 A katolikus magyar napilap alapításának sikertelen kísérletével kapcsolatban lásd bővebben Simon: *Egy rövid*, i. m. 90–91.

646 *Magyarság*, 1938. január 2., 3.

647 *Magyarság*, 1938. január 2., 2.

648 *Magyar Ujság*, 1938. február 18., 1.

649 Uo.

Dzurányi fenti írása tulajdonképpen összefoglalása volt az előző hetekben általa írt vezércikkeknek, amelyekben a csehszlovák nemzetiségi politika egy-egy hiányára, mulasztására hívta fel a figyelmet. Dzurányi ezekben a cikkekben a magyar aktivizmusnak azt a korábban hiányzó arcát mutatta fel, amely ugyan kinyilvánította lojalitását Csehszlovákiával szemben, de szükség esetén bátran bírálta a csehszlovák nemzetiségi politikát, s a magyar sérelmek felszámolásának hiányát nem az ellenzék destruktív magatartására igyekezett hárítani. Éles kritika alá vette egyebek között a közigazgatás elszlávosítását (*Nem leszünk altiszti nép*⁶⁵⁰), illetve a csehszlovák rádió magyar nyelvű adását (*Szomorú magyar antenna*⁶⁵¹), amelynek szerinte „nincs egészséges magyar karaktere, nemzeti hivatástudata”, s amelynek a jövőben „nyelvében és lelkében egyaránt magyarnak kell lennie”. S persze nemegyszer odaszúrt a hivatalos aktivizmusnak is, megüzenve Csomornak, Štundának és Schulcznak, hogy a „magyar kisebbségi munkát nem lehet holmi nemzeti hermafroditizmus lelki terhével végezni. Ma már a politika divatjából is kimentek azok az arcok, amelyek egyik felükön a magyarság felé: fölényes pózt; a másikon meg, az uralkodó nemzet felé: görnyedt alázatot viselnek”.⁶⁵²

Nem feltétlenül Dzurányi kritikája miatt, de az Anschluss előtti, még viszonylagosan nyugodt légkörben a kormányzat is felismerte, hogy ha a közelgő községi választások előtt versenyben akarják tartani a kormánypárti magyarokat, valamit teljesíteniük kell az ígéretekből. Így került ismét a figyelem középpontjába az állampolgársági törvény, illetve a magyar nyelv vasúti és postai használatának kérdése.

Az állampolgárság szabályozása Csehszlovákia megalakulásától kezdődően az egyik leggyakrabban felemlgetett magyar sérelem volt. Az érvényes jogszabályok következtében ugyanis szlovákiai lakosok tízezrei maradtak csehszlovák állampolgárság nélkül. A hontalanoktól pedig meg lehetett vonni mindenféle állami segítyt, ki lehetett őket húzni a választók jegyzékből, az állampolgárság megadásának ígéretével függésben lehetett őket tartani. Azokat a hontalanokat pedig, akik a kormányzat számára bármilyen okból kényelmetlenné váltak, a hatóságok bármikor kiutasíthatták a köztársaság területéről, amely eszközökkel a hatalom – nagyon tudatosan – sorozatosan vissza is élt. Ezt a helyzetet az 1926-ban elfogadott lex Dérer ugyan megpróbálta orvosolni, de összességében sikertelenül.⁶⁵³

Nem csoda, hogy a húszas évek második felében már nem csupán a sérelmi ellenzék, hanem a magyar aktivisták (elsősorban a kassai szociáldemokraták) is követelték a kérdés megnyugtató rendezését – de hiábavalóan. Pedig a probléma megoldása nem igényelt volna nagyobb beavatkozást a csehszlovák jogrendbe, vagyis Prága szempontjából viszonylag könnyen teljesíthetőnek látszott. Az állampolgárság ügyének rendezése a szociáldemokrata szekció 1936. szeptemberi memorandumában is kiemelt helyet kapott, sőt maga a miniszterelnök abba a körbe sorolta a kérdést, amelyet rövid időn belül meg lehet oldani.

Az állampolgárság ügye 1938 elején gyorsult fel s került ismét a sajtó figyelmének középpontjába. Egy 1938. januári vezércikkében Dzurányi a hontalanok ügyét a „a kisebbségi élettest legérzékenyebb” sebének nevezte,⁶⁵⁴ amely írás nyilvánvalóan abból az apropóból született, hogy ugyanezen napokban kerültek a napvilágra azok a hírek, hogy a kormány saját hatáskörében már jóvá is hagyta az új állampolgársági törvényt, s így már csak a parlamenti elfogadás

650 *Magyar Ujság*, 1938. február 10., 1.

651 *Magyar Ujság*, január 29., 1.

652 Uo.

653 Ehhez lásd Osváth Gyula: *Hogyan alkalmazza a belügyminisztérium a lex Dérer-Szentiványit? Ki kaphat csehszlovák állampolgárságot?* Bratislava, szerző, 1929.

654 *Magyar Ujság*, 1938. január 16., 1.

hiányzik. Ezt az információt Schulcz Ignác is megerősítette, aki szerint az új törvényből kiküszöböltek minden gátló tényezőt, tehát már a „csehszlovák nyelv” ismerete sem lesz feltétel.⁶⁵⁵ Mint azonban a következő hetekben kiderült, a törvényjavaslat korántsem volt készen, másrészt az arról kiszivárogtatott információk szerint a javaslat magyar szempontból továbbra sem rendezte volna megnyugtatóan a kérdést. Az állampolgárság odaítélését és elvételét ugyanis a belügyminisztérium kizárólagos jogává tette volna, ami magában hordozta a nemzeti s politikai célzatú visszaélés lehetőségét. Ezt lényegében Schulcz is elismerte, igaz, ő a javaslat pozitívumaként jegyezte meg, hogy „csak egy tekintetben kell számolni a bürokrácia hajthatatlanságával, hogy nem akar állampolgárságot adni annak, aki ellensége a köztársaságnak”.⁶⁵⁶

Ennek ellenére a törvényjavaslat március végén a nemzetgyűlés elé került, ám a közben kirobbant belpolitikai válság miatt megtárgyalására már nem került sor. Így az oly sokak számára sürgető probléma megoldása az első köztársaságban végig elmaradt, az aktivistáknak pedig az állampolgárság ügyét is a megoldatlan problémák hosszú listájára kellett felírniuk.

Ha az állampolgársági kérdés megoldásának kudarcát az Anschluss következtében kiéleződő belpolitikai válság számlájára lehet írni, ugyanez a vasúti és a postai nyelvhasználat esetében már nem igaz, hiszen az arra vonatkozó kormányrendelet már az Anschluss előtt napvilágot látott. Annyiban azonban ez is hasonlított az állampolgárság ügyéhez, hogy a kezdetben csupán a sérelmi ellenzék által szellőztetett témát a harmincas évek második felében az aktivisták is átvették, Hodža pedig a pöstyéni találkozón szintén a kérdés gyors elintézését ígérte. Így a Vasút- és Postaügyi Minisztérium 1938. március 4-én megjelent rendelete, amely kétnyelvű, szlovák–magyar nyelvhasználatot írt elő Dél-Szlovákia vasútállomásain és postahivatalaiban, kezdetben az aktivizmus nagy győzelmének látszott. A rendelet értelmében ugyanis két nyelven kellett elkészíteni a vasútállomásokon lévő tájékoztató táblákat, a menet- és poggyászejegyeket, a szállítóleveleket, a heti munkás- és diákigazolványokat, kétnyelvű feliratokkal kellett ellátni a rendelet hatálya alá eső postahivatalokat és kétnyelvűsíteni kellett az itt használt nyomtatványokat is.⁶⁵⁷ Nem csoda, hogy az amúgy kritikus *Magyar Ujság* a rendelet kapcsán eleinte egyenesen a „magyar beteljesedésről”, a „magyar aktivizmus győzelméről” írt,⁶⁵⁸ a *Magyarság* című Csomor-párti lap pedig úgy fogalmazott, hogy a rendelet nyomán babér került Csomor és Štunda képviselők homlokára. Sőt a lap már azt is tudni vélte, hogy a hír hallatára „a magyar-ság mind szélesebb rétegei özőnlenek az aktivizmus táborába”.⁶⁵⁹

A rendelet alaposabb elemzése azonban gyorsan felszínre hozta annak gyengeségét, hiszen hatálya csak azokra a községekre vonatkozott, amelyekben a magyar lakosság aránya meghaladta az 50%-ot és maga a község is olyan bírósági járásban feküdt, amelyben a magyar lakosság volt többségben. Vagyis a több mint 600 magyar jellegű községből, amelynek nagy részében a magyarság részaránya az 50%-ot is meghaladta, csupán 192 postahivatalra és 121 vasútállomásra vonatkozott az intézkedés.⁶⁶⁰ Ez pedig erősen megkérdőjelezte a kormányrendelet őszinteségét, amelynek végrehajtását csupán 1938 nyarán kezdték meg, ám az a szeptembertől kirobbant háborús veszély miatt véglegesen le is állt. Nem beszélve arról, hogy az 50%-os határ a szudétanémet területeken alkalmazott 20%-kal szemben is sérelmes volt, s jól mutatta a prágai politika szűkkeblűségét. Ilyen megvilágításban a magyar vasúti és postai feliratok kér-

dése az aktivisták számára korántsem vált olyan ütköztetővé, mint korábban remélték, s kommunikációjukból gyakorlatilag el is tűnt e téma.

Az 1938 márciusában Csehszlovákia szomszédságában lezajlott Anschluss nem csupán az ország stratégiai-védelmi helyzetét rajzolta át, hanem a csehszlovák belpolitikai erőviszonyokat is. Az Anschlusst követően a Szudétanémet Párt vezetője, Konrad Henlein felhívásban fordult az összes csehszlovákiai némethez, amelyben a „német népcsoport” (Volksgruppe) azonnali politikai egységének megteremtésére szólította fel őket. Egyben azt üzentte a többi német pártnak, hogy nincs joguk a létezéshez.⁶⁶¹ Ebben a helyzetben az aktivista pártok kapituláltak. A következő hetekben feladták önállóságukat és beolvadtak az SdP-be. Csupán a Wenzel Jaksch vezette szociáldemokraták őrizték meg különállásukat, de jelentős befolyást már nem tudtak gyakorolni a szudétanémetekre, akik – amint azt az 1938-as községi választások is igazolták – szinte egy emberként sorakoztak fel az SdP mögé.

1938 áprilisában a kormányzat hosszú halasztások után⁶⁶² végre kiírta a községi választások megtartásának időpontjait.⁶⁶³ Az Anschluss által teremtett új helyzetben s a nemzeti összezárkozás sodrában a májusban és júniusban három időpontban megtartott választások nagyban túlmutattak az átlagos községi választások jelentőségén, s valójában arról szóltak, hogyan viszonyul a lakosság Csehszlovákia érvényes berendezkedéséhez. Dél-Szlovákiában pedig, ahol a (cseh)szlovák pártok szinte alig folytattak kampányt, az volt a választások legfontosabb kérdése, vajon az aktivista pártok és az ebben a térségben hagyományosan erős Csehszlovákiai Kommunista Párt (CSKP) mennyire tud ellensúlyt képezni az Egyesült Magyar Párt meglehetősen erőteljes kampányával szemben, amelynek a célja a teljes magyar nemzeti egység megteremtése volt.

A magyar aktivista erők számára ebben a helyzetben elsősorban az volt a fontos, hogy miközben a német aktivizmus az Anschlusst követően szinte napok alatt omlott össze, Csomorék és Schulczék bizonyítani tudják létjogosultságukat, s azt, hogy a kormányzatnak van alternatívája az EMP-vel szemben, ha a magyarkérdés megoldásáról akar tárgyalni. Ebben a harcban a legerősebb fegyverük az 1937. február 18-án a kormány által meghirdetett új kisebbségi politika lehetett volna – annak beteljesülése esetén. Ám azok a legjobb esetben is csak felemásnak nevezhető intézkedések, amelyekről az előzőekben már szóltunk, még az aktivista törzsválasztókból is inkább csalódást váltottak ki, mint elismerést. Ezt támasztják alá egy meg nem nevezett magyar aktivistának a szavai, amelyeket a Somorjai Járási Hivatal főnöke idézett a Tartományi Hivatalba küldött jelentésében: „nagy hiba volt, hogy amit a magyar aktivistáknak megígértek, az még mindig nem teljesült. A Csallóközben és másutt még ma sem kétnyelvűek a vasúti és postai feliratok, noha Csehszlovákiában mindenütt cseh–német nyelvűek. A járási hivatalon kívül semmilyen más hivatalban, még a bíróságokon sem folyik magyar nyelvű ügyintézés, noha ezt a 18 éve érvényben lévő nyelvtörvény egyenesen előírja... Tényleg előfordul, hogy amikor a Csallóközben a magyar polgár magyarul kéri a vasúti jegyet, az állomásfőnök ráförmed, hogy miért nem beszél csehül vagy szlovákul.”⁶⁶⁴

655 Csehszlovákiai Népszava, 1938. január 30., 3.

656 Uo.

657 AMZV, f. III. sekce, k. 609, fasc. 3a; *Magyar Ujság*, 1938. március 4., 1–2.

658 *Magyar Ujság*, 1938. március 4., 1.

659 *Magyarság*, 1938. március 13., 3.

660 MOL, K-63, 64. cs. 7/4 t. 30res.pol/1938.

661 Kárník: *České země* 3, i. m. 504.

662 Annak okát, hogy a választásokat 1937 tavaszáról először az év őszére, majd 1938 májusára halasztották, elsősorban abban kell keresni, hogy a kormány félt az SdP előretörésétől, s attól, hogy az aktivista német pártok a parlamenti mandátumaik után a helyi önkormányzatokban meglévő pozícióikat is elveszítik.

663 Az 1938-as községi választásokkal kapcsolatban lásd Simon: *Egy rövid*, i. m. 99–128.

664 NA, PMV-AMV 225, k. 1090, 225-1090-17, 587/1938.prez.

„Hodža Milán”, a köztársasági magyarok vezére (Magyarság, 1938. január 30., 1.)

A választások körüli légkör nem kedvezett az aktivistáknak, akiknek egy olyan szituációban kellett volna eredményesnek lenniük, amikor a német aktivizmus megsemmisült, amikor a csehszlovák állameszme defenzívába került, amikor az EMP – nyilvánvalóan külső példák hatására – az „Egy Isten, egy sors, egy akarat, egy tábor!” jelszót tette meg kampánya központi üze-

netévé,⁶⁶⁵ s amikor Szlovenszko déli részén a magyarországi propaganda hatására ismét téma lett a határrevízió. Nem beszélve arról, hogy a nemzeti szavazótáborok mozgósításának folyamatában maguknak a csehszlovák pártoknak is egyre kényelmetlenebbé váltak a saját magyar aktivistáik. Mindez pedig az aktivisták szempontjából természetesen nem kecsegtetett jó eredménnyel.

Az Anschluss utáni hetekben az ellenzéki sajtóban egyre gyakrabban tűnt fel az EMP felhívása, amely arra szólította fel a magyar lakosságot, hogy lépjen be az Egyesült Pártba. S bár objektívnek mondható adataink a felhívás eredményességéről nincsenek, az EMP tagságának növekedését a rendőrségi jelentések is alátámasztják.⁶⁶⁶ Az EMP-be belépők részben az addigi pártunkívüliek közül, részben azonban a CSKP és az aktivista pártok táborából kerültek ki. Azt, hogy az aktivizmus eróziója milyen mértékű volt, nehéz lenne megítélni. Az bizonyos, hogy az ellenzéki sajtó olyan megállapításai, miszerint a polgárok egyes településeken tömegesen hagyták ott az aktivista pártokat, s „a történelmi idők elsőpörtek az agrárok és szociáldemokraták »magyar« tagozatait”, túlzónak tűnnek.⁶⁶⁷ Az aktivista sajtó ezzel szemben meddőnek nevezte az EMP tagtöborzó igyekezetét, ami szintén nem fedi a valóságot. Akkor ugyanis az Agrárpárt magyar szekciója nem lett volna kénytelen saját tagságát megnyugtanni akáró nyilatkozatot kiadni: „a vezetőség megnyugvással vette tudomásul a tényt, hogy egy-két értéktelen kivételtől eltekintve a republikánus magyar földművesek elvhűségüket a mozgalmunk ellen irányuló egyre fokozódó ellenzéki propagandával szemben is beigazolták.”⁶⁶⁸

Ebben a helyzetben az aktivista szekciók számára maga a listaindítás sem volt egyszerű, hiszen az EMP a magyar egység látszatának megteremtése érdekében arra törekedett, hogy ahol lehetséges, ott csak egyetlen magyar lista legyen.⁶⁶⁹ A magyar többségű dél-szlovákiai településeken, mint például Komáromban, az Agrárpárt és a szociáldemokrácia általában a magyar szekció neve alatt indította jelöltjeit, hiszen így remélhették azt, hogy a helyi magyar lakosság mandátumhoz juttatja őket. A szlovák többségűeken viszont csupán az anyapárt listájára lehetett szavazni. Csak elvétve, néhány nagyobb vegyesen lakott településen voltak párhuzamos listák – mint például Losoncon, ahol a csehszlovák szociáldemokrácia listája mellett az Országos Magyar Szervezőbizottság is külön listát indított. Sajátos volt Pozsony esete, ahol a Szlovákia autonómiája mellett felsorakozó és többnyire az őslakosságot tömörítő pártok (Hlinkákék, az EMP és a Kárpátinémét Párt [KdP]), valamint a csehszlovákista Szlovák Egység a Csehszlovák Demokráciáért és Köztársaságért (szlovákul röviden Slovenská jednota – SJ) elnevezésű ad hoc koalíció között folyt éles harc a szavazatokért. Itt a magyar szociáldemokráciát komoly presztízsvesztés érte, hiszen a csehszlovák koalíció annak ellenére sem vette fel képviselőiket a listájára, hogy a magyar szociáldemokráciának hagyományosan erős bázisa volt a városban, Schulcz Ignác pedig hosszú évek óta városi képviselő volt. Így a magyar szociáldemokraták végül a Singer Jenő nevével fémjelzett Antifasiszta Németek, Magyarok és Zsidók Demokratikus Szövetsége nevű listán kaptak helyet, ahol Fehér Ferenc a listavezető Singer mögött a második helyre került.

665 PMH, 1938. március 31., 1.

666 NAČR, f. AMV-PMV 225, k. 1090, 225-1090-17, 10468/1938.prez., Sjednotená krajinská kresť. sociálna a maď. národná strana – informácie.

667 Vö. pl. Új Hírek, 1938. április 3., 3.; 1938. április 6., 2.; PMH, 1938. június 3., 3.

668 Magyarság, 1938. április 17., 1.

669 SNA, f. KÚ BA, k. 254, 22738. Maďarské opozičné strany, rozoslanie obežníka

Az Agrárpártba tömörült magyar aktivisták meglehetősen langyos, szinte láthatatlan kampányt folytattak, s egyetlen, ám nem túl erős adójuk a „földműves demokrácia lánglelkű és lángeszű apostola,”⁶⁷⁰ Milan Hodža magasztalása volt. Csomorék agitációja jórészt az EMP elleni támadásokban merült ki, pozitív programot nem tudtak a lakosság elé tárni. A „kuruc egyenruhába bújó labancok,”⁶⁷¹ vagyis az Egyesült Párt elleni egyik fő érvük az EMP-nek Hlinkával és Henleinrel való állítólagos szövetsége volt, aminek kapcsán azzal vádolták Esterházykat, hogy az EMP számára a kereszt újabban már nyilaskeresztet jelent.⁶⁷²

A szociáldemokrata párt magyar tagozata Csomoréknál aktívabban vetette magát a választási küzdelembe. A szekció kampányát lényegében az Országos Magyar Szervezőbizottság április 24-én, Komáromban megtartott országos gyűlése nyitotta meg, amely a csehszlovákiai magyar szociáldemokrácia utolsó „kongresszusa” is volt egyben. A gyűlésen, ahol megerősítették pozíciójában az addigi vezetést (Csizmazia György elnököt, Schulcz Ignác ügyvezető elnököt és Fehér Ferenc párttitkárt), a fő témát a Csehszlovákia melletti kiállás jelentette. Az elfogadott határozatra azonban már rányomta bélyegét a Csehszlovákia helyzetében beállt változás, hiszen a kongresszus a korábbi gyakorlathoz képest radikális rezolúciót fogadott el. Ebben egyebek között a magyar kisebbség teljes egyenjogúságát, az állampolgársági kérdés gyors rendezését, a 20%-os nyelvhasználati küszöbnek a postán és a vasúton való alkalmazását, valamint a magyaroknak a közhivatalokban való arányos alkalmazását követelték. Ez utóbbi pont kapcsán azonban azt is leszögezték, hogy csak az juthasson hivatalhoz, aki az állam szempontjából megbízható.⁶⁷³ Határozatukban jelentős teret kaptak a gazdasági és kulturális kérdések, valamint a munkanélküliség elleni intézkedések, miközben – Prága álláspontjával összhangban – azt is hangsúlyozták, hogy a kisebbségi kérdés rendezése belüli, s azt minden külső beavatkozás nélkül kell megoldani.

A szociáldemokrata kampány első jelentős eseményét a május 1-jei felvonulások és gyűlések jelentették. Az erre a napra kiadott felhívásában az OMSZ elsősorban az általános jelszavakra helyezte a hangsúlyt, s a szabadság, a demokrácia és a köztársaság védelmére szólította fel a magyarságot.⁶⁷⁴ Az OMSZ kampányában meglehetősen erős hangsúlyt kapott a nemzeti demagógia és az EMP lejáratása. Pozsonyban azzal támadták az Egyesült Pártot, hogy annak jelöltjei – mint németes és csehes hangzású nevük is igazolja (Neumann, Kontsek) – nem igazi magyarok, s felmenőik a magyar nemzetével ellentétes érdekeket szolgáltak. Rölapjaikon Esterházyt labancnak, Jarosst csehországi dzsentrí család raccsoló vadhajításának, Szűllőt a Habsburgok talpát nyaló császári kamarásnak nevezték, miközben magukat Kossuth örökösének tüntették fel.⁶⁷⁵ A negatív kampány mögül azonban hiányzott a konstruktív tartalom.

Az 1938-as községi választások összesített eredményét nem hozták nyilvánosságra – mint ahogyan az előző választásokét. Az összesített eredmény tekintetében a legmegbízhatóbbnak az az Ivan Dérer igazságügy-miniszter hagyatékában található feljegyzés tűnik, amely feltehetően a kormány egyik ülésére készült,⁶⁷⁶ s amely szerint azokban a szlovákiai községekben, ahol nem csupán egyetlen lista volt benyújtva, s megtartották a választásokat, a koalíciós csehszlo-

vák pártok az összes szavazat 43,93%-át (1935-ben 41% körül), a HSLS a 26,93%-át (30,12%), a kommunisták 7,4%-át (12,97%), az EMP 17,53%-át (14,19%) míg a kárpátinémek pártja 3,3%-át (1,7%) szerezte meg.⁶⁷⁷ Mivel ezek az adatok a magyar aktivisták szerepléséről gyakorlatilag semmit sem árulnak el, ezért esetükben a dél-szlovákiai járások, illetve települések hozzáférhető eredményeinek alapos elemzésére lenne szükség. Ennek híján az alábbiakban néhány település adataiból, illetve a fellelhető értékelésekből próbáltam az aktivisták eredményére következtetni.

Az bizonyos, hogy a magyar többségű járások eredményei az Egyesült Magyar Párt jól érzékelhető előretörését mutatják, s megköckéztatható az az állítás, mely szerint a korábbi időszak választási eredményeivel szemben, amikor az ellenzéki magyar pártok a magyar lakosság szavazatainak maximálisan 55–60%-át szereztek meg, a '38-as községi választásokon az EMP a magyar szavazatok 75–80%-át birtokolhatta. Az Egyesült Magyar Párt szempontjából ez az eredmény kétségtől győzelemmel ért fel, ám a PMH értékelését, amely szerint „a kommunista pártnak csak romjai maradtak meg itt-ott, a szociáldemokraták a falvakból úgyszólván teljesen kiszorultak. Az Agrárpárt a magyar vidéken teljesen jelentéktelen frakcióvá gyengült”⁶⁷⁸ – túlzásnak érezzük.

Az igazi kérdés az, kitől vette el az EMP azt a mintegy 20%-nyi szavazattöbbletet, amelyet a korábbi választásokhoz képest kapott. Bár a legkézenfekvőbbnek az tűnik, hogy az aktivistáktól, ám nálunk is több voksot veszítettek a kommunisták. Ezt a CSKP össz-szlovákiai eredménye éppúgy igazolja,⁶⁷⁹ mint a magyar régióban szerzett szavazatainak a száma, hiszen a magyar többségű településeken a CSKP mintegy 50–55%-os veszteséget könyvelhetett el. Az aktivisták eredményeit nehezebb megbecsülni, bár a helyi eredmények alapján az agrárpárti magyar szekció vereségét és a magyar falvakból való kiszorulását viszonylag nagy biztonsággal ki lehet jelenteni. Kicsit más a helyzet a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkaspárt magyar szekciójával, amely a jelek szerint a dél-szlovákiai járások nagy részében növelni tudta szavazatainak számát. Persze az, amit a *Csehszlovákiai Népszava* állított, hogy a párt mandátumai megháromszorozódtak, enyhén szólva is túlzás volt,⁶⁸⁰ ám azt, hogy a magyar szekciónak sikerült kiszélesítenie választói bázisát, mind a regionális sajtóban közölt eredmények, mind pedig a Schulcz Ignác által a választásokat követően E. Beneš köztársasági elnök elé beterjesztett választási összesítés⁶⁸¹ alátámasztani látszik. A Schulcz-féle lista szerint a magyar szociáldemokrácia az 1931-es községi választások 158 mandátumával szemben 1938-ban 573 mandátumot szerzett, miközben a pártra leadott szavazatok száma az 1935-ös parlamenti választásokkal összevetve 17 469-ről 22 893-ra nőtt. Persze a párt mandátumainak háromszorosára való növekedése csálóka, hiszen 1931-ben vélhetően kevesebb községben állított listát párt, mint 1938-ban, amikor Szlovákia 194 községében érték el ezt az eredményt. Valamivel pontosabb következtetésekre ad viszont lehetőséget az 1935-ös és az 1938-as szavazatszám összehasonlítása, amely alapján 24%-os növekedés mutatható ki, bár a parlamenti és a községi voksolás eredményeinek összevetése nem feltétlenül szerencsés.

670 *Magyarság*, 1938. június 12., 5.

671 Uo. 1938. június 5., 3.

672 *Magyar Újság*, 1938. május 14., 1.

673 AUTGM, f. Beneš Eduard, k. 73. b. ő.

674 *Csehszlovákiai Népszava*, 1938. május 1., 1.

675 SNA, f. PR BA, k. 244. bez ő.

676 ANM, f. Ivan Dérer, k. 527.

677 ANM, f. Ivan Dérer, k. 527; Bystrický, Valerián: Politické rozvrstvenie spoločnosti na Slovensku vo svetle obecných volieb roku 1938. *Historický časopis*, 1992, 4. sz. 453.

678 PMH, 1938. június 16., 1.

679 A már idézett Dérer-féle összegzés szerint a községi választások során a CSKP a szlovákiai szavazatok 7,4%-át kapta. Az 1935-ös választások 12,9%-ához képest ez szavazatai mintegy 43%-ának az elvesztését jelentette.

680 *Csehszlovákiai Népszava*, 1938. június 31., 1.

681 AKPR, f. D-düverné, D-13679, k. 152, 8109/1938.

A szavazatok részletesebb vizsgálata azt mutatja, hogy a hagyományosan az iparosodottabb településekhez köthető párt meglepő módon épp a városokban szorult vissza: Királyhelmeccen 1935-ös szavazatainak 63%-át, Galántán 56%-át, Rozsnyón a 30%-át, Komáromban 28%-át veszítette el. A városok közül egyedül Losoncon növekedett szignifikánsan (45%-kal) begyűjtött voksainak száma. Viszont néhány kisebb településen, ahol addig látszólag láthatatlanok voltak, hirtelen komoly eredményt tudtak elérni: a dunaszerdahelyi járásbeli Felsővámos községben 3-ról 63-ra, Csiliznyárasdon 2-ről 83-ra, Alistálon 34-ről 486-ra növelték szavazataik számát. A Komáromi járásba tartozó Ekecsen 8-ról 63-ra, Izsapon 2-ről 118-ra, az Ógyallai járásba tartozó Kurtakeszin 9-ről 103-ra, Marcelházán 29-ről 192-re, Újgyallán pedig 11-ről 183-ra növekedett a magyar szociáldemokraták szavazatainak a száma. E települések korábbi választási eredményei ismeretének hiányában messzemenő következtetéseket hiba lenne levonni, ám a magyar szociáldemokrácia feltehetően az agrárpárti aktivizmus hitelvesztése és a kommunista párt visszaszorulása miatt tudott előretörni, hiszen a szegényparaszttság által sűrűn lakott településeken ért el jó eredményeket.

A fentiek alapján úgy véljük, hogy az Agrárpárt meggyengülése és marginalizálódása ellenére, köszönhetően a szociáldemokrácia részleges feltámadásának, az aktivisták összességében még mindig magukénak tudhatták a magyar szavazatok legkevesebb 10%-át. Vagyis az aktivizmus súlyában ugyan egyre kisebb, de még mindig életképes alternatíva maradt a magyar választók számára. Az aktivisták a választási eredmények fölött viszonylag gyorsan napirendre tértek, hiszen, különösen Csomoréknak, nem volt okuk sokat foglalkozni velük. A kudarc mellett azonban közrejátszott ebben a csehszlovák belpolitikai válság felgyorsulása, s az, hogy 1938 nyarára az első számú köztémává a nemzetiségi státútum ügye vált.

A szudétánemetek ügyének kiéleződése miatt 1938 tavaszán Prága válaszut elé került: vagy továbbra is ragaszkodik a csehszlovák nemzetállam eszméjéhez és ellenáll a nemzetiségek jogos emancipációs igényeinek, vagy a nemzetállam helyett nemzetiségi állam kiépítésébe kezd. A korabeli európai viszonyok (elsősorban Németország napról napra növekvő agresszivitása) és a Csehszlovákiában élő nemzetiségek egyre erőteljesebben artikulált igényei miatt az első út szinte biztosan olyan konfliktusokhoz vezetett volna, amely maga alá temeti az országot. Így – a belső és külső kényszer (a nyugati hatalmak nyomása, illetve Németország agresszív fellépése) hatására – a Milan Hodža vezette kormányzat a második megoldást választotta, s az ún. nemzetiségi státútum megalkotásával és a nemzetiségek egyenjogúsításával próbálta megmenteni Csehszlovákiát. A kísérlet (amely a csehszlovák politika nem minden szereplője részéről volt őszinte) azonban megkésett volt, hiszen ebben a folyamatban a Szudétánemet Párt már nem volt partner. Az ő céljuk, Hitler akarata szerint, a státútumról folyó tárgyalásokon már nem a megegyezés, hanem a feszültség fokozása volt. A németkérdés államon belüli megoldása ezért lehetetlenné vált, így azt végül az 1938. szeptember 29–30-i müncheni egyezmény rendezte, amely a németek által lakott területek Németországhoz való csatolásáról rendelkezett.

A szudétánemet válság idején Dél-Szlovákia csupán „mellékhadszíntér” volt, hangos etnikai incidensek nélkül. A magyarkérdés a nagypolitika színpadán is a háttérben maradt, hiszen Hodža a magyar politikai erőket érdemben nem vonta be a nemzetiségi státútum kidolgozásába.⁶⁸² Ebből a szempontból tehát az 1938-as történések a korábbi húsz év által kitaposott ösvényen haladtak, hiszen Prága a szudétánemet helyzet megoldásának rendelte alá mind a szlovák, mind a magyarkérdést. Egyvalamin azonban változtatnia kellett a kormányfőnek. A községi

választások eredményeinek ismeretében ugyanis már nem tehetette meg azt, hogy a szlovákiai magyarok elenyésző hányadának támogatását bíró aktivistákat tekinti továbbra is tárgyalópartnernek. Már csak azért sem, mivel a magyar kormánytámogató erők szinte semmiféle aktivitást nem mutattak fel, s nem is voltak előremutató javaslatok. Különösen igaz volt ez az agrárpárti magyarokra, aki szemmel láthatóan nem tudtak lépést tartani a változó helyzettel. A republikánus magyar vezérnek, Csomor Istvánnak május 1-jén a pártlapban közölt írása akár évekkel korábban is megjelenhetett volna, hiszen a pártelnök továbbra sem a magyarság megoldatlan problémáival foglalkozott (miközben a teljes nagypolitika a nemzetiségi státútum körül forgott), hanem saját mozgalmának „dicsőséges” múltját és eredményeit visszhangozta.⁶⁸³

Ennek ellenére a miniszterelnök a magyarok közül elsőként mégis a Schulcz Ignác, Csomor István és Štefan Štunda összetételű aktivista küldöttséggel ült le tárgyalni a státútumról. Ám a június 16-i találkozó inkább már csak az utolsó gesztus volt irányukban, hiszen Hodža néhány nappal később az ellenzék vezetőit is magához hívatta, s onnantól kezdve elsősorban velük tartotta a kapcsolatot, bár augusztus 2-án még utolsó ízben fogadta az aktivista politikusokat is. Az aktivista vezetőknek pedig keserűen kellett tudomásul venniük, hogy immár a kormányzat szemében sem ők a magyar közösség első számú képviselői, s Hodža az általuk irredentának tartott politikusokkal tárgyal.

A státútum ügyében, amely 1938 nyarán már döntő fordulatot és a nemzetállami elképzelésekkel való szakítást ígért a csehszlovák nemzetiségi politikában, az aktivisták között nem volt egységes vélemény. A hivatalos aktivizmus – akár a szociáldemokrata verziója, amely Ivan Dérernek a kormányfőnél is merevebb vonalát követte, akár Csomoréknak a világ változásáról alig tudomást vevő szekciója – kételkedve, sőt mi több, félelemmel fogadta Hodža terveit, s túlságosan soknak tartotta a németeknek, illetve a magyar ellenzéknek tett ígéreteket.⁶⁸⁴ Ezzel szemben a *Csehszlovákiai Népszava* által nem is egyszer bírálta kormánypárti *Magyar Újság* teljes mellszélességgel kiállt a kormányfő politikája mellett. Dzurányi, aki nagy szurkolója volt a státútum sikerének, vezércikkeiben igyekezett disztingválni Hodža szándékai és a csehszlovák bürokrácia merev magatartása között. A neves újságíró ugyanis úgy látta, hogy miközben Hodža szándékai őszinték, „a bürokrácia egykedvűen halad tovább a maga útján, s néhány tiszteletreméltó kivételtől eltekintve nem az állampolitika új szellemét juttatja kifejezésre, hanem változatlanul régi-magát adja, a szélsőnacionalizmus önzésével és rövidlátásával”.⁶⁸⁵

Az angol közvetítő, lord Runciman érkezése után felgyorsult tárgyalások idején a kormányfő néhány közismert magyar közéleti személy aktivizálásával kívánta az EMP mögött álló magyar közvéleményt megosztani: Ennek jegyében augusztus 3-án tíz magyar közéleti személyiséget invitált magához, akiknek a névsorát feltehetően Lelley Jenő állította össze, s akik között Lelleyen kívül Tyukoss János, Nagy Jenő komáromi bankigazgató, Katona Móricz földbirtokos és Balla József kárpátaljai szociáldemokrata szenátor is az aktivista vonalat képviselte. Hodža elképzelése azonban, hogy a meghívottak közös nyilatkozatban biztosítsák támogatásukról a kormányfő terveit, az ellenzéki vonallal rokonszenvező résztvevők (Gömöry János, Pfeiffer Miklós, Privitzky Gyula, Izsák Imre, Nagyidai Ernő) ellenállásán megbukott – így ez a kísérlet kudarcot vallott.⁶⁸⁶

682 A szlovákiai magyarok 1938-as szerepével kapcsolatban lásd Simon: *Egy rövid*, i. m.

683 *Magyarság*, 1938. május 1., 3.

684 Vö. *Csehszlovákiai Népszava*, 1938. július 24., 1.

685 *Magyar Újság*, 1938. július 3., 1.

686 A magyar közéleti személyiségekkel folytatott miniszterelnöki tárgyalásokról bővebben lásd Simon: *Egy rövid*, i. m. 151–153, valamint Tóth–Novotný–Stehlík: *Národnostní*, i. m. 556–563.

A válság utolsó, szeptember elején kezdetét vevő szakaszában Csomorék aktivista szekciója gyakorlatilag már semmiféle aktivitást nem fejtett ki, szervezeti hálózatuk már ekkor a szét-hullás állapotában volt, országos vezetőik alig-alig szólaltak meg, a sajtójuk semmitmondó írásokat és hivatalos hírigyűnkösi jelentéseket közölt. A szociáldemokraták Országos Magyar Szervezőbizottsága azonban még akcióképes volt, s szeptember 5-én tartott vezetőségi ülésén megerősítették a korábbi politikai irányvonal folytatásának szándékát. Az a döntésük azonban, hogy a több mint 10 éve hetenként megjelenő *Csehszlovákiai Népszava* napilappá alakítják át, azt jelezte, hogy realitásérzéküket veszítették. Azt még mindenesetre sikerült elérniük, hogy szeptember 9-én Runciman mintegy háromnegyed órás megbeszélésen fogadta az OMSZ elnökét és ügyvezető elnökét, Csizmaziát és Schulczot, akik memorandumot nyújtottak át az angol politikusnak.⁶⁸⁷ A memorandum tartalma azonban azt jelezte, hogy Schulczék nincsenek szinkronban a Csehszlovákiában az elmúlt hetekben lezajlott változásokkal, hiszen miközben Beneš az SdP elé terjesztett ún. negyedik tervben jórészt már elfogadta Henleinék karlsbadi programjának nagy részét, addig a magyar szociáldemokraták – anyapártjuk vezető szlovák politikusának, Ivan Dérernek az álláspontjával összhangban – továbbra is elzárkóztak az ország alkotmányos rendjének megváltoztatásától, és élesen elutasították az autonómiát mint megoldást. A memorandumban részletesen szétírt követelések továbbra is a szociáldemokrácia korábbi frázisait ismételték, s csupán olyan változásokat követeltek, amelyek nem feltételezték a csehszlovakizmusra és centralizmusra épülő államszerkezet megváltoztatását.

A müncheni egyezményt követő napokban Dél-Szlovákia-szerte békés tömegdemonstrációk kezdődtek a magyarlakta területek Magyarországhoz csatolása érdekében. Az EMP vezetői október 7-én létrehozták a Magyar Nemzeti Tanácsot, október 9-én pedig megkezdődtek a kétoldali komáromi tárgyalások. A határrevízió elérhető közelségbe került, és már nem az volt a kérdés, hogy megtörténik-e, hanem hogy mikor, és milyen területeket fog érinteni. Erre a helyzetre az aktivista szekciók szinte képtelenek voltak reagálni. A szociáldemokrata OMSZ október első napjaiban közzétett felhívásában a nyugalom megőrzésére szólította fel a magyar munkásságot, állást azonban a kialakult helyzettel kapcsolatban nem foglalt.⁶⁸⁸ Arról, hogy az aktivista szekciók központi vezetése München után is összeült volna, nem tudunk. Az aktivista vezérek ekkor már eltűntek a közvélemény elől, amellyel egyedül a sajtó tartotta így-úgy a kapcsolatot. Igaz, a lapok már korlátozott lapszámmal (ez a szeptemberi mobilizáció előtti napokban bevezetett előzetes cenzúra miatt szinte szükségszerű volt) és csupán a hivatalos hírigyűnkösi anyagokat közölve jelentek meg, s a magyarkérdésben szinte nem is nyilvánítottak véleményt. A változás azonban tetten érhető volt, hiszen a *Magyar Ujság* október 12-én, két nappal kiadása megszűnése előtt már közölte a Magyar Nemzeti Tanács egyik felhívását és Esterházy mondatait arról, hogy a szlovákiai magyarok visszakíváncsoznak Magyarországhoz.⁶⁸⁹ A *Magyarság* pedig, amely még néhány héttel korábban is ugyanolyan lojális hangnemben írt Hodža és a csehszlovák kormányzat politikájáról, mint az előző években, október második felében már egyre több magyarországi államférfi nyilatkozatát közölte, igaz, kommentár nélkül. Ekkor már tudatában volt a szlovákiai magyarság előtt álló változásoknak. Ez olvasható ki egyebek között a lap október 16-i számában Zipser Jenő tollából megjelent írásból is, amelyben szerző azt igyekezett bizonygatni, hogy a republikánus magyarok sohasem voltak hűtlenek a magyar nemzethez, s azt hangsúlyozta, hogy „magyar a magyarnak, testvér a test-

687 *Csehszlovákiai Népszava*, 1938. szeptember 18., 3.

688 *Csehszlovákiai Népszava*, 1938. október 16., 1.

689 *Magyar Ujság*, 1938. október 12., 1.

vérnek sohasem lehet pusztítója!”⁶⁹⁰ Majd váratlan fordulattal arról írt, hogy Magyarországon a republikánus magyarok eszméit Eckhardt Tibor Független Kisgazdapártja követi, amivel, ha óvatosan is, azt sugallta az olvasóknak, hogy a visszacsatolást követően ennek a pártnak a táborát erősítsék.

A komáromi tárgyalások utáni időszakban a szlovákiai magyarok számára is világossá vált, hogy az államhatárok revíziója elérhető közelségbe került. Ezzel párhuzamosan egyre nyíltabban sorakoztak fel a Magyar Nemzeti Tanács törekvései mögött. A két aktivista szekció központi vezetésének egyértelmű állásfoglalása hiányában erre a szekciók kerületi, illetve helyi szervezetei voltak kénytelenek reagálni, amelyek – a *PMH* megfogalmazása szerint – egymás után jelentették be csatlakozásukat a Nemzeti Tanácshoz.⁶⁹¹ Ezt elsőként – nem meglepő módon – a magyar szociáldemokrácia kassai képviselői tették meg, akik október 10-én gyűltek össze tanácskozássra. A megbeszélés eredményeképpen Borovszky Géza és Popovics János aláírásával nyilatkozatot adtak ki, amelyben követelték, hogy a szlovén-szlovák magyarok az önrendelkezési jog értelmében maguk dönthessenek területük hovatartozásáról. Emellett bejelentették, hogy elismerik „a MNT vezérletét, a magyar szociáldemokrata munkásságot, valamint annak szervezeteit a Magyar Nemzeti Tanács irányítása és védelme alá helyezik”.⁶⁹² A megbeszélésen egy háromtagú bizottságot is kijelöltek, amelynek teljhatalmat adtak a magyar szociáldemokráciának az MNT-hez való csatlakozása ügyében. A kassaiak mozdulását a pozsonyiak mintegy egyhetes késéssel október 18-án követték, amikor is a magyar szociáldemokrácia öt nyugat-szlovákiai vezetője (köztük Steindl Fülöp és Szobodics József) felhívást tett közzé, amelyben bejelentették, hogy a csehszlovák szociáldemokrácia magyar szekcióját feloszlatoznak tekintik, a magyar munkásságot pedig az MNT-hez való csatlakozásra szólították fel.⁶⁹³ Október utolsó napjaiban a komáromi szociáldemokraták – beleértve Csizmaziát – jelentették be csatlakozásukat az MNT-hez,⁶⁹⁴ október 23-án pedig a lévai szociáldemokraták informálták a sajtót a párt helyi szervezetének feloszlataásáról, s egy új, független Magyar Szociáldemokrata Munkáspárt megalakításáról. Ugyanezen a napon jelent meg utoljára a *Csehszlovákiai Népszava* is. Feltűnő módon a fenti bejelentések egyike sem az Országos Magyar Szervezőbizottság (Schulcz, Fehér, Surányi, Váradi képviselte) vezetésétől származott, amely – mint azt egy a *Csehszlovákiai Népszavában* október 16-án aláírás nélkül megjelent vezércikk⁶⁹⁵ is igazolta – nem tudott lépést tartani az eseményekkel. A *Mi lesz?* című írás ugyan kész tényként szól a magyarlakta területek Csehszlovákiáról való „lecsatolásáról”, ám korántsem a lelkesedés hangján. Arra szólítja fel ugyanis a magyar dolgozókat, hogy ne dőljenek be az „osztály nélkülist” hirdető úri kelepcének”, vagyis a Magyar Nemzeti Tanácsnak, s készüljenek fel arra, hogy Magyarországon rosszabbra fordul majd a sorsuk. Sokan válnak majd munkanélkülivé, miközben „nehéz lesz az eddig itt élvezett pénzbeni és természetbeni segélyek megszűnéséhez hozzászokni. A gyűlés- és gyülekezési tilalmat megszokni”.⁶⁹⁶

690 *Magyarság*, 1938. október 16., 3.

691 *PMH*, 1938. október 14., 2.

692 *Kassai Újság*, 1938. október 12., 3.

693 *PMH*, 1938. október 23., 2.

694 *Kassai Újság*, 1938. október 28., 5.

695 *Csehszlovákiai Népszava*, 1938. október 16., 1.

696 Uo. Nem kétséges, hogy az idézett írásnak abban a tekintetben igaza volt, hogy a munkásság a csehszlovákiai viszonyokhoz képest több szempontból rosszabb körülmények közé került a visszacsatolás után. Azzal azonban, hogy a lap még október közepén is a határok etnikai elvű módosítása ellen agitált, teljesen szembement a politikai realitásokkal és saját olvasóinak véleményével is.

Az Agrárpárt magyar szekciója esetében szintén nem a legfelső vezetés hallatta hangját, hanem a szekció nyugat-szlovákiai kerületének elnöke, Hodossy Vince volt az, aki október közepén felszólította a tagságot a Nemzeti Tanácshoz való csatlakozásra.

Ezek a demonstratív jellegű bejelentések azonban már megkésettnek voltak, hiszen a müncheni döntést követően megkezdődött a szlovákiai magyar társadalom összezárkózása és az etnikai elvű, békés határrevízió melletti felzárkózása. A nemzeti érzések ekkor már felülírták a pártszimpátiákat, s azt is látni kell, hogy az október 7-től Tiso vezette autonóm Szlovákia, a maga nácibarát, antiszemita és intoleráns jellegével már sem a kommunistáknak, sem pedig a korábbi magyar aktivistáknak nem tette lehetővé a vele való azonosulást. Vagyis a magyar aktivisták, akik elsősorban a masaryki Csehszlovákia demokratikus rendjében látták a legfőbb vonzerőt, a demokráciának a megszűnésével az utolsó kapcsolatot is elveszítették, amely őket Csehszlovákiához kötötte. Így 1938. november 5. és 11. között minden bizonnyal ők is ott voltak a díszkapuk alatt, s az is valószínűnek látszik, hogy ezek az örömteli pillanatok felülírták bennük az előző évek politikai tapasztalatait. Ám afelől sem lehetünk kétséggel, hogy az új rezsim első megnyilvánulásai bizonyos félelmet azért elültettek bennük a jövőt illetően.

8. AKTIVISTA SORSOK AZ ELSŐ BÉCSI DÖNTÉS UTÁN – VÁZLATOK NÉHÁNY ESETTANULMÁNYHOZ

Az 1938. őszi csehszlovákiai események az aktivista szekciók vezetői számára egyfajta katasztrófa-forgatókönyv beteljesülését eredményezték, hiszen Csehszlovákia területi egysége megszűnt, a demokráciát autoriter rendszer váltotta fel, a szlovenszkoí magyarság nagy része pedig az aktivisták által fő ellenségnek tekintett Horthy-rendszer fennhatósága alá került.

A bécsi döntés utáni aktivista életutak ma még feltáratlanok. S mivel ez a téma a jelen munka előre megszabott kutatási kereteit is meghaladta volna, nem is kívánok általános érvényű következtetéseket levonni. Mégis kísérletet teszek arra, hogy három vezető aktivista politikus 1938 utáni sorsának néhány mozzanatát felvillantva jelezzem azokat a lehetséges utakat, amelyeket az aktivisták bejárhattak. Történetük talán azért is hordozhat általánosabb érvényű tapasztalatokat, mivel három különböző irányba mutatnak. Csomor István és Borovszky Géza a visszacsatolt területeken maradtak, s így példájukon keresztül a hivatalos Magyarországnak az aktivizmushoz való viszonya rajzolódik ki. Schulcz Ignác viszont azok között volt, akik követték Edvard Beneš külföldre, így az ő története nem csupán az emigráció történetének egyik adaléka, hanem az aktivizmushoz fűződő csehszlovák viszonyhoz is van mondanivalója. És létezett egy harmadik alternatíva is: azoké, akik az önálló Szlovákiában éltek át a világháborút.⁶⁹⁷ Ezt az utat választotta többek között Lelley Jenő – akinek háború alatti sorsáról azonban nagyon keveset tudunk. S ebbe a csoportba sorolhatók be azok a direkt nem politizáló, de az aktivizmushoz kötődő értelmiségiek, akik közül Szalatnai Rezsőt érdemes megemlíteni. Ő 1944 végéig annak az Esterházy Jánosnak a lapjában (*Magyar Hírlap*) volt szerkesztő, aki 1938 előtt az aktivizmus egyik fő céltáblája volt. 1939-től azonban közös platformra kerültek: mindketten a magyar kisebbség jogainak védelmében és a náci eszmék terjedésével szemben foglaltak állást.

Csomor és Borovszky helyzetét alapvetően az a légkör határozta meg, amelybe az aktivizmus megítélése a visszacsatolt területeken került. Az első bécsi döntés ugyanis nem csupán az aktivista politikai formációk végleges megszűnését eredményezte, hanem a kormánypárti magatartásnak az új rezsim általi teljes megbélyegzését is. A visszacsatolt területek földbirtokviszonyainak és közigazgatásának az átvilágítása során Budapest szémszögéből az aktivista magatartás legalább olyan problémának számított, mint a kommunista előélet. Így számos „becsehelt” magyart bocsátottak el a hivatalokból,⁶⁹⁸ illetve fosztottak meg a földreform során

697 Külön köszönet Filep Tamás Gusztávnak, aki felhívta arra a figyelmemet, hogy róluk se feledkezzem meg.

698 A munkahelyük igazolásának visszasszágaival kapcsolatban lásd többek között Kabók Lajos szociáldemokrata képviselő 1940. november 13-i interpellációját. Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója. 7. köt. Budapest, 1941, 367–368.

nekik juttatott földtulajdonától,⁶⁹⁹ noha találkozni olyan panasszal is, hogy a köpönyegforgatók (akik korábban Prága, az új rezsim alatt pedig Budapest kiszolgálói voltak) a helyükön maradhattak. Sőt ahogy az akkor még fiatal orvos, Janics Kálmán fogalmazott: az igazoló eljárásokból az aktivisták jól jöttek ki, hiszen „ma minden csehbérenc besúgó és aktivista vezérke nemzetiségi bizonyítvánnyal rendelkezik...”⁷⁰⁰ Igaz, A *hontalanság éveinek szerzője* elsősorban nem az aktivistákat támadta, hanem az igazoló bizottságok tevékenységét kárhóztatta.

Mindenesetre a fenti intézkedések, amelyek nemegyszer komolyabb ok nélkül tettek tönkre egzisztenciákat, a budapesti parlament ellenzéki képviselőinek a nemtetszését is kiváltották. A földtulajdonlások felülvizsgálata tárgyában 1939 októberében Csoőr Lajos, a szélsőjobboldali Népakarat Párt⁷⁰¹ képviselője interpellálta Teleki Pál miniszterelnököt, s kérte rajta számon, hogy egyes magyar kisgazdától földet vesznek el.⁷⁰² Csoőr különösen azt vetette a hatóságok szemére, hogy a birtokelkobzási ügyekben nincs helye a jogorvoslatnak, s ez ellentétes a magyar jogrenddel. Teleki, aki maga is tisztában volt azzal, hogy itt-ott történnek túlkapások, egyrészt ígéretet tett arra, hogy jobban oda fognak figyelni ezekre az ügyekre és a jogorvoslat kérdését is meg fogják oldani,⁷⁰³ másrészt azonban azt is leszögezte, hogy itt nem csupán birtokpolitikai, hanem politikai ügyekről van szó, s az államnak olykor büntetnie is kell. Kevésbé volt viszont diplomatikus Füßy Kálmán komáromi politikus, az EMP egyik vezetője, aki kiállt az interpellációban bírált intézkedések mellett, mert mint mondotta, azok, akiktől elveszik a földet, nem „magyarpártiak”, hanem agrárpártiak voltak.⁷⁰⁴ Őket pedig, mint Füßy felszólalása is bizonyította, a budapesti parlamenti képviselők többsége, beleértve a visszacsatolt területekről kooptált EMP képviselőit is, nemzetárulóként, ezáltal pedig a jogegyenlőségből kizárt személyekként könyvelték el.

A hivatalos Magyarország és a volt aktivisták viszonyát többek között Farkas Zoltán és Csomor István sorsa jelezheti, bár a volt szociáldemokrata szenátor bécsi döntés utáni életéről keveset tudunk.⁷⁰⁵ Annyi azonban bizonyos, hogy Farkast egy időre Kistarcsára internálták, majd megtiltották, hogy Kassán lakjon, végül pedig a holokauszt áldozatává vált. Csomor sorsa teljességében ugyan még nincs feltárva, de főbb csomópontjai a birtokunkban lévő információk alapján is rekonstruálhatók. A köztársasági magyarok vezére a müncheni válság idején teljesen eltűnt a politikából, ám Schulcz Ignáctól eltérően nem menekült külföldre, hanem visszahúzódott nagykálnai otthonába, ahol az akkor már özvegyen élő férfi két lánya és azok családja körében élt. Nagykálnán érte a magyar honvédség bevonulása, amely alapvetően változtatta meg a légkört Csomor körül. Mint a Lévai járás főszolgabírói irattárának anyagából kiderül,⁷⁰⁶

699 A visszacsatolás utáni igazoló eljárások, illetve a szlovenszko magyaroknak a reintegrációja máig feldolgozatlan. Arról, hogy milyen sérelmek érték az igazoló eljárások során a visszakérült magyarokat, mélyebben eddig csak Tilkovszky Loránt foglalkozott. Vö. Tilkovszky Loránt: *Revízió és nemzetiségi politika Magyarországon 1938–1941*. Budapest, Akadémiai, 1967.

700 Janics Kálmán: *Új felvidékiesség*. Új Élet, 1939. május–június, 290.

701 Paksy Zoltán: A magyarországi nemzetiszocialista mozgalmak megalakulása, tevékenysége és társadalmi bázisa a Dunántúlon 1932 és 1939 között. PhD.-disszertáció. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2007, 203. <http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/paksyzoltanphd.pdf> Letöltve: 2013. június 14.

702 *Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója*. 2. köt. Budapest, 1941, 207.

703 Uo. 208.

704 Uo. 207.

705 Farkas sorsáról hézagos információk olvashatók ki az eperjesi születésű s az 1968 után a Szabad Európa Rádióban dolgozó Agneša Kalinovával készült beszélgetőkönyvből. Kalinová, Agneša: *Mojich 7 životov*. Bratislava, Aspekt, 2011.

706 ŠA PLv, f. Hlavnoslúžnovský úrad v Leviciach, (HSLÚ Lv), 1674/1943.

november 18-án a nagykálnai csendőrs Csomor István volt nemzetgyűlési képviselő, Andruska Lajos, az Agrárpárt magyar szekciójának helyi elnöke, és Jozef Labaj borbélymester őrizetbe vételére kért engedélyt. Az „védőőrizetet” a nevezettekkel szemben azoknak a cseh időkből tanúsított magyarellenes magatartása miatt a helyi lakosság körében kialakult ellenséges közhangulatával indokolták, hozzátéve, hogy a közeli újbársiak is megüzenték: ha a kálnaiak nem számolnak le Csomorral, ők jönnek át elégtételt venni. Csomor István és társai őrizetbe vételére két nappal később, november 20-án került sor, majd másnap a lévai járási katonai parancsnokság épületében megtörtént az első kihallgatásuk.⁷⁰⁷ A járási katonai parancsnok november 25-én Csomor és Andruska internálását javasolta, az ügy azonban a katonai közigazgatás megszűnését követően a főszolgabírói hivatalhoz került át. A főszolgabíró január 26-án hirdette ki a Csomor és Andruska internálásáról szóló véghatározatot, amellyel szemben az érintettek először a megye alispánjánál, majd a belügyminisztériumban fellebbeztek – sikertelenül. Miután az internálásról szóló határozat jogerőssé vált, 1939. április 4-én mindkettőjüket Kistarcsára szállították. Csomor internálását a főszolgabíró a belügyminiszternek a tárgyban küldött jelentésében így indokolta: „Csomor István a cseh agrárpártnak legelkesebb tagja volt, és mint agrárpárti cseh nemzetgyűlési képviselő a legerőszakosabb módon és a legocsányabb kifejezésekkel támadta Nagy Magyarországot, és annak társadalmi rendszerét (...) Mint szegény magyar paraszt jó szónoki képességekkel volt megáldva és szerencsés összeköttetésekkel a legmagasabb cseh körök teljes bizalmát bírta. A csehektől 80 kat. hold maradékbirtokot kapott szolgálataiért.”⁷⁰⁸ Annak, hogy a most felszabadult Felvidéken a cseh agrárpártnak magyar tagozata volt, amely a cseh érának behódolt, és hogy ennek a tagozatnak sajnos színmagyar vidéken is nagyon sok tagja volt, az szintén száz százalékban Csomor István munkájának az eredménye, aki jóformán minden magyar faluban megfordult, és ígéreteivel félrevezette a magyar parasztokat. A csehektől propaganda kifejtés céljaira hihetetlen összegeket kapott, és összeköttetései révén a leghetlenebbnek látszó ügyeket is el tudta intézni Prágában. Állandó vezérfonala az volt a szónoklatainak, hogy a magyar urak ezer évig kizsákmányolták, koldussá tették a népet, és a csehek felszabadították, demokratikus alapon minden embert egyenlővé tettek, sőt a magyar parasztságnak is földet adtak.”⁷⁰⁹ Mindezt az internálásról szóló véghatározatban néhány kálnai lakos Csomorral kapcsolatos kijelentése egészítette ki, miszerint Csomor beszédeiben szidta és ócsárolta Horthy Miklós kormányzót; embereivel Prágában a „nyelvünkben magyarok, érzelmünkben csehszlovákok vagyunk” feliratú transzparenst hordatott; a revízió híveiről pedig úgy nyilatkozott, hogy főbe kellene őket lőni.

707 Csomor és Andruska ügye innentől párhuzamosan futott, a szlovák származású és észak-szlovákiai illetőségű Labajt azonban kiutasították az országból és áttették az államhatáron.

708 A fenti vád több pontatlanságot is tartalmaz. Csomor ugyanis nem 80, hanem 62 hold földet szerzett a földreform során lefoglalás alá került Schoeller-féle uradalomból. Az 1928-ban lebonyolított adásvétel során a magyar politikus 175 ezer KČ-t fizetett a birtokért, amely összeget részben a Farnadon található (mintegy 14 hold) családi örökség eladásából, részben pedig az Általános Hitelbanktól felvett kölcsönből fedezte.

709 ŠA PLv, f. Hlavnoslúžnovský úrad v Leviciach, (HSLÚ Lv), 1674/1943.

A levelet juttatja Főszolgabírájától.
Az állami rendőrség
főhad- és telekügyosztályától.

4044 szám.
 1939.

Tolonclevél

Csomor István internált számdra.

Személyleírása:

Születési helye: <u>Ferhad</u>	Termete: <u>középmagas</u>
Ellátási helye: <u>Nagykálna</u>	Arca: <u>kerek, kővér</u>
Megye: <u>Bars és Mont. K. B. M.</u>	Haja: <u>szürke</u>
Kor: <u>51 éves</u>	Színe: <u>kék</u>
Vallás: <u>református</u>	Orra: <u>rendes</u>
Állapota: <u>rossz</u>	Magasság: <u>nincs</u>
Foglalkozása: <u>telekügy</u>	Külsős ismertetőjelei: <u>kővér, vékony</u>
Ötlete: <u>politikai</u>	Belső magyarálat: <u>államhatár</u>

1939. évi január 28-án a Főszolgabírási határozattal amennyiben
 a fent nevezett személyt a Főszolgabírási határozattal amennyiben
 a fent nevezett személyt a Főszolgabírási határozattal amennyiben
 a fent nevezett személyt a Főszolgabírási határozattal amennyiben

Csomor István tolonclevele (ŠA PLv, f. HSLÚ Lv, 1674/1943.)

Az alispánhoz és a belügyminiszterhez intézett fellebbezésében Csomor az agrárpárti múltját ugyan nem, de a neki tulajdonított kijelentéseket tagadta. Állítása szerint sohasem folytatott magyarellenes politikát, befolyását felhasználva pedig sok magyar fiatalnak szerzett megélhetést. Magyarérműségének alátámasztására egyebek között egy Hodža miniszterelnöktől kapott levelet is mellékel, amelyben a kormányfő Csomornak a magyar földműves nép iránt érzett „lángoló szeretetét” említi.

Mivel internálása idején a Felvidéki Földbirtokrendezési Ügyek Kormánybiztosa (FFÜK) hatálytalanította Csomor földszerzését, 60 holdnyi birtokát pedig helyi jelentkezőknek utalta ki, a volt nemzetgyűlési képviselő birtokügyének felülvizsgálatát kérte. Kérése nyomósítása érdekében két veje, Csomor Sándor és Csomor Pál aláírásgyűjtésbe kezdett. A petíciót, amelyben az aláírók kijelentették, hogy a volt politikus két veje sohasem folytatott magyarellenes tevő-

kenységet, s ezért nem érdemelték meg földjeik elkobzását, a valamivel több mint 1000 lakosú faluban összesen 196 fő írta alá. A hatóságok azonnal kivizsgálták az ügyet, amely nyomán mintegy 3 tucat személy visszavonta aláírását, azt állítva, hogy a Csomor család megtévesztéssel szerezte meg azt tőlük. Az FFÜK azonban határozottan elzárkózott az ügy megnyitásától, amit azzal indokolt, hogy ez „a kérelmező általánosan ismert s a magyarságra nézve legkárosabb működése miatt”⁷¹⁰ lehetetlen, s az ügyben gyakorolt bármiféle engedékenység közfelháborodást keltene.

A Kistarcsán internált Csomor és Andruska 1939 nyarán kegyelmi kérvénnyel fordultak a kormányzói irodához. Az alsóbb fokú szervekkel történt konzultációt követően Andruskát novemberben hazaengedték, Csomor internálását azonban a következő év tavaszáig fenntartották. Végül Bars megye alispánjának 1940. március 28-i döntését követően 1940. április 7-én bocsátották szabadon, ám azonnal rendőri felügyelet alá helyezték, s megtiltották, hogy elhagyja Nagykalnát.

Szabadon bocsátását követően a Csomor család kísérletet tett birtokai visszaszerzésére. Csomor István két veje a földművelésügyi minisztérium tanácsosával, Vasváry Kálmánnal is tárgyalt erről, majd aláírásgyűjtésbe kezdett Kálnán. A petíciót, amelyben támogatásukról biztosították Csomorékát, mintegy 30–35 fő írta alá, köztük olyan véleményformálók, mint a helyi katolikus plébános, a tanító, a körorvos és a gyógyszerész. Csomorék akciója, amely során egy pesti, magát minisztériumi tisztviselőnek kiadó személy is megjelent a községben, nagy riadalmat okozott a „másik táborban”, vagyis azon családok között, melyek részesültek a Csomor-birtokból. Feltehetően közülük került ki az a mintegy 150 fő, akik május 20-án a községháza elé vonultak, s azt követelték, hogy távolítsák el Csomort és családját a községből. Az ügy ismét a főszolgabírói hivatal hatáskörébe került, amely június 12-i döntésével Csomor Istvánt az államhatár 20 kilométeres sávjából 5 évre, Nagykalna községből pedig 10 évre kitiltotta, s szülőfaluját, Farnadot jelölte ki számára kényszerlakhelyként. Két vejét hasonló módon kitiltották a községből, s szintén szülőfalujukat, Nagyhindit jelölték meg kényszerlakhelyükként. A határozatot Csomor István elfogadta, két veje ugyan fellebbezett, de sikertelenül, így mindannyian a nekik kijelölt lakhelyre költöztek át, ahol még 1943-ban is rendőri felügyelet alatt álltak.

Csomor István körül azonban továbbra sem nyugodtak meg a kedélyek. A volt képviselő ugyanis 1941 elején rágalmozási pert indított az FFÜK egyik tisztviselője, Oszwald Dániel ellen, aki Csomor vádjára szerint két veje minisztériumi látogatása során több tanú előtt azt állította róla, hogy „közönséges hazaáruló, a magyar lelkek legaljasabb megmérgezője, akinek múltjához sok szenny és vér tapad”.⁷¹¹ A budapesti Királyi Járásbíróságon sorra kerülő per azonban, amelyben tanúként a volt szlovenszkoí magyar ellenzéki politika szinte teljes garnitúrája felvonult, a vádló ellen fordult, s a Csomor-féle aktivista magatartás valóságos boszorkányperévé vált. Oszwald szavainak alátámasztására Csomor magyarellenes és a csehszlovák államot kiszolgáló magatartását többek között olyan tanúk igazolták, mint Jaross Andor, Szent-Ivány József, Szvatkó Pál, Szilassy Béla vagy Koczor Gyula, vagyis a volt Egyesült Magyar Párt színe-java. A tanúként kihallgatott Szent-Ivány egyebek között a következőt vallotta: „Mi Csomor Istvánt és társait a magyar nemzet árulóinak tekintettük, akik cseh érdekek szolgálatában állottak, hiszen a csehszlovák kormány rendszerint Csomor Istvánra hivatkozott, amikor azt

710 Uo.

711 MOL, K-428, Sajtólevéltár, MTI nyomatosok, Magyar Országos Tudósító (1929–1948). 1941. február 18., kedd, 11. oldal

kürtölte világgá, hogy a felvidéki magyarság meg van elégedve sorsával.”⁷¹² Holota János szerint pedig Csomor úgy viselkedett, „mint az a katona, aki a harctéren az ellenséghez pártolt”. Sajnos a per lefolyásáról nem rendelkezünk forrásokkal,⁷¹³ ám annak eredményét illetően kevés kétségünk lehet.

Csomor István további sorsáról kevés információnk van, ami részben annak is a következménye, hogy végleg megszűnt közszereplő lenni. A háborút Farnadon élte át, majd a csehszlovák uralom visszatérése után visszaköltözött Nagykálnára. Abban, hogy a lakosságcsere és a deportálások sem őt, sem szűkebb családját nem érintették, feltehetően a háború előtti politikai szerepe is közrejátszott. A kommunista hatalomátvétel után azonban ő sem kerülhette el a sorsát, s a már a vejei kezelésében lévő birtokait kollektivizálták. 1955-ben hunyt el.

Amíg Csomor története azt igazolja, hogy a szlovenszkói magyar aktivizmus jelenségét a bécsi döntés után nemzetárulásnak minősítették, Borovszky Géza sorsa jelzi, hogy a volt aktivisták megítélése nem volt ennyire egyértelmű. Borovszky sorsa kevésbé feltárt, s csak jelzésszerűen ismerjük további pályáját. Mindenesetre ő a szlovenszkói magyar szociáldemokráciának mindig azon vonalához tartozott, amely a nemzetiségi kérdés rendezésének a hagyományos szociáldemokrata értékeit vallotta. Esetében ez azt jelentette, hogy már az aktivista OMSZ tagjaként többször szembekerült a magyar szekció hivatalos irányvonalával, s nemegyszer bírálta a csehszlovák anyapárt és a prágai kormány nemzetiségi politikáját. Emiatt a harmincas években már kiszorult a magyar szekció vezetéséből, noha a kassai munkásság körében végig jelentős autoritással bírt. Borovszky feltehetően azok között volt, akik 1938 őszén a Horthy-rendszerrel szemben táplált minden ellenérzésük dacára megértették, hogy a magyarlakta területek visszacsatolása az adott helyzetben a legjobb megoldás a szlovenszkói magyarok számára. Nem véletlen tehát, hogy a kassai magyar szociáldemokraták már október 10-én bejelentették csatlakozásukat a Magyar Nemzeti Tanácshoz, ami egyben a határrevízió elvének elfogadását is jelentette. Horthy Miklós kassai bevonulásakor azonban nem állhatott ott, ahová az előző húsz évében tartozott, a város vezető politikusai között. Sőt – valószínűleg – más aktivista politikusokhoz hasonlóan őt is a magyar ügy elárulásával vádolták meg. A budapesti *Népszavában* néhány nappal később megjelentetett írásában azonban nem csupán a maga, hanem a teljes felvidéki magyar szociáldemokrácia nevében szembeszállt ezzel a kirekesztő magatartással. Az *Egy el nem mondott üdvözlőbeszéd* c. írásában ugyanis a magyar munkásság képviselőjeként nem csupán köszönetet mondott a kormánynak a felszabadításért, határozottan leszögezte azt is, hogy „ha feledékenységéből vagy bármely okból is ki lettünk kapcsolva a nemzet emez ünnepléséből és örömeiből, mi azért ha névtelenül is, ott voltunk az ünneplők között. Örültünk és ünnepeltünk, mert nemcsak nyelvünkben, hanem érzésünkben is egyik vagyunk a magyar nemzettel. S éppen ezért nem engedjük kirekeszteni magunkat a magyar nemzet egyeteméből”.⁷¹⁴

Fellépése, meglepő módon, nem maradt visszhangtalanul, s az év utolsó napjaiban egyenesen a Sándor-palotából kapott visszajelzést. December 29-i keltezéssel Borbíró Ferenc kassai főispánnak ugyanis az alábbi szövegű levelet küldte Körmendy-Ékes Sándor miniszteriumi titkár: „A kormányzó úr őfőméltósága megelégedéssel értesült Borovszky Géza vasmunkás, volt

nemzetgyűlési képviselő által a visszacsatolt Felvidék magyar szociáldemokrata munkássága megbízásából hozzá intézett üdvözlőszavakról. Őfőméltósága a munkásság hazafias lelkesedésének és nemzethűségének kifejezésre juttatását köszönettel fogadta. Felkérem Méltóságodat, szíveskedjék erre fent nevezettet megfelelően értesíteni.”⁷¹⁵

Egy ilyen elégtétel birtokában Borovszky bátran kapcsolódhatott be ismét a politikába, s hamarosan a kassai magyar szociáldemokrácia újjászervezőjeként tűnt fel. Január közepén ő lett a vezetője a Magyar Vas- és Fémmunkások Szövetsége újjászervezett kassai szervezetének,⁷¹⁶ s a volt felvidékiek közül egyedül ő szólalt fel a Magyar Szociáldemokrata Párt január 29-i rendes évi pártgyűlésén is. Itt elmondott beszédében már nem csupán a felvidéki magyar szociáldemokrácia 20 éves „magyar” magatartását hangsúlyozta, de bírálta a magyarországi rendszert és a visszacsatolás utáni viszonyokat is, amelyek következtében Kassa újonnan kinevezett 64 tagú törvényhatóságában nincs a munkásságnak képviselője.⁷¹⁷

A következő években azonban nem csupán az egyre inkább jobbra tolódó és a német befolyás alá kerülő rendszerrel került szembe, hanem saját pártja vezetésével is. Egy 1940 elején a kassai viszonyokról a pártközpont számára készített jelentés külön kiemeli Borovszkynak a központ és Kassa viszonyát érintő elégedetlenségét.⁷¹⁸ Eszerint Borovszky különösen azt bírálta, hogy a budapesti frakció munkájában a vidéki problémák, a felvidéki gondok nem jelennek meg, s Budapest nem érti, hogy Kassán lehetetlen a szlovákok bevonása nélkül működni pártmozgalmat csinálni. Ha pedig a pesti elvtársak leutaznak Kassára, csak egy fél napot töltenek ott, s akkor is kioktatják a helyieket. Borovszky számon kérte a szlovák nyelvű rölapokra ígért anyagi fedezetet is, s valószínűleg sikeresen, hiszen nem sokkal ezt követően egy szlovák nyelvű brosúrát jelentetett meg, amelyben magyar szerzőtől szokatlanul éles hangon bírálta a korabeli nemzetiségi politikát, különösen a szlovák oktatásügy helyzetét.⁷¹⁹

Közszereplése s egykori aktivista múltja is közrejátszhatott abban, hogy a hatóságok zaklatása elől még a kormányzói elismerés sem védte meg, s ő is a visszacsatolt területeken működő átigazoló eljárások áldozatává vált.⁷²⁰ Az igazi megpróbáltatások azonban 1944-ben vártak rá. Nem sokkal Magyarország német megszállását követően, 1944. április 13-án mintegy 20 kassai munkásmozgalmi személyt tartóztattak le s hurcoltak internálótáborba.⁷²¹ Egyikük Borovszky Géza volt, akinek további sorsáról csupán annyit tudni, hogy túlélte a második világháborút, s 1955-ben hunyt el Magyarországon.

Borovszky Gézáétól eltérő utat választott magának párttársa, Schulcz Ignác, aki azon kevesek közé tartozott, akik még ezekben a viharos időkben is megőrizték lojalitásukat Benešhez. Schulczal kapcsolatban 1938 őszét illetően az utolsó érdemi információ a szeptember 9-én Runcimannél tett látogatása, arról viszont, hogy az ezt követő napokban mi történt vele, szinte semmit sem tudunk. Az azonban bizonyos, hogy már közvetlenül az angol közvetítőnél tett látogatás utáni napokban olyan híresztelések láttak napvilágot, miszerint elmenekült volna Csehszlovákiából. Ezt egy szeptember 13-án keltezett, és a *Magyar Ujságban* közzétett nyilat-

712 MOL, K-428, Sajtólevéltár, MTI nyomatosok, Magyar Országos Tudósító (1929–1948). 1941. március 30., vasárnap, 20–22. oldal

713 Budapest Főváros Levéltára (BpFL) vonatkozó fondjának leltárkönyve ugyan vezeti a per iratanyagát, ám azt időközben kiselejtezték. BpFL, f. VII. 13. Budapesti Királyi Büntető Járásbíróság.

714 *Népszava*, 1938. november 15., 3.

715 *Népszava*, 1939. január 22., 5.

716 *Népszava*, 1939. január 22., 4.

717 *Népszava*, 1939. január 31., 7.

718 A Politikatörténeti Intézet Levéltára, Budapest (PIL), fond 658. Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP), Szociáldemokrata Párt (SZDP), 217 – vidéki pártszervezetek 1939, 658, 5/213.

719 Tilkovszky Loránt: *Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 1988, 112.

720 *Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója*. 7. köt. Budapest, Athenaeum, 1941, 1940. november 13., 368.

721 Pintér István: *A Magyar Front és az ellenállás*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1970, 23.

kozatában azonban („Minden ilyen természetű híresztelésekkel szemben az igazság az, hogy én Szlovénzkón és Prágában pártom és elvtársaim érdekében az adott körülmények által megszbott kötelességemet végzem”⁷²²) ő maga cáfolta. Ám a pletykák ez alkalommal csak megelőzték a valóságot, hiszen a bécsi döntés aláírásának napján, november 2-án egy 500 fős csoport tagjaként Schulcz tényleg elhagyta Csehszlovákiát, és Párizsba emigrált.⁷²³ Ennek körülményei máig feltáratlanok. Egyes források Párizs helyett Stockholmot nevezik meg úti céljaként,⁷²⁴ de vita van távozásának bizonyos mozzanatait illetően is. Már akkor olyan hírek terjedtek ugyanis el, hogy a magyar politikus magával vitte a pártkassza (más forrás szerint a szakszervezeti kassza) tartalmát is.⁷²⁵

Mindenesetre bizonyos, hogy Schulcz az emigrációban sem hagyott fel a politizálással, s tevékenyen kivette részét az összmagyar szociáldemokrata emigráció munkájából, Párizs, London, Stockholm és az USA között utazva folytatta tevékenységét. New Yorkban telepedett le, s közben élénk kapcsolatokat ápolt a londoni csehszlovák kormánnyal.⁷²⁶ Az USA-ban Terebessy Jánossal együtt egyik alapítója és titkára volt a Csehszlovákiai Demokratikus Magyarok Szövetségének, amely az emigráns csoportok közül szinte egyedülként nem ismerete el az első bécsi döntés jogosságát, és kitartott a München előtti államhatárok mellett.⁷²⁷ Szoros kapcsolatokat ápolt a Vámbéry Ruzsem és Jászi Oszkár vezette emigrációval,⁷²⁸ és közreműködött a Vámbéry és Faludy György nevével fémjelzett *Harc* című folyóirat kiadásában is. Költekező, a fényűzésbe hajló életmódját Amerikában sem tagadta meg, sőt Faludy kicsit karikatúraszzerű jellemrajza nyomán egy valóságos hedonista személyiség bontakozik ki előttünk, aki „megtévesztésig hasonlított arcban Churchillhez – New Yorkban többször megtapsolták az utcán –, és gargantuai étvágyáról volt híres. (A washingtoni, de már De Gaulle hívei kezén lévő francia követségen, roppant vacsora után, tetten értem az elhagyott büfében, amint damaszt-szalvétával nyakában három nagy libamájat fogyasztott el sorjában, kenyér nélkül.)”⁷²⁹

A háború befejezését követően politikai karrierje már leáldozóban volt. Az 1948-as megjelenésű *World Biography* a csehszlovák ENSZ-delegáció tanácsadójaként tünteti fel,⁷³⁰ ami azt jelzi, hogy bár a nemzetállamot építő Csehszlovákiába ugyan már nem tért vissza, de továbbra is csehszlovák szolgálatban maradt. Arról azonban, hogy mi volt Schulcz véleménye a csehszlovák kormányzat 1945 utáni magyarságpolitikájáról, illetve a szlovákiai magyarság felszámolásának államilag szervezett kísérletéről, nem rendelkezünk forrásokkal. Úgy véljük azonban, hogy mindaz, ami ezekben az években Csehszlovákiában történt, egyet jelentett nem csupán Schulcz, hanem az általa képviselt aktivizmus teljes kudarcával.

9. ÖSSZEGZÉS

Az, hogy az első Csehszlovák Köztársaságban élő mintegy 800 ezer szlovákiai magyar milyen politikai stratégiák szerint szervezte meg magát, számos olyan tényezőtől függött, amelyek egymással is folyamatos kölcsönhatásban álltak. Ilyennek tekinthetjük a Csehszlovákiába került magyar nemzetrész politikai tradícióit, szocializációját, gazdasági helyzetét, a nemzetközi politika változásait, a budapesti politika szándékait és a nemzeti kisebbségekkel szembeni hivatalos és nem hivatalos csehszlovák politikát is. Mivel ezek a tényezők nem csupán egymással álltak korrelációban, hanem folyamatosan változtak is, így a szlovákiai magyarok politikai magatartását folyamatosan újabb és újabb impulzusok érték és alakították.

Ha mindezt az áttekinthetőség kedvéért valamiféle kronologikus szerkezetben kívánjuk felvázolni, akkor a két háború között a magyar közösség politikai magtartását illetően, az aktivizmus jelenségére külön hangsúlyt helyezve, az alábbi időszakokat lehet megkülönböztetni.

1. Az elutasítás időszaka: 1919. január – 1920 eleje

A csehszlovák állam kikiáltásától az alkotmány 1920 tavaszán történő elfogadásáig tartó mintegy másfél évet – a hatalom céltudatos és egyben erőszakos lépéseit figyelembe véve – joggal nevezhetjük a csehszlovák nemzeti diktatúra időszakának. Ebben az időszakban a csehszlovák nemzetiségi politikát a kisebbségekkel szembeni diktatórikus fellépés jellemezte, amely során a csehszlovák többség a törvényhozói monopóliumát éppúgy igénybe vette, mint a fegyveres megtorlás eszközeit. Ebben a tekintetben a „csehszlovák” pártok között nagy eltérés nem mutatkozott, hiszen az a felfogás, amely szerint Csehszlovákiára mint a csehek és a szlovákok harccal és vérrel kivívott jogos tulajdonára tekintettek, s amely által felhatalmazva érezték magukat, hogy akaratukat ráerőltessék a kisebbségbe került németekre és magyarokra, valamennyi pártra jellemző volt. A különbséget maximum az jelentette, hogy a cseh politika nacionalista szárnyát képező Kramář-féle nemzeti demokraták ezt direkter, míg a Masaryk mögé felsorakozó szociáldemokraták vagy épp az Agrárpárt mérsékeltabb eszközök alkalmazásával kívánták megvalósítani. Ennek a felfogásnak volt az eredménye, hogy az országépítés alapvető törvényeit, beleértve a végleges alkotmányt is a kisebbségek tudatos kizárásával fogalmazták meg és fogadták el.

Csehszlovákia geopolitikai helyzete ekkor még labilis volt, Budapest pedig a „Felvidék” katonai visszafoglalásának lehetőségeit kereste – bár ehhez nem voltak eszközei. A szlovákiai magyar politika ebben az időszakban kizárólag a történelmi Magyarországról hozott tradíciókból táplálkozott, s mint a két háború közötti magyar politika egyik meghatározó alakja, Szent-Ivány József a köztársaság megalakulását követően 10 évvel megfogalmazta, „alapját az állam tagadása képezte. Eszközeink: a nagyon erősen korlátok közé szorított demonstráció voltak”.⁷³¹

⁷²² *Csehszlovákiai Népszava*, 1938. szeptember 16., 2.

⁷²³ *Magyarság*, 1938. november 6., 2.

⁷²⁴ *Böhm Vilmos válogatott politikai levelei 1919–1949* (szerk. Szabó Éva). Budapest, Napvilág Kiadó, 1977, 143.

⁷²⁵ A szakszervezeti kassza elutajdonítását a budapesti képviselőház 1939. március 9-i ülésén Gürtler Dénes is megemlítette, Buchinger Manó viszont cáfolta. Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója, 22. köt. Budapest, 1939, 252. Azt, hogy Schulcz egy nagyobb – öt meg nem illető – összeggel vágott neki az emigrációnak, párttársa, Fehér Ferenc is realitásként kezelte. Vö. Fehér Ferenc visszaemlékezései Schulcz Ignácra. OSZK Kézirattár, fond 131, 131/14.

⁷²⁶ Vájlak Sándor a csehszlovákiai magyar emigrációról megjelentetett írásában azt említi, hogy Schulcz a Beneš elnök mellett működő Államtanácsnak is a tagja lett; vö. Vájlak Sándor: Az angliai csehszlovák magyarok. *Komáromi Lapok*, 1943. május 8., 1. Ezt az információt azonban semmiféle más forrás nem támasztja alá.

⁷²⁷ NA, f. Ministerstvo vnitra Londín, k. 125, 2-12-10.

⁷²⁸ NA, f. Hubert Ripka, k. 124, 1-39-23-11.

⁷²⁹ Faludy György: Mikes György II. *Hócipő*, 2007, 3. sz. http://www.hocipo.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=619 Letöltve: 2011. október 19.

⁷³⁰ *World Biography* 2. New York, Institute for research in biography, 1948, 4259.

⁷³¹ Digitální knihovna NS RČS 1925-1929, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly, 170. schůze, Čtvrtek 25. října 1928. <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/170schuz/prilohy/priloh04.htm> Letöltve: 2011. november 30.

Mindez pedig más lehetőséget, mint az új állam merev elutasítását, a demonstratív politizálást nem tett lehetővé. Az egyedüli megoldásnak a határozott ellenzéki magatartás mutatkozott, a Prágával együttműködő aktivizmus kialakulásához még nem voltak adottak a feltételek.

2. Az elfogadás és útkeresés időszaka: 1920 tavaszától az 1930-as évek elejéig

Az 1920 elején elfogadott alkotmánnyal Csehszlovákia a parlamentáris demokráciák sorába lépett. Ebben a harmincas évek közepéig tartó időszakban a kisebbségi nemzeti közösségek tagjait az egyéni jogok teljes tárháza megillette, a törvény előtti egyenlőségtől a viszonylag toleráns nyelvhasználati jogokig. S mivel ehhez egy viszonylag jól prosperáló gazdaság és stabil nemzetközi helyzet párosult, a nemzetközi helyzet is a csehszlovák belpolitikai viszonyok konszolidálásának kedvezett.

Mindezek következtében a húszas évek a többség és kisebbség viszonylatában a konszenzusok időszakának számítottak. Ez azonban nem a nemzetiségi kérdés mindkét fél számára megnyugtató módon való rendezéséből, hanem sokkal inkább a realitásokat figyelembe vevő kompromisszumokból fakadt. Sőt a csehszlovák kormányzatok sohasem rendelkeztek átfogó tervvel a nemzetiségi kérdés rendezésére, s semmiféle erre irányuló átfogó törvény elfogadását nem is tartották szükségesnek. Ennek híján az egyes kormányzatok nemzetiségi politikáját az aktuális hatalmi viszonyok és érdekek valamiféle utilitarista elvű egyeztetése határozta meg.

Ebben az időszakban a csehszlovák többség továbbra is jogot formált arra, hogy egyedül ő határozza meg az állam szellemiségét, az állam ideológiai tartópilléreként pedig egy olyan múltat konstruáljon meg, amelyben csupán a cseh és szlovák történeti hagyományoknak van helyük, sőt mi több, amelyben a kisebbségek német, magyar stb. történelmi örökségének csak a legyőzött ellenség eltörölendő hagyatékaként marad hely. A demokratikus jogi keretek ellenére a hatalom a kisebbségi jogokról magukkal az érintettekkel nem volt hajlandó tényleges párbeszédet folytatni, úgy vélekedett magáról, hogy eléggé demokratikus ahhoz, hogy ő döntse el, mi a jó azoknak. Mindenkor célja a csehszlovák nemzetállam megteremtése maradt, igaz, korántsem olyan erőszakos eszközökkel, mint amelyeket 1920 előtt alkalmazott, vagy mint ahogyan azt más országokban – beleértve a korabeli Magyarországot is – művelték.

1920 után azonban nemcsak a csehszlovák állam berendezkedése változott meg, hanem változás állt be Budapest politikai eszköztárában is. A hivatalos magyar politika felhagyott az államhatárok azonnali és erőszakos megváltoztatására irányuló magatartással, s „inkább az integráció, mint a kihívás, inkább az együttműködés, mint a konfrontáció” útját kereste.⁷³² A trianoni határok revíziójáról ugyan nem mondott le, de mint Zeidler Miklós is jelzi, arról kevesebbet beszélt. Ez az utódállamok (köztük Csehszlovákia) felé a korábbinál békülékenyebb politikát jelentett, miközben a korábbiakkal szemben azt szorgalmazta, hogy a kisebbségbe került magyarok – önálló pártok útján – integrálódjanak az utódállamok politikai életébe.⁷³³

A húszas években a szlovákiai magyar politikát még továbbra is a Trianon előtt a politikába lépett generációk határozták meg, monopóliumukat csak a harmincas évek elejére kezdte ki az új nemzedékek másként gondolkodása. Az alapvető változást nem is ez, hanem a csehszlovák állam gazdasági és politikai stabilizációja okozta, amelynek következtében a magyar lakos-

ság nagy többsége arra kezdett berendezkedni, hogy a Csehszlovákiában való lét hosszabb lehet, mint korábban gondolták. Az elutasítást az elfogadás váltotta fel, amely a felszínre hozta a közösségépítés és a csehszlovák többséggel való együttműködés szükségszerű igényét is. Mindez a szlovákiai magyar politika erőteljes differenciálódásához vezetett. A meghatározó magatartás ugyan továbbra is a Budapesthez szorosan kötődő ellenzékiesség maradt, ám mellette alternatívaként megjelent a bolsevik baloldal és az aktivizmus is. A különböző aktivista magatartásformák közül – amelyek egymással is éles versenyben álltak – azonban nem mindegyik bizonyult életképesnek. Így a húszas éveket nyugodtan nevezhetjük a magyar aktivizmus útkeresése időszakának, amikor a kezdetben nagy hévvel induló önálló aktivista pártok az évtized végére a nagy csehszlovák pártok alig látható magyar szekcióivá szelídültek.

3. A polarizálódás időszaka: az 1930-as évek elejétől az első köztársaság bukásáig

A harmadik korszakot a Csehszlovák Köztársaságnak a harmincas évek elején kibontakozó permanens válsága nyitotta meg. Ebben az időszakban a csehszlovák nemzetiségi politikát a nemzetállami törekvéseket illetően a folytonosság, az eszközöket illetően viszont új megoldások jellemezték. 1932 és 1935 között elsősorban a végrehajtó hatalom törvényes eszközeinek kiszélesítésével igyekeztek a nemzeti kisebbségek erősödő mozgalmait visszaszorítani – ám sikertelenül. Az 1935-ös parlamenti választások eredményei hatására azonban a csehszlovák politika meghatározó alakjai is felismerték, hogy a nemzeti kisebbségekkel való kiegyezést az addigiaknál szilárdabb és szélesebb alapokra kell helyezni. Az oszd meg és uralkodj elve szerint Prága a német és a magyar kisebbség nagy részének támogatását bíró ellenzéki erők helyett kezdetben a jóval kisebb támogatottságú aktivistákkal kívánt megegyezést kötni, ám ezt a lehetőséget a gyorsan változó nemzetközi helyzet elsodorta. Csupán az Anschlusst követően, 1938 nyarán tett a Milan Hodža vezette kormány – húsz év után először – kísérletet arra, hogy átfogó koncepciót dolgozzon ki a nemzetiségi kérdés rendezésére, s a nemzetiségi státútum által egyenjogú státuszt kínáljon az ország nemzetiségeinek. S bár Hodža koncepciója mögött a teljes csehszlovák politika nem sorakozott fel (saját pártjában sem mindenki támogatta a kormányfőt), a nemzetiségi státútum mégis a közép-európai kisebbségi kérdés példaértékű megoldásának precedensét teremthette volna meg, hiszen végső formájában már lemondást jelentett a nemzetállami célokról. A csehszlovák kormány ajánlata azonban már megkésített volt, a kisebbségek (elsősorban a szudétanémet, de 1938 augusztusától a magyar politikai érdekképviselő is) már nem voltak érdekeltek a Csehszlovákián belüli rendezésben, hanem az államhatárok revíziójától várták helyzetük megoldását.

A nemzeti retorika eltérbe kerülése az internacionalista kommunista párton kívül valamennyi pártra, így az 1936-ban létrejött Egyesült Magyar Pártra és az aktivista magyar szekciókra is érvényes volt. A sokszor hasonló felszín mögött azonban továbbra is eltérő politikai stratégiák húzódtak meg, amelyek a csehszlovák állam szerkezetének elutasítása, illetve elfogadása, sőt a revízió elutasítása és annak igénylése körül polarizálódtak. Ez egyben azt is jelentette, hogy a csehszlovák állam mellett végig kitartó aktivista pártok nem csupán az egyesülésről (lásd az Egyesült Magyar Párt megalakulását) polgári ellenzékkel kerültek éles konfliktusba, de szembekerültek saját szavazóikkal is, s politikájuk zsákutcába futott. S bár 1938-ban még nem lehetett tudni, ez egyben a szlovákiai magyar aktivizmus végleges bukását is jelentette.

1945 után a kizárólagosan szláv nemzetállamot építő Csehszlovákiában már semmiféle magyar politizálásnak nem volt helye, még a többségi nemzet érdekeit kiszolgálónak sem, így az aktivizmus sem éledhetett újjá. Az 1948-ban hatalomra került Csehszlovákia Kommunista

732 Zeidler Miklós: Revíziós tervek és irredenta kultusz. In Romsics Ignác (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Budapest, Osiris, 2009, 481.

733 Vö. Bárdi Nándor: A budapesti kormányzatok magyarságpolitikai intézményrendszere és stratégiája, 1918–1938. *Limes*, 2012, 1. sz. 77.

Pártja kitermelte ugyan a maga magyar kádereit,⁷³⁴ az egypárti diktatúra kontextusában azonban az aktivizmus fogalmát mellőzi a történetírás.

A téma máig hiányzó tudományos szempontú feldolgozása miatt a szlovákiai magyar történetírásban – a lap szerkesztőinek eredeti szándéka ellenére – a *Magyar Ujság* önironikus jellemzése vált elfogadottá: „aktivista magyar az, aki eladta magát a cseheknek, avagy a szlovákoknak, esetleg mind a kettőnek. Aktivista magyar az, aki nem a Turulban, hanem a Sokolban tiszteli a szent madarat és aki agyisten jónapot helyett nazdart és mauctát köszönt,⁷³⁵ aki Szent István helyett Szent Vencelt⁷³⁶ tetováltatja a jobb karjára. (...) Szóval: aktivista magyar az, aki elfajzott a magyarságtól, nemzeti öntudatát júdáspénzre váltotta át, de még a júdáspénzen is az a körírás: nyelvében magyar, lelkében csehszlovák.”⁷³⁷ A jelen munka tanulságai azonban azt sugallják, hogy a fenti kép, amelyhez hozzátartozik, hogy a korabeli ellenzéki magyar politika nemegyszer csak „álmagyaroknak” nevezte az aktivistákat, csupán egyik arca, sőt inkább torz grimasza az aktivizmusnak, amelyet ennél sokszínűbb és változatosabb politikai magatartásként kell értelmeznünk. Valamennyi aktivista megnyilvánulásban közös volt azonban, hogy politikai céljaik eléréséhez a Csehszlovák Köztársaság realitását elfogadva a csehszlovák pártokkal való együttműködés útját választották. Így az aktivizmus központi mozzanatának az integráció és a kooperáció fogalmait érzem, amelynek sokféle megvalósulása lehetett. Alapvetően azonban kétféle aktivizmust különböztetnek meg:

Az *önmegvalósító aktivizmus* számára a hivatalos csehszlovák politikával való együttműködés eszköz volt a saját nemzeti célkitűzései megvalósításához, miközben a kisebbségi közösség érdekeit továbbra is prioritásként kezelte. Ebbe a kategóriába sorolható az a szudétánemet aktivizmus (legalábbis a húszas években mindenképpen), amely a kormányzati felelősség vállalásáig is eljutott ugyan, ám az önrendelkezési jog érvényesítéséről, illetve a csehszlovák nemzetiállami szerkezet átalakításának hosszú távú szándékáról nem mondott le. Tette ezt úgy, hogy a fontosabb nemzetpolitikai kérdésekben nemegyszer együtt tudott működni az ún. nacionalista német pártokkal. Az persze más kérdés, hogy a csehszlovák többség ellenállásán a német aktivizmus alapvető célkitűzései megbuktak, s kormányzati szerepvállalásának eredményessége a mai napig vitatható.

Az aktivizmusnak ebbe a kategóriájába tartoznak azok a szlovákiai magyar kísérletek is, amelyek mintáját a szudétánemet aktivizmus adta, de amelyek a szudétánemet mintával szemben – különböző okokból – sohasem jutottak el a többséggel való kiegyezésig, és megbuktak. Ennek a csoportnak a zászlóvivője kétségkívül az a Szent-Ivány József volt, aki az 1925-ös választásokat követően próbálkozott meg a Prágával való kiegyezéssel – sikertelenül. Az MNP által bejárt út, illetve a szudétánemet mintá az azonban később is meg-megkísértette a szlovákiai magyar politika egy-egy szereplőjét, de még a korábbinál is kevesebb sikerrel.

734 A kommunista káderek és a két háború közötti aktivisták közötti párhuzamok – amelyek vizsgálata talán nem volna tanulságok nélküli – is szerepet játszhattak abban, hogy az aktivizmus feledésre ítélt magatartássá vált a marxista történetírás számára.

735 A „nazdar” („légy üdvözlölve”) lényegében a magyar „szervusz”, a „maucta” (má őrta) pedig a „tiszteletem” cseh megfelelője.

736 I. Vencel (csehül Václav) fejedelem, a cseh nemzet védőszentje. A Přemysl-család tagja a kereszténység egyik elterjesztője volt Csehországban. Erőszakos halálának napja (935. szeptember 28.) a cseh államalapítás ünnepnapja.

737 *Magyar Ujság*, 1938. március 8., 1.

Az *önfeladó aktivizmus* ezzel szemben az együttműködésből származó kényszereket a saját eredeti politikai célkitűzései elé rendelte, s ezáltal a napi politikai gyakorlatban akár a legalapvetőbb nemzetpolitikai célkitűzéseinek a feladásáig is eljuthatott. Ebbe a kategóriába tartozik Csomor István és Schulcz Ignác politikája, amely a harmincas évekre teljesen lefedte az aktivista térfelet, és ezzel a magyar aktivizmus megítélését abba a negatív kontextusba sodorta, amely máig meghatározza. A Csomor István képviselte köztársasági magyar mozgalom és a magyar szociáldemokraták közé mégsem tehető egyenlőségjel. A Köztársasági Magyar Földműves Párt, illetve az abból kialakult agrárpárti magyar szekció meglehetősen szervilis és talajtalan politikájával szemben a szerves fejlődés útját végigjáró magyar szociáldemokrácia – igaz, nem vezetőjének, Schulcz Ignácnak, hanem sokkal inkább politikai hagyományainak köszönhetően – sohasem mondott le teljesen a nemzeti egyenjogúság elvéről. A napi gyakorlatban azonban ők is megalkuvások sorozatába kényszerültek bele, s politikájuk mérlege így Csomorék szekciójához hasonlóan siralmas.

A Csomorékkal és Schulcékkal szemben megfogalmazott legsúlyosabb vád, a Prága felé tanúsított szervilizmusuk vádjá lényegében igaz. S ezt nem csupán az ellenzéki pártok látták, hanem a bolsevik baloldal is. Erről tanúskodnak egyebek között Fábry Zoltán súlyos szavai, aki 1936-ban a következőket jegyezte le velük kapcsolatban: „A hatalompolitikai szempont azonban a felszínen csak ezt a garnitúrát favorizálhatja, a Csomorokat és Štundákat. És ezek a kisebbségi kérdés hétp próbás mellébeszélői, a kisebbségi front dezertőrjei, antidemokratikus és antiszociális elemek. Ha most ők alkotják a garanciaaktivizmus gerincét, ki hisz itt demokratikus fordulatban?! Ez az aktivizmus a feltétlenül igent bólintók aktivizmusa, akik mindent megoldottnak vesznek és elértnek hirdetnek.”⁷³⁸ Csomorék magatartása még a sarlósoknál is „kiver-te a biztosítékot”, pedig róluk az aktivista politika – a kezdetekben – mint saját utánpótlásáról gondolkodott. Ennek jegyében *A Reggel* is „megkörnyékezte” őket,⁷³⁹ ám Balogh Edgár azonnal elhatárolódott az aktivista lap által képviselt erőktől, s jelezte, hogy nem közösködnek olyanokkal, akik számára a kisebbségi kérdés nem fontos, s akik vakok és süketek a „szlovenszkói és ruszinszkói magyarok jajkiáltásaival szemben”.⁷⁴⁰

Mint a Trianonhoz való viszony kérdésében láttuk, a Csomor- és Schulcz-féle aktivizmus politikai identitásának egyik alapkategóriáját a csehszlovák államhoz való lojalitás jelentette. Hiba lenne azonban, ha az aktivizmust és az ellenzékiséget a lojalitással és illojalitással azonosítanánk. A kisebbségi lojalitásnak – mint az ebben a témában élenjáró német szakirodalomból is kitűnik⁷⁴¹ – többféle formája létezik, s ez igaz volt az első Csehszlovák Köztársaság viszonyaira is.⁷⁴² Ha lojalitáson elsősorban a jogi köteleket, az állam törvényeinek betartását, az állampolgári köteleességek teljesítését értjük,⁷⁴³ abban az esetben a szlovákiai magyar közösség döntő többsége, beleértve a sérelmi-ellenzéki pártok követőit is, megfelelt ennek. Ez a fajta állampolgári fegyelem azonban nem zárta ki azt az erős kötődést, amely a szlovákiai magyarokat a magyar nemzethez és magához a magyar állameszméhez kapcsolta. S bár a leegyszerűsítés ebben az esetben is torzít, a sérelmi vonal követői körében bizonyra ez utóbbi viszonynak volt dominanciája. Mint azonban Szarka László is figyelmeztet rá, a lojalitás különböző fajtái korántsem tekinthetők konstans értékeknek, hanem történetiségükben változó tényezők voltak.

Az aktivizmus fentebb felvázolt két típusa alapvetően különböző módon közelített a csehszlovák állam iránti lojalitás kérdéséhez. Amíg ugyanis Szent-Iványék úgy vélték, hogy az

738 *Magyar Nap*, 1936. október 18. Idézi Turczel: *Magyarországi*, i. m. 191.

739 Balogh: *Hét próba*, i. m. 155.

740 Idézi Turczel: *Magyarországi*, i. m. 188.

állampolgári lojalitást az válthatja ki, ha az állam teljes jogú polgárként kezeli a nemzeti kisebbségekhez tartozókat, addig Csomorék – cseh és szlovák mentoraikkal összhangban – gyakran fogalmazták meg azt, hogy csupán a köztársasághoz lojális polgárokat illeti meg a jogok teljesége.

Már a szudétanémet mozgalmak kapcsán is az egyik legvitatottabb kérdés az aktivista politika eredményességének megítélése. Az 1925-ös és az 1929-es parlamenti választások ugyan az aktivizmus túlsúlyát jelezték a németek között, ám az aktivista német pártokra nem feltétlenül nemzetpolitikai okokból adták voksukat a szavazók, hanem mert azok felvállalták az érdekvédelmüket (pl. a BdL a német gazdák esetén), vagy mert azonosulni tudtak az adott párt ideológiájával (pl. a DCV esetében a keresztényszocializmussal). De a német aktivizmus értékelése más szempontokból is vita tárgya, hiszen a német kormányrésztétel által a mindennapi politikában ugyan mérséklődtek az etnikai feszültségek s a nyílt németellenes intézkedéseket is sikerült visszaszorítani, ám a német közösség stratégiai jelentőségű céljaiból gyakorlatilag semmit sem sikerült az aktivistáknak elérniük. Az igazi probléma azonban az volt, hogy míg a németek egy új csehszlovák nemzetiségi politika kezdeteként, a nemzetállami keretek lebontásának első lépéseként értelmezték a csehszlovák–német kormánykoalíciót, a csehek a németek felé tett engedmények lezárásának, egyfajta végső lépésnek szánták. Nem csoda, hogy hiába voltak a német aktivisták 1938 tavaszáig a kormányban, a csehszlovák nemzetállami keretek lebontásához egy lépéssel sem kerültek közelebb.⁷⁴⁴

A Schulcz- és a Csomor-féle magyar aktivizmus esetében egyszerűbb az aktivizmus sikerét firtató kérdésre választ adni, hiszen az előző fejezetben leírtak azt igazolják, hogy korántsem sikertörténetről van szó. A magyar aktivizmus két fronton is vereséget szenvedett. Egyrészt a belső pártépítés terén, mivel 20 év alatt sem sikerült életképes, önálló pártstruktúrát kiépítenie. Ehelyett az Agrárpárt és a csehszlovák szociáldemokrácia szervezeti keretén belül találta meg a helyét, ám ez már a kortársak által is jól láthatóan azt jelentette, hogy elveszítette önálló mozgásterét, programalkotó szabadságát és cselekvési képességét. Eközben abba a helyzetbe került, hogy végig „két urat volt kénytelen szolgálni”. Miközben ugyanis folyamatosan azt kellett hangsúlyoznia, hogy a csehszlovák kormányzat megérti a magyar lakosság gondjait, s Csehszlovákia a lehető legjobb hazája ennek a közösségnek, a magyar választók megnyerése érdekében a nemzeti retorikát sem dobhatta sutba. A kormányzatnak megfelelni akaró magatartásának következtében azonban – függetlenül a választásokon általa megszerzett szavazatok számától – végig a korabeli szlovenszkoí magyar politikai élet periferiájában maradt, s 1938 őszére olyan mértékben belemerevedett pozíciójába, hogy még csak reagálni sem tudott a politikai kontextus megváltozására. Ekkorra már nem csupán a szlovenszkoí magyarok nagy részének,

741 A lojalitás elméleti kérdéseire lásd Schulze Wessel, Martin: „Loyalität” als geschichtlicher Grundbegriff und Forschungskonzept. Zur Einleitung. In uő (Hrsg): *Loyalitäten in der Tschechoslowakischen Republik 1918–1938. Politische, nationale und kulturelle Zugehörigkeiten*. München, R. Oldenbourg Verlag, 2004, 1–22; Haslinger, Peter–Puttkamer, Joachim von: Staatsmacht, Minderheit, Loyalität – konzeptionelle Grundlagen am Beispiel Ostmittel- und Südosteuropas in der Zwischenkriegszeit. In uő (Hrsg): *Staat, Loyalität und Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa 1918–1941*. München, R. Oldenbourg Verlag, 2007, 1–16.

742 Inspiráló megközelítést jelent a kisebbségek Csehszlovákia iránti lojalitásának Martin Zückertnek a csehszlovák hadseregbe besorolt szudétanémet katonákról írt tanulmánya. Zückert, Martin: Zur Loyalität deutscher Soldaten in der tschechoslowakischen Armee 1918–1938. In Schulze Wessel: *Loyalitäten*, i. m. 153–177.

743 A szlovákiai magyarok lojalitásának különböző szintjeit illetően lás Szarka László kategóriáit. Szarka: *Többségi*, i. m. 38–41.

744 Vö. Beran: *Odeprání*, i. m. 226.

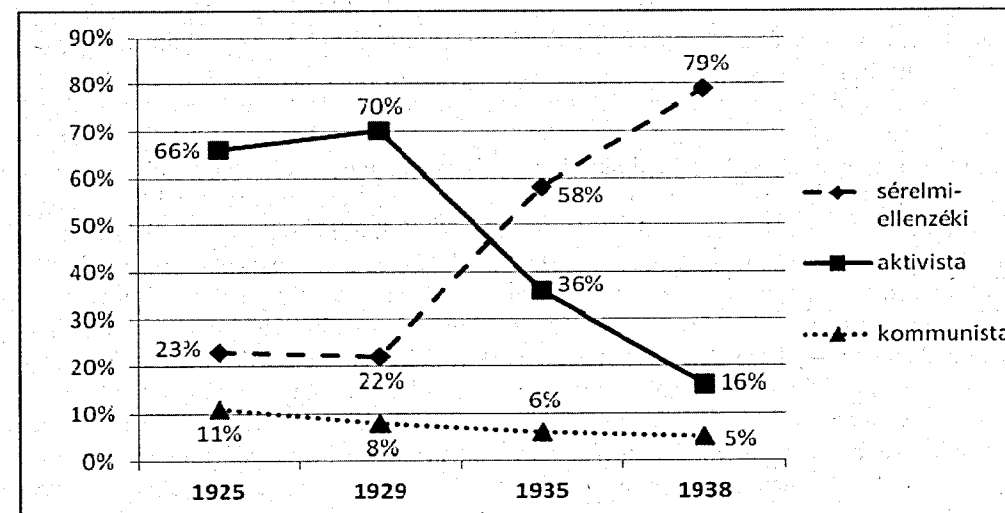
hanem saját szavazói többségének a véleményétől is elszakadt, ami óhatatlanul vezetett végső kudarcához.

A szlovákiai magyar aktivizmus sikertelenségéhez bizonyára hozzájárult az a gyökértelenség is, amely a kormánypárti magatartás szellemi háttérét, elsősorban sajtóját jellemezte. Az aktivista véleményformálók többsége ugyanis olyan magyarországi emigráns volt, akinek a szlovákiai magyar valósághoz kevés köze volt.

Az aktivisták gyakran hivatkoztak azokra az eredményekre (lásd pl. Csomorék dicsekvését a földreform kapcsán), amelyeket a szlovenszkoí magyarság számára kiharcoltak. A valóság azonban mást mutat, s az aktivizmus története ebből a szempontból is kudarc. A beharangozott eredmények ugyanis nem voltak valóságok, s ha csak az aktivisták által szívesen hangoztatott három részterület (földreform, állampolgárság, nyelvi jogok) helyzetét nézzük, akkor azt látjuk, hogy a magyar földművest a földreform során kisémmizték, az állampolgárság kérdése húsz éven keresztül megoldatlan maradt, a magyar hivatali nyelvhasználat pedig nem csupán a törvényi előírásokhoz viszonyítva szenvedett hátrányt, hanem a szudétanémet gyakorlathoz képest is jelentős elmaradásokat mutatott.

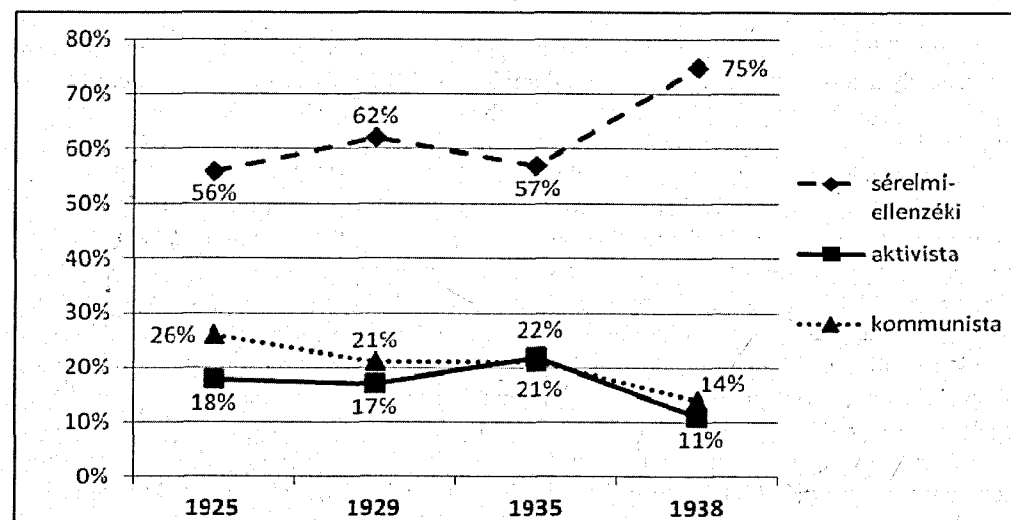
A német és a magyar aktivizmus eredményessége közötti különbséget a korszak választási eredményei is igazolják (2. táblázat). Nem kis eltérés mutatkozik azonban a két aktivizmus időbeli dinamizmusában is, amit az a két grafikon is jól jelez, amelyeken az 1925-ös, 1929-es és az 1935-ös parlamenti, valamint az 1938-as községi választások eredményeit próbáltam ábrázolni (a voksok számát a függőlegesre vetítve, az időtengelyt a vízszintesre).⁷⁴⁵

1. grafikon. A szudétanémet választók voksainak megoszlása, 1925–1938

745 A német és a magyar választói magatartás hármias felosztásához Věra Olivová munkája adta az ötletet. Ő nacionalistákat, köztársaságiakat és kommunistákat különböztetett meg. Felosztása azonban több szempontból is torzít, hiszen azok a cseh pártok, amelyeket ő a köztársaságiakhoz sorol be, legalább annyira a nemzeti alapokon szerveződtek és nemzeti motiváltságú politikát csináltak, mint a nacionalistákhoz besorolt magyar vagy német pártok. Olivová, Věra: *Dejiny první republiky*. Praha, 2000, 334–335.

2. grafikon: A magyar választók voksainak megoszlása, 1925–1938

Mint a fenti grafikonokból is látható, az aktivista irány népszerűsége a magyar választók körében viszonylag kis ingadozást mutatott, s a gazdasági válság éveiben is emelkedő jellegű volt. Azzal szemben, hogy a németek körében már a válság éveiben bekövetkezett a törés és az aktivizmus hanyatlása, a magyar választók között ez csupán 1938-ban történt meg, amikor Csehszlovákia válsága és az európai helyzet átalakulása következtében ők is elhitték, hogy van realitása a határrevízióknak.

Igaz, a két aktivizmus – mint már jeleztük – nem ugyanazt jelentette. Az általam elvégzett választási becslés alapján az újdonságot leginkább a magyar választók választási preferenciáinak a belső arányai adják. Megdőlni látszik ugyanis az az Angyal Béla által felállított modell, mely szerint a húszas évek közepétől a sérelmi ellenzék a magyar szavazatok mintegy kétharmadát bírta.⁷⁴⁶ Én ezzel szemben úgy vélem, hogy a sérelmi ellenzék a korszak parlamenti választásain csupán egy ízből, 1929-ben ért el 60% fölötti eredményt, egyébként pedig 55–60% között mozgott a népszerűsége a magyar választók körében. Az aktivista választói magatartás viszont némileg magasabb arányokat mutat, mint ahogyan az eddigi szakirodalom – beleértve saját munkáimat is – jelezte. A korábban becsült 10–15% helyett, inkább 15–20 százalék között mozgott, sőt az 1935-ös választásokon a magyar szavazóknak valamivel több mint 20%-a erre az alternatívára adta voksát. Igaz, az aktivizmus a választási eredményeihez mérten is csupán viszonylag kis befolyást tudott gyakorolni a szlovákiai magyar közbeszédre, és gyakorlatilag periférikus jelenség maradt. Ennek egyik eleme – bár akkor ilyen jellegű felmérések nem készültek – pedig az lehetett, hogy az aktivizmus szó rossz konnotációja s Csomór és Schulcz Budapestről történő folyamatos leárusítása miatt az aktivista szavazók egy része (kivételt az államtól függésben élők jelenthettek) takargatni igyekezett orientációját, s rejtőzködő választó lehetett.

Helyénvalónak látszik tehát a kérdés, hogy miért volt a magyar politika számára a szudétanémet út járhatatlan, illetve mi okozta a két aktivizmus között kimutatható kvalitatív és kvantitatív különbségeket. Miközben az összehasonlítás természetesen nem lehet mechanikus, hiszen a két közösség (a szudétanémet és a szlovenszko magyar) között alapvető történelmi, társadalmi és szociális eltérések voltak, a következőkben látjuk a választ:

1. A szudétanémet közösség Csehszlovákiába való integrációjának alapvetően kedvezőbbek voltak a történelmi előfeltételei. Annak ellenére ugyanis, hogy a szudétanémetek a magyarokhoz hasonló elszántsággal s nem mellékesen nagyobb aktivitással utasították el a Csehszlovák Köztársaság adott határok közötti létrejöttét, számukra az új államalakulat mégis kevésbé volt idegen, mint a magyarok számára. Ők ugyanis évszázadok óta a történelmi cseh államhatáron belül éltek, 1918–19-ben pedig bizonyos szempontból nem történt más, mint a történelmi cseh államnak felújítása, kibővített határok közötti reorganizálása. A szudétanémetek nem csupán a csehekkel való együttélés tapasztalatait hozták magukkal az új köztársaságba, de a prágai cseh politikával való kooperáció sem volt előzménytelen számukra. Ismerték Prágát, a cseh mentalitást, személyesen ismerték a cseh politikusokat, s ez egy olyan államban, mint amilyen a cseh érdekeket előtérbe helyező centralista Csehszlovákia volt, előnyt jelentett számukra. A szlovenszko magyarokkal szemben a csehszlovák állam realitásával is könnyebben megbarátkoztak, a csehszlovák politikával való kooperáció pedig már csak a személyes kapcsolatok miatt is járható út volt számukra. A személyes kapcsolatok jelentőségét persze nem indokolt túlértékelni, de az, hogy csekély jogosítványai ellenére a napi politikára a háttérből mégis nagy befolyással bíró Masaryk elnök kiterjedt német kapcsolatokkal rendelkezett és személyes feladatának is tekintette a cseh–német nemzetiségi béke megteremtését, miközben ezt a fajta elhivatottságot a szlovákiai magyar közösség tekintetében nem érezzük nála, szintén hozzájárult a német aktivizmus sikereihez.

2. A szudétanémetek és a magyarok nem csupán eltérő történelmi tapasztalatokkal, hanem eltérő ágazati és szociális struktúrával léptek be az új államba. Míg a szudétanémet a legiparosodottabb etnikuma volt Csehszlovákiának, s magas volt az egyéb progresszív ágazatokban (pl. közlekedés) való részesedése is, a szlovenszko magyar lakosság alapvetően rurális volt, földművelésből élt. Ez is magyarázza, hogy a szudétanémet közösség sokkal többet profitált a csehszlovák gazdaság húszas évekből prosperitásából. Gazdasági és szociális elégedettsége pedig befogadóbbá tette a csehszlovák politika felépítménye iránt is, mint az elmaradott ágazati struktúrával rendelkező, a csehszlovák gazdasági növekedésből alig valamit látó, a nacionalista szempontok alapján végrehajtott földbirtokreform következtében pedig magát kisemmizve érző szlovenszko magyar közösség.

3. A fentiekből adódóan a szudétanémet gazdaság szubjektumai a kezdetektől fogva látták a csehszlovák államhatárok számukra előnyös oldalait is (azt, hogy megvédik őket a sokkal erősebb birodalmi német gazdaságtól), illetve érdekelték voltak a cseh iparral való kooperációban. Vagyis a kooperációnak volt egy számbelileg ugyan nem nagy, de befolyásában erős társadalmi bázisa, s nem véletlen, hogy a cseh–német együttműködés kezdetét épp a két nemzet gyárosainak szövetsége indította el. Az eltérő gazdasági és szociális adottságoknak köszönhetően viszont a szlovenszko magyar társadalomból hiányzott az a vállalkozói réteg, amely érdekelt lett volna a kormányzattal való együttműködésben és motorja tudott volna lenni ennek.

4. A német és a magyar aktivizmus közötti különbségekben nem kis szerepet játszott a Berlin és Budapest magatartása közötti eltérés, illetve ezzel összefüggésben Csehszlovákia viszonya Németországhoz s Magyarországhoz. A szudétanémetek történetileg ugyan Ausztria polgárai voltak, ám a saint-germaini béke megkötését követően Ausztria teljes mértékben

⁷⁴⁶ Angyal Béla: A csehszlovákiai magyarság választói magatartása a két világháború között. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2001, 1. sz. 25.

lemondott róluk, s ők maguk is inkább Berlint választották patrónusuknak. A stresemanni beilleszkedési politikáját felvállaló Németország azonban kiegyensúlyozott kapcsolatokra törekedett Prágával, s ennek rendelte alá a német kisebbség kérdését is. Így miközben a Wilhelmstrasse igyekezett a határokon kívül rekedt német kisebbségek gazdasági és kulturális megerősödését elősegíteni, attól, hogy heves diplomáciai akciókkal reagáljon a rajtuk esett sérelmeken, jól láthatóan tartózkodott.⁷⁴⁷ Mint ahogy nem tartotta jó taktikának azt sem, hogy közvetlenül beavatkozzon a szudétanémet belügyekbe, Locarnót követően pedig Stresemann bejelentette: Németország nem támogatja a német irredentizmust.⁷⁴⁸ Ennek köszönhetően Berlin legitim alternatívaként viszonyult az aktivizmus politikájához, sőt kifejezetten támogatta, hogy a szudétanémet pártok belépjenek a csehszlovák kormányba.

A magyar–csehszlovák államközi kapcsolatok jellege alapvetően más volt, hiszen Budapest hol nyíltan felvállalt, hol félig titkolt revíziós céljainak első számú célpontja épp Csehszlovákia volt. Persze a két ország között a tárgyalt korszakban végig feszült, olykor nyíltan ellenséges viszonyért a prágai kormányzat magatartása is felelős volt, hiszen Beneš mindig is igyekezett visszaélni a versailles-i rendezés jellegéből Csehszlovákia számára fakadó előnyökkel.

A trianoni rendezést csupán ideiglenes állapotként értelmező Budapest végig fenntartotta magának a jogot a szlovenszkói magyar politika irányának meghatározására, s a revíziós célokból fakadóan bizalmatlan volt minden olyan kisebbségi stratégia iránt, amely a csehszlovák állam társadalmába való integrációt szolgálta. Sőt ezen túlmenve lényegében csak az általa preferált magatartást tanúsító pártokat tekintette magyar pártoknak, amely kategóriából így nem csupán az aktivisták voltak kirekesztve, hanem a baloldal magyar mozgalmait is.⁷⁴⁹ A hivatalos magyar politika az aktivista magatartást a kezdetektől fogva nemzetáruló magtartásként érzékelte s képviselőivel semmiféle közösséget nem vállalt. A szlovákiai magyarok között erős autoritással bíró Budapest elutasító, sőt ellenséges viszonya pedig olyan bélyeget sütött az aktivistákra, amely eleve áthághatatlan korlátokat jelentett nagyobb népszerűségük előtt.

5. A magyar aktivizmusnak a némethez viszonyított sikertelenségéhez a politika szubjektív tényezői is hozzájárultak: így a karizmatikus és hiteles politikai vezetők hiánya. Ezt a szerepet Csomor István és Schulcz Ignác már a húszas évek második felében sem tudták betölteni, a harmincas évek derekán pedig egyenesen akadályai voltak annak, hogy a magyar aktivizmus a német jungaktivizmushoz hasonló megújuláson menjen keresztül.

6. Végül, de nem utolsósorban a magyar aktivizmus erőtlenségét épp a csehszlovák nemzetiségi politika kétarcúsága és visszasságai okozták. Alapvető hiányként érzékeljük azt, hogy Prága az első köztársaság húsz éve alatt sem tudott kidolgozni egy jól látható, s ezáltal a kisebbségekkel való viszonyban iránytűként szolgáló nemzetiségpolitikai koncepciót. Ehelyett a kisebbségekkel kapcsolatos törvénykezést az éppen aktuális hatalmi, gazdasági, szociális érdekek és a csehszlovák nemzetállam megteremtésének hosszú távú célja határozta meg. Az állampolgárai egyenlőségét szavatoló alkotmány paragrafusait a csehszlovák többség nemzetállami felfogása s a nagyvonalúság ebből fakadó hiánya alaposan felülírta, s olyan sérelmeket okozott a csehszlovákiai magyarságnak, amelyek azt elidegenítették a csehszlovák államtól. Így a szlovenszkói magyarság a csehszlovák demokrácia árnyoldalait inkább érzékelte, mint annak elő-

nyeit. Prága a lojalitásért hajlandó lett volna ugyan egyenlő jogokat biztosítani (legalábbis ezt kommunikálta), a szlovenszkói magyarság döntő többsége azonban joggal érezte azt, hogy ez csak fordítva működhet, s csupán a jogok egyenlősége szülheti meg az állam iránti lojalitást.

Eközben Prága a németeknek, akiktől elsősorban féltette a köztársaság integritását, s akik már csak számbeli mutatóik miatt is nagyobb súllyal bírtak, végig többet ígért és adott, mint a magyaroknak, és sokkal inkább érdekeltnek mutatkozott azok pacifikálásában, mint a magyarokéban. A német aktivizmus húszas évekbeli sikere ennek is volt köszönhető. A magyar kisebbség Prága szemében csak sokadrendű problémát jelentett, s ennek megfelelően is kezelte ezt a közösséget. Másrészt a magyarkérdés szorosan összefüggött a szlovákkérdéssel is, amire Prágának ugyancsak tekintettel kellett lennie. Ez pedig szintén megmutatkozott a magyar aktivizmus gyengeségében.

A Csehszlovák Köztársaság jellegét és a szudétanémet közösség eredményeit ismerve kimondható, hogy a csehszlovák pártok közvetlen befolyásától magát távol tartani tudó és a szlovákiai magyar közösség érdekeit a kormányzati célkitűzések elé soroló önmegvalósító aktivista magyar politika hiánya a szlovenszkói magyar politika egészének nagy adóssága és vesztesége volt. A szlovenszkói magyar politizálás ugyanis így a jórészt Budapestről instruált merev ellenzék és a csehszlovák nemzetállami szándékokat kiszolgáló ún. aktivista szekciók alternatíváiban merült ki (a bolsevik utat ugyanilyen szélsőséges és zsákutcs jelenséggé fogjuk fel), amelyek között az ésszerű kompromisszumoknak csak nehezen volt helyük. Pedig, mint azt számos egyéni életút is igazolta, a nemzeti önazonosság megőrzése és a kisebbségi közösség érdekeinek elsődlegessége elvben összeegyeztethető lett volna a csehszlovák demokrácia értékeinek elfogadásával és kihasználásával.

⁷⁴⁷ A szomszédos országokkal és Csehszlovákiával szembeni korabeli német magatartással kapcsolatban lásd Eiler Ferenc: Németország Duna-völgyi politikája 1920–1938. In Fedinec Csilla (szerk.): *Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2002, 37–63.

⁷⁴⁸ Kracik: *Die Politik*, i. m. 141.

⁷⁴⁹ Vö. Bárdi: *A budapesti*, i. m. 77.

10. FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

10.1. LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Archiv bezpečnostních složek, Praha (ABS)

fond 215.

Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Praha (AKPR)

fond A-Audience

fond D- důvěrné

fond T-tajné

Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky, Praha (AMZV)

fond III. sekce

Archiv Národního muzea, Praha (ANM)

fond Ivan Déer

Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha (AUTGM)

fond E. Beneš

fond T. G. Masaryk

Budapest Főváros Levéltára, Budapest (BpFL)

Fond VII. 13. Budapesti Királyi Büntető Járásbíróság

Magyar Országos Levéltár, Budapest (MOL)

K-28, Miniszterelnökség, Nemzeti és Kisebbségi Osztály iratai

K-63, Külügyminisztérium, Politikai Osztály iratai

K-64, Külügyminisztérium, Politikai Osztály Rezervált iratai

K-132, Külügyminisztérium, Pozsonyi Konzulátus és Követség

K-428, Sajtólevéltár

Národní archiv, Praha (NA)

fond Expozitúra ministerstva zemědělství (EMZ)

fond Hubert Ripka (HR)

fond Presídium ministerstva vnitra, AMV 225 (AMV-PMV 225)

fond Předsednictvo ministerské rady (PMR)

fond Londýnský archiv (LA)

fond Ministerstvo vnitra Londýn (MVL)

fond Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový archiv (MZV-VA)

fond Státní pozemkový úřad, Všeobecné spisy (SPU-VŠ)

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Budapest (OSZK Kézirattár)

fond X.

fond 131.

Politikatörténeti Intézet Levéltára, Budapest (PIL)

fond 658. Magyarországi Szociáldemokrata Párt, Szociáldemokrata Párt (MSZDP)

Slovenský národný archív, Bratislava (SNA)

fond Krajinský úrad Bratislava (KÚ Ba)

fond Policajné riaditeľstvo Bratislava (PR Ba)

- Štátny archív Bratislava (ŠA Ba)
fond Župa Bratislavská I. (ŽB I.)
fond Štátne zastupiteľstvo v Bratislave 1919-1949
- Štátny archív Košice (ŠA K)
fond Policajné riaditeľstvo v Košiciach (PR K)
- Štátny archív v Nitre, pobočka Komárno (ŠA PKn)
fond Okresný úrad, Komárno (OÚ Kn)
- Štátny archív v Nitre, pobočka Levice (ŠA PLv)
fond Okresný úrad v Leviciach (OÚ Lv)
fond Hlavnoslúžňovský úrad v Leviciach, (HSLÚ Lv),
- Országgyűlési dokumentumok 1861–1990. Képviselőházi Napló. <http://www3.arcanum.hu/onet/opt/a110616.htm?v=pdf&a=spec:start>
- Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna <http://www.psp.cz/sqw/hp.sqw?k=82>
Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly
Poslanecká sněmovna – tisky
Senát – stenoprotokoly

10.2. PUBLIKÁLT FORRÁSOK

- Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója. 18. köt. Budapest, Athenaeum, 1933.
- Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója. 22. köt. Budapest, Athenaeum, 1939.
- Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója. 7. köt. Budapest, Athenaeum, 1941.
- Angyal Béla: *Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez 1919–1936.* Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2004.
- Dolezel, Heidrun–Dolezel, Stephan (Hrsg.): *Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag. 4. Vom Vorabend der Machtergreifung in Deutschland bis zum Rücktritt von Präsident Masaryk 1933-1935.* München, R. Oldenbourg Verlag, 1991.
- Manfred, Alexander (Hg.): *Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag. 1. Von der Staatsgründung bis zum ersten Kabinett Beneš 1918–1921.* München, R. Oldenbourg Verlag, 1983.
- Manfred, Alexander (Hg.): *Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag. 2. Vom Kabinett Beneš bis zur ersten überregionalen Regierung unter Švehla 1921-1926.* München, R. Oldenbourg Verlag, 2004.
- Manfred, Alexander (Hg.): *Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag. 3. Von der Regierung unter Švehla bis zum Vorabend der nationalsozialistischen Machtergreifung in Deutschland 1926-1932.* München, R. Oldenbourg Verlag, 2009.
- Masaryk, Tomáš Garrigue: *Independent Bohemia* (1915). <https://www.h-net.org/~habsweb/sourcetexts/masaryk1.htm>. Letöltve: 2012. december 23.
- Prohlášení nezávislosti československého národa jeho prozatímní vládou československou. <http://www.msu.cas.cz/fulltext/vyhlaseni.htm>. Letöltve: 2011. október 20.
- Židia v Banskej Štiavnici. Zoznam_zidovskych_obyvatelov_1.doc. http://zidovskycintorin.sk/kniznica/docs/Zoznam_zidovskych_obyvatelov_1.doc

10.3. KORABELI SAJTÓ

Barázda (Komárom)	1926–1928
Csallóközi Hírlap (Dunaszerdahely)	1927
Fáklya (Kassa)	1922
A Jövő (Losonc)	1928–1932
Kassai Munkás (Kassa)	1920
Komáromi Lapok (Komárom)	1919
Földműves [Köztársasági Magyar Földműves] (Pozsony)	1927–1935
Kassai Újság (Kassa)	1926, 1933, 1938
Lidové Noviny (Prága)	1922, 1925–1929, 1933
Magyar Közlöny (Losonc)	1920
Magyar Munkás (Losonc)	1928–1930
Magyar Szó (Léva)	1930–1935
Magyar Ujság (Pozsony)	1933–1938
Magyarság (Komárom)	1928–1930
Magyarság (Pozsony)	1936–1938
Munkáslap (Komárom)	1919–1921
Munkásújság (Pozsony)	1920–1926
A Nap (Pozsony)	1927–1931
Národní listy (Prága)	1936
Národní politika (Prága)	1927
Népszava (Budapest)	1938, 1939
Népszava (Pozsony)	1919, 1920
Népújság (Pozsony)	1923–1925
Pesti Napló (Budapest)	1939
Prágai Magyar Hírlap (Prága)	1925–1930, 1938
Prager Presse (Prága)	1928, 1931
A Reggel (Komárom)	1921–1933
Slovák (Rózsahegy)	1925, 1929, 1935, 1938
Slovenský denník (Pozsony)	1920–1938
Az Ugar (Pozsony)	1924–1926
Új Élet (Kassa)	1938–1940
Újság (Budapest)	1926
Venkov (Prága)	1922, 1925
Világ szabadság (Kassa)	1931–1935

10.4. KORABELI KIADVÁNYOK, EMLÉKIRATOK, STATISZTIKÁK, KÉZI-KÖNYVEK

- Balogh Edgár: *Hét próba. Egy nemzedék elindul.* Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1965.
- Beneš, Edvard: *Paměti I. Mnichovské dny.* Praha, Academia, 2007.
- Borsody István (szerk.): *Magyarok Csehszlovákiában 1918–1938.* Budapest, Az Ország Útja, 1938.
- Böhm Vilmos válogatott politikai levelei 1919–1949 (szerk. Szabó Éva). Napvilág Kiadó, Budapest, 1977.

- Brügel, Johann Wolfgang: Češi a Němci 1918–1938. Praha, Academia, 2006.
- Csánki Aladár: *Amíg nem késő*. Bratislava, Typographia, 1929.
- Csánki Aladár: *Bátran a jövő elébe*. Levice, Heksch, 1934.
- Csánki Aladár: *Félelem nélkül*. Levice, Heksch, 1938.
- Csánki Aladár: *Megvásárolt magyarok*. Levice, Heksch, 1936.
- Csánki Aladár: *Október. 1918–1928*. Bratislava, Typographia, 1928.
- Csánki Aladár: *Politikai szilánkok*. Berepuzsza, Heksch, 1937.
- Darvas János: A felvidéki magyarság politikai története a csehszlovák megszállás alatt. In Csatári István–Ölvedi János (szerk.): *A visszatért Felvidék adattára*. Budapest, Rákóczi Kiadó, 1939, 39–65.
- Dávid Teréz: *Utóirat. Amíg a téma eljut odáig...* Bratislava, Madách, 1986.
- Erba Odescalchi Sándor: *Testamentum I. Életem regénye*. Budapest, Dovin, 1991.
- Flachbarth Ernő: A magyarság politikai élete cseh uralom alatt. *Magyar Szemle*, 1928, 4. sz. 98–108.
- Gašparíková–Horáková, Anna: *U Masarykovcov. Spomienky osobnej archivárky T. G. Masaryka*. Bratislava, AEP, 1995.
- Gombár Csaba: Politika címszavakban (Körkép–Körkép–Körkép). Budapest, Propaganda- és könyvszerkesztőség, 1983.
- Gyürki István (szerk.): *Köztársasági magyarok jubileumi könyve*. Bratislava, Köztársasági magyarok jubileumi könyvének szerkesztő-bizottsága, [é. n.].
- Haiczl Kálmán: *Egyháztörténelmi emlékek a cseh megszállás korából*. Esztergom, [k. n.], 1940.
- Hodža, Milan: *Szövetség Közép-Európában*. Pozsony, Kalligram, 2004.
- Kalinová, Agneša: *Mojich 7 životov*. Bratislava, Aspekt, 2011.
- Kovács Endre: *Korszakváltás*. Budapest, Magvető, 1981.
- Köztársasági Magyar Földműves Kincses kalendáriuma 1938*. Komárno, [k. n.], 1938.
- Kulháněk, František: *Češi a Slováci cestou slávy i utrpenia. Stati o československej spolupráci, vydané k štvrtjej volbe pána prezidenta republiky, k posileniu ideového a hospodárskeho dorozumenia Čechov a Slovákov*. Banská Bystrica, Náš domov, 1934.
- Masaryk, Tomáš Garrigue: *Az új Európa. A szláv álláspont*. Košice, Globus, 1923.
- Odescalchi, Livio–Škultéty, Jozef: *Zástava veje! Leng a zászló! Slovo slovákom od národa svojho odvráteným. Szózat a nemzetüktől elszakadt szlovákokhoz*. Turčiansky Sv. Martin, Knihlačiarický účastnícky spolok, 1925.
- Organisace čsl. hnutí agrárního*. Praha, Výkonny výbor Republikánské strany zemědělského a malorolníckého lidu, 1930.
- Osváth Gyula: *Hogyan alkalmazza a belügyminisztérium a lex Dérier-Szentiványit? Ki kaphat csehszlovák állampolgárságot?* Bratislava, szerző, 1929.
- Protokol XVII. Řádného a jubilejního sjezdu československé sociálně demokratické strany dělnické 26. až 29. října 1933 ve Smetanově síni Obecního domu hlavního města Prahy*. Praha, 1933, Ústřední výkonny výbor čs. soc. dem. strany dělnické, 1933.
- Rády Elemér: A felvidéki magyar politika 20 éve (1918–1938). In *Felvidéki mártírok és hősök aranykönyve*. Budapest, Mefhosz, [é. n.], 89–133.
- Reprezentatívny lexikon Slovenska a Podkarpatskej rusi*. Bratislava, Academia, 1936.
- Sebestyén József: *Hodža Milán útja*. Bratislava, Sekey Viktor, 1938.
- Sebestyén József: *Tisza István igazi arca*. Bratislava, Saját kiadás, 1934.
- Sebestyén József–Spielberger Leo: *Beneš. Egy nemzet élete, egy államférfi portréja*. Bratislava, Slovenská Grafia, 1934.

- Seitz Viktor, a Magyar Nemzeti Párt losonci képviselőjének programbeszéde. Losoncz, Vigh Károly Könyvnyomdai Műintézete, 1920.
- Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl II. Povolání obyvatelstva. Část 3*. Praha, Státní úřad statistický, 1935, 14.
- Schütz, Hans: Der „Aktivismus“. Ein Abschnitt politischer Geschichte der Sudetendeutschen. In *Kirche, Recht und Land*. Königstein–München, 1969, 147–165.
- Slovenský biografický slovník. I–VI. zv. Martin*, Matica slovenská, 1990.
- Surányi Géza–Várad Aladár: *Magyar múlt és jelen. Különös tekintettel a magyar kisebbség helyzetére a Csehszlovák Köztársaságban*. Pozsony, Pocisk J., 1928.
- Surányi Lajos: *A dunai népek tragédiája és Csehszlovákia*. Miskolc, [saját kiadás], 1929.
- Surányi Lajos: *Tíz fekete esztendő parancsa*. Miskolc, [saját kiadás], 1929.
- Surányi Lajos: *Masaryk vétké a dunai népek ellen*. Miskolc, [saját kiadás], 1930.
- Surányi Lajos: *Cseh bábok vagy szabad népek legyenek-e a Dunavölgy lakói?* Miskolc, [saját kiadás], 1931.
- Surányi Lajos: *A magyar munkás útja*. Budapest, [saját kiadás], 1932.
- Szerényi Ferdinánd: *Magyar sorsunk tükre. Levelek a magyar néphez*. Užhorod, Néplap, 1928.
- Szerényi Ferdinánd: *Masaryk breviárium, avagy munkánk vezérfonala*. Užhorod, Néplap, 1928.
- Szerényi Ferdinánd: *A mi útunk egyenes. A csehszlovákiai magyar szociáldemokraták politikájának 18 éve*. Komárom, Munkás, 1936.
- Szvatkó Pál: A sajtó. In Borsody István (szerk.): *Magyarok Csehszlovákiában 1918–1938*. Somorja, Méry Ratio, 2002 (Reprint), 130–139.
- Szvatkó Pál: *A visszatért magyarok. A felvidéki magyarság húsz éve*. Budapest, Révai, 1938.
- Urr György: *A szlovenszkói magyar politika tíz esztendeje. (1919–1929.)*. Košice-Kassa, [k. n.], 1930.
- Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev c Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919*. Praha, Státní úřad statistický, 1922.
- Volby na Slovensku. So zvláštnym zreteľom ku voľbám do národného zhromaždenia v r. 1925*.
- Weiss, Karl (szerk.): *Heinrich Kalmár*. Bratislava, [saját kiadás], 1931.
- World Biography 2*. New York, Institute for research in biography, 1948.
- Zpráva o činnosti Československé sociálně demokratické strany dělnické v letech 1927–1929*. Praha, Ústřední výkonny výbor ČSDS, 1930.

10.5. SZAKIRODALOM

- Ablonczy Balázs: A frankhamisítás. Hálók, személyek, döntések. *Múltunk*, 2008, 1. sz. 29–56.
- Ablonczy Balázs: Őrzők. A többes identitás történeti stratégiái. *Századvég*, 2007, 43. sz. 63–78.
- Angyal Béla: A csehszlovákiai magyarság választói magatartása a két világháború között. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2001, 1. sz. 3–48.
- Angyal Béla: Elbeszélte történelem. Lelley János. „Apám bukásának az volt az oka, hogy nagyon reálsan látta a helyzetet.” *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2002, 2. sz. 161–192.
- Angyal Béla: „... engedjenek népem javára munkálkodni...” Palkovich Viktor életútja (1850–1930). Gúta, Palkovich Viktor Társulat, 2010.
- Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés*. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Intézet–Lilium Aurum, 2002.

- Angyal Béla: A „magyarországi” és a „magyar” politika vitája a Felvidéken. A Magyar Nemzeti Párt „reálpolitikája” az 1920-as évek közepén. In Bárdi Nándor–Fedinec Csilla: *Etnopolitika. A közösségi, magán- és nemzetközi érdekek viszonyrendszere Közép-Európában*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2003, 127–140.
- Bárdi Nándor: A budapesti kormányzatok magyarságpolitikai intézményrendszere és stratégiája, 1918–1938. *Limes*, 2012, 1. sz. 69–110.
- Bárdi Nándor: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. Kézirat.
- Bárdi Nándor: A romániai magyarság kisebbségpolitikai stratégiái a két világháború között. *Regio*, 1997. 2. sz. 32–67.
- Bárdi Nándor: *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolat-története*. Pozsony, Kalligram, 2004.
- Beran, Josef Ladislav: *Odepřená integrace*. Praha, Pulchra, 2009.
- Böttcher, Bernhard: *Gefallen für Volk und Heimat. Kriegerdenkmäler deutscher Minderheiten in Ostmitteleuropa während der Zwischenkriegszeit*. Köln, Böhlau, 2009.
- Brügel, Johann Wolfgang: *Češi a Němci 1918–1938*. Praha, Academia, 2006.
- Bukovszky László: Államhatalmi változások a Mátyusföldön 1918–1919-ben és 1938-ban. In uő (szerk.): *Mátyusföld II. Egy régió története a XI. századtól 1945-ig*. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2005, 123–147.
- Bystrický, Valerián: Politické rozvrstvenie spoločnosti na Slovensku vo svetle obecných volieb roku 1938. *Historický časopis*, 1992, 4. sz. 438–456.
- Chocholatý-Gröger, Franz: Memoranda československé vlády na pařížské mírové konferenci 1919–1920 – mýty a fakta. *Csmagazin*, 2009 září, <http://www.cs-magazin.com/index.php?a=a2009091028>. Letöltve: 2011. október 20.
- Cornelius, Deborah S: *In Search of the Nation. The New Generation of Hungarian Youth in Czechoslovakia 1925–1934*. Colorado, Columbia University Press, 1998.
- Dostál, Vladimír: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno, Atlantis, 1998.
- Eiler Ferenc: Németország Duna-völgyi politikája 1920–1938. In Fedinec Csilla (szerk.): *Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2002, 37–63.
- Fábry Zoltán: *Kúria, kvaterka, kultúra. Adalékok a csehszlovákiai magyar irodalom első fejezetéhez 1918–1938*. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1964.
- Fedinec Csilla: *A Kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002.
- Fedinec Csilla–Vehes Mikola (szerk.): *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra*. Budapest, Argumentum–MTK ENKI, 2010.
- Ferenčuchov, Bohumila–Zemko, Milan (eds.): *Slovensko v dvadsiatom storočí. 3. Zv. V medzivojnovom Československu 1918–1938*. Bratislava, Veda, 2013.
- Filep Tamás Gusztáv: *A hagyomány felemelt töre. Válogatott és új esszék, tanulmányok az 1918–1945 közötti (cseh)szlovákiai magyar kultúráról*. Budapest, Ister, 2003.
- Filep Tamás Gusztáv: *A humanista voksa. Írások a csehszlovákiai magyar kisebbség történetének köréből. 1918–1945*. Pozsony, Kalligram, 2007.
- Filep Tamás Gusztáv (összeáll.): *Az ellenzék feladata. Törköly József színterei*. Rimaszombat, Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, 2012.
- Filep Tamás Gusztáv: Darabontok ellen. Petrogalli Oszkár a magyarországi és csehszlovákiai ellenzéki politikában. In Bárdi Nándor–Tóth Ágnes (szerk.): *Egyén és közösség. Tanulmányok*. Zenta, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2012, 27–42.

- Filep Tamás Gusztáv: *Főhatalomváltás Pozsonyban 1918–1920. Események, történetek egy hírlap közleményeinek tükrében*. Pozsony, Kalligram, 2010.
- Filep Tamás Gusztáv: Zsidók a magyar közéletben a helyi magyar sajtó tükrében. In Bányai Viktória–Fedinec Csilla–Komoróczy Szonja Ráhel (szerk.): *Zsidók Kárpátalján. Történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig*. Budapest, Aposztróf Kiadó, 2013, 207–213.
- Glassl, Horst: Versuche einer multinationalen Lösung. War die Tschechoslowakei eine Musterdemokratie? In Malířová, Eva (eds.): *Češi a němci. Historická tabu. Tschechen und Deutschen. Historische Tabus*. Praha, Prago Media–Nadace Bernarda Bolzana, 1995, 119–132.
- Gyönyör József: *Közel a jog asztalához*. Pozsony, Madách-Posonium, 1993.
- Hahn, Fred: Die deutsche sozialdemokratische partei im Tschechoslowakischen Staat. Von Negativismus zum Aktivismus. In Haustein, Ulrich–Strobel, V. Georg–Wagner, Gerhard (Hrsg.): *Ostmitteleuropa. Berichte und Forschungen*. Stuttgart, Klett-Cotta, 1981, 335–360.
- Hanula, Matej: *Za roľníka, pôdu a republiku. Slovenskí agrármici v prvom polčase 1. ČSR*. Bratislava, HÚ SAV, 2011.
- Harna, Josef–Šebek, Jaroslav: *Státní politika vůči německé menšině v období konsolidace politické moci v Československu v letech 1918–1920*. Praha, Historický ústav, 2002.
- Haslinger, Peter–Puttkamer, Joachim von: Staatsmacht, Minderheit, Loyalität – konzeptionelle Grundlagen am Beispiel Ostmittel- und Südosteuropas in der Zwischenkriegszeit. In uők (Hrsg.): *Staat, Loyalität und Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa 1918–1941*. München, R. Oldenbourg Verlag, 2007, 1–16.
- Hertel, Maroš: Situácia v Bratislave koncom roka 1918 na stránkach denníka Nyugatmagyarországi Híradó. *Historické štúdie*, 2004, 183–188.
- Kaplan, Karel–Sláma, Jiří: *Die Parlamentswahlen in der Tschechoslowakei: 1935 – 1946 – 1948. Eine statistische Analyse*. München, Oldenbourg, 1986.
- Kárník, Zdeněk: *České země v éře první republiky (1918–1938). Díl 1. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Praha, Libri, 2002.
- Kárník, Zdeněk: *České země v éře první republiky (1918–1938). Díl 2. Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935)*. Praha, Libri, 2003.
- Kárník, Zdeněk: *České země v éře první republiky (1918–1938). Díl 3. O přežití a o život (1936–1938)*. Praha, Libri, 2003.
- Kiss József: *Kötődések és távlatok. Cikkek, esszék, tanulmányok*. Dunaszerdahely, Nap Kiadó, 2002.
- Klimek, Antonín: *Boj o Hrad. Hrad a pětka (1918–1926)*. Praha, Paneuropa, 1996.
- Koblása, Pavel: Zay de Csömör – uhrovecí páni. *Rodopisná revue on-line*, 2011, 3. sz. http://rodopisna-revue-online.tode.cz/2011-3_soubory/01-koblása.pdf Letöltve: 2013. augusztus 28.
- Kordíková Marta: Adalékok a kassai munkásmozgalom történetéhez (1917–1921). In Dusek Imre (összeáll.): *Magyarok Csehszlovákiában. Tanulmányok és visszaemlékezések*. Bratislava, Epoque, 1969, 71–113.
- Korpás Árpád: A két világháború közötti (cseh)szlovákiai agrárpárti magyar mozgalom sajtója és politikai koncepciója a földreform kezdete idején. In Csanda Gábor (szerk.): *Somorjai disputa (I.). Az élő szlovákiai magyar írásbeliség c. szimpózium előadásai*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2003, 179–187.

- Kracik, Jörg: *Die Politik des deutschen Aktivismus in der Tschechoslowakei 1920 – 1938*. Frankfurt am Main, Peter Lang Verlag, 1999.
- Krajčovičová, Natália: K otázke personálneho obsadzovania orgánov štátnej a verejnej správy na Slovensku v prvých rokoch po vzniku ČSR. In uő: *Slovensko na ceste k demokracii*. Bratislava, HÚ SAV, 2009, 113–129.
- Krivý, Vladimír: *Výsledky volieb 1929 – 2012 za obce na Slovensku*. http://sasd.sav.sk/sk/data_katalog.php.
- Kučera, Jaroslav: Koncepce národního státu Čechů a Slováků a jeho realita v životě první republiky. In Valenta, Jaroslav a kol. (ed.): *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. I*. Praha, Historický ústav, 1999, 612–610.
- Kural, Václav: *Konflikt místo spoločenství. Češi a Němci v československém státě (1918–1938)*. Praha, Ústav mezinárodních vztahů, 1993.
- Linz, Norbert: Der Bund der Landwirte auf dem Weg in den Aktivismus. In Bosl, Karl (Hrsg.): *Die Erste Tschechoslowakische Republik als multinationaler Parteienstaat. Vorträge der Tagungen des Collegium Carolinum in Bad Wiessee vom 24. – 27. November 1977 und vom 20. – 23. April 1978*. München, Oldenbourg, 1979, 403–426.
- Lipták, Lubomír (szerk.): *Politické strany na Slovensku 1860–1989*. Bratislava, Archa, 1992.
- Lipták, Lubomír: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava, Kalligram, 1998.
- Michela, Miroslav: Lord Rothermere kampányának szlovákiai visszhangja. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2003, 4. sz. 156–160.
- Olivová, Věra: *Dějiny první republiky*. Praha, Karolinum, 2000.
- Opat, Jaroslav: *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882–1893. (Příspěvek k životopisu)*. Praha, Melantrich, 1990.
- Osyková, Linda: *Volebné kampane politických strán na Slovensku počas 1. ČSR*. Bratislava, Veda, 2012.
- Petráš, René: *Menšiny v meziválečném Československu. Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Praha, Karolinum, 2009.
- Pintér István: *A Magyar Front és az ellenállás*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1970.
- Popély Gyula: *A Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság*. Bratislava, Madách, 1973.
- Popély Gyula: A kisebbségi magyar pártpolitika megújulása a harmincas évek első felében. *Regio*, 1990. 3. sz. 97–132.
- Popély Gyula: *Ellenzélben. A felvidéki magyar kisebbség első éve a Csehszlovák Köztársaságban (1918–1925)*. Pozsony, Kalligram, 1995.
- Popély Gyula: *Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945*. Budapest, Regio, 1991.
- Popper, Karl R.: *Das Elend des Historizismus*. Tübingen, Mohr, 1974.
- Provazník, Dušan: *Robotnícke hnutie v Bratislave 1918–1929*. Bratislava, Slavín, 1969.
- Roják, Dezider–Toman, Štefan: *Odkaz minulosti. 100 rokov revolučného robotníckeho hnutia a KSČ v Košiciach 1870–1970*. Košice, Mestský výbor KSS, 1971.
- Sator, Klaus: Německá sociálně demokratická strana dělnická v Československé republice. In Klokoška, Stanislav–Oellerman Thomas (eds): *Sudetští Němci proti Hitlerovi. Sborník německých odborných studií*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny, 2008, 19–29.
- Schulze Wessel, Martin: „Loyalität“ als geschichtlicher Grundbegriff und Forschungskonzept. Zur Einleitung. In uő (Hrsg): *Loyalitäten in der Tschechoslowakischen Republik*

- 1918–1938. *Politische, nationale und kulturelle Zugehörigkeiten*. München, R. Oldenbourg Verlag, 2004, 1–22.
- Šebek, Jaroslav: *Mezi křížem a národem*. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu. Brno, CDK, 2006.
- Šebek, Jaroslav: Německý novoaktivismus. In Valenta, Jaroslav a kol. (eds.): *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. 2*. Praha, HÚ AVČR, 1999, 640–643.
- Šebek, Jaroslav: Prezident T. G. Masaryk a politika německého aktivismu a Československu 1918 – 1935. In Gebrhart, Jan–Kuklík, Jan (eds.): *Masarykův sborník XIV. 2006–2008*. Praha, Ústav T. G. Masaryka, 2009, 173–190.
- Síkora, Stanislav (red.): *Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku*. Bratislava, T. R. I. Médium, 1996.
- Simon Attila: „... A magyar nép ebben a köztársaságban lett nemzetté...” A két világháború közti kormánytámogató (aktivista) szlovákiai magyar politika viszonya Trianonhoz és az első Csehszlovák Köztársasághoz. *Limes*, 2010, 4. sz. 17–29.
- Simon Attila: Aktivista életpályák a két világháború közötti Csehszlovákiában. In Bárdi Nándor–Tóth Ágnes (szerk.): *Egyén és közösség. Tanulmányok*. Zenta, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2012, 73–96.
- Simon Attila: *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2010.
- Simon Attila: Lelley Jenő aktivista kísérlete a húszas években. *Acta Historica Danubiensia 1*, Komárno, Katedra histórie UJŠ, 2007, 36–46.
- Simon Attila: Provládna maďarská politika. In Gabzdilová, Soňa a kol.: *Vybrané aspekty postavenia maďarskej minority na Slovensku v rokoch 1918–1929*. Košice, Spoločenskovedný ústav SAV, 2011, 69–90.
- Simon Attila: *Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008.
- Simon Attila: Zabudnutí aktivisti. Príspevok k dejinám maďarských politických strán v medzi-vojnovom období. *Historický časopis*, 2009, 3. sz. 511–530.
- Sobieraj, Silke: *Die nationale Politik des Bundes der Landwirte in der Ersten Tschechoslowakischen Republik. Möglichkeiten und Grenzen der Verständigung zwischen Tschechen und Deutschen (1918 – 1929)*. Frankfurt am Main, Lang, 2002.
- Šuchová, Xénia: Česko-slovenské štátne občianstvo a „lex Déer” z roku 1926. In uő: *Idea Československého štátu na Slovensku 1918–1939*. Bratislava, HÚ SAV, 2011, 125–144.
- Šuchová, Xénia: Prílohy II – Obyvateľstvo. In Zemko, Milan–Bystrický, Valerián (red.): *Slovensko v Československu (1918–1939)*. Bratislava, Veda, 2004, 545–616.
- Šuchová, Xénia: Sociálna demokracia na Slovensku v prvých rokoch Československa (1918–1920). In Síkora, Stanislav–Hotár, S. Viliam (red.): *Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku*. Bratislava, T. R. I. Médium, 1996, 109–145.
- Szarka László: Integráció és együttműködés a kisebbségpolitikában. Magyar aktivista kísérlet Csehszlovákiában. In Bárdi Nándor–Simon Attila (szerk.): *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006, 23–39.
- Szarka László: Többségi befogadás – kisebbségi lojalitás. Az együttélés 20. századi mintázatai Csehszlovákiában és Magyarországon. In Bárdi Nándor–Tóth Ágnes (szerk.): *Asszimiláció, integráció, szegregáció. Párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban*. Budapest, Argumentum, 2011, 327–346.

- Szénassy Zoltán: Ércbe öntött emlékezet. *Irodalmi Szemle*, 2008, 1. sz. 75–82.
- Tilkovszky Loránt: *Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 1988.
- Tilkovszky Loránt: *Revízió és nemzetiségi politika Magyarországon 1938–1941*. Budapest, Akadémiai, 1967.
- Tóth, Andrej–Novotný, Lukáš–Stehlík, Michal: *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národného ke státu národnostnímu?* Praha, Filozofická fakulta UK Praha, 2012.
- Tóth László: *Elfeledett évek. Esszék, cikkek, tanulmányok*. Pozsony, Kalligram, 1993.
- Turczel Lajos: A csehszlovákiai magyar közművelődés alakulása 1918-tól 1945-ig. In Gyurgyík László et. al.: *Fejezetek a csehszlovákiai magyarság történetéből*. Pozsony, Kalligram, 1993.
- Turczel Lajos: A csehszlovákiai magyar sajtó fejlődése 1919 és 1945 között. *Magyar Könyvszemle*, 1981, 4. sz. 299–316.
- Turczel Lajos: *Arcképek és emlékezések*. Bratislava, Madách-Posonium, 1997.
- Turczel Lajos: *Két kor mezsgyéjén. A magyar irodalom fejlődési feltételei és problémái Csehszlovákiában 1918 és 1938 között*. Bratislava, Madách, 1983.
- Uhlíř, Dušan: *Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu 1918–1938. Charakteristika agrárního hnutí v Československu a jeho organizační struktura*. Praha, Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1988.
- Urban, Rudolf: *Tajné fondy III. sekce. Z archivů Ministerstva zahraničí Republiky česko-slovenské*. Praha, Orbis, 1943.
- Vadász, Ferenc: Magyar kulturális népfrontszervezési kísérletek Csehszlovákiában. 1936–1938. *Múltunk*, 1997, 3. sz., 105–135.
- Valenta, Jaroslav: Legenda o „rebelech s nimiž se nevyjednává.” *Moderní dějiny* 2, 1994, 197–214.
- Varga Lajos: *Háború, forradalom, szociáldemokrácia Magyarországon. 1914. július–1919. március*. Budapest, Napvilág, 2010.
- Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Pozsony, Kalligram, 2009.
- Zeidler Miklós: Revíziós tervek és irredenta kultusz. In Romsics Ignác (szerk.): *A magyar jobb-oldali hagyomány 1900–1948*. Budapest, Osiris, 2009, 474–505.
- Zeidler Miklós (szerk.): *Trianon*. Budapest, Osiris, 2003.
- Zelenák, Peter: Maďarská sociálna demokracia na Slovensku. In Sikora, Stanislav (red.): *Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku*. Bratislava, T. R. I. Médium, 1996, 146–191.
- Zemko, Milan: Voličstvo strán národnostných menšín a komunistickej strany na Slovensku v parlamentných voľbách za predmníchovskej republiky. In Zemko, Milan–Bystrický, Valerián (red.): *Slovensko v Československu (1918–1939)*. Bratislava, Veda, 2004, 179–198.
- Zückert, Martin: Zur Loyalität deutscher Soldaten in der tschechoslowakischen Armee 1918–1938. In Schulze Wessel: *Loyalitäten*, i. m. 153–177.

11. SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

- Ádám János 128
- Andruska Lajos 171, 173
- Angyal Géza 11
- Antal Sándor 11, 42, 72, 126–128, 134, 154
- Arkauer István 22
- Babos István 105
- Balla József 143, 165
- Bánffy Dezső 46
- Barreca, Riccardo 22
- Barta Lajos 126, 127, 134
- Bartal Aurél 24, 66, 75
- Békefi Sándor 42, 45, 51, 55, 91, 127–128, 149, 154
- Bella, Matej Metod 88
- Bella, Metod, ifj. 5
- Beneš, Edvard 13, 87–88, 98, 105, 110, 123, 134, 139–140, 146–147, 151–152, 154, 163, 166, 169, 175
- Bethlen István 61, 65, 72
- Bihari Mihály 133
- Billot, Ferdinand 87
- Bittó Dénes 66
- Borbíró Ferenc 174
- Boross Zoltán 136
- Borovszky Géza 26, 29, 167, 169, 174–175
- Bradáč, Bohumír 71
- Bräuer Géza 101
- Brogyáni Kálmán 136
- Brunzvig Móric 89
- Brügel, Johann Wolfgang 15, 145
- Buchinger Manó 176
- Buzek, Václav 140
- Čermák, Karl 97
- Churchill, Winston 176

- Csánki Aladár 15, 40–43, 46, 56, 79, 81, 101, 139–140
- Csizmazia György 97, 105, 111, 115, 162, 166–167
- Csomor István 10–11, 41, 42–49, 51–57, 59, 63, 78, 86, 88, 91, 108, 110, 118–121, 127–128, 139–141, 143–144, 148–151, 154, 156–159, 162, 164–166, 169–174, 181–184, 186

Csomor Pál 172
 Csomor Sándor 172
 Csoór Lajos 170

Dérer, Ivan 64, 93, 99–101, 103, 106, 108–112, 123, 144, 157, 162–163, 165–166
 Dobossy Imre 136
 Drexler Antal 82
 Duba András 55
 Duchaj, Ján 42–45, 47, 49, 51
 Dzurányi Dezső (Dezider) 136
 Dzurányi László 83, 88, 90, 127, 129–136, 140, 156–157, 165

Eckhardt Tibor 167
 Egri Viktor 136
 Erdélyi Béla 127
 Erdélyi Ernő 126, 127
 Erdélyi László 133
 Esterházy János 71, 91, 138, 140, 154, 162, 166, 169
 Esterházy Lujza 71

Fábry Zoltán 126, 181
 Fadrusz János 98
 Faludy György 176
 Farkas György 11
 Farkas Gyula 105, 111
 Farkas Zoltán 104–105, 108, 110–115, 128, 149, 170
 Fehér Ferenc 94–95, 97, 99–101, 103–105, 110–112, 114, 128, 149, 161–162, 167, 176
 Fehér Mátyás 105, 111–112
 Fischer-Colbrie Ágoston 129
 Fleischmann Gyula 64
 Földessy József 29, 97–98
 Füssy Kálmán 29, 80, 170

Gál István 74
 Gálik Antal 105
 Galla Ferenc 105
 Garami Ernő 96
 Garbai Sándor 101
 Gašparíková-Horáková, Anna 132
 Gáti Mór 114
 Gaulle, Charles André Joseph Marie de 176
 Geisswein Sándor 25
 Gömör János 165
 Gömör Jenő 126
 Gregorovits Lipót 156
 Grosschmid Géza 66

Gutray Sándor 42
 Gürtler Dénes 176
 Gwerk Ödön 136

Gyetvai János 93
 Győry Dezső 11, 133, 135
 Gyürki István 51

Hacker, Gustav 146
 Hajdok József 55
 Halász Gyula 120
 Halász István 42, 51
 Halász Miklós 136
 Hammerl, Julius 94
 Hammersberg László 66
 Hampl, Antonín 103
 Hanák, Jozef 81
 Henlein, Konrad 138, 142, 146–147, 159, 162, 166
 Hlinka, Andrej 14, 44, 46, 65, 81, 83, 131, 137, 141, 155, 161–162
 Hodossy Vince 55, 168
 Hodža, Milan 14, 19, 36–37, 39–41, 43, 45–46, 49, 51, 55, 65, 68–69, 76, 79, 81, 84, 87, 89, 117, 122–124, 128, 132–133, 136, 139, 144, 147–149, 151, 153, 156, 158, 160, 162, 164–165, 172, 179
 Hoetzel, Jiří 123
 Holota János 75–76, 90, 174
 Holub Ferenc 95
 Horthy Miklós 56, 98, 120, 124, 171, 174
 Horváth Dániel 51
 Horváth Fülöp 113
 Horváth József 51
 Hulita Vilmos 135

Ignotus Pál 134
 Ivanka, Milan 131–132
 Izsák Imre 165
 Jabloniczky János 29, 66, 79–80, 134
 Jaksch, Wenzel 145–146, 148, 159
 Jamnický, Otokár 126
 Janics Kálmán 170
 Jankó Zoltán 134–135, 148
 Jánoky-Madocsány Gyula 76–77, 87–88, 155
 Jantausch, Pavol 155
 Jármi Béla 52
 Jaross Andor 74–75, 138, 162, 173
 Jászi Oszkár 40, 123, 176
 Jócsik Lajos 134
 Just Zsigmond 40

Kaczér Illés 126–127, 134
 Kafka, Bruno 35, 86
 Kafka, Franz 35
 Kaiser Gyula 80, 83, 87–88
 Kállay, Jozef 40, 84
 Kalmár Henrik 43, 94, 100
 Károlyi Mihály 26, 39–40, 42, 96, 98, 123
 Kassák Lajos 109
 Kasztor Béla 127
 Katona Móricz 165
 Kendi Zoltán 111, 114, 129
 Kenéz Béla 114
 Kéri Pál 123, 127
 Kislinger, Josef 34
 Klofáč, Václav 139–140
 Koch, Walter 37
 Koczor Gyula 74–75, 173
 Kocsis András 49, 51–52
 Kolek, Alfréd 43
 Kontsek György 162
 Korláth Endre 62, 66
 Kosztolányi Dezső 134
 Kovács István 51
 Kovács Endre 72, 134
 Kossuth Lajos 42, 162
 Körmendy-Ékes Lajos 29, 32, 65, 79–81, 174
 Kramář, Karel 20, 177
 Křepek, Franz 34
 Kreutz József 76
 Kristóf Sándor 120
 Kristóffy József 122
 Križko, Milutin 43, 51
 Krofta, Kamil 146
 Kunfi Zsigmond 101
 Kürthy István 66–67
 Kürthy Lajos 24

 Labaj, Jozef 171
 László Ernő 84, 127
 Lelley János 79
 Lelley Jenő 11, 18, 25, 29, 57, 76–89, 91, 121, 155, 165, 169
 Lenger János 80, 89
 Limbacher Rezső 136
 Lodgman, Rudolf, von Auen 33–34
 Lőrincz Gyula 136
 Lukáč, Emil Boleslav 140

Lukovich Ferenc 75–76
 Lukovich József 133

 Malypetr, Jan 132
 Masár, August 94
 Masaryk, Garrigue Tomáš 19–20, 34–36, 45, 59, 69, 85, 105, 110, 117, 123, 132, 134, 177, 185
 Masirevich Szilárd 68, 79, 80–81
 Mayer Imre 136
 Mayer Samu 26, 29, 93, 95, 97, 102–103, 111, 114
 Mayr-Harting, Robert 34, 37, 59
 Máté András 57
 Medvecký, Ludovít 40
 Méhes Gáspár 75
 Meitner Soma 105
 Mérey Lajos 75–76, 82
 Mészáros Gyula 82
 Mičura, Martin 155
 Mikle Vince 56–57, 59, 82
 Mohácsy János 11, 75–78, 83, 86, 88
 Molnár Miklós 23, 26, 96, 103–105, 111, 136
 Myrbach Emil 71

 Nagy Gyula 29, 56, 94, 98
 Nagy Jenő 165
 Nagy József 26
 Nagyatádi Szabó István 25
 Nagyidai Ernő 165
 Neumann Tibor 162
 Nitsch Andor 62
 Noszkay Ödön 155

 Och, Jozef 113–114
 Odescalchi Livio 71
 Odescalchi Sándor 71
 Oláh, Michal 82
 Orbán Gábor 11, 151
 Ormos Ede 122
 Oswald Dániel 173

 Ölveczky József 104–105, 111

 Paál Árpád 9
 Paál Ferenc 123
 Palkovich Viktor 44, 80
 Peéry Rezső 136
 Perl Artúr 105

Petrogalli Oszkár 80–81
 Pfeiffer Miklós 165
 Polner Ödön 22
 Popovics János 167
 Porubszky Géza 82, 142
 Posztós József 41, 55
 Přemysl, I. Vencel 180
 Préter János 105
 Privitzky Gyula 165

Rádl, Emanuel 123
 Rajhona Aladár 55
 Reinbeck, Otto 59
 Révay István 71
 Rosche, Alfred 86
 Rothermere, Harold Sidney Harmsworth 69–70, 83, 119–120
 Runciman, Walter 165–166, 175

Safra József 105
 Sámson Mihály 105
 Samu István 42
 Sándor Imre 126
 Sas Andor 136
 Schollich, Ernst 80
 Schulez Ignác (Sándor Ernő) 99–100, 103–115, 118, 127, 141, 143–144, 148–149, 151, 153–154, 157–159, 161–163, 165–167, 169–170, 175–176, 181–182, 184, 186
 Schütz, Hans 15, 146
 Sebestyén József 14, 148
 Seiden Ármin 93
 Seitz Viktor 28, 29
 Sellyei József 136
 Simai Miklós 104–105, 111, 114
 Singer Jenő 161
 Škultéty, Jozef 71
 Slávik, Juraj 88, 123–124, 132–133
 Spann, Othmar 142
 Spina, Franz 37
 Šrobár, Vavro 19–20, 22, 24
 Stechlík, Jan 96
 Štefánik, Milan Rastislav 19
 Steindl Fülöp 105, 167
 Strasser, Otto 146
 Strauszman József 113
 Stresemann, Gustáv 37, 186
 Štunda, Štefan 43, 50–51, 53, 55, 88, 121, 141, 143–144, 154, 156–158, 165, 181
 Švehla, Jan 36–38, 51, 67–70, 73, 84

Svraka Antal 94
 Surányi Géza 11, 14, 105, 109–112, 121–123, 126–128, 144, 154, 167
 Surányi Lajos 26, 29, 93, 98

Szabó Gyula 51
 Szabó Zsigmond 89
 Szalatnai Rezső 79, 126, 134, 169
 Szappanos Lajos 75, 82, 87–90
 Szenes Piroska 136
 Szent-Ivány József 10, 28–30, 39, 41, 60–70, 72–75, 78, 80, 83, 85–86, 120, 149, 173, 177, 180–181
 Szepessi Miksa 136
 Szerényi Ferdinánd 11, 14
 Sziklay Ferenc 11
 Szilassy Béla 66, 72, 74–75, 173
 Szobodics József 111, 167
 Szolga Károly 41
 Szunyogh István 42
 Szüllő Géza 24, 61, 63–67, 69, 81–85, 87, 120, 131, 138, 140, 144, 156, 162
 Szvatkó Pál 126, 135, 173

Tarján Ödön 88
 Teleki Pál 170
 Terebessy János 176
 Tiso, Jozef 43, 168
 Tisza István 14, 46, 123
 Tobler János 29
 Tomesz András 120
 Tóth Gabriella, szül. Csomor 55
 Törköly József 10, 61, 66, 72, 88
 Tyukoss János 155, 165

Vámbéry Rusztem 123, 176
 Váradi Aladár 11, 14, 105, 109–110, 112, 121–122, 127–129, 149, 167
 Vareha József 120
 Vasváry Kálmán 173
 Vécsey Zoltán 96
 Vollay, Elemér 51
 Vozári Dezső 136
 Voženílek, Jan 65

Wittich Pál 23–24, 26, 29–30, 93, 97–98, 100
 Wlassics Gyula 61

Zay Károly 11, 70–74, 76, 78–79, 86–91, 129
 Zilizi János 41

Zipser János 128, 166
Zoch, Samuel 43, 51
Zošťák, Ondrej 42

ZHRNUTIE

ZABUDNUTÍ AKTIVISTI. PROVLÁDNA MAĎARSKÁ POLITIKA V PRVEJ ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKE

Menšinový aktivizmus bol osobitým javom politického systému prvej Československej republiky. Politické strany, ktoré boli označené za aktivistické, nielenže prijali fakt existencie československého štátu, ale boli ochotné spolupracovať s politickými stranami československej väčšiny, ba čo viac príležitostne sa aj spolupodieľať na riadení štátu. A hoci takýto postoj sa stal známym predovšetkým v súvislosti s politikou sudetských Nemcov, nebol celkom neznámym javom ani vo vtedajšom verejnom živote maďarskej menšiny na Slovensku.

Zatiaľ čo história maďarského aktivizmu bola dosiaľ do značnej miery neprebádaná, jeho vnímanie bolo jednostranne negatívne: bol chápaný ako synonymum politiky bezcharakterne prislúhajúcej československej vláde, resp. zrádzajúcej záujmy Maďarov. Cieľom tejto práce je poskytnúť pohľad na tému pomocou dosiaľ prevažne neznámych prameňov, a tak poskytnúť nový pohľad na doteraz panujúci obraz aktivizmu.

Vzťah Maďarov na Slovensku k politike československých vlád bol ovplyvnený okrem iných faktorov predovšetkým okolnosťami vzniku nového štátu, národnostnou politikou československého štátu, socializáciou maďarského obyvateľstva a oficiálnou budapešťanskou politikou. Ak berieme do úvahy tieto faktory, je možné rozlíšiť tri navzájom odlišné obdobia. V období od vzniku československého štátu až po prvé parlamentné voľby, ktoré môžeme označiť právom za obdobie československej národnej diktatúry, neboli ešte podmienky na vznik aktivistickej politiky. Pre správanie maďarskej menšiny v tomto období bolo charakteristické odmietanie Československa. Dvadsať rokov 20. storočia znamenali rozkvet Československej republiky. Politická a hospodárska konsolidácia, ku ktorej v nich došlo, vytvorila priaznivú atmosféru aj na vysporiadanie vzťahov väčšinového a menšinového obyvateľstva. V tomto období prijímalo maďarské obyvateľstvo realitu existencie československého štátu stále väčšmi tolerantne, paralelne s tým sa spestřili aj jeho politické nástroje. Popri opozičnom, resp. (boľševickom) ľavicovom postoji sa objavil aj aktivizmus, ktorý nadobudol rôzne podoby. Tretie obdobie predstavujú krízové roky v dejinách Československa, keď otázka revízie hraníc výraznejšie ako kedykoľvek predtým polarizuje politický život menšiny. V tomto období sa už maďarský aktivizmus na Slovensku stále viac odtrhával od svojich voličov, až napokon definitívne zlyhal.

Vzor a zároveň aj porovnávací základ pre maďarský aktivizmus predstavovala politika sudetských Nemcov. Cesta Nemeckej agrárnej strany (Bund der Landwirte – BdL), Nemeckej sociálnodemokratickej robotníckej strany (Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei – DSAP) a Nemeckej kresťanskej socialistickej ľudovej strany (Deutsche Christlichsoziale Volkspartei – DCV) k aktivizmu nebola cestou priamou, veď na začiatku sa aj oni ostro postavili proti Československu. Prišli však na to, že v – pre Nemcov nepriaznivej štruktúre centralistického Československa – povedie cesta k zmene a k zastaveniu úpadku nemeckej spoločnosti len cez spoluprácu s väčšinovou spoločnosťou. Dôležitým dôsledkom tohto zistenia bol vstup

Nemcov do vlády v roku 1926, čoho následkom sa znížilo sociálne napätie medzi oboma národnými spoločenstvami. Koalícia však vznikla z pragmatických, mocensko-politických záujmov, nestála za ňou skutočná národná politická zhoda, a tak nedošlo k očakávanému prelomu a naďalej pretrvávali ambície pražských vlád o vytvorenie československého národného štátu.

Počiatky maďarského aktivizmu na Slovensku sa viažu k československej pozemkovej reforme. Agrárna strana sa snažila využiť hlad maďarského obyvateľstva po pôde a touto cestou získať na stranu vlády časť maďarských voličov. V záujme toho vytvorili v roku 1923 Republikánsku maďarskú poľnohospodársku stranu (Köztársasági Magyar Földműves Párt), ktorá bola síce registrovaná ako nezávislá politická strana, ale za svojho vodcu verejne deklarovala Milana Hodžu a hospodárske pozadie strany zabezpečovala Agrárna strana. Strana vedená Istvánom Csomorom však rýchlo stratila svoj kredit pred maďarskými voličmi, a to hlavne v dôsledku príliš servilného postoja voči vláde, resp. kvôli nedodržaniu sľubov očakávaných od pozemkovej reformy. Keďže sa Csomorova strana nedokázala dostatočne posilniť, strana napokon vo voľbách v roku 1925 nekandidovala, ale svojich priaznivcov vyzývala podporiť kandidátku Agrárnej strany. Maďarská strana síce ešte zostala nezávislou, ale v skutočnosti fungovala ako satelit Agrárnej strany. Svoj priamy vplyv si Hodža zabezpečil delegovaním vlastných ľudí do užšieho vedenia maďarskej strany. Takými boli Ján Duchaj, Samuel Zoch, Milutin Križko, neskôr Štefan Štunda. Pred parlamentnými voľbami v roku 1929 bola strana aj organizačne začlenená do Agrárnej strany a stala sa jej maďarskou sekciou, ktorá však nedisponovala žiadnou nezávislosťou.

Otázku pozemkovej reformy sa snažila využiť aj iná maďarská politická strana, ktorá sa dala ministerstvom vnútra taktiež zaradiť medzi aktivistické. Rétorika Krajinskej roľníckej strany (Országos Parasztpárt), ktorú založil Vince Mikle v Nitre v roku 1924, bola na rozdiel od Csomorovej ľavicová. Avšak nedokázala dosiahnuť výsledky. V parlamentných voľbách roku 1925 zlyhala, čo viedlo k rozpadu strany.

V je potrebné vidieť nielen záujmy vlády, ale aj nespokojnosť, ktorá sa objavila v časti maďarského obyvateľstva v súvislosti so strnulým opozičným správaním dvoch občianskych strán, a to maloroľníkov premenovaných na Maďarskú národnú stranu (Magyar Nemzeti Párt) a Krajinskú kresťansko-socialistickú stranu. Aj to zohralo svoju úlohu, že počas kampane vo voľbách v roku 1925 József Szent-Ivány (predseda národnárov), ktorý mal ambície zomknúť občianske strany k spolupráci, načrtol predstavu takej stratégie, ktorú sám nazýval národnou reálnou politikou, ktorej ciele zameral na to, aby dal chlieb Maďarom na Slovensku a aby sa Česko-Slovensko prebudovalo z národného na národnostný štát. Po voľbách, ktoré pre národnú stranu skončili úspešne, maďarský politik sformuloval taký politický program, ktorý popri tom, že neodmietal spoluprácu s československými stranami, staval na sebaurčovacie právo Maďarov a sľúžil na posilnenie ekonomických a politických pozícií maďarskej menšiny na Slovensku. V tomto chápaní si bola Maďarská národná strana podobná s nemeckou aktivistickou stranou Bund der Landwirte, s ktorou tvorili spoločný parlamentný klub, ale bola v ostrom kontraste s politickou praxou Csomorovej strany.

Výsledky volieb vznik čisto občianskej vlády. To korešpondovalo aj s predstavami Szent-Iványho, keď jeho cieľom bolo rozbitie československej národnej koalície a vytvorenie takej situácie, v ktorej by mohli byť menšinové strany jazyčkom na váhach, a tak by vedeli aj prakticky zasiahnuť do vládnej politiky. V tomto duchu sa stala Maďarská národná strana (Magyar Nemzeti Párt) členom „colnej únie“ a rozbehla rokovania so Švehlom o vstupe do vlády. Na rozdiel od BdL ku vstupu maďarskej strany do vlády nedošlo, čoho príčiny je potrebné hľadať jednak v tom, že ani Budapešť vstup nepodporovala, ale ani zo strany Prahy nebola ochota prijať predstavy Szent-Iványho o vzdaní sa snáh o vytvorenie národného štátu.

Hoci napätie vyvolané kampaňou lorda Rothermereho naoko ukončilo aktivistické pokusy Maďarskej národnej strany (Magyar Nemzeti Párt), vo vnútri maďarského maloroľníckeho spoločenstva a členstva národnej strany sa našli sympatizanti sudetonemeckého aktivizmu. Potvrdzuje to napríklad časopis *A Nap*, ktorý vydal Károly Zay, resp. história maloroľníckej strany vedenej Károlyom Mohácsym, ktoré môžeme právom vnímať ako pokračovanie reálnej politiky sformulovanej Szent-Iványm. Je pravdou, že i tieto pokusy boli neúspešné. Na konci dvadsiatych a začiatkom tridsiatych rokov sa popri mene Károlya Zayho objavuje v súvislosti so založením novej, provládnej strany meno niekdajšieho predsedu Kresťansko-socialistickej strany Jenő Lelleyho. Lelley niekoľkokrát sformuloval návrh na vytvorenie strany lojálnej voči československému štátu, ale zároveň zohľadňujúcej aj krivdy maďarskej menšiny, avšak ku vzniku takejto strany napokon nedošlo.

Druhý veľký prúd maďarského aktivizmu na Slovensku predstavovali hnutia viažuce sa k sociálnej demokracii. Po vzniku Československa bola podobne ako v radoch väčšinového obyvateľstva aj v radoch maďarskej menšiny na Slovensku najpopulárnejšou alternatívou sociálna demokracia. Maďarská sociálna demokracia na Slovensku, ktorá sa oddelila od nemeckej sociálnej demokracie na konci roku 1920 a Maďarská sociálnodemokratická robotnícka strana v Československej republike (Csehszlovák Köztársaság Magyar Szociáldemokrata Munkáspártja), politizovala v duchu tradičných sociálnodemokratických hodnôt, rešpektovala hranice vytýčené vo Versailles, ale odmietala centralistický štátny systém a namiesto neho podporovala predstavu československého štátu vybudovaného na národných autonómiách. Táto strana stála v ostrej opozícii voči československej sociálnej demokracii, ktorá sa podieľala na formovaní československej národnej diktatúry, ako aj voči samotnej vláde. Avšak v dôsledku toho, že Komunistická strana Československa jej veľmi rýchlo odlákala väčšinu voličov, maďarská sociálnodemokratická strana do polovice dvadsiatych rokov klesla na úroveň bezvýznamnej strany a vo voľbách v roku 1925 bola žalostne porazená. Bolo jasné, že ako nezávislá strana nebudú vedieť existovať, a preto sa pod vedením Ignáca Schulcza, bratislavského typografa, ktorý v strane nadobúdala čoraz významnejšiu úlohu, začala prikláňať k československej sociálnej demokracii pracujúcej v tom období v opozícii. Podľa dohody uzavretej medzi oboma stranami v roku 1926 sa Maďarská sociálnodemokratická robotnícka strana v Československej republike rozpustila, jej členovia vstúpili do Československej sociálnodemokratickej robotníckej strany. Maďarská sociálna demokracia sa následne stala sekciou československej strany bez nejakej výraznej nezávislosti, pričom ju riadil Krajinský maďarský organizačný výbor. A hoci sa niektorí maďarskí sociálni demokrati, hlavne Košičan Géza Borovszky a Zoltán Farkas, pokúsili dôrazne presadzovať záujmy maďarských robotníkov, Krajinský maďarský organizačný výbor sa podriadil pražskému vedeniu strany a vzdal sa dôraznejšieho presadzovania záujmov maďarských voličov.

Agrárny aktivizmus vedený Csomorom a ľavicový aktivizmus reprezentovaný Ignácom Schulczom sa vyznačoval lojalitou voči československému štátu, pričom sa lojalita spájala aj s tým, ako boli chápané mierové zmluvy uzavreté po ukončení prvej svetovej vojny. V posudzovaní Trianonu sa prispôbili očakávaniam svojich materských strán a československej verejnej mienky. V ich prejavoch sa citlivá otázka hraníc, ich spravodlivosti, resp. nespravodlivosti, ich etnický rozmer dostával – pochopiteľne – do úzadia, namiesto nej sa kládol dôraz na rozpor medzi starým feudálnym systémom a novým demokratickým systémom. Československú demokraciu postavili do kontrastu s feudálnym charakterom Uhorska a snažili sa presvedčiť maďarských voličov o tom, že v Československu majú lepší život, než by mali v Maďarsku. Podľa csomorovcov je to dostatočný dôvod na to, aby boli predstavitelia maďarskej menšiny

lojálni voči československému štátu a obe maďarské sekcie nestíhali túto lojalitu dostatočne často prehlasovať.

Jednu z najväčších slabín aktivistických smerov predstavoval charakter ich tlače. Noviny ako *A Reggel* a *Népújság*, ktoré v dvadsiatych rokoch hlásali provládne správanie, udržiavali nepatrný kontakt s maďarskou realitou na Slovensku. Značná časť ich redaktorov boli emigranti z Maďarska, ktorí za najdôležitejšiu úlohu považovali vysloviť kritiku Horthyovského režimu. O problémy Maďarov na Slovensku sa takmer vôbec nestarali. Tlačovým orgánom na úrovni sa javili byť noviny *Magyar Ujság*, ktorý v roku 1933 založil László Dzurányi, niekdajší redaktor novín *Prágai Magyar Hírlap*. Od novín *Magyar Ujság* sa očakávalo, že porazia noviny *Prágai Magyar Hírlap* a stanú sa prvým zdrojom správ maďarských čitateľov denníkov. To sa síce nestalo, ale noviny vedené Dzurányim sa vyšplhali medzi vedúce tlačové médium tohto obdobia. Stalo sa tak vďaka tomu, že z neho chýbala servilnosť voči vláde, ktorá bola typická pre predošlé aktivistické noviny, ako aj vďaka tomu, že sa ozýval aj proti krivdám, ktoré postihli maďarské obyvateľstvo. Nikdy však nepozabudli zdôrazniť lojalitu voči československému štátu.

Hospodárska kríza, ktorá prenikla aj do Československa, mala pre sudetonemecký aktivizmus katastrofálne dôsledky. Sklamanie nemeckí voliči, na ktorých mimochodom zapôsobil aj Hitlerov výrazný prejav, sa vo voľbách v roku 1935 odklonili od provládnych nemeckých síl a dali svoje hlasy prevažne Sudetonemeckej strane. Mladé generácie aktivistických strán na čele so sociálnym demokratom Wenzelom Jakschom si z toho odvodili, že musia vystúpiť s radikálnejším národným a sociálnym programom, lebo len tak budú vedieť konkurovať Henleinovej strane. Ich politiku nazývame politikou neoaktivizmu (Jungaktivizmus). Zmeny, ku ktorým došlo v medzinárodnej a československej politike, upozornili pražské vládne kruhy na to, že popri posilnení represívnych prostriedkov moci je potrebné pokúsiť sa ovplyvniť politický život menšinových spoločenstiev aj konštruktívnejšími prostriedkami. V tomto duchu uzavrel Milan Hodža dohodu s neoaktivistami a 18. januára 1937 vydal také vládne vyhlásenie, ktoré načrtlo pozitívne kroky uskutočnené smerom k nemeckej menšine. Na naplnenie týchto krokov však už nezostal čas, nakoľko udalosti roku 1938 zotrel nielen sudetonemecký aktivizmus, ale aj šancu na česko – nemecké zmierenie.

Na rozdiel od sudetonemeckého aktivizmu maďarský aktivizmus zažíval svoj zlatý vek až v tridsiatych rokoch, čo odzrkadľuje i tá skutočnosť, že popri dvoch veľkých stranách (Agrárnej a Sociálnodemokratickej) sa v roku 1934 pokúsila vytvoriť maďarskú sekciu aj Československá národnosocialistická strana. Tento pokus, ktorý sa spája s menom zakladateľa a prvého predsedu Republikánskej maďarskej poľnohospodárskej strany, Aladára Csánkiho, však veľmi rýchlo zlyhal. Maďarskí aktivisti aj napriek tomu dosiahli najväčší úspech vo voľbách v roku 1935, mohli poslať až troch zástupcov do Poslaneckej snemovne pražského Národného zhromaždenia, a to Csomora, Schulcza a Štefana Štundu. O maďarskom neoaktivizme však nemôžeme hovoriť, nakoľko k csomorovcom (alebo na ich miesto) sa nepridali mladí politici a politika maďarských sekcií sa tak neobnovovala. Akúsi zmenu je možné postrehnúť v tom, že v duchu doby vo svojich prejavoch už aj oni dôraznejšie formulovali krivdy menšiny. Ich podania – na rozdiel od občianskej opozície – však obsahovali len také vzdelávacie, jazykové a kultúrne požiadavky, ktoré si nevyžadovali zmenu ústavných pomerov štátu.

Hlboká kríza Československej republiky v roku 1938 však zasiahla aktivistické sekcie nepripravené, vo svojich prejavoch pokračovali na už vyšliapanej ceste. Ich pokles bol citeľný už v komunálnych voľbách v máji a júni spomínaného roku, hlavne v prípade sekcie pôsobiacej v Agrárnej strane. V spore o národnostný štátut, do ktorého sa relevantne nedokázali zapojiť, posilňovali tábor tých, ktorí mali záujem o zachovanie doterajšieho stavu a ktorí boli proti

premene systému Československa ako národného štátu na národnostný štát. Svoju lojalitu voči Československu si zachovali aj v týždňoch mníchovskej krízy, čo zároveň znamenalo, že sa úplne vzdialili aj od svojich voličov. V období pred Viedenskou arbitrážou sa prakticky obe sekcie stali nefunkčnými, ich miestne organizácie jedna po druhej oznamovali, že sa pripájajú k Maďarskej národnej rade.

V čase mníchovského diktátu už značná časť maďarských voličov, ktorí predtým podporovali aktivistov – v mnohých prípadoch len kvôli rôznym výhodám, ktoré im z toho plynuli –, súhlasila s revíziou hraníc, podobne ako sympatizanti opozičných strán. Oni sa pravdepodobne – hoci v tomto smere nemáme relevantné pramene – veľmi rýchlo opäť začlenili do maďarského štátu. Ťažšia bola ale pozícia vedúcich predstaviteľov aktivistických maďarských sekcií. Budapešťianska vláda ich totiž vnímala ako zradcov maďarských záujmov a neraz ich kriminalizovala. Pôdu, ktorú získal agrárnik István Csomor v rámci pozemkovej reformy, mu zabrali, jeho samého na dlhý čas internovali, v zápätí mu zakázali pobyt na mieste jeho pôvodného bydliska. Sociálny demokrat Géza Borovszky, ktorý v predchádzajúcich dvadsiatich rokoch neraz kritizoval národnostnú politiku československého štátu, sa taktiež vďaka mocenskému systému dostal na zoznam prenasledovaných.

Vodca sociálnych demokratov a poslanec Ignác Schulcz sa po mníchovskom diktáte rozhodol emigrovať najprv do západnej Európy, napokon do USA. On patril k málu takých maďarských politikov, ktorí zostali verní politike Edvarda Beneša a ideí československého štátu. Po roku 1945 však ani o neho nejavila záujem československá politika, ktorá začala s budovaním čisto slovanského národného štátu. Schulcz zomrel v USA.

V celku vnímame aktivizmus ako takú politickú alternatívu, ktorá mala rôzne formy prejavu. Všetky sa však zhodovali v tom, že na dosiahnutie svojich politických cieľov využívali cestu prijatia reality Československej republiky a spolupráce s československými stranami. Líšili sa tým, že aktivizmus, reprezentovaný Istvánom Csomorom a Ignácom Schulczom, ktorý môžeme nazvať aj *sebavzdávajúcim aktivizmom*, Staval kompromisy vyplývajúce zo spolupráce s väčšinovým spoločenstvom pred oprávnené požiadavky Maďarov na Slovensku, a tým sa v každodennej politickej praxi mohol dostať až po upustenie od vytýčených pôvodných národnostných politických cieľov. Svojou oportunistickou a servilnou politikou dostal vnímanie maďarského politického aktivizmu do takého negatívneho kontextu, ktorý ho ovplyvnil až dodnes. Naproti tomu pre *sebarealizujúci aktivizmus* bola spolupráca s oficiálnou československou politikou len prostriedkom na uskutočnenie svojich národných cieľov, pričom záujmy menšinového spoločenstva preň zostali prioritou. Sem môžeme zaradiť také pokusy Maďarov na Slovensku, ktoré vzišli zo sudetonemeckých vzorov, ale ktoré na rozdiel od nich – z rôznych dôvodov – nevedeli k dohode s československými vládnymi kruhmi a zlyhali. Vodcom tejto skupiny bol nepochybne József Szent-Ivány, ktorý sa po voľbách v roku 1925 pokúšal o zmierenie s Prahou, ale neúspešne.

Už aj v súvislosti so sudetonemeckými hnutiami je stále najkontroverzejšou otázkou posúdenia úspešnosti aktivistickej politiky, keď prítomnosťou Nemcov vo vláde sa v každodennej politike zmiernilo etnické napätie a podarilo sa zatlačiť aj otvorené protinemecké opatrenia, ale zo strategických cieľov nemeckého spoločenstva sa prakticky takmer nič nepodarilo dosiahnuť. Ozajstným problémom však bolo to, že kým Nemci chápali svoju účasť v československo-nemeckej koalícnej vláde za prvý krok k novej národnostnej politike československého štátu, k odbúraní národného rámca štátu, zatiaľ Česi považovali túto koalíciu za ukončenie ústupkov voči Nemcom, za akýsi posledný krok. Aktivizmus typu Csomora a Schulcza utrpel porážku na dvoch frontoch. Jednak v rámci budovania strany, keďže sa im počas dvadsiatich rokov nepo-

darilo vybudovať životaschopnú, nezávislú štruktúru strany, svoje miesto našli len v rámci organizačných štruktúr československých strán. Na strane druhej sa im nepodarilo uskutočniť nič z ich programu a ich výsledky sú aj v porovnaní so sudetonemeckým „vzorom“ chabé. Výsledky oboch národných aktivizmov vykazujú výrazné odlišnosti, kým sudetonemecké aktivistické strany získali prevahu v radoch nemeckých voličov i v roku 1925 i v roku 1929, zatiaľ popularita maďarského aktivizmu – chápuc tým csomorovcov a schulczovcov – sa pohybovala medzi 15 a 20 percentami. Príčiny tohto rozdielu je potrebné vidieť v odlišnej socializácii oboch menšinových spoločenstiev, v odlišnosti hospodárskych a spoločenských štruktúr, v odlišnosti správania sa Berlína a Budapešti. Za rovnako dôležité sa nám zdá aj to, že Praha, ktorá svoju národnostnú politiku orientovala predovšetkým na vyriešenie nemeckej otázky, nebola ochotná upustiť od svojich predstáv Československa ako národného štátu. Táto skutočnosť už vopred odsúdila na zánik vytvorenie takej politickej sily, ktorá by bola prijateľná aj maďarským spoločenstvom a mala by rovnako korektné vzťahy aj s vládnyimi kruhmi.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE VERGESSENEN AKTIVISTEN. REGIERUNGSNAHE UNGARISCHE POLITIK IN DER ZEIT DER ERSTEN TSCHECHOSLOWAKISCHEN REPUBLIK

Der Aktivismus der Minderheiten ist ein eigentümliches Phänomen innerhalb des politischen Systems der Ersten Tschechoslowakischen Republik gewesen. Die als aktivistisch bezeichneten Parteien hatten die Existenz des tschechoslowakischen Staates nicht nur akzeptiert, sondern sind auch bereit gewesen, mit den Parteien der tschechoslowakischen Mehrheit zusammenzuwirken – gegebenenfalls haben sie sich sogar an der Verantwortung von allgemeinen Regierungsfragen beteiligt. Obwohl diese Verhaltensform vor allem dank den sudetendeutschen Bewegungen populär wurde, war der Aktivismus auch im öffentlichen Leben der Ungarn in der Slowakei keineswegs unbekannt.

Während die Geschichte des ungarischen Aktivismus bis jetzt weitgehend unerforscht gewesen ist, blieb dessen allgemeine Beurteilung einhellig negativ: der Vorwurf war, dass diese Richtung prinzipienlos in Diensten der tschechoslowakischen Regierung stand: sie wurde als Synonym einer Politik verstanden, die die Interessen der ungarischen Minderheit verraten hat. Ziel der vorliegenden Arbeit ist, mithilfe der Veröffentlichung bisher unbekannten Quellen das dominierende Gesamtbild über den ungarischen Aktivismus zumindest in einigen Bezügen etwas plastischer und differenzierter darzustellen.

Das Verhältnis der ungarischen Parteien der Slowakei zur Politik der tschechoslowakischen Kabinette wurde – neben einigen weiteren Faktoren – vor allem durch die Verhältnisse der Entstehung der neuen Republik, desweiteren durch die Politik des tschechoslowakischen Staates, durch die Sozialisation der ungarischen Bevölkerung und schließlich durch die Politik von Budapest

geprägt und beeinflusst. Bei Kenntnis dieser Faktoren sind drei sich voneinander unterscheidende Epochen zu unterscheiden. In der Zeitspanne zwischen der Gründung des Staates und zwischen den ersten Parlamentswahlen, die man zurecht für die Ära der tschechoslowakischen Nationaldiktatur halten kann, sind die Voraussetzungen für die Entstehung einer aktivistisch gesinnten Politik gar nicht gegeben worden. In dieser Zeit war das Verhalten der ungarischen Minderheit maßgeblich durch eine ablehnende Haltung gegenüber die Tschechoslowakische Republik gekennzeichnet. Die zwanziger Jahre sind die Blütezeit der Ersten Tschechoslowakischen Republik gewesen, da die politische und wirtschaftliche Konsolidation ein förderndes Klima für die Stabilisierung und Neuordnung der Verhältnisse zwischen der Mehrheit und den Minderheiten geschaffen hat. In diesen Jahren hat die ungarische Bevölkerung immer mehr Akzeptanz gegenüber die Existenz des tschechoslowakischen Staates gezeigt, parallel dazu hat die Vielfalt ihrer politischen Mittel zugenommen. Neben der oppositionellen, bzw. (bolschewistisch) linken Haltung ist nun auch der Aktivismus erschienen, und hat verschiedene Formen angenommen. Die dritte Epoche brach mit sich die Krise der

Tschechoslowakei, als die Frage der Grenzrevision das politische Leben der Minderheiten stärker denn je polarisiert hat. Zu dieser Zeit hat sich der ungarische Aktivismus in der Slowakei immer stärker von seinen Wählern entfernt, und näherte sich zu dem baldigen Verschwinden.

Ein gewisses Muster und Bezugspunkt für den ungarischen Aktivismus hat die sudetendeutsche Politik geliefert. Der Bund der Landwirte (BdL), die Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei – (DSAP) und die Deutsche Christlichsoziale Volkspartei (DCV) haben ihren Weg zum Aktivismus auch nicht geradlinig gefunden, da anfangs auch ihre Stellung zu der Tschechoslowakei stark ablehnend war. Sie haben jedoch erkannt, dass die Veränderung der zentralistisch organisierten, und für die Deutschen unvorteilhaften Politik des tschechoslowakischen Staates sowie das Stoppen des Verfalls der deutschen Gesellschaft alleine durch die Kooperation mit der Mehrheit möglich ist. Eine wichtige Folge dieser Erkenntnis ist 1926 der Eintritt der deutschen Parteien in die Regierung gewesen, der zur Verringerung der sozialen Spannungen zwischen den zwei Nationen geführt hat. Die Entstehung der Koalition war jedoch auf bloßen Pragmatismus und hegemoniale Interessen zurückzuführen, und da sie sich auf keinen wahren nationalpolitischen Konsens stützen konnte, kam es auch nicht zu dem erhofften Durchbruch: die nationalstaatlichen Bestrebungen der Prager Regierungen sind unverändert geblieben.

Die Anfänge des ungarischen Aktivismus in der Slowakei sind in der Landreform zu suchen. Auf den Hunger nach Landgütern der ungarischen Bevölkerung bauend wollte die Agrarpartei einen Teil der ungarischen Wahlbürger für sich zu gewinnen. Zu diesem Zweck wurde 1923 die Republikanische Magyarische Bauernpartei ins Leben gerufen, die zwar organisatorisch als eine unabhängige politische Bewegung registriert wurde, ihren Anführer proklamierweise in Milan Hodža sah, während ihre wirtschaftliche Basis von der tschechoslowakischen Agrarpartei gegeben wurde. Die von István Csomor geführte Partei ist jedoch bald unglaublich in Augen der ungarischen Wähler, was vor allem der gegenüber der Prager Regierung allzu servilen Politik, sowie der Nichterfüllung der Versprechen bezüglich der Landverteilung zu verdanken war. Da die Partei von Csomor sich nicht genügend verstärken konnte, lies sich bei den Parlamentswahlen 1925 nicht nominieren, stattdessen hat sie ihre Anhänger auf die Unterstützung der Agrarpartei aufgerufen. Die ungarische Partei ist zu dieser Zeit zwar noch unabhängig geblieben, faktisch funktionierte sie jedoch nur noch als ein Satellit der Agrarpartei. Seinen unmittelbaren Einfluss hat sich Hodža durch seine Männer zugesichert, die er in die engsten Kreise der ungarischen Parteiführung delegiert hatte. Solche Personen sind Ján Duchaj, Samuel Zoch, Milutin Križko, sowie später Štefan Štunda gewesen. Vor den Parlamentswahlen im Jahre 1929 hat sich die Partei auch strukturell in die Agrarpartei integriert, und wurde so zu derer ungarischen Sektion ohne jegliche Autonomie.

Aus der Frage um die Landverteilung wollte auch eine weitere – in Augen des Innenministeriums ebenfalls aktivistisch wirkende – ungarische Partei profitieren. Die 1924 in Neutra, von Vince Mikle begründete Landesbauernpartei zeichnete sich im Gegensatz zur Csomors Bewegung mit einer linken Rhetorik aus. Ergebnisse konnte sie jedoch nicht erbringen, bei den Parlamentswahlen 1925 hat die Partei völlig gescheitert, was zur Auflösung der Bewegung führte.

Hinter der Entstehung des Aktivismus ist aber keineswegs nur die Absichten der Regierung zu suchen. Genauso sollte man auch die Unzufriedenheit weiter Teile der ungarischen Wähler gegenüber der starr oppositioneller Haltung der beiden bürgerlichen Parteien, der unter dem Namen Magyarische Nationalpartei aktiven Kleinwirte und der Christlichsoziale Landespartei ins Augenmerk zu nehmen. Auch diese Zusammenhänge spielten eine wichtige Rolle, als 1925,

im Laufe der Wahlkampagnen, der um die Zentrierung der bürgerlichen Linie bestrebte József Szent-Ivány (der Vorstand der Nationalpartei) eine – als nationale Realpolitik postulierte – Strategie skizziert hat, deren Hauptziel darin bestand, die Ungarn der Slowakei zum Broterwerb zu verhelfen, sowie die Tschechoslowakei in einen Staat der Nationalitäten zu transformieren. Der nach den wohl gelungenen Wahlen hat der ungarische Politiker ein Programm formuliert, das einerseits die Zusammenwirkung mit den tschechoslowakischen Parteien nicht abgelehnt hat, andererseits auf die Unabstreitbarkeit des Rechts auf die Autonomie der ungarischen Bevölkerung beruhte, Hand in Hand mit dem Anliegen, die wirtschaftlichen und politischen Positionen der ungarischen Gemeinschaft zu firmieren. Diese Bestrebungen waren im großen Maße mit der Auffassung des Bundes der Landwirte (der mit der Magyarischen Nationalpartei einen gemeinsamen Klub bildete), sowie weiterer deutschen Parteien aktivistischer Prägung – der Praxis der Partei von Csomor standen sie jedoch stark gegenüber.

Die Parlamentswahlen im Jahre 1925 schufen eine günstige Ausgangslage für die Entstehung eines rein bürgerlichen Kabinetts. Dies stimmte nicht zuletzt auch mit Szent-Ivány's Vorstellungen überein: ein Ziel des ungarischen Politikers ist nämlich die Spaltung der tschechoslowakischen Nationalkoalition gewesen, um somit eine Situation zu erzeugen, in der die ungarischen Parteien die Zunge an der Waage hätten darstellen können, wodurch man auch faktische Mitgestaltungsmöglichkeiten in der Regierungsarbeit gehabt hätte. In diesem Zeichen ist die Magyarische Nationalpartei Teil der „Zollkoalition“ geworden, und führte Verhandlungen über eine Kabinettsgründung mit Švehlas Kreisen. Anders als dem BdL, hat der Eintritt in die Koalition der ungarischen Partei aber nicht gelungen. Dies wurzelt einerseits darin, dass eine Allianz dieser Art von Budapest aus nicht unterstützt war – Prag zeigte wiederum gar keine Bereitschaft auf den von Szent-Ivány als Voraussetzung manifestierten Abbau der nationalstaatlichen Rahmen.

Obwohl die von der Rothermere-Kampagne erzeugte Spannung offenbar ein klares Ende für die aktivistischen Versuche der Magyarischen Nationalpartei bedeutete, gab es innerhalb der ungarischen Kleinwirtengemeinschaft, aber auch im Umfeld der Mitglieder der Nationalpartei weiterhin Anhänger, die mit der Orientierung an die sudetendeutschen Aktivisten sympathisierten. Dies belegt auch das von Károly Zay herausgegebene Blatt *A Nap*, sowie die Geschichte der Kleinwirtenpartei um Károly Mohácsi, die man zurecht als Phänomene aus dem Nachleben der Szent-Ivány'schen Realpolitik betrachten kann. Zugegeben, die Versuche blieben erfolglos. An der Wende der zwanziger und dreißiger Jahre ist – neben Zay – vor allem Jenő Lelley, der ehemalige Parteichef der Christlich-Sozialistischen Partei bezüglich einer möglichen ungarischen Parteigründung wiederholt erwähnt worden. Lelley hat dabei mehrfach die Satzungen einer Partei formuliert, die zwar zum tschechoslowakischen Staat loyal wäre, die Unrechte der Ungarn jedoch ebenfalls ins Visier genommen hätte – zur Parteigründung kam es jedoch nicht.

Die zweite große Richtung des Aktivismus der Ungarn in der Slowakei haben jene Bewegungen bedeutet, die sich mit der Sozialdemokratie verbinden ließen. Nach der Entstehung der Tschechoslowakei ist – ähnlich wie im Umfeld der tschechoslowakischen Mehrheit – auch für die Ungarn die Sozialdemokratie die populärste Alternative gewesen. Die sich Ende 1920 von der deutschen Sozialdemokratie losgelöste und unter dem Namen Ungarische Sozialdemokratische Arbeiterpartei der Tschechoslowakischen Republik gegründete selbstständige Bewegung politisierte im Einklang mit den traditionell sozialdemokratischen Werten, und respektierte zwar die Grenzen, die im Versailler Vertrag festgelegt wurden respektierte, die zentralistische Einrichtung hat sie jedoch abgelehnt, und stattdessen eine neue, von nationalen Autonomien bestehende Neuordnung präferiert. Der tschechoslowakischen Sozialdemokratie,

die in der Ausbildung der tschechoslowakischen Nationaldiktatur eine erhebliche Rolle spielte, sowie der Regierung selbst, stand sie strikt ablehnend gegenüber. Da jedoch die Bewegung den Mehrheit ihrer Wähler an die Kommunistische Partei der Tschechoslowakei verloren hat, wurde die ungarische Sozialdemokratie in der Mitte der 20-er Jahre bereits eine bedeutungslose politische Gruppierung, bis sie bei der Parlamentswahl 1935 schändlich versagt hatte. Da es war offensichtlich, dass sie als selbstständige Partei nicht mehr weiterexistieren kann, näherte sich die ungarische Sozialdemokratie unter der Anführung des innerhalb der Partei immer mächtigeren Pressburger Buchdruckers Ignác Schulcz allmählich den (damals oppositionellen) tschechoslowakischen Sozialdemokraten an. Gemäß dem Abkommen zwischen den zwei Parteien im Herbst 1926 löste sich die Ungarische Sozialdemokratische Arbeiterpartei der Tschechoslowakischen Republik auf, ihre Mitglieder traten in die Tschechoslowakische Sozialdemokratische Arbeiterpartei ein. Die ungarische Sozialdemokratie degradierte sich von da an zu einer kaum noch selbstständigen Sektion der tschechoslowakischen Partei, die von dem Landesweiten Ungarischen Organisationsausschuss koordiniert wurde. Und obwohl einige sozialdemokratische Politiker, allen voran die Kaschauer Géza Borovszky und Zoltán Farkas versucht hatten, die Interessen der ungarischen Arbeiterklasse betont zu vertreten, verzichtete der Vorstand des Landesweiten Ungarischen Organisationsausschuss, das sich der Prager Regierung stark untergeordnet hatte, auf die dominante Vertretung der ungarischen Interessen.

Eine Eigentümlichkeit des von Csomor angeführten agrarparteilichen sowie des von Ignác Schulcz vertretenen linksorientierten Aktivismus ist die Loyalität gegenüber dem tschechoslowakischen Staat gewesen, die in enger Verbindung mit der Auslegung der Versailler Friedensverträge dieser Parteien stand. Hinsichtlich der Beurteilung von Trianon fügten sie sich ihren Mutterparteien sowie den Erwartungen der öffentlichen Meinung des Landes. In ihrer Kommunikation trat das Thema der Staatsgrenzen, die Frage deren Gerechtigkeit- Ungerechtigkeit, bzw. deren ethnischen Implikationen – da es sich um eine heikle Frage handelte – in den Hintergrund – stattdessen wurde der Kontrast zwischen der alten, feudalen Welt und der neuen demokratischen Weltordnung stärker betont. Die tschechoslowakische Demokratie wurde stark mit dem feudalen Charakter des Ungarischen Königreichs gegenübergestellt, während man versuchte die ungarischen Wähler zu überzeugen, dass sie in der Tschechoslowakei eine bessere Zukunft haben, als in Ungarn. Nach Csomor und seinem Umkreis war dies eine genügende Grundlage dafür, dass die ungarische Minderheit sich loyal zu der Tschechoslowakei verhält – wobei die zwei ungarischen Sektionen diese Loyalität nicht oft genug betonen konnten.

Ein großer wunder Punkt der aktivistischen Linie ist die Qualität ihrer Presseorgane gewesen. Jene Blätter (wie etwa *A Reggel* und die *Népújság*), die in den zwanziger Jahren die wichtigsten Medien des regierungsnahen Journalismus gewesen sind, haben kaum Kontakte zu der ungarischen Öffentlichkeit geknüpft. Der Mehrheit ihrer Redakteure bestand aus Migranten aus Ungarn, die vor allem die Kritik der Horthy-Regime für ihre wichtigste Aufgabe hielten. Den Problemen der Ungarn in der Slowakei haben sie sich jedoch kaum oder gar nicht gewidmet. Als niveauvoll erwies sich nur das 1933 vom ehemaligen Redakteur des oppositionellen *Prágai Magyar Hírlap*, László Dzurányi gegründete *Magyar Ujság*. Von der *Magyar Ujság* hat die Prager Regierung erwartet, dass sie das *Prágai Magyar Hírlap* besiegt, und damit zur wichtigsten Informationsquelle der Ungarn in der Tschechoslowakei avanciert. Dies hat sich zwar nicht verwirklicht, das von Dzurányi geführte Blatt wurde jedoch bald eines der populärsten Presseorgane seiner Zeit. All dies war vor allem der Tatsache zu verdanken, dass das Blatt nicht von einem Servilismus gegen die Regierung gekennzeichnet wurde (was für die früheren aktivistischen Organe charakteristisch war) – und auch die Unrechte der ungarischen Bevölkerung

offen thematisiert hat. Während dessen hielt sich das Blatt an seine Loyalität gegenüber der tschechoslowakischen Staatlichkeit immer fest.

Die Wirtschaftskrise, die auch die Tschechoslowakei erreichte, hat auch für den sudetendeutschen Aktivismus fatale Folgen gehabt. Die ernüchterten deutschen Wähler, die nicht zuletzt auch von Hitlers suggestiven Kommunikation beeinflusst waren, haben sich bei den Wahlen 1935 von den deutschen Koalitionsparteien abgewendet – und vorwiegend für die Sudetendeutsche Partei gestimmt. Die jungen Generationen der aktivistischen Parteien, angeführt von dem Sozialdemokraten Wenzel Jaksch, haben daraus die Konsequenz abgeleitet, dass ein radikaleres soziale und nationale Programm vonnöten ist, da man im Wettbewerb mit Heinleins Bewegung anders nicht mithalten kann. So entstand der sog. Jungaktivismus. Die Änderungen in der internationalen und der tschechoslowakischen Politik haben auch die Prager Regierung dazu ermahnt, das politische Leben der Minderheiten – neben der Stärkung einiger Repressivmaßnahmen – mit konstruktiveren Maßnahmen zu beeinflussen. In diesem Zeichen ging Milan Hodža einen Vergleich mit den Jungaktivisten ein, bevor er am 18. Februar 1937 schließlich ein Manifest veröffentlicht hat, in dem die positiven Schritte gegenüber der deutschen Minderheit skizziert wurden. Für die Erfüllung dieser Schritte fehlte jedoch die Zeit: die Ereignisse des Jahres 1938 hatten nicht nur den sudetendeutschen Aktivismus, sondern auch die Möglichkeit eines deutsch-tschechischen Ausgleichs zunichtegemacht.

Anders als die sudetendeutschen Bewegungen hat der ungarische Aktivismus in den 30-er Jahren seine Blütezeit erlebt – dies war auch daraus ersichtlich, dass neben den zwei großen Parteien (der Agrarpartei und den Sozialdemokraten) 1934 auch die Tschechoslowakische Nationalsozialistische Partei versucht hatte, eine ungarische Sektion zu gründen. Der Versuch, der sich um die Person des Aladár Csánki, den Gründungschef der Republikanische Magyarische Bauernpartei rankte, führte jedoch zu einem schnellen Mißerfolg. Die ungarischen Aktivisten haben bei den Wahlen 1935 nichtsdestoweniger die besten Ergebnisse der Zwischenkriegszeit erreicht: mit Csomor, Schulcz und Štefan Štunda konnten sie gleich drei Delegierten in das Gesandtenhaus schicken. Über einen ungarischen Neoaktivismus kann man hingegen nicht sprechen, da neben (bzw. anstelle) Csomor und seine(r) Männer keine jungen Politiker aufgetreten sind, und die Politik der ungarischen Sektionen blieb ebenfalls unverändert. Gewisse Änderungen konnte man nur darin beobachten, dass dem damaligen Zeitgeist entsprechend, in ihrer Kommunikation die Unrechte der Minderheit ebenfalls stärker akzentuiert wurden. Ihre Eingaben – anders als jene der bürgerlichen Opposition – enthielten aber vorwiegend nur bildungspolitische, sprachgebrauchliche und kulturelle Forderungen, die die konstitutionellen Rahmen des Staates nicht gefährdet haben.

Auf die Tiefe Krise der Tschechoslowakei, die 1938 ausgebrochen ist, waren die aktivistischen Parteien keineswegs vorbereitet – diese folgten in ihrer Kommunikation weiterhin dem vorher ausgetretenen Pfad. Ihr Rückfall bei der im Mai und Juni gehaltenen Kommunalwahl ist bereits offensichtlich gewesen, vor allem bei der Sektion der Agrarpartei. In der Debatte um das Nationalitätenstatut, an der sie effektiv nicht teilnehmen konnten, stärkten sie das Lager derer, die an einem status quo interessiert waren, und verhindern wollten, dass das Nationalstaat in einem Nationalitätenstaat aufgeht. Ihre Loyalität gegenüber die Tschechoslowakei haben sie auch in den Wochen der Münchner Krise bewahrt, was auch zur Folge hatte, dass sie sich definitiv von ihren eigenen Wählern entfernt haben. In der Zeit vor dem Ersten Wiener Schiedsspruch sind in der Tat die beiden Sektionen funktionsunfähig geworden, ihre Ortsorganisationen haben am laufenden Band ihren Eintritt in den Ungarischen Nationalrat gemeldet.

Zur Zeit des Ersten Wiener Schiedsspruchs hat der Mehrheit der ehemaligen aktivistisch gesinnten ungarischen Wähler – die die Regierungspolitik häufig nur wegen diverser Vorteile unterstützt hatten – genauso wie die Sympathisanten der Opposition, der Grenzrevision beige-pflichtet. Diese – auch wenn wir diesbezüglich nur über mangelhafte Quellen verfügen – haben sich rasch in die Rahmen des ungarischen Staates reintegriert. Eine schwierigere Lage hatten die ehemaligen ungarischen Führungspersonen aktivistischer Sektionen. Sie wurden von der Budapester Regierung als Verräter der ungarischen Anliegen behandelt, und nicht selten kriminalisiert. Das Landgut von István Csomor aus der Agrarpartei, das dieser bei der Landreform erworben hat, wurde enteignet, er selbst wurde für lange Zeit interniert, später aus seinem Wohnsitz ausgewiesen. Der Sozialdemokrat Géza Borovszky, der in den vergangenen zwanzig Jahren nicht selten die Nationalitätenpolitik der Tschechoslowakei offen kritisiert hatte, geriet ebenfalls auf die Feindesliste der ungarischen Regierung.

Die ehemalige sozialdemokratische Führungsperson und Parlamentsabgeordnete Ignác Schulz hat sich nach dem Münchner Abkommen für die Emigration nach Westeuropa, später nach Amerika entschieden. Schulz gehörte zu jener Zeit immer noch zu den wenigen Politikern, die die Politik von Beneš und die tschechoslowakische Staatsidee weiterhin unterstützt haben. Nach 1945 erweckte seine Person in den Augen der an einem rein slawischen Nationalstaat interessierten Prager Regierung kein Interesse mehr, weshalb er bis zu seinem Tode in den Vereinigten Staaten lebte.

Insgesamt lässt sich der Aktivismus als eine legitime politische Alternative bewerten, die zahlreiche Manifestationen hatte. Das gemeinsame Bindeglied aller Ausrichtungen blieb jedoch der Fakt, dass sie die Realität der Tschechoslowakischen Republik akzeptiert haben, und das Erreichen ihrer Interessen stets in der Kooperation mit den tschechoslowakischen Parteien vorgesehen haben. Der Unterschied bestand darin, dass der von István Csomor und Ignác Schulz vertretene Aktivismus, den man auch als selbstaufgebenden Aktivismus bezeichnen kann, die Kooperation mit der mehrheitlichen Gesellschaft über ihre eigene politische Zielsetzungen geordnet hat, wodurch seine Vertreter in der täglichen Praxis sogar zur Aufgabe der grundlegendsten nationalpolitischen Forderungen gelangen konnten. Mit seiner versöhnerischen und servilen Politik hat diese Linie den ungarischen Aktivismus in jenen negativ konnotierten Kontext geworfen, der bis heute vorherrschend ist. Für den selbstverwirklichenden Aktivismus hingegen war die Zusammenarbeit mit der offiziellen tschechoslowakischen Politik lediglich ein Mittel zur Erlangung seiner eigenen nationalen Zielsetzungen, während die Interessen der Minderheit stets als Priorität behandelt waren. Hierher gehören jene ungarischen Versuche, deren Handlungsmuster dem sudetendeutschen Aktivismus entstammten, die aber, anders als die sudetendeutschen Bewegungen (aus verschiedenen Gründen) nie den wirklichen Ausgleich mit der Mehrheit erlangen konnten, und daher immer wieder durchgefallen sind. Der Fahnen-träger dieser Gruppe ist zweifellos József Szent-Ivány gewesen, der nach den Wahlen im Jahre 1925 um einen Ausgleich mit Prag bemüht war – der sich jedoch nie verwirklicht hat.

Selbst bei den sudetendeutschen Bewegungen ist die am stärksten bestrittene Frage die Beurteilung des Erfolgspotenzials der aktivistischen Politik. Dank der deutschen Beteiligung in der Regierungspolitik wurden die ethnischen Spannungen zwar verringert, und auch die deklariert deutschfeindlichen Restriktionen sind in den Hintergrund gerückt, von den Zielsetzungen, die für die deutsche Minderheit eine strategische Wichtigkeit gehabt hätten, konnte man letztendlich nichts verwirklichen. Das wirkliche Problem wurzelte nämlich darin, dass die deutsche Partei in der deutsch-tschechischen Koalition den ersten Schritt einer neuen Nationalitäten-politik sowie die Möglichkeit von Abbau der nationalstaatlichen Rahmen gesehen hat, während

die tschechoslowakische Seite die gleiche Sache als einen Schlussstein den Deutschen gezeigten Zugeständnisse, bzw. als einen letzten Schritt verstanden hat. Der von Schulz und Csomor angeführte Flügel der ungarischen Aktivisten mußte gleich auf zwei Fronten eine Niederlage erleiden. Einerseits was den Parteiausbau betrifft, da die Bewegung während 20 Jahren nicht imstande war, eine lebensfähige, selbstständige Parteistruktur zu bilden – sie blieb stets in den Rahmen der großen tschechoslowakischen Parteien. Andererseits konnte sie von ihrem eigenen Wahlprogramm nichts verwirklichen, ihre Ergebnisse bleiben selbst im Vergleich zum sudeten-deutschen „Muster“ recht ärmlich. Zwischen den Ergebnisse der zwei nationalen Aktivismen sind ohnehin große Unterschiede zu beobachten: während die aktivistischen Parteien der sude-tendeutschen Bevölkerung sowohl 1925 als auch 1929 die Mehrheit der Stimmen der deutschen Wähler erreicht haben, blieb die Popularität des ungarischen Aktivismus (wenn wir darunter die Gruppen um Csomor und Schulz verstehen) lediglich zwischen 15 und 20 Prozent schwanken. Der Grund dieser Unterschiede ist vor allem in der abweichenden Art und Weise der Sozialisation beider Nationen, in der voneinander verschiedenen wirtschaftlichen und gesell-schaftlichen Struktur dieser Bevölkerungen, und nicht zuletzt darin, dass sich Berlin und Budapest stets etwas anders zu der Frage verhalten hat. Mindestens genauso wichtig blieb jedoch die Tatsache, dass die Prager Regierung, die ihre Nationalitätenpolitik sowieso primär an die Lösung der deutsch-tschechischen Frage gerichtet hatte, zu keinen Kompromissen in der Frage einer Einschränkung des Nationalstaates bereit war. Dies hat wiederum von vornherein die Möglichkeit der Gründung einer von allen Ungarn akzeptierten, und mit Prag korrekte Beziehungen pflegenden Partei gänzlich ausgeschlossen.

NOSTRA TEMPORA

A SOROZATBAN EDDIG MEGJELENT

- PETŐCZ KÁLMÁN: *Választások és felosztások. A demokratikus választási rendszerek alapjai. Közigazgatási felosztások Szlovákia területén.* [Vofby a deľby.] Dunaszerdahely, 1998, Nostra Tempora 1, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, 218 p. (magyarul)
- LAMPL ZSUZSANNA: *Vállalkozások és vállalkozók 1989 után.* [Podnikania a podnikatelia po roku 1989.] Dunaszerdahely, 1999, Nostra Tempora 2, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, 128 p. (magyarul, a szlovák nyelvű kiadás előkészületben)
- TÓTH KÁROLY (SZERK.): *Ezredforduló. A tudomány jelene és jövője a kisebbségben élő közösségek életében c. konferencia előadásai – 2000. december 7.* [Prelom storočia.] Dunaszerdahely, 2001, Nostra Tempora 3, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, 280 p. (magyarul)
- NOVÁK, VERONIKA (SZERK.): *Migrácia.* [Migráció.] Dunaszerdahely, 2001, Nostra Tempora 4, Lilium Aurum Könyvkiadó, 194 p. (szlovákul)
- NOVÁK, VERONIKA (SZERK.): *Migráció.* [Migrácia.] Dunaszerdahely, 2001, Nostra Tempora 5, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, 204 p. (magyarul)
- ANGYAL BÉLA: *Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918–1938.* [Ochrana záujmov a sebaorganizovania sa.] Dunaszerdahely, 2002, Nostra Tempora 6, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, 346 p. (magyarul)
- FEDINEC CSILLA: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944.* [Chronológia dejín Maďarov v Zakarpatskej rusi 1918–1944.] Dunaszerdahely, 2002, Nostra Tempora 7, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, 536 p. (magyarul)
- TORSELLO, DAVIDE–PAPP MELINDA: *Social networks in movement.* Dunaszerdahely, 2003, Nostra Tempora 8, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, 256 p. (angolul)
- KOVÁCS ÉVA: *Felemás asszimiláció. A kassai zsidóság a két világháború között.* [Ambivalencie asimilácie.] Somorja–Dunaszerdahely, 2004, Nostra Tempora 9, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, 198 p. (magyarul)
- ÖLLÖS LÁSZLÓ: *Emberi jogok – nemzeti jogok. Emberi és polgári jogok-e a nemzeti kisebbségek jogai?* [Ludské práva – národné práva.] Somorja–Dunaszerdahely, 2004, Nostra Tempora 10, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, 256 p. (magyarul)
- HULKÓ, GÁBOR: *Oprávnenie k živnostenskému podnikaniu v Slovenskej republike.* [Vállalkozói jogosultság Szlovákiában.] Somorja–Dunaszerdahely, 2005, Nostra Tempora 11, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, 182 p. (szlovákul)

- SIMON ATTILA (SZERK.): *A határon túli magyar tudományos könyvkiadás.* [Vedecké publikácie zahraničných Maďarov.] Somorja–Dunaszerdahely, 2005, Nostra Tempora 12, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, 144 p. (magyarul)
- POPÉLY ÁRPÁD: *A (cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája (1944–1992).* [Chronológia dejín Maďarov v Československu 1944–1992.] Somorja, 2006, Nostra Tempora 13, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 708 p. (magyarul)
- LAMPL ZSUZSANNA: *Magyarnak lenni. A szlovákiai magyarok értékrendje.* [Byť Maďarom. Hodnotové orientácie slovenských Maďarov.] Somorja, 2007, Nostra Tempora 14, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 184 p. (magyarul)
- SIMON ATTILA: *Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között.* [Usadlíci a kolónie na južnom Slovensku medzi dvoma svetovými vojnami.] Somorja, 2008, Nostra Tempora 15, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 288 p. (magyarul)
- ÖLLÖS LÁSZLÓ: *Az egyetértés konfliktusa. A Magyar Köztársaság alkotmánya és a határon túli magyarok.* [Konflikt súhlasu. Ústava Maďarskej republiky a zahraniční Maďari.] Somorja, 2008, Nostra Tempora 16, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 160 p. (magyarul)
- LAMPL ZSUZSANNA: *Magyarok és szlovákok. Szociológiai tanulmányok nem csak az együttélésről.* [Maďari a Slováci.] Somorja, 2008, Nostra Tempora 17, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 140 p. (magyarul)
- SIMON ATTILA: *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban* [Kronika jedného krátkeho roku. Maďari na Slovensku v roku 1938.] Somorja, 2010, Nostra Tempora 18, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 320 p. (magyarul)

X 1928 10

Simon Attila (1966, Rimaszombat)

A Fórum Kisebbségkutató Intézet Történeti Kutatások Részlegének igazgatója, a Selye János Egyetem tanszékvezető docense elsősorban a két világháború közötti korszak kutatója. Eddig megjelent könyvei (*Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*, 2008; *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban*, 2010; *Küzdelem a városért. Pozsony és a pozsonyi magyarok 1938/39-ben*, 2011) és tanulmányai is elsősorban ezt az időszakot, a szlovákiai magyarok történetének első korszakát mutatják be.

„...aktivista magyar az, aki eladta magát a cseheknek, avagy a szlovákoknak, esetleg mind a kettőnek. Aktivista magyar az, aki nem a Turulban, hanem a Sokolban tiszteli a szent madarat és aki agyisten jónapot helyett nazdart és mauctát köszönt, aki Szent István helyett Szent Vencelt tetováltatja a jobb karjára. (...) Szóval: aktivista magyar az, aki elfajzott a magyarságtól, nemzeti öntudatát júdáspénzre váltotta át, de még a júdáspénzen is az a körírás: nyelvében magyar, lelkében csehszlovák” – írta önironikusán az aktivizmusra hulló vádakat visszhangozva a *Magyar Újság* 1938-ban.

De valóban ez volt az aktivizmus, vagy ennél sokszínűbb és változatosabb politikai magatartás? Eladták magukat a magyar aktivisták a prágai kormánynak, vagy mégsem? Az olvasmányos, de mégis tudományos igényességgel megírt munkában ezekre a kérdésekre keresi a válaszokat a szerző.

ISBN 978-80-89249-66-4

9 788089 249664